Välja yrke

Slutbetänkande av Yrkesprogramsutredningen

Stockholm 2015

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR

SOU 2015:97

SOU och Ds kan köpas från Wolters Kluwers kundservice.
Beställningsadress: Wolters Kluwers kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@wolterskluwer.se
Webbplats: wolterskluwer.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Wolters Kluwer Sverige AB
på uppdrag av Regeringskanslets förvaltningsavdelning.
Svara på remiss – hur och varför.
Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02)
En kort handledning för dem som ska svara på remiss. Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet.
Omslag: Elanders Sverige AB.
Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2015.

ISBN 978-91-38-24374-9
ISSN 0375-250X

Till statsrådet Aida Hadzialic

Regeringen beslutade den 5 december 2013 att ge en särskild utredare i uppdrag att föreslå hur teknikprogrammet kan kompletteras med en eller flera industritekniska inriktningar (dir. 2013:122). Samma dag förordnades före detta statssekreteraren Amelie von Zweigbergk till särskild utredare. Utredningen har antagit namnet Yrkesprogramsutredningen (U 2014:01).

Regeringen beslutade den 20 mars 2014 och den 19 juni 2014 om tilläggsdirektiv (dir. 2014:50 och dir. 2014:95). Samtliga tidigare direktiv ersattes genom beslut den 12 februari 2015 av ett nytt samlat direktiv (dir. 2015:15). I det nya samlade direktivet gavs utredaren i uppdrag att lämna förslag som syftar till att stärka den gymnasiala yrkesutbildningens kvalitet och attraktionskraft, underlätta ungdomars övergång från skola till arbetsliv och förstärka den nationella kompetensförsörjningen. Samtidigt förlängdes utredningstiden till den 30 september 2015. Genom beslut den 30 juli 2015 förlängdes utredningstiden ytterligare, till den 15 november 2015 (dir. 2015:84).

Uppdraget om försöksverksamhet som rör teknikprogrammet och uppdraget om justeringar av det nationella utbudet av inriktningar redovisades i mars 2015 i delbetänkandet *En yrkesinriktning inom teknikprogrammet* (SOU 2015:29).

Som sakkunniga i utredningen förordnades från den 20 maj 2014 departementssekreteraren Karin Alm Chearnley, Arbetsmarknadsdepartementet, kanslirådet Fritjof Karlsson, Utbildningsdepartementet (entledigad den 1 april 2015), departementssekreteraren Carl-Johan Klint, Näringsdepartementet, ämnesrådet Sverker Lönnerholm, Finansdepartementet (entledigad den 1 april 2015), ämnesrådet Catharina Stenborg Blom, Näringsdepartementet (entledigad den 1 april 2015), och ämnessakkunniga Emma Östling, Utbildningsdepartementet (entledigad den 1 september 2015). Departements-

sekreteraren Anders Jutell, Utbildningsdepartementet, förordnades som sakkunnig från den 17 juni 2014 och kanslirådet Jacob Johansson, Utbildningsdepartementet, förordnades som sakkunnig från den 1 april 2015. Ämnesrådet Sofia Sandgren Massih, Finansdepartementet, förordnades som sakkunnig från den 1 april 2015 och entledigades den 1 september 2015. Kanslirådet Camilo von Greiff, Finansdepartementet, förordnades som sakkunnig från den 1 september 2015.

Som experter i utredningen förordnades från den 20 maj 2014 utredaren Annika Jalap-Hermansson, Socialstyrelsen, chefen Christina Månberg, Skolverket, statistikern Lene Persson Weiss, Skolinspektionen (entledigad den 1 september 2015), den internationella koordinatorn Stefan Skimutis, Myndigheten för yrkeshögskolan, och handläggaren Monika Wallström, Arbetsförmedlingen. Handläggaren Monika Kväl, Tillväxtverket, och handläggaren Lena Lundström, Sveriges Kommuner och Landsting, förordnades som experter från den 1 april 2015 och Ronny Högberg, Skolinspektionen, förordnades som expert från den 1 september 2015.

Som sekreterare i utredningen anställdes Elsa Engström från den 1 januari 2014 till den 11 oktober 2015, departementssekreteraren Jan Schierbeck från den 1 februari 2014 till den 31 mars 2015, utredaren Thomas Hagnefur från den 15 januari 2014 till den 31 maj 2015, utredaren Luca Nesi på halvtid från den 1 mars 2014 till den 31 mars 2015, utredaren Maria Liljestrand från den 1 maj till den 31 augusti 2014, Karl Berg från den 22 april 2015 och ämnessakkunniga Emma Östling från den 17 augusti till den 18 oktober 2015.

Utredningen överlämnar härmed sitt slutbetänkande *Välja yrke* (SOU 2015:97). Uppdraget är med detta slutfört.

Stockholm i november 2015

Amelie von Zweigbergk

/Karl Berg
Elsa Engström
Emma Östling

Innehåll

Sammanfattning **13**

1 Författningsförslag **21**

1.1 Förslag till lag om försöksverksamhet med branschskolor 21

1.2 Förslag till lag om ändring i lagen (2009:128) om yrkeshögskolan 25

1.3 Förslag till lag om ändring i skollagen (2010:800) 26

1.4 Förslag till förordning om ändring i studiestödsförordningen (2000:655) 28

1.5 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå 30

1.6 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2011:555) med instruktion för Statens skolverk 33

1.7 Förslag till förordning om försöksverksamhet med branschskolor och statsbidrag till gymnasieskolor som erbjuder utbildning inom vissa yrkesområden 34

1.8 Förslag till förordning om nationellt råd för yrkesutbildning och nationella råd för yrkesprogrammen 38

1.9 Förslag till ändring i förslaget till förordning om behörighetsgivande förutbildning inom yrkeshögskolan i departementspromemorian En stärkt yrkeshögskola – ett lyft för kunskap (Ds 2015:41) 41

2 Inledning 43

2.1 Styrd dimensionering eller ökad attraktivitet 43

2.2 Att öka yrkesutbildningens attraktivitet 45

2.3 Åtgärder för att öka attraktiviteten 46
2.3.1 Elever behöver bättre kunskaper inför gymnasievalet 47
2.3.2 Tillgången till yrkesutbildning behöver förbättras 48
2.3.3 Yrkesutbildningens kvalitet förbättras genom stärkt samverkan med arbetsmarknaden 51

3 Bättre förutsättningar för medvetna studie- och yrkesval 55

3.1 Gymnasievalet är viktigt men svårt 56
3.1.1 Ibland väljer eleven fel 57
3.1.2 Yrkesprogrammen väljs bort 59

3.2 Kunskap och vägledning underlättar valet 61
3.2.1 Studie- och yrkesvägledning har positiva effekter för både individ och samhälle 61
3.2.2 Studie- och yrkesvägledningen i grundskolan når inte upp till målen 63

3.3 Förslag till utveckling av studie- och yrkesvägledningen 69
3.3.1 Förtydliga grundskolans läroplan och kursplaner när det gäller kunskaper om arbetslivet 70
3.3.2 Alla elever i grundskolan ska få möjlighet att praoa 71
3.3.3 Arbetsmiljöverket ska informera om arbetsmiljölagstiftningen i samband med praon 77
3.3.4 En utökad satsning på yrkestävlingar 79
3.3.5 En utredning ska få i uppdrag att utveckla studie- och yrkesvägledningen i grundskolan 81

3.4 Ekonomiska konsekvenser och finansiering av förslaget om prao 87

4 Välja otraditionellt 93

4.1 Gymnasievalet sorterar elever 94
4.1.1 Yrkesprogrammen är könsuppdelade 98
4.1.2 Elever med utländsk bakgrund väljer ofta högskoleförberedande program 102

4.2 Avbrott och programbyten kan bero på särbehandling och socialt utanförskap 105

4.3 Uppdraget att förmedla skolans värdegrund och förebygga trakasserier och kränkande behandling 108

4.4 Förslag för ett utvecklat värdegrundsarbete i gymnasiekolan 113
4.4.1 Skolverket ska främja värdegrundsarbetet 114
4.4.2 Skolinspektionen ska granska värdegrundsarbetet 115

5 Nationella och lokala programråd 117

5.1 De nationella programråden 118
5.1.1 Utredningens kartläggning av utvecklingsområden 121
5.1.2 De nationella programrådens formella roll är otydlig 123
5.1.3 Ledamöterna sitter på personliga mandat 124
5.1.4 De nationella programråden har begränsade möjligheter till egna initiativ 126
5.1.5 De nationella programråden har olika förutsättningar 127
5.1.6 De nationella programråden saknar möjlighet att lyfta övergripande frågor till en högre organisatorisk nivå 128

5.2 De lokala programråden 129
5.2.1 Enkätundersökning om lokala programråd 130

5.3 Utredningens förslag till en stärkt struktur för samverkan 135
5.3.1 Ett nationellt råd för yrkesutbildning ska inrättas 136

5.3.2 De nationella programrådens funktion inom Skolverket ska förtydligas ... 141
5.3.3 Samverkan mellan Skolinspektionen och arbetsmarknadens parter ska utvecklas ... 148
5.3.4 De lokala programråden ska inte regleras ytterligare ... 152

6 Yrkescollege och andra samverkansmodeller ... 157

6.1 Samverkan genom yrkescollege och liknande modeller ... 157
6.1.1 Branschers kvalitetskriterier och utbildningssystemets kvalitetskriterier ... 161

6.2 Utredningens uppdrag att främja samverkan ... 162
6.2.1 Rekryteringsbehov motiverar branscher ... 164
6.2.2 Tydligt definierade kompetenskrav krävs ... 165
6.2.3 Regional organisation förutsättning för lokal närvaro ... 166
6.2.4 Servicecollege – en avvecklad samverkansmodell ... 167

6.3 Nationella inriktningar utan samverkansmodeller ... 169
6.3.1 Fritid och hälsa ... 170
6.3.2 Pedagogiskt arbete ... 172
6.3.3 Dator- och kommunikationsteknik ... 174
6.3.4 Administrativ service ... 175
6.3.5 Turism och resor ... 177

6.4 Förslag om statsbidrag för att utveckla regionala stödfunktioner ... 179

6.5 Kartläggning av samverkansmodeller ... 185
6.5.1 Yrkescollege ... 186
6.5.2 Branschcertifierade och branschgodkända skolor ... 189
6.5.3 Kvalitetssäkring genom kontroll av utbildningsförlopp, utbildningsresultat, branschprov eller genom validering ... 196
6.5.4 Samverkansmodeller under utveckling ... 203
6.5.5 Företagsskolor och industrigymnasier ... 205

7 Branschskolor för vissa små yrkesområden 207

7.1 Diskussionerna kring branschlärling 208

7.2 Vissa små yrkesområden har svårt att klara kompetensförsörjningen 210
7.2.1 Branschskolor en lösning för kompetensbrist inom vissa små yrkesområden 215
7.2.2 Branscher som ser branschskolor som en möjlig lösning för kompetensförsörjningen 221
7.2.3 Branscher som tagit egna initiativ som liknar branschskolor 225

7.3 Utredningens förslag om en försöksverksamhet med branschskolor 227
7.3.1 Branschskolor införs som försöksverksamhet 227
7.3.2 Utbildningsanordnare som kan delta i försöksverksamheten 230
7.3.3 Villkor för att få delta i försöksverksamheten 231
7.3.4 Gymnasieskolan behåller huvudmannaskapet för eleven 233
7.3.5 Lärares kompetens och betygssättning vid branschskolan 237
7.3.6 Huvudmän som samarbetar med branschskolor ska kunna söka statsbidrag 241
7.3.7 Elever ska ha rätt till stöd för inackordering under undervisning på branschskola 246
7.3.8 Branschorganisationer ska främja otraditionella utbildningsval inom gymnasieskolan 250
7.3.9 Vuxenutbildning på branschskola 251
7.3.10 Andra möjliga offentliga aktörer som kan samarbeta med branschskolor 253
7.3.11 Alternativa lösningar för gymnasieutbildning på branschskola 256

8 Regional samverkan om yrkesvux 259

8.1 Yrkesvux bidrar till kompetensförsörjningen 260

8.2 Yrkesvux finansieras i stor utsträckning av statsbidrag 261

8.3 Bristande behovsanalyser och samråd 264
8.3.1 Samråd med Arbetsförmedlingen 265
8.3.2 Samråd med företrädare för arbetsmarknaden 265

8.4 Mindre yrkesområden trängs undan 266

8.5 Förslag för utvecklad regional samverkan om yrkesvux 268
8.5.1 Kommuner ska ansöka om statsbidrag gemensamt 269
8.5.2 Regional samverkan om yrkesvux blir villkor för statsbidrag..... 274

8.6 Fortsatt små möjligheter till yrkesutbildning för personer med högskoleförberedande utbildning..... 279

8.7 Internationella rekommendationer om yrkesutbildning.... 281
8.7.1 Yrkesutbildning är prioriterat inom EU..... 282
8.7.2 OECD 283
8.7.3 Unesco..... 283

9 Fler behöriga till yrkeshögskolan..... 287

9.1 Färre elever i gymnasieskolans yrkesprogram minskar yrkeshögskolans rekryteringsbas..... 288
9.1.1 Yrkeshögskolan är eftergymnasial 291
9.1.2 Studerande i yrkeshögskolan..... 292
9.1.3 Utbildningsanordnarnas krav på särskilda förkunskaper 294
9.1.4 Tidigare förslag om behörighetsgivande förutbildningar 296

9.2 Utredningens förslag..... 297
9.2.1 Statliga bidrag till behörighetsgivande förutbildningar 297
9.2.2 Förutbildningar ska huvudsakligen vara kurser i yrkesämnen..... 300
9.2.3 Uppdrag att främja utvecklingen av behörighetsgivande förutbildningar..... 302

9.3 Förslagens finansiering..... 303

10 Förslagens konsekvenser 307

10.1 Ekonomiska konsekvenser 307
10.1.1 Samhällsekonomiska konsekvenser 307
10.1.2 Ekonomiska konsekvenser för staten 309
10.1.3 Ekonomiska konsekvenser för kommuner 311
10.1.4 Ekonomiska konsekvenser för företag 312
10.1.5 Konsekvenser för sysselsättning i olika delar av landet 313

10.2 Konsekvenser för den kommunala självstyrelsen 313
10.2.1 Förslaget om praktisk arbetslivsorientering 313
10.2.2 Ändrade villkor för statsbidrag för yrkesvux 314

10.3 Konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män 314
10.3.1 Medvetna val och aktivt värdegrundsarbete leder till mindre könsuppdelade yrkesprogram ... 314
10.3.2 Otraditionella utbildningsval i vuxen ålder 316

10.4 Konsekvenser för studiestödssystemet 317

10.5 Konsekvenser för full delaktighet i utbildning för elever med funktionsnedsättning 318

10.6 Andra konsekvenser 319
10.6.1 Förslagens förenlighet med EU:s regler om statligt stöd 319
10.6.2 Konsekvenser för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen 319
10.6.3 Konsekvenser för brottsligheten 319
10.6.4 Konsekvenser för personlig integritet 320

11 Författningskommentar 321

11.1 Förslaget till lag om försöksverksamhet med branschskolor 321

11.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (2009:128) om yrkeshögskolan 330

11.3 Förslaget till lag om ändring i skollagen (2010:800) 331

Referenser **333**

Bilagor

Bilaga 1 Kommittédirektiv 2013:122 345
Bilaga 2 Kommittédirektiv 2014:50 349
Bilaga 3 Kommittédirektiv 2014:95 361
Bilaga 4 Kommittédirektiv 2015:15 363
Bilaga 5 Kommittédirektiv 2015:84 377
Bilaga 6 Den norska modellen för samverkan 379
Bilaga 7 Branschorganisationer i enkätundersökning 385

Sammanfattning

Uppdraget och utredningens utgångspunkter

Många unga söker arbete samtidigt som många arbetsgivare är oroliga för sin kompetensförsörjning. Intresset för gymnasieskolans yrkesprogram är vikande. Därför tillsattes Yrkesprogramsutredningen, med uppdrag att lämna förslag som stärker den gymnasiala yrkesutbildningens kvalitet och attraktionskraft, underlättar ungdomars övergång från skola till arbetsliv och förstärker den nationella kompetensförsörjningen.

En bättre matchning mellan ungdomars val av utbildning och arbetsmarknadens efterfrågan kan grovt sett åstadkommas på två sätt: genom att dimensionera antalet platser inom gymnasieskolans nationella program efter arbetsmarknadens efterfrågan eller genom att öka yrkesutbildningarnas attraktivitet. Utredningen förespråkar inte en centralstyrd dimensionering efter arbetsmarknadens efterfrågan. En sådan dimensionering förutsätter att det träffsäkert går att förutsäga arbetsmarknadens behov. Samtidigt skulle elevens valfrihet begränsas. Utredningen har i sitt arbete i stället valt att utgå från olika typer av insatser som behövs för att öka yrkesutbildningarnas attraktivitet. För det första behöver elever få ett bättre beslutsunderlag inför gymnasievalet. För det andra behöver tillgången till yrkesutbildning förbättras. För det tredje behöver utbildningarnas kvalitet förbättras genom en stärkt samverkan med arbetsmarknaden.

Kunskaper om arbetslivet underlättar gymnasievalet

Att välja program till gymnasieskolan är ett viktigt men svårt val för en ung person. För att vara väl förberedd för valet behöver en elev i grundskolan tidigt utveckla kunskaper om arbetslivet och olika

yrkesområden samt få vägledning i den konkreta valsituationen. Utredningen konstaterar att kvaliteten i studie- och yrkesvägledningen i grundskolan varierar och att elevernas kunskaper om arbetslivet och om vilka jobb som finns behöver förbättras. Utredningen föreslår att:

- grundskolans läroplan och kursplaner ska förtydligas när det gäller kunskaper om arbetslivet,
- alla elever i grundskolan och specialskolan ska ges möjlighet att genomföra minst två veckors praktisk arbetslivsorientering (prao) på en arbetsplats eller på ett yrkesprogram i gymnasieskolan,
- Arbetsmiljöverket ska få i uppdrag att informera huvudmännen om hur riskbedömningar ska genomföras vid prao, och att
- en utökad statlig satsning på yrkestävlingar ska genomföras.

Större och mer genomgripande förändringar av studie- och yrkesvägledningen i grundskolan kräver en grundligare analys än vad som varit möjlig att genomföra inom ramen för Yrkesprogramsutredningens uppdrag. Utredningen föreslår därför att en ny statlig utredning får i uppdrag att utveckla studie- och yrkesvägledningen i grundskolan.

Förstärk gymnasieskolans värdegrundsarbete

Gymnasieskolans yrkesprogram är tydligt könsuppdelade. Brister när det gäller värdegrunden på yrkesprogrammen kan vara en av förklaringarna till att elever som valt otraditionellt senare byter program eller avbryter sina studier. För att yrkesprogrammen ska kunna attrahera nya grupper av elever och uppmuntra till mindre könsstereotypa utbildningsval krävs att skolorna blir medvetna om vikten av ett aktivt värdegrundsarbete för att förebygga trakasserier och kränkande behandling. Utredningen föreslår att:

- Skolverket, i arbetet med nationella skolutvecklingsprogram, särskilt ska beakta behovet av värdegrundsarbete inom gymnasieskolans yrkesprogram, och att
- Skolinspektionen ska få i uppdrag att granska kvaliteten på värdegrundsarbetet inom gymnasieskolan.

Det behövs både reglerad och frivillig samverkan mellan gymnasieskolan och arbetsmarknaden

Att arbetsmarknadens branschorganisationer och utbildningssystemet samverkar om gymnasial yrkesutbildning är avgörande för utbildningarnas kvalitet och attraktionskraft. Samverkan kan dels ske i reglerad form, i nationella och lokala programråd, och dels i former som inte är reglerade i författningar eller inskrivna i skolans styrdokument. Exempel på sådana samverkansmodeller är Teknikcollege, Vård- och omsorgscollege och andra modeller som kan omfatta certifiering, validering och yrkesprov.

Förtydliga och förstärk de nationella programrådens roll

Sedan 2010 finns det ett nationellt programråd för varje nationellt yrkesprogram i gymnasieskolan. De nationella programråden fungerar som forum för en kontinuerlig dialog mellan Skolverket och representanter för de yrkesområden som yrkesprogrammen utbildar för. Det finns dock utvecklingsområden, bl.a. är rådens formella roll inom Skolverket otydlig, rådens ledamöter har begränsat inflytande över rådens dagordning och ledamöterna saknar möjlighet att lyfta övergripande och mer politiska frågor till en högre organisatorisk nivå. Utredningen föreslår att:

- de nationella programrådens funktion inom Skolverket ska förtydligas och att reglering som berör de nationella programråden ska samlas i en förordning,
- rådens ledamöter ska väljas med mandat från de organisationer de representerar, och att
- Skolverket, i samråd med rådens ledamöter, ska utarbeta riktlinjer för hur rådens arbete ska bedrivas.

Inrätta ett nationellt råd för yrkesutbildning

I dag saknas en nationell institutionell nivå där utbildningssystemet och arbetsmarknaden kan samverka om yrkesutbildning. Utredningen föreslår att:

- det inrättas ett nationellt råd för yrkesutbildning med representanter från arbetsmarknadens parter, myndigheter och departement.
- Rådet ska samråda kring strategiska frågor om utveckling av yrkesutbildning och andra åtgärder som är relevanta för den långsiktiga nationella kompetensförsörjningen. Det nationella rådet för yrkesutbildning ska vara rådgivande till regeringen och komplettera och avlasta de nationella programråden.

Yrkescollege och andra frivilliga samverkansmodeller

Frivillig samverkan mellan arbetsmarknaden och utbildningssystemet bygger på ett gemensamt intresse att säkra utbildningarnas kvalitet och attraktionskraft. Den kartläggning som utredningen har gjort visar att det finns någon form av kvalitetssäkring från en branschorganisation inom alla gymnasieskolans yrkesprogram, men inte inom alla inriktningar och yrkesutgångar. Om ett yrkesprogram eller en inriktning inom ett yrkesprogram i gymnasieskolan saknar en tydlig och välorganiserad mottagande bransch kan det vara ett tecken på att utbildningen inte kan anordnas med tillräckligt god kvalitet.

Olikheter mellan branscher innebär att en enskild modell för samverkan, t.ex. yrkescollege, inte passar alla. För att en bransch ska kunna hitta en modell som passar branschens förutsättningar och behov krävs, enligt utredningens bedömning:

1. en vilja från branschens arbetsmarknadsparter att engagera sig i den gymnasiala yrkesutbildningen,
2. kunskaper om vilka kompetenser som krävs för att bli anställd hos branschens arbetsgivare och hur dessa kan säkras, och
3. ekonomiska och organisatoriska resurser.

Stöd till lokal och regional samverkan

Branscher som inte har en regional organisation kan ha svårt att bygga upp samverkansmodeller för kvalitetssäkring och att delta aktivt i lokala programråd.

Förekomsten av lokala programråd varierar mellan yrkesprogrammen men utredningen bedömer att ytterligare reglering av de lokala programråden inte är ändamålsenlig. För att stärka lokal samverkan genom de lokala programråden krävs det i stället uppföljande och stödjande åtgärder. Utredningen föreslår att:

- det ska inrättas ett statsbidrag för regionala stödfunktioner för att fler branschorganisationer ska kunna bygga upp kapacitet för lokal samverkan kring gymnasial yrkesutbildning.

Branschorganisationer och nationella programråd kan bistå i kvalitetsgranskning och tillsyn av yrkesprogrammen

Med de metoder Skolinspektionen i dag använder i sin regelbundna tillsyn kan det vara svårt att upptäcka brister i yrkesinnehållet inom gymnasieskolans yrkesprogram, t.ex. när det gäller utrustning, material, lokaler och lärares yrkeskompetens. Utredningen föreslår att:

- Skolinspektionen får i uppdrag att undersöka hur riskbedömning inför urval av gymnasieskolor för regelbunden tillsyn kan utvecklas för att i större utsträckning upptäcka sådana brister, och att
- Skolinspektionen ska undersöka om myndigheten kan ta hjälp av branschorganisationer som kvalitetssäkrare vid etableringskontroller och tillsyn av huvudmän och gymnasieskolor som erbjuder yrkesprogram.

En försöksverksamhet med branschskolor för vissa små yrkesområden

Vissa yrkesutbildningar lyckas inte locka elever trots att det finns stora möjligheter att få arbete direkt efter avslutad gymnasieutbildning. Många branschorganisationer efterfrågar möjligheter att ta ett större ansvar för smala yrkesutbildningar som har stor betydelse för arbetsmarknaden, men som riskerar att nedprioriteras inom

utbildningssystemet. Utredningens diskussioner med branschorganisationer inom olika yrkesområden har lett fram till ett förslag om en försöksverksamhet med så kallade branschskolor.

Delar av gymnasieutbildningen ska kunna erbjudas på branschskolan

Branschskolan ska fungera som kompetenscentrum där de bästa yrkeslärarna och den senaste utrustningen kan samlas. Branschskolan ska kunna ta emot gymnasieelever från hela landet för utbildning i vissa yrkeskurser under delar av elevernas utbildning. På så sätt kan en tillräcklig volym elever samlas för att kunna erbjuda relevanta yrkeskurser med god kvalitet och fler elever kan få tillgång till utbildningen, oavsett hemkommun.

Branschskolan ska genom entreprenadavtal med en kommun även kunna utbilda elever inom kommunal vuxenutbildning

Branschskolor passar för vissa små yrkesområden

Utredningen anser att branschskolor passar bäst för yrkesområden som kräver en yrkesutbildning på gymnasial nivå som har svårt att locka ungdomar, som sällan anordnas inom vuxenutbildningen, som är relativt dyr att anordna och som kräver specifika lokaler eller utrustning.

För att garantera kvaliteten i utbildningen ska en branschskola rekommenderas av en branschorganisation eller ha ett brett samarbete om utbildning med flera arbetsgivare inom branschen. Skolverket ska godkänna en utbildningsanordnare som branschskola.

Gymnasieskolan behåller huvudmannaskapet för eleven

Huvudmannen för elevens gymnasieskola ska vid samarbete med en branschskola behålla ansvaret för elevens rättigheter och för utbildningen i sin helhet. Huvudmannens relation till branschskolan bygger till största del på den reglering som finns om utbildning på entreprenad.

En elev ska ha rätt till stöd för inackordering vid undervisning på en branschskola.

Ersättning till branschskolan

Huvudmannen ska ersätta branschskolan för kostnaderna för elevens utbildning. Utredningen föreslår ett statsbidrag som får lämnas för huvudmannens kostnader för ersättning till en branschskola. Statsbidraget ska fördelas av Skolverket.

Försöksverksameten ska pågå i fem läsår

Försöksverksamheten föreslås omfatta som mest tio branschskolor och cirka 1 600 gymnasieelever. Försöksverksamheten ska pågå i fem läsår och därefter utvärderas.

Lösningar på matchningsproblemen kan inte enbart sökas inom gymnasieskolan

Utredningen konstaterar att gymnasieskolan inte ensam kan lösa de matchningsproblem som finns på arbetsmarknaden. Utredningen lägger därför också förslag om förbättringar inom den yrkesinriktade vuxenutbildningen och inom yrkeshögskolan.

Regional samverkan om yrkesvux

Yrkesinriktad kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå (yrkesvux) spelar en viktig roll för kompetensförsörjningen. Många kommuner är för små för att själva kunna erbjuda ett brett utbud av yrkeskurser inom vuxenutbildningen. Utan regionala behovsanalyser riskerar därför yrkesinriktad vuxenutbildning inom yrkesområden med få och mer kostsamma utbildningsplatser att trängas undan av mindre kostsamma utbildningar inom yrkesområden med behov av många utbildade. Det innebär färre valmöjligheter för individen och utgör ett hinder för kompetensförsörjning.

En stor andel av den gymnasiala yrkesutbildningen som ges inom den kommunala vuxenutbildningen finansieras i dag av staten genom statsbidrag för yrkesvux. Utredningen föreslår att:

- statsbidraget för yrkesvux ska villkoras med att minst tre kommuner samverkar om utbildningen samt ansöker om statsbidrag gemensamt, och att
- kommunerna ska samråda med aktören med regionalt utvecklingsansvar i länet eller länen inför ansökan om statsbidrag för yrkesvux.

Fler behöriga till yrkeshögskolan

Flera av de program och inriktningar i gymnasieskolan som leder fram till yrken där det råder brist på arbetskraft har svårt att rekrytera elever. Det innebär att antalet behöriga sökande till yrkeshögskolans eftergymnasiala utbildningar minskar när allt fler utbildningsanordnare ställer krav på särskilda förkunskaper från ett visst program i gymnasieskolan.

Snäva behörighetskrav till yrkeshögskolan, i kombination med bristande utbud av yrkeskurser inom den kommunala vuxenutbildningen, försvårar för personer att växla yrke senare i livet, till exempel som en följd av strukturomvandling på arbetsmarknaden.

För att underlätta behörighetskomplettering har Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) föreslagit att behörighetsgivande förutbildningar på gymnasial nivå ska kunna ges inom yrkeshögskolan. Sådana förutbildningar föreslås kunna ges i bristyrken och om det finns brist på behöriga sökande. Utredningen anser att förslaget bör antas med vissa ändringar. Utredningen föreslår att behörighetsgivande förutbildningar inom yrkeshögskolan:

- ska kunna erbjudas om det i förväg kan antas finnas brist på behöriga sökande,
- huvudsakligen ska avse yrkesämnen, och
- ska få omfatta upp till tio veckors utbildning.

Utredningen föreslår också att Myndigheten för yrkeshögskolan ska få i uppdrag att främja utvecklingen av behörighetsgivande förutbildningar.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om försöksverksamhet med branschskolor

Härigenom föreskrivs följande.

Inledande bestämmelser

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om en försöksverksamhet med branschskolor. Försöksverksamheten gäller för viss utbildning i gymnasieskolan och kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå enligt skollagen (2010:800). Med branschskola avses en utbildningsanordnare som har godkänts för att anordna gymnasial yrkesutbildning enligt denna lag.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att säkerställa att det inom gymnasieskolan ges yrkesutbildning av hög kvalitet inom vissa yrkesområden som är små. I lagen finns bestämmelser för försöksverksamheten som avviker från skollagen.

2 § Med branschorganisation avses i denna lag en arbetstagarorganisation, en arbetsgivarorganisation, en organisation som är gemensam för arbetsgivare och arbetstagare eller en intresseorganisation i näringslivet som representerar yrkesområdet.

Godkännande som branschskola

3 § Statliga myndigheter, kommuner, landsting och enskilda får godkännas som branschskola.

För att godkännas som branschskola ska utbildningsanordnaren

1. ha för avsikt att anordna yrkesutbildning inom ett yrkesområde där

a) antalet elever som går sådan utbildning är lågt i såväl gymnasieskolan som inom den kommunala vuxenutbildningen,

b) arbetsmarknadens efterfrågan på den kompetens som utbildningen syftar till att ge är högre än vad det finns individer med den kompetensen, och

c) kostnaden att starta en motsvarande utbildning är hög på grund av att det finns behov av särskilda lokaler, särskilt material eller särskild utrustning och små elevgrupper,

2. rekommenderas som branschskola av en branschorganisation eller uppvisa ett brett samarbete om utbildning med flera arbetsgivare inom den bransch som yrkesområdet tillhör,

3. ha förutsättningar att ge sådant stöd som följer av 3 kap. skollagen (2010:800) till elever som är i behov av det, och

4. ha förutsättningar att följa de bestämmelser som gäller enligt denna lag, tillämpliga bestämmelser i skollagen och föreskrifter som meddelats i anslutning till den.

Vid bedömning av om utbildningsanordnaren uppfyller villkoren i första stycket 4 ska särskilt beaktas om anordnaren har förutsättningar att verka för ett främjande och förebyggande likabehandlingsarbete för att på så sätt motverka att elever som valt en yrkesutbildning där deras kön är underrepresenterat avbryter utbildningen i förtid.

4 § Statens skolverk prövar ärenden om godkännande som anordnare av branschskola.

Ett godkännande som branschskola gäller under den tid som Skolverket beslutar, dock längst så länge som försöksverksamheten pågår. Skolverkets beslut får inte överklagas.

5 § Under försöksverksamheten får högst tio utbildningsanordnare godkännas.

Om samtliga sökande som uppfyller villkoren i 3 § är fler än tio ska ett urval göras. Företräde ska då ges till

– sökande som kan visa starkt stöd hos arbetsmarknadens parter inom den bransch som yrkesområdet tillhör, och

– sökande som avser att anordna yrkesutbildning inom ett yrkesområde där skillnaden mellan antalet elever som går sådan utbildning i gymnasieskolan eller inom kommunal vuxenutbildning och arbetsmarknadens behov är störst.

Branschskolans uppdrag

6 § Den som enligt 2 kap. 2–5 §§ skollagen (2010:800) är huvudman för en gymnasieskola som erbjuder yrkesprogram får med bibehållet huvudmannaskap sluta avtal med en branschskola om att utföra uppgifter som avser undervisning i karaktärsämnen som har en yrkesinriktad profil (yrkesämnen). Huvudmannen får då även överlämna uppgifter som inte är hänförliga till undervisningen och den myndighetsutövning som hör till en lärares undervisningsuppgift.

Huvudmannen för gymnasieskolan ska ersätta branschskolan för kostnaderna för elevens utbildning. Ersättningen ska bestämmas med hänsyn till branschskolans åtagande och elevens behov efter samma grunder som huvudmannen tillämpar vid fördelning av resurser i sin egen utbildning.

7 § Branschskolan ska anordna utbildning inom ett sådant yrkesämne eller delar av ett yrkesämne som finns inom gymnasieskolan. Utbildningen får även avse sådant gymnasiearbete som ingår i ett yrkesprogram enligt 16 kap. 22 § skollagen (2010:800).

8 § Lärare som undervisar vid branschskolan ska genom yrkeserfarenhet, högskoleutbildning eller annan eftergymnasial utbildning ha tillägnat sig kvalificerade och relevanta yrkeskunskaper inom det yrkesområde som undervisningen avser och även i övrigt vara lämplig att bedriva undervisningen.

En huvudman som har slutit avtal med en branschskola enligt denna lag behöver för den undervisningen inte tillämpa 2 kap. 13 och 18 §§ skollagen (2010:800).

Branschskolor och kommunal vuxentutbildning

9 § En branschskola får även genom entreprenadavtal enligt 23 kap. skollagen (2010:800) ge utbildning till elever från kommunal vuxenutbildning.

Utöver vad som gäller om entreprenad enligt 23 kap. 1 § skollagen får huvudmannen för kommunal vuxenutbildning överlämna uppgifter till en branschskola som bedrivs av en statlig myndighet, en kommun eller ett landsting.

Stöd till inackordering

10 § Om en elev som går i en gymnasieskola med offentlig huvudman behöver inackordering på grund av deltagandet i utbildningen vid en branschskola ska elevens hemkommun lämna ekonomiskt stöd för inackorderingen utifrån samma grunder och med samma belopp som gäller enligt 15 kap. 32 § skollagen (2010:800). Ett sådant beslut kan överklagas på samma sätt som gäller enligt 28 kap. 5 § skollagen.

Bemyndigande

11 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela närmare föreskrifter om försöksverksamhet med branschskolor.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2018 och gäller t.o.m. den 30 juni 2023. Den ska tillämpas på utbildning efter den 1 juli 2018.

1.2 Förslag till lag om ändring i lagen (2009:128) om yrkeshögskolan

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (2009:128) om yrkeshögskolan att det ska införas en ny paragraf, 6 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse i Ds 2015:41 och utredningens förslag*
	6 a §
	Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela föreskrifter om att en utbildning inom yrkeshögskolan får bedrivas som en behörighetsgivande förutbildning och om undantag från 5 och 6 §§ vid sådan utbildning.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2017.

1.3 Förslag till lag om ändring i skollagen (2010:800)

Härigenom föreskrivs i fråga om skollagen (2010:800) att det ska införas två nya paragrafer, 10 kap. 13 a § och 12 kap. 13 b §, och närmast före 10 kap. 13 a § och 12 kap. 13 b § nya rubriker av följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	10 kap.
	Praktisk arbetslivsorientering
	13 a §
	I årskurs 8 och 9 ska alla elever ges möjlighet att genomföra sammanlagt minst två veckors praktisk arbetslivsorientering (prao). Praon ska ges inom ramen för de ämnen som undervisningen i grundskolan omfattar enligt 4 §.
	Praon ska genomföras på en arbetsplats eller genom att eleven deltar i undervisningen på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. Endast om det finns synnerliga skäl får andra former för arbetslivsorientering ersätta prao för en elev.
	12 kap.
	Praktisk arbetslivsorientering
	13 b §
	I årskurs 9 och 10 ska alla elever som tillämpar specialskolans kursplaner ges möjlighet att genomföra sammanlagt minst två veckors praktisk arbetslivs-

orientering (prao). Praon ska ges inom ramen för de ämnen som undervisningen i specialskolan omfattar enligt 4 §.

Praon ska genomföras på en arbetsplats eller genom att eleven deltar i undervisningen på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. Endast om det finns synnerliga skäl får andra former för arbetslivsorientering ersätta prao för en elev.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

1.4 Förslag till förordning om ändring i studiestödsförordningen (2000:655)

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 2 § studiestödsförordningen (2000:655) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2 kap.	
2 §[1]	
Inackorderingstillägg får lämnas till studerande vid andra läroanstalter och utbildningar än sådana som ingår i skolväsendet och har offentlig huvudman enligt skollagen (2010:800). Det får också lämnas för studier vid utbildningar med offentlig huvudman inom skolväsendet, om den studerande är utlandssvensk eller deltar i förberedande dansarutbildning i grundskolan.	
Inackorderingstillägg får utöver vad som anges i 1 § lämnas till en studerande	
1. i grundskoleutbildning i någon av årskurserna 7–9 vid en riksinternatskola,	
2. i grundskoleutbildning i någon av årskurserna 7–9 inom skolväsendet, om den studerande är utlandssvensk,	
	3. vid en fristående gymnasieskola för tid som den studerande deltar i utbildning vid en branschskola enligt lagen (2016:000) om försöksverksamhet med branschskolor under förutsättning att det nationella program och den nationella inriktning som den studerande går inte finns i den studerandes hemkommun,
3. vid en fristående gymnasiesärskola, eller	*4.* vid en fristående gymnasiesärskola, eller

[1] Senaste lydelse 2013:148.

4. vid en gymnasiesärskola med offentlig huvudman, om den studerande är utlandssvensk.	*5.* vid en gymnasiesärskola med offentlig huvudman, om den studerande är utlandssvensk.

Centrala studiestödsnämnden får meddela närmare föreskrifter om vem som kan få inackorderingstillägg.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2018.

1.5 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå

Härigenom föreskrivs att 4 och 5 §§ förordningen (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
4 §[2]	
Statsbidrag enligt denna förordning får, om det finns tillgång på medel, lämnas till en kommun för utbildning, om	
	1. kommunen har kommit överens med minst två andra kommuner om att samverka om utbildningen enligt 23 kap. 8 § skollagen (2010:800) i syfte att öka utbildningsutbudet för den enskilde,
1. utbildningen planeras i samråd med Arbetsförmedlingen och med företag, organisationer eller andra sammanslutningar som är verksamma inom de branscher som utbildningen är avsedd för,	*2.* utbildningen planeras i samråd med Arbetsförmedlingen och med företag, organisationer eller andra sammanslutningar som är verksamma inom de branscher som utbildningen är avsedd för *och med den aktör som har ett regionalt utvecklingsansvar i länet eller länen enligt lagen (2010:630) om regionalt utvecklingsansvar i vissa län, lagen (2002:34) om samverkansorgan i länen eller förordningen (2007:825) med länsstyrelseinstruktion*,

[2] Senaste lydelse 2013:1114.

2. kommunen kan visa på ett behov av utbildningen,	*3.* kommunen kan visa på ett behov av utbildningen *som är gemensamt i de kommuner som samverkar*,
3. kommunen erbjuder en möjlighet till strukturerad bedömning, värdering och dokumentation av en deltagares tidigare förvärvade kunskaper och kompetens,	*4.* kommunen erbjuder en möjlighet till strukturerad bedömning, värdering och dokumentation av en deltagares tidigare förvärvade kunskaper och kompetens,
4. kommunen erbjuder studie- och yrkesvägledning samt vid planeringen och genomförandet av utbildningen tar till vara deltagarens tidigare förvärvade kunskaper och kompetens, och	*5.* kommunen erbjuder studie- och yrkesvägledning samt vid planeringen och genomförandet av utbildningen tar till vara deltagarens tidigare förvärvade kunskaper och kompetens, och
5. i fråga om utbildning enligt 1 a eller 1 b §, urvalsregeln i 3 § tillämpas på utbildningen.	*6.* i fråga om utbildning enligt 1 a eller 1 b §, urvalsregeln i 3 § tillämpas på utbildningen.

Statsbidrag för viss teoretisk kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå får bara lämnas om deltagaren i sådan utbildning också deltar i yrkesinriktad kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå hos kommunen. Den teoretiska kommunala vuxenutbildningen på gymnasial nivå får utgöra högst 25 procent av deltagarens utbildning enligt denna förordning.

Statsbidrag enligt denna förordning får inte lämnas för gymnasiearbete eller gymnasiesärskolearbete.

5 §[3]

Statsbidrag lämnas efter ansökan.	
Ansökan ges in till Statens skolverk. Av ansökan ska det framgå	Ansökan *ska göras gemensamt av de samverkande kommunerna och* ges in till Statens skolverk. Av ansökan ska det framgå
	1. vilka kommuner som ansökan avser

[3] Senaste lydelse 2013:1114.

1. vilken *inriktning* eller *vilket yrkesområde* som *kommunen* ansöker om statsbidrag för,	*2.* vilken *eller vilka inriktning*ar eller *yrkesområden* som *kommunerna* ansöker om statsbidrag för,
2. hur många årsstudieplatser eller deltagarplatser i heltidsutbildning och i förekommande fall verksamhetspoäng som utbildningen sammanlagt ska omfatta,	*3.* hur många årsstudieplatser eller deltagarplatser i heltidsutbildning och i förekommande fall verksamhetspoäng som utbildningen sammanlagt ska omfatta,
3. om två eller flera kommuner ansöker gemensamt eller samverkar om utbildningen,	
4. att utbildningen inbegriper en sådan möjlighet som avses i 4 § första stycket *3*, om det finns deltagare som behöver den möjligheten,	4. att utbildningen inbegriper en sådan möjlighet som avses i 4 § första stycket *4*, om det finns deltagare som behöver den möjligheten,

5. hur utbildningen har planerats, och

6. vilket behov som finns av utbildningen.

Skolverket får meddela föreskrifter om inom vilken tid och på vilket sätt som ansökan ska ges in samt de ytterligare föreskrifter om ansökan som behövs.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2016.

1.6 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2011:555) med instruktion för Statens skolverk

Härigenom föreskrivs att 8 § förordningen (2011:555) med instruktion för Statens skolverk ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	8 §[4]
Myndigheten ska ansvara för de nationella råden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan.	Myndigheten ska ansvara för *ett nationellt råd för yrkesutbildning och för* de nationella råden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan.

Myndigheten ska även ansvara för Nationella rådet för vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt år.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2016.

[4] Senaste lydelse 2014:856.

1.7 Förslag till förordning om försöksverksamhet med branschskolor och statsbidrag till gymnasieskolor som erbjuder utbildning inom vissa yrkesområden

Härigenom föreskrivs följande.

Inledande bestämmelser

1 § Denna förordning innehåller kompletterande bestämmelser om branschskolor enligt lagen (2016:000) om försöksverksamhet med branschskolor och bestämmelser om statsbidrag till huvudmän för gymnasieskolan som erbjuder utbildning inom vissa yrkesområden som är små.

Förordningen är meddelad med stöd av 8 kap. 11 § regeringsformen i fråga om 10 § och 8 kap. 7 § regeringsformen i fråga om övriga bestämmelser.

2 § Ansökan om att starta branschskola ska göras hos Statens skolverk av den som avser att bedriva utbildningen.

Av ansökan ska framgå inom vilket yrkesområde branschskolan avser att bedriva utbildning. Till ansökan ska bifogas

1. ett yttrande från en arbetstagarorganisation, en arbetsgivarorganisation, en organisation som är gemensam för arbetsgivare och arbetstagare eller en intresseorganisation i näringslivet som representerar yrkesområdet (branschorganisation), eller
2. ett gemensamt yttrande från de arbetsgivare som utbildningsanordnaren samarbetar med.

Av yttrandet ska framgå varför just den utbildningsanordnare som ansökan avser är lämplig och har förutsättningar att erbjuda gymnasial yrkesutbildning av hög kvalitet.

Förutsättningar för statsbidrag och bidragets storlek

3 § Statsbidrag enligt denna förordning lämnas i enlighet med kapitel I och kapitel III artikel 31 i kommissionens förordning (EU) nr 651/2014 av den 17 juni 2014 genom vilken vissa kategorier av stöd

förklaras förenliga med den inre marknaden enligt artiklarna 107 och 108 i fördraget.

Statens skolverk ska föra ett sådant register som avses i kapitel II artikel 12 i kommissionens förordning.

4 § Statsbidrag får lämnas till huvudmän som inom ett yrkesprogram i gymnasieskolan erbjuder utbildning inom ett yrkesområde som det finns en branschskola för enligt lagen (2016:000) om försöksverksamhet med branschskolor.

För att beviljas statsbidrag ska huvudmannen kunna visa en strategi för hur huvudmannen ska kunna uppmuntra elever till mindre könsstereotypa utbildningsval.

Statsbidrag lämnas i mån av tillgång på medel.

5 § Statsbidrag får lämnas för huvudmannens kostnader för den ersättning som huvudmannen ger till en branschskola eller annan utbildningsanordnare för en elevs utbildning enligt lagen (2016:000) om försöksverksamhet med branschskolor eller 23 kap. 4 § skollagen (2010:800).

Statsbidrag lämnas med hälften av den ersättning som huvudmannen ger till branschskolan eller utbildningsanordnaren eller högst 50 000 kronor per läsår för varje elev som deltar minst sex veckor per läsår i utbildning enligt första stycket. Bidrag till en huvudman får lämnas för högst fem elever per yrkesområde och högst två läsår för varje elev.

Den ersättning som statsbidrag ges för får inte avse andra kostnader än de som anges i kapitel III artikel 31 i kommissionens förordning (EU) nr 651/2014 av den 17 juni 2014.

Ansökan och beslut om statsbidrag

6 § Statens skolverk beslutar om och betalar ut statsbidrag.

Av huvudmannens ansökan om statsbidrag ska framgå vilken branschskola eller annan utbildningsanordnare som huvudmannen har en överenskommelse med och hur många elever som ansökan avser.

7 § Om det kommer in fler ansökningar om statsbidrag än vad det finns medel ska Statens skolverk vid sin fördelning av bidraget ta hänsyn till

1. i vilken grad huvudmannen bedöms ha förmåga att uppmuntra elever till mindre könsstereotypa utbildningsval, och
2. behovet av geografisk spridning av insatserna.

Uppföljning, redovisning och utvärdering av statsbidraget

8 § Statens skolverk ska följa upp hur statsbidraget används och utvärdera dess effekter.

En huvudman som har fått statsbidrag utbetalat ska till Statens skolverk redovisa hur det har använts. Huvudmannen är även skyldig att medverka i uppföljning och utvärdering av statsbidraget.

Statens skolverk ska senast den xx varje år, till Regeringskansliet redovisa omfattningen av utbetalat statsbidrag och hur statsbidraget används.

Återbetalning

9 § En huvudman som har tagit emot statsbidrag enligt denna förordning är skyldig att återbetala det om

1. mottagaren genom att lämna oriktiga uppgifter eller på något annat sätt förorsakat att statsbidraget har lämnats felaktigt eller med för högt belopp,
2. statsbidraget av något annat skäl har lämnats felaktigt eller med för högt belopp,
3. statsbidraget inte har använts för avsett ändamål, eller
4. mottagaren inte har lämnat sådan redovisning som avses i 8 §.

Statens skolverk ska besluta att kräva tillbaka ett bidrag om en huvudman är återbetalningsskyldig enligt första stycket. Om det finns särskilda skäl för det, får Skolverket helt eller delvis efterge ett krav på återbetalning.

Bemyndigande

10 § Statens skolverk får meddela föreskrifter om elektronisk överföring av en ansökan och om elektronisk signatur samt de andra föreskrifter som behövs för verkställigheten av denna förordning.

Överklagande

11 § Statens skolverks beslut enligt denna förordning får inte överklagas.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2018.

1.8 Förslag till förordning om nationellt råd för yrkesutbildning och nationella råd för yrkesprogrammen

Härigenom föreskrivs följande.

Inledande bestämmelser

1 § Denna förordning innehåller bestämmelser om det nationella råd för yrkesutbildning och de nationella råd för yrkesprogrammen (nationella programråd) som Statens skolverk ansvarar för enligt 8 § förordningen (2011:555) med instruktion för Statens skolverk.

Förordningen är meddelad med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen.

Nationellt råd för yrkesutbildning

Syftet med rådet

2 § Det nationella rådet för yrkesutbildning ska utgöra ett forum för samråd mellan myndigheter och arbetsmarknadens parter. Rådet ska samråda kring strategiska frågor om utveckling av yrkesutbildning och andra kompetensförsörjningsåtgärder som är relevanta för den långsiktiga nationella kompetensförsörjningen.

Rådet ska även utgöra ett rådgivande organ till regeringen och ansvariga myndigheter.

Rådets ledamöter

3 § Ledamöterna till det nationella rådet för yrkesutbildning utses av regeringen för en period om tre år.

Nationella programråd

Syftet med råden och antal råd

4 § De nationella programråden ska utgöra rådgivande organ inom Statens skolverk och bistå Skolverket i arbetet med att utveckla yrkesutbildningen i gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, kommunal

vuxenutbildning på gymnasial nivå och särskild utbildning för vuxna på gymnasial nivå.

Det ska finnas ett nationellt programråd för varje yrkesprogram som finns i gymnasieskolan. Yrkesutbildningen inom gymnasiesärskolan, kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå och särskild utbildning för vuxna på gymnasial nivå fördelas på lämpligt programråd.

Rådens ledamöter

5 § Statens skolverk beslutar, efter att ha hört det nationella rådet för yrkesutbildning, vilka branschorganisationer som ska vara representerade med ledamöter i det nationella programrådet. Med branschorganisation avses en arbetstagarorganisation, en arbetsgivarorganisation, en organisation som är gemensam för arbetsgivare och arbetstagare eller en intresseorganisation i näringslivet som representerar ett eller flera yrkesområden.

Ledamöterna ska företräda yrkesområden som yrkesprogrammet utbildar till. Skolverket får även utse ledamöter som representerar yrkesområden som saknar branschorganisation.

Ledamöterna utses för en period om tre år.

6 § Branschorganisationen utser en ledamot att företräda organisationen i rådet. Organisationen utser även ersättare.

7 § En ordförande och en vice ordförande, som utses av ledamöterna, ska leda rådets arbete.

Rådens uppgifter

8 § De nationella programråden ska särskilt bistå Statens skolverk i analyser av följande områden:

1. utvecklingsbehovet inom yrkesutbildningen mot bakgrund av utvecklingen inom yrkesområdena och behovet av utbildning inom nya områden,
2. elevernas etablering på arbetsmarknaden efter avslutad yrkesutbildning, och
3. kvaliteten i det arbetsförlagda lärandet.

9 § Följande bestämmelser anger områden där de nationella programråden ska bistå Statens skolverk:

– 1 kap. 5 § gymnasieförordningen (2010:2039) om föreskrifter om ämnesplaner för yrkesämnen i gymnasieskolan,

– 4 kap. 5 § gymnasieförordningen om föreskrifter om programfördjupning för yrkesprogram i gymnasieskolan,

– 5 kap. 9 § gymnasieförordningen om ärenden om särskilda varianter i gymnasieskolan,

– 5 kap. 19 § gymnasieförordningen om ärenden om riksrekrytering i gymnasieskolan, och

– 3 § förordningen (2012:144) om statsbidrag för kompetensutveckling av lärare i yrkesämnen om ärenden som avser lärare i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan.

10 § Statens skolverk ska i samråd med de nationella programrådens ledamöter utarbeta riktlinjer för hur arbetet i råden ska bedrivas. Riktlinjerna ska även förtydliga hur rådens rekommendationer ska hanteras inom Skolverket.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2016.

1.9 Förslag till ändring i förslaget till förordning om behörighetsgivande förutbildning inom yrkeshögskolan i departementspromemorian En stärkt yrkeshögskola – ett lyft för kunskap (Ds 2015:41)

Härigenom föreslås i fråga om förslaget till förordning om behörighetsgivande förutbildning inom yrkeshögskolan i departementspromemorian En stärkt yrkeshögskola – ett lyft för kunskap (Ds 2015:41) att 1 och 3 §§ ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt förslaget i Ds 2015:41	*Föreslagen lydelse*
1 §	
Myndigheten för yrkeshögskolan beslutar om att den som anordnar en ordinarie utbildning inom yrkeshögskolan även får anordna en utbildning inom yrkeshögskolan i form av behörighetsgivande förutbildning för den ordinarie yrkeshögskoleutbildningen. En behörighetsgivande förutbildning inom yrkeshögskolan syftar till att ge den studerande kunskaper som motsvarar de krav på behörighet som är uppställda för den ordinarie yrkeshögskoleutbildningen.	Myndigheten för yrkeshögskolan beslutar om att den som anordnar en ordinarie utbildning inom yrkeshögskolan även får anordna en utbildning inom yrkeshögskolan i form av behörighetsgivande förutbildning för den ordinarie yrkeshögskoleutbildningen. En behörighetsgivande förutbildning inom yrkeshögskolan syftar till att ge den studerande kunskaper som motsvarar de krav på behörighet *i yrkesämnen* som är uppställda för den ordinarie yrkeshögskoleutbildningen.
3 §	
Förutbildningen får omfatta högst *fem* veckors heltidsstudier. Utbildningen får erbjudas i anslutning till en ordinarie utbildning inom yrkeshögskolan, om det *finns* brist på	Förutbildningen får omfatta högst *tio* veckors heltidsstudier. *Utbildningen ska i huvudsak avse yrkesämnen.* Utbildningen får erbjudas i anslutning till en ordinarie utbildning inom yrkeshög-

behöriga sökande till den ordinarie utbildningen och det behövs arbetskraft med sådan kompetens som den ordinarie utbildningen syftar till att ge.	skolan, om det *kan antas att det kommer att finnas* brist på behöriga sökande till den ordinarie utbildningen och det behövs arbetskraft med sådan kompetens som den ordinarie utbildningen syftar till att ge.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2017.

2 Inledning

2.1 Styrd dimensionering eller ökad attraktivitet

Yrkesprogramsutredningen tillsattes som ett svar på en oro över en hög ungdomsarbetslöshet och ett vikande intresse för gymnasieskolans yrkesprogram. Många unga söker arbete samtidigt som arbetsgivare är oroliga för sin kompetensförsörjning. En bättre matchning mellan ungas val av utbildning och arbetsmarknadens efterfrågan kan grovt sett åstadkommas på två sätt:

- Genom att dimensionera antalet platser inom gymnasieskolans olika nationella program efter arbetsmarknadens efterfrågan.
- Genom att öka yrkesprogrammens attraktivitet.

Att dimensionera antalet utbildningsplatser inom gymnasieskolan är ett konkret sätt att förbättra matchningen. Om behovet av exempelvis VVS-tekniker förväntas bli högt så ska utbildningsväsendet leverera så många utbildade personer som behovet motsvarar. En sådan lösning bygger på en central styrning av antalet utbildningsplatser inom nationella program och inriktningar, samt förutsätter att det är möjligt att träffsäkert förutsäga arbetsmarknadens behov. Lösningen innebär också att elevernas egna val och intressen underordnas prognoser av vad arbetsmarknaden behöver.

Dagens system bygger på att elevernas efterfrågan i första hand ska tillgodoses, utifrån det utbildningsutbud som finns i hemkommunen. Yrkesprogramsutredningen förespråkar inte en centralstyrd dimensionering av gymnasieskolan efter arbetsmarknadens efterfrågan. Utredningen har inte heller funnit något politiskt intresse för en sådan drastisk förändring av synen på ungdomars möjlighet att välja utbildning efter eget intresse, eller en önskan att

centralisera såväl antagningssystem som beslut om det lokala utbudet av program och inriktningar.

I debatten kan man ibland höra att ”ungdomar väljer fel” eller att de ”utbildar sig direkt till arbetslöshet” och att detta skulle vara ett skäl att överväga en dimensionering av antalet utbildningsplatser inom yrkesprogrammen. Utredningen har inte funnit stöd för att elever väljer yrkesprogram som i sig leder till arbetslöshet. De elever som väljer ett yrkesprogram, och som slutför utbildningen, har generellt sett mycket goda möjligheter att få arbete. Inte heller Arbetsförmedlingens prognoser ger stöd för tanken om en överutbildning inom gymnasieskolans yrkesprogram. Tvärtom är många framtida bristyrken sådana som kräver gymnasial yrkesutbildning.

Utredningen har i sitt delbetänkande i mars 2015 lagt förslag kring hur de nationella inriktningarna inom naturbruksprogrammet kan få en mer arbetsmarknadsanpassad profil.[1] Övriga mindre förslag på justeringar av nationella inriktningar inom gymnasieskolan har utredningen fört vidare till utredningen En attraktiv gymnasieskola för alla (U 2015:01).

Andelen elever som väljer yrkesprogram har gått ner det senaste årtiondet, och det är en trend i hela OECD-området. Knappt 30 procent av en årskull studerar i dag på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. I Sverige har denna nedgång blivit extra kännbar räknat i antal elever eftersom ungdomskullarna under samma period varit ovanligt små.[2]

Alla elever som tar gymnasieexamen från ett högskoleförberedande program fortsätter inte till högskolan. Av de elever som tagit examen från samhällsvetenskapsprogrammet var 47 procent av kvinnorna och 60 procent av männen inte högskolestuderande tre år efter avslutad gymnasieutbildning.[3]

Inträdet på arbetsmarknaden går långsammare för de som gått ett högskoleförberedande program utan att fortsätta till högskolan jämfört med för de som gått ett yrkesprogram. Det största matchningsproblem som utredningen identifierat är att många elever väljer ett högskoleförberedande program utan att sedan fortsätta till högskolan. Att minska matchningsproblematiken bland unga måste med andra ord handla om att öka yrkesutbildningarnas attraktivitet.

[1] SOU 2015:29. *En yrkesinriktning inom teknikprogrammet*.
[2] Antalet elever som gått ut gymnasieskolan har minskat 2010–2015 och förväntas fortsätta minska till och med 2018. SCB 2014. *Trender och prognoser 2014*, s. 91.
[3] SCB 2015. *Etablering på arbetsmarknaden tre år efter gymnasieskolan*.

2.2 Att öka yrkesutbildningens attraktivitet

Det finns många sätt att beskriva attraktivitet. Tchibozo beskriver yrkesutbildningars attraktivitet som att människor är intresserade av yrkesutbildning. De känner till den, är nyfikna på den och ser den som en del av det reguljära utbildningssystemet och har en positiv syn på såväl utbildningen som dess elever.[4]

En modell för att mäta yrkesutbildningens attraktivitet är följande, baserat på tre indikatorer:[5]

- Yrkesutbildningens image i landet.
- Den relativa värderingen av yrkesutbildningen i landet.
- Andelen elever som studerar en yrkesutbildning.

Utifrån dessa tre indikatorer har Sverige en lång väg att gå för att få en attraktiv yrkesutbildning. Europeiska kommissionen lät 2011 göra en attitydundersökning om bland annat synen på yrkesutbildning i respektive EU-land.[6] Den allmänna bilden av yrkesutbildningar i Sverige är, i ett EU-perspektiv, låg. När det gäller frågan ”Skulle du rekommendera en elev att välja ett yrkesprogram?” hamnade Sverige på en bottenplats.[7] Endast i Irland och Lettland har yrkesutbildningar en lägre relativ värdering än i Sverige.

Forskaren Alexandru Panicans djupintervjuer med 20 skånska elever om deras utbildningsval erbjuder en illustration av attityderna bakom statistiken.[8] Så här uttrycker sig två ungdomar om yrkesprogram i gymnasieskolan:

> Jag har hört att om man väljer yrkesprogram så är det liksom bara det, det blir inte mer efter det i livet.

> Jag vet inte mycket om yrkesprogram men jag är inte intresserad av dessa heller, det är utbildningar för de som inte vill plugga.

[4] Cedefop 2014. *Attractiveness of Initial Vocational Education and Training: Identifying what matters*, s. 31.
[5] Cedefop 2014. *Attractiveness of Initial Vocational Education and Training: Identifying what matters*, s. 81.
[6] Europeiska kommissionen 2011. *Attitudes towards Vocational Education and Training*.
[7] Cedefop 2014. *Attractiveness of Initial Vocational Education and Training: Identifying what matters*, s. 72–73.
[8] Panican 2015. *Väljer unga fel? – grundskoleelevers attityder till gymnasieskolan*.

Panicans slutsats är att elever som tänkte välja ett högskoleförberedande program genomgående hade en negativ syn på yrkesprogrammen men att detta också gällde de elever som själva tänkte välja ett yrkesprogram. I studien finns dock även exempel på elever som är mer positivt inställda till yrkesutbildningar:

> Ja, jag vet att min syster fick en teoretisk utbildning, hon blev ingenting på den, typ samhällslinjen. Och jag kan själv tycka att det var förlorad tid, jag skulle aldrig själv välja den, jag vill komma ut i arbetslivet när jag har gått ut mitt gymnasium och därför väljer jag yrkesförberedande utbildning.

2.3 Åtgärder för att öka attraktiviteten

I en genomgång av EU-ländernas nationella insatser för att öka yrkesutbildningens attraktivitet utkristalliseras fyra kategorier av insatser:[9]

- Förbättra kunskapen inför valet. Förbättrad studie- och yrkesvägledning, informationskampanjer och andra insatser som exempelvis yrkestävlingar.
- Öka tillgången till yrkesutbildning. Förbättra möjligheten för olika grupper att ta del av yrkesutbildning (inklusive livslångt lärande).
- Förbättra kvaliteten på yrkesutbildningen. Detta kan åstadkommas genom ökad samverkan mellan skola och arbetsliv, såväl centralt som lokalt, samt genom att utveckla lärlingssystem och arbetsplatsförlagt lärande. Andra sätt är förbättrad lärarutbildning och kompletterande utbildningar för lärare.
- Skapa bred behörighet för elever att läsa vidare och förenkla för elever att byta mellan olika utbildningsvägar.

Utredningen har i sitt arbete utgått från de kategorier av insatser som nämnts ovan. Vissa av dessa insatser ingår dock inte i utredningens uppdrag. Frågan om behörighet till vidare studier och övriga frågor som berör gymnasieprogrammens uppbyggnad behandlas av utredningen En attraktiv skola för alla (U 2015:01). Lärarutbildningen ingår inte heller i Yrkesprogramsutredningens uppdrag.

[9] Cedefop 2014. *Attractiveness of Initial Vocational Education and Training: Identifying what matters*, *s.* 112–113.

2.3.1 Elever behöver bättre kunskaper inför gymnasievalet

En av utredningens mest vägledande utgångspunkter är att eleverna måste få ett bättre beslutsunderlag inför sitt gymnasieval. Kunskapen om de yrken som finns och vad som efterfrågas på arbetsmarknaden är låg bland svenska ungdomar. I Panicans tidigare nämnda intervjustudie ifrågasatte intervjupersonerna vad arbetsmarknaden hade med deras utbildningsval att göra – den kändes mycket avlägsen för dem.

Utredningen har besökt projektet ”Jobba i Västerås”. Projektet har bett såväl 10-åringar som 19-åringar att uppge alla yrken de kunnat komma på. Resultatet i båda grupperna har varit ett tjugotal yrken, och skillnaderna i typen av yrken dem emellan har varit liten. Utifrån ett sådant resultat är det inte svårt att begripa varför så få elever väljer något av de mindre yrkesprogrammen, som VVS- och fastighetsprogrammet eller det industritekniska programmet. Eleverna vet helt enkelt inte vad de väljer bort.

Undersökningar visar att elever som väljer ett yrkesprogram har god kunskap om de högskoleförberedande programmen. Bland elever som väljer ett högskoleförberedande program är däremot kunskapen om yrkesprogrammen låg. Valet för dessa elever står i stället mellan de olika högskoleförberedande programmen och yrkesprogrammen väljs bort i klump.

Utredningen kan konstatera att arbetsmarknadskunskap är otydligt reglerat i kursplanerna för grundskolan. En del av den arbetsmarknadskunskap som eleverna tillägnar sig på högstadiet sker i form av praktisk arbetslivsorientering (prao). Upplägget på praon varierar eftersom praon sedan 1994 inte är reglerad i lag eller förordning. Därmed finns det inte heller någon regelbunden uppföljning av hur många elever som erbjuds prao eller hur den prao som erbjuds organiseras. Dock har utredningen fått mycket starka signaler från såväl huvudmän som branscher om att allt fler skolor drar ner eller helt slutar med prao för sina högstadieelever.

Eftersom praon är ett av de få tillfällen i grundskolan då eleven kan få en inblick i vilka arbeten som finns och hur en arbetsplats fungerar är detta en bekymmersam utveckling. En av de orsaker som nämnts som förklaring till att man tagit bort praon har varit oron för arbetsmiljön för eleverna eller att inte alla elever har kunnat erbjudas en praoplats.

2.3.2 Tillgången till yrkesutbildning behöver förbättras

Geografisk närhet till yrkesutbildning är en viktig del i attraktiviteten. Många elever i Sverige har ett begränsat utbildningsutbud i sitt närområde att välja mellan. Yrkesutbildningar mot små yrkesområden kan vara särskilt svåra att erbjuda inom gymnasieskolan eftersom huvudmannen behöver ett visst antal elever för att få ihop en tillräckligt stor undervisningsgrupp. Riksrekryterande yrkesutbildningar är ett sätt att försöka skapa tillräckligt stora elevgrupper för smala yrkesutbildningar. Sådana utbildningar har dock hittills haft svårt att attrahera elever, antagligen för att elever värdesätter att ha nära mellan hem och skola.

Diskussioner med branschorganisationer som representerar små yrkesområden har lett fram till utredningens förslag om en försöksverksamhet med så kallade branschskolor. Många av de yrkesutgångar som kan vara aktuella för försöksverksamheten har fört en tynande tillvaro i skolsystemet, ofta som en mindre yrkesutgång inom en bredare nationell inriktning. Branschskolor kan bidra till samordningsvinster inom gymnasieskolan, och göra smala yrkesutbildningar tillgängliga för fler elever.

En annan aspekt av förbättrad tillgång till yrkesutbildning är att se till att den är inkluderande och välkomnande för alla elever. Vid utredningens skolbesök har vi slagits av det kränkande klotter och de intoleranta attityder som förekommer i elevernas studiemiljö. Det är i vissa avseenden en miljö som vuxna inte skulle acceptera på sin arbetsplats. För att få en inblick i hur situationen kan vara för unga som har gjort ett könsbrytande utbildningsval sammankallade utredningen en fokusgrupp med sådana elever. Deras berättelser visar på hur svårt det är att avvika från normen på ett yrkesprogram, och att det finns påtagliga hinder mot att välja otraditionellt. Utredningen konstaterar att om yrkesprogrammen i högre utsträckning ska kunna attrahera nya grupper av elever och uppmuntra till mindre könsstereotypa utbildningsval krävs att skolorna blir medvetna om vikten av ett aktivt värdegrundsarbete för att förebygga trakasserier och kränkande behandling.

Gymnasiereformen 2011 lade stor vikt vid att gymnasieskolan är en viktig del av kompetensförsörjningen. Och det är förvisso sant – yrkesprogrammen i gymnasieskolan är ingången för många till jobb. Men det finns anledning att nyansera påståendet. Dels är det

en minoritet av alla studerande i gymnasieskolan, knappt 30 procent, som väljer yrkesprogram. En del av dessa kommer efter avslutad utbildning inte att arbeta inom målyrket. Många av dem som i sin tur studerar ett högskoleförberedande program kommer sedan inte att fortsätta till högskolan, utan i stället börja arbeta.

Arbetsmarknaden har förändrats, liksom synen på arbete och karriär. Val av yrke sker allt senare i livet. På något sätt fungerar arbetsmarknaden ändå, om än med olika svårigheter. Utbildningar inom den kommunala vuxenutbildningen, på folkhögskolor, inom yrkeshögskolan, utbildning och praktik via Arbetsförmedlingen, rent privatfinansierade utbildningar och en stor mängd företagsförlagd utbildning svarar också för kompetensförsörjning till den svenska arbetsmarknaden. För att komma tillrätta med matchningsproblematiken krävs förändringar av såväl gymnasieskolans yrkesprogram som de utbildningar som kommer efter gymnasieskolan. Det går inte att lösa matchningsproblematiken eller ungdomsarbetslösheten utan att också inkludera utbildning för vuxna.

Yrken som är okända för yngre kan vara mer välkända bland vuxna. Andra yrken kanske har en sådan karaktär att man behöver större mognad för att se charmen eller det meningsfulla i arbetet. För dessa yrkesområden kommer gymnasieskolan inte att vara lösningen på kompetensbristen. Även om vi får en stärkt studie- och yrkesvägledning, fler elever som praoar, och ökad information från branschorganisationer så kommer inte antalet sökande elever till vissa bristyrken att räcka till. I dag finns återvändsgränder i utbildningssystemet som försvårar för de vuxna som behöver läsa en yrkesutbildning för att få ett jobb.

Vuxenutbildningen har hittills i första hand varit behörighetsgivande kurser i till exempel matematik och engelska. Yrkeskurser är generellt sett dyrare, både att starta upp och att införskaffa rätt material eller hitta lämpliga lokaler till. Resultatet har blivit ett relativt litet utbud av yrkeskurser i flertalet av landets kommuner. Samtidigt pekar Arbetsförmedlingen på att många av framtidens bristyrken kommer att finnas bland de gymnasiala yrkesprogrammens yrkesutgångar.

För att uppmuntra kommuner att erbjuda fler yrkeskurser – och i synnerhet kurser som efterfrågas på arbetsmarknaden – inom den kommunala vuxenutbildningen infördes ett statsbidrag för yrkesvux år 2008. Utredningen konstaterar att yrkesvux har en rad bekymmer, inte minst när det gäller hur de sökande ska prioriteras vid

översökning. Sökande som tidigare läst ett högskoleförberedande program är lågt prioriterade och har därmed svårt att byta yrke.

Regeringens förslag i budgetpropositionen för 2016 om ökat antal platser inom bland annat yrkesvux är något som utredningen ser mycket positivt på, utifrån de behov som utredningen sett. Beskrivningen i budgetpropositionen om att ”yrkesvux har därför kommit att bli en viktig komponent för arbetslivets kompetensförsörjning”[10] öppnar upp för en bredare översyn av rollen för yrkesvux inom utbildningssystemet. Eftersom budgeten presenterades i nära anslutning till utredningens redovisningsdatum har utredningen inte tagit fram sådana förslag utan endast gjort en genomgång av de utmaningar som finns.

Utredningens förslag om yrkesvux rör i stället fördelningen av utbildningsplatser mellan olika yrkesområden. En bärande tanke bakom satsningen på yrkesvux var att fler kommuner skulle få ett bredare utbud av olika yrkeskurser – som var bättre matchade till den lokala arbetsmarknadens behov. Skolverkets uppföljning av yrkesvux visar att en stor andel av de yrkeskurser som erbjuds är kurser inom vård- och omsorg. Övriga yrkesområden har fått mindre andelar av det totala antalet platser. Kommunerna måste bli bättre på att planera utbildning för vuxna med utgångspunkt i hela arbetsmarknadens behov.

Yrkeshögskolan expanderar snabbt och har blivit en viktig aktör för att ge arbetsmarknaden den kompetens som efterfrågas. Yrkeshögskolan ger också vuxna människor en möjlighet att fördjupa sina yrkeskunskaper för att avancera eller byta arbete. IFAU:s studie ”Yrkeshögskolan – vilka söker, vem tar examen och hur går det sedan?”[11] visar att de flesta studerande vid yrkeshögskolan har fått ett nytt arbete eller ny befattning efter avslutade studier.

För vuxna med ”fel” utbildningsbakgrund kan det dock vara svårt att bli antagen till vissa av yrkeshögskolans kurser. Allt fler av yrkeshögskolans utbildningar kräver nämligen att den studerande gått ett visst program eller till och med en viss inriktning i gymnasieskolan. I kombination med att få yrkeskurser ges inom vuxenutbildningen inom vissa yrkesområden blir detta en reell återvändsgränd för många vuxna. För branscher som har svårt att rekrytera elever till sina gymnasiala yrkesprogram blir detta ännu en svårighet.

[10] Prop. 2015/2016:1, utgiftsområde 16, s. 193.
[11] IFAU 2015. *Yrkeshögskolan – vilka söker, vem tar examen och hur går det sedan?*

2.3.3 Yrkesutbildningens kvalitet förbättras genom stärkt samverkan med arbetsmarknaden

Att den gymnasiala yrkesutbildningen håller hög kvalitet är viktigt för att öka utbildningens attraktivitet. Samverkan mellan utbildningssystemet och arbetsmarknadens parter är avgörande för att yrkesutbildningen ska ha ett relevant yrkesinnehåll som leder till anställningsbarhet. Det finns i dag olika sorters samverkan mellan arbetsmarknadens parter och utbildningssystemet kring gymnasieskolans yrkesprogram. Det finns samverkan som är reglerad i lag, som den som sker inom de nationella och lokala programråden. Det finns även oreglerad samverkan som har uppstått i frivilligt samarbete mellan skolhuvudmän och branschorganisationer, som Teknikcollege och Vård- och omsorgscollege samt andra samverkansmodeller som certifiering av skolor och elever, validering eller yrkesprov.

Yrkescollege och andra samverkansmodeller är ett sätt för branschorganisationer att påverka eller hjälpa till så att en utbildning får en högre kvalitet än vad utbildningsanordnaren ensam kunnat ordna. Det kan även handla om att höja kraven i jämförelse med skolans styrdokument. Som exempel kan nämnas Teknikcollege, som rekommenderar de gymnasieskolor som ingår att erbjuda eleverna minst 2 800 gymnasiepoäng, eller Vård- och omsorgscollege, som kräver att de studerande uppnått minst E i ett antal utpekade kurser för att få ett diplom.

Utredningen har undersökt vilka olika samverkansmodeller som finns, och inom vilka nationella program och inriktningar som sådana modeller förekommer. Inom i princip alla yrkesprogram finns någon modell för samverkan. Hur de är organiserade verkar höra ihop med hur respektive bransch ser ut – stora arbetsgivare, små arbetsgivare, historiskt starka branschorganisationer eller helt nya, och så vidare. Den variation som finns gör det svårt för staten att peka ut det optimala sättet att samverka för respektive bransch. Dagens samverkan har tillkommit underifrån, ur ett gemensamt intresse mellan branschernas parter och gymnasieskolans huvudmän.

Det finns ett fåtal nationella inriktningar som helt saknar systematisk kvalitetssäkring från en nationell branschorganisation. En förklaring kan vara att det inte finns någon branschorganisation

som ser utbildningen som en tillräckligt viktig rekryteringsbas för att engagera sig i utbildningen. Utredningen ser denna brist på samverkan som en indikation på att inriktningarna inte fungerar optimalt. Inriktningen kanske ligger på fel nivå i utbildningssystemet, eller ger kompetenser som branschen inte till fullo efterfrågar.

Förutom en överblick över de modeller som finns utgör utredningens kartläggning av samverkansmodeller något att utgå från för en branschorganisation som funderar på att starta en egen samverkansmodell eller utveckla den man redan har. Det är ett betydande arbete som har lagts ner från utredningen på denna kartläggning, och den kommer förhoppningsvis att underlätta arbetet för de branscher som vill utveckla sina koncept.

En annan typ av samverkan sker genom de nationella och lokala programråden. Samverkan på nationell nivå och samverkan på lokal nivå är i dag lagreglerad. För att kommunikationen ska fungera optimalt mellan den nationella och den lokala nivån behövs ofta en regional funktion som kan fungera som en brygga mellan det nationella, långsiktiga perspektiven och det lokala, verksamhetsnära perspektivet. Den regionala nivån är också ofta mest strategisk för att hantera frågor som kompetensförsörjning och utbildningsutbud.

Den svenska strukturen för samverkan saknar i dag en reglerad regional nivå. De regionala funktioner som finns utgörs av branschernas egna organisationer i olika former, exempelvis collegeregioner, regionala samordnare eller kompetenscentrum. Branschorganisationernas regionala struktur ser olika ut. Skillnaden kan till exempel bero på branschernas näringslivsstruktur och geografiska spridning. Vissa branscher har inga sådana regionala funktioner över huvud taget, och andra mer fläckvis. Det här medför svårigheter att samordna samverkan på lokal nivå, både inom ramen för de lokala programråden och i frivilliga samverkansmodeller som yrkescollege.

I Skolverkets utveckling av den gymnasiala yrkesutbildningen är samverkan med representanter från arbetsmarknadens branschorganisationer avgörande. Detta samarbete sker i dag via de nationella programråden som inrättades i samband med gymnasiereformen 2011. Av de undersökningar som gjorts framgår att de inblandade aktörerna i princip är nöjda, men att det finns förbättringsområden.

Frågan om lärlingssystem är också starkt kopplad till samverkan och ökad kvalitet på yrkesprogrammen. I de samtal som utred-

ningen haft med de branschorganisationer som är engagerade i den gymnasiala yrkesutbildningen har utredningen inte funnit stöd för framtagandet av ett nytt system för lärlingsutbildningar.

Bilden som branschorganisationerna ger är att frågan om lärlingsutbildning är komplicerad och att alltför liten tid har lagts på att diskutera branschernas behov. Utredningen har tagit till sig av detta och i stället tagit fasta på vad branschorganisationerna upplever som problemen med dagens gymnasiala yrkesutbildning och vad man skulle vilja göra åt dessa. Utredningens förslag om branschskolor utgår från dessa diskussioner. En slutsats är att många arbetsgivare gärna tar emot lärlingar eller elever på praktik, men att de flesta små arbetsgivare inte har tid eller kompetens att lära upp en elev från grunden. De önskar att eleven har fått en viss utbildning i yrkesämnena först.

När detta skrivs har utredningen fått intresseanmälningar från ett tiotal branscher om att starta branschskolor. Utredningen hoppas och tror att branschskolorna kommer att förbättra vissa små yrkens kompetensförsörjning – men också utgöra en modell för framtida satsningar på ökad branschmedverkan och ett ökat inslag av arbetsplatsförlagt lärande i det svenska utbildningssystemet.

3 Bättre förutsättningar för medvetna studie- och yrkesval

Att välja program till gymnasieskolan är ett viktigt steg i livet för en ung person. I och med gymnasievalet väljer eleven för första gången själv inriktning på sina studier och påbörjar sin väg mot ett framtida yrkesliv. För många elever medför gymnasievalet därför en känsla av stress och osäkerhet. Osäkerheten beror ofta på att eleven inte har tillräcklig kunskap om de olika utbildningsalternativen och vad de leder till efter avslutade studier, och att eleven är rädd för att välja fel.[1]

Kunskapsbristen hanterar eleven genom att stödja sig mot den kunskap som finns tillgänglig – uppfattningar och fördomar om vilken typ av elever som väljer vad, föreställningar om vilka alternativ som är ”säkra” respektive ”osäkra”, och föräldrars och andra närståendes utbildningserfarenheter. Detta kan t.ex. leda till att yrkesprogram väljs bort till förmån för högskoleförberedande program eftersom de högskoleförberedande programmen tolkas som mer säkra och öppna val. Det kan också leda till en social självsortering som reproducerar sociala, kulturella och könsmässiga skillnader. I vissa fall kan eleven i efterhand uppleva sitt val som felaktigt. I dessa fall talas det om olika former av ”felval”. Felvalen kan leda till programbyten och studieavbrott som försenar individens inträde på arbetsmarknaden och orsakar stora kostnader för samhället och individen på grund av förlängd utbildningstid.

Med mer välgrundade och medvetna studieval minskar risken för felval och studieavbrott. Det finns vetenskaplig evidens för att studie- och yrkesvägledning leder till mer medvetna val.[2] Ambitio-

[1] Se bland annat Skolverket 2012. *Ungdomars uppfattning om gymnasievalet*.
[2] ELGPN 2013–14. *The Evidence Base on Lifelong Guidance.*

nerna för studie- och yrkesvägledningen inom grundskolan och gymnasieskolan är i dag höga, men ambitionerna i regelverket avspeglas inte alltid i verksamheten.

I detta kapitel presenterar utredningen förslag om en starkare statlig styrning för att stärka kunskapsområdet skola–arbetsliv i grundskolan. Utredningen föreslår att alla elever i grundskolan och specialskolan ska ges möjlighet att genomföra minst två veckors praktisk arbetslivsorientering, antingen på en arbetsplats eller på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. Utredningen föreslår också vidare utredning för att studie- och yrkesvägledningen ska bli mer likvärdig och ge alla elever en vägledning av hög kvalitet inför sina utbildnings- och yrkesval.

3.1 Gymnasievalet är viktigt men svårt

Valet till gymnasieskolan är för många elever förknippat med oro och hög stress.[3] Oron förklaras till stor del av osäkerhet och kunskapsbrist. Eleverna är både osäkra på vad de själva vill ”bli” och på vad de olika alternativen innebär. En del känner att de inte är mogna att välja utbildning och att de gör sitt val utan att vara medvetna om vad deras val kan komma att betyda i framtiden.

Att göra ett medvetet och övervägt val innebär att kunna matcha sina intressen, förmågor och förutsättningar med en utbildning som ger god arbetsmarknadsetablering och goda möjligheter till fortsatt lärande. Under de senaste åren har antalet alternativ ökat samtidigt som marknadsföringen kring utbildningar och utbildningsproducenter har blivit mer intensiv.[4] Dessutom har minskande gymnasiekullar lett till en ökad konkurrens om eleverna, vilket har medfört ett ytterligare tryck på den som ska välja gymnasieutbildning.[5] Det stora utbudet av såväl inriktningar som skolhuvudmän gör att gymnasievalet i dag ställer höga krav på elever och föräldrar. Att välja kräver mer av långsiktighet och överblick än tidigare. Utmaningen är sär-

[3] Se bland annat Skolverket 2012. *Ungdomars uppfattning om gymnasievalet*.
[4] Panican, Hjort & Hjärpe 2014. ”Rådgivare, vägledare och mäklare – om grundskolans roll och betydelse för gymnasievalet”.
[5] Skolverket 2010. *Konkurrensen om eleverna – Kommunernas hantering av minskande gymnasiekullar och en växande skolmarknad*.

skilt stor för de elever som bor i områden med många olika utbildningsanordnare att välja mellan.

För att eleven ska kunna göra alla dessa överväganden krävs att eleven ges förutsättningar att utveckla goda kunskaper om arbetsmarknaden och utbildningsvägar tidigt under skolgången. I hela grundskolan, men framför allt under årkurserna 7–9, måste kvaliteten i studie- och yrkesvägledningen bli bättre och ge eleverna dessa kunskaper.

3.1.1 Ibland väljer eleven fel

Flera olika parter har en förväntan om att eleven ska välja ”rätt” gymnasieutbildning och för eleven själv uppfattas valet ofta som livsavgörande. För eleven är det ett livsstilsval som lägger en grund för såväl självbild som framtidsutsikter. Föräldrar och lärare vill gärna att valet ska landa vid ett gymnasieprogram som maximerar elevens potential och framtidsmöjligheter. Skolhuvudmännen och kommunerna konkurrerar om eleverna och vill att de ska välja just deras utbildning. Utifrån ett samhällsperspektiv finns också en poäng med att eleven gör välgrundade val som kan bidra till en effektiv matchning på arbetsmarknaden och sänkta kostnader för omskolning.

I vissa fall möts dock inte dessa förväntningar och elevens val ses i efterhand som felaktigt. I dessa fall talas det om felval. Felval kan kategoriseras på olika sätt. Det kan handla om att elever byter program respektive hoppar av, eller om att elever efter slutförd gymnasieutbildning sedan inte fortsätter på den väg som programvalet pekat mot.

År 2012 var det 8,6 procent av eleverna som började i gymnasieskolan som bytte program efter första året. Hälften av dessa (totalt 3 897 elever) behövde börja om i årskurs 1 på sitt nya program.[6] Att eleverna måste börja om i årskurs 1 innebär att dessa elevers gymnasieutbildning förlängs med ett år, vilket medför ett senarelagt inträde på arbetsmarknaden och en lägre total livsinkomst. För samhället innebär detta kostnader för att finansiera en förlängd utbildning och för elevernas föräldrar kan det innebära ett års förlängd försörjningsplikt.

[6] Skolverkets statistik för läsåret 2013/14.

13,9 procent av eleverna som började 2008 (10 161 elever) slutförde inte gymnasieskolan inom fem år.[7] Att en elev inte avslutar sina gymnasiestudier kan få långsiktiga konsekvenser för elevens framtidsutsikter. En person som saknar gymnasieutbildning får tydligt försämrade möjligheter på arbetsmarknaden.[8]

Avbrott från gymnasieskolan kan ha olika orsaker. Temagruppen Unga i arbetslivet har frågat 379 unga som inte har fullföljt sina gymnasiestudier om orsakerna till att de avbrutit sina studier.[9] De främsta orsakerna till avbrott är mobbning, socialt utanförskap och brist på pedagogiskt stöd i undervisningen. För fler än hälften är mobbning och socialt utanförskap den främsta orsaken. Fel programval var enligt ungdomarna själva ett mindre vanligt skäl till avhopp.

En ytterligare variant av felval är elever som väljer högskoleförberedande program utan att sedan gå vidare till högre studier. 38 procent av eleverna som gick ut samhällsvetenskapliga programmet 2010 hade ännu inte påbörjat några högskolestudier tre år efter avslutad gymnasieutbildning. Att studera ett gymnasieprogram men sedan inte fortsätta på den inslagna vägen är ett mindre problem än att helt sakna gymnasieutbildning, men kan ändå medföra svårigheter för individen. Till exempel är möjligheten att få tillträde till en yrkesutbildning i dag liten för en elev som redan har en gymnasieexamen från ett högskoleförberedande program.[10] En elev som redan har en gymnasieexamen prioriteras inte vid urval till kommunal vuxenutbildning, och många utbildningar inom yrkeshögskolan kräver förkunskaper i form av kurser i yrkesämnen. För en elev som inte går vidare till högre studier men som efter avslutad gymnasieutbildning vill läsa en yrkesbildning hade det därför varit mer fördelaktigt att välja ett yrkesprogram.

Ur samhällsekonomisk synpunkt innebär alla former av felval ökade kostnader. Ur individens perspektiv är det dock svårt att vid en given tidpunkt avgöra vilken väg som är rätt eller fel. Förändringar längs vägen gör att det som för individen först föreföll vara

[7] Skolverkets statistik.
[8] SCB 2014. *Arbetskraftsbarometern 2014. Utsikterna på arbetsmarknaden för 71 utbildningar.*
[9] Temagruppen Unga i arbetslivet 2013. *10 orsaker till avhopp – 379 unga berättar om avhopp från gymnasiet*.
[10] Jfr bestämmelser om urval i 3 kap. 7 § förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning och bestämmelser om särskilda förkunskaper i 3 kap. 3 § förordningen (2009:130) om yrkeshögskolan.

rätt val efter hand kan visa sig vara ett felaktigt val. Om eleven ges förutsättningar att göra mer välgrundade och medvetna val minskar dock risken för detta.

3.1.2 Yrkesprogrammen väljs bort

Från och med 2011 måste elever som studerar på yrkesprogrammen i de flesta fall göra aktiva val för att få grundläggande behörighet till högskolan. För att uppnå särskild behörighet kan eleven också behöva studera utökat program. Trots möjligheterna att studera behörighetsgivande kurser på yrkesprogrammen upplevs de högskoleförberedande programmen fortfarande som mindre stängda när det kommer till möjligheten att studera vidare.

Vid utredningens skolbesök och samtal med elever har det varit tydligt att den grundläggande behörigheten till högskolan spelar stor roll i valet av gymnasieprogram. För elever som känner sig osäkra på vilken yrkesväg de vill välja ligger det nära till hands att välja ett program som upplevs som mer öppet. Att välja ett högskoleförberedande program ses som ett sätt att skjuta upp det livsavgörande valet.

Omgivningen uppmuntrar även eleverna att välja högskoleförberedande program av mer värderingsmässiga skäl. I grundskolan finns en tendens att betona fördelar med att välja teoretiska program.[11] Det finns en norm att eleverna bör välja en högskoleförberedande gymnasieutbildning och att andra val betraktas som mer negativa. Det gäller inte bara i Sverige, utan är en trend som kan ses i många länder inom OECD.[12] En del av förklaringen är sannolikt att det finns en tydlig statusskillnad mellan yrkesprogrammen och de högskoleförberedande programmen.

En kvalitativ studie av svenska niondeklassares attityder och förhållningssätt gentemot gymnasieskolans olika program visade att statusskillnaden mellan yrkesprogram och högskoleförberedande program var en viktig faktor i elevernas val.[13] De intervjuade eleverna hade en nedvärderande syn på yrkesprogrammen och dess

[11] Panican, Hjort & Hjärpe 2014. ”Rådgivare, vägledare och mäklare – om grundskolans roll och betydelse för gymnasievalet”.
[12] Watts 2009. *The relationship of Career Guidance to VET*.
[13] Panican 2015. *Väljer unga fel? – grundskoleelevers attityder till gymnasievalet.*

elever, oavsett om de själva planerade att välja ett yrkesprogram eller ett högskoleförberedande program. Samtidigt som de intervjuade eleverna uppgav att valet varit deras eget och att omgivningen endast haft viss eller liten påverkan gav elevernas resonemang också uttryck för en självsortering utifrån den egna sociala bakgrunden. Föräldrarnas yrke var vägledande för många elever och i synnerhet för de elever som planerade att välja ett högskoleförberedande program framkom att föräldrarna hade satt gränser för vad som var ett önskvärt val. Intervjustudiens resultat ligger i linje med annan forskning om vilka faktorer som påverkar gymnasievalet.

Social bakgrund, kön och etnicitet är starka styrningsmekanismer vid gymnasievalet (se kapitel 4). I en valsituation där kunskapen om alternativen är otillräcklig tenderar valet att i högre grad vägledas av elevens egna sociala bakgrund, samt kollektiva föreställningar och fördomar. I brist på kunskap om de olika skolorna, programmen och inriktningarna förlitar sig eleven på uppfattningar om vilka elever som brukar välja vad. Eleven frågar sig – vilken sorts person är jag, och vilken sorts utbildning och yrke brukar personer som jag ha? Svaren på dessa frågor formar elevens ”möjlighetshorisont”, föreställningen om vilka alternativ som är realistiska och lämpliga för honom eller henne.[14] Detta är en process som börjar långt innan den aktuella valsituationen vid gymnasievalet uppstår.[15]

Gymnasievalet är till stor del en fråga om identitetsskapande och grupptillhörighet. Det handlar om att välja en utbildning och en skola som överensstämmer med den egna livsstilen. Eleven väljer därför ofta en skola där de andra eleverna förväntas ha liknande bakgrund, ambitioner och intressen. På så sätt fungerar gymnasievalet som en social självsortering som reproducerar sociala, kulturella och könsmässiga skillnader. Elevens osäkerhet bidrar ytterligare till att eleven orienterar sig mot sin egen sociala bakgrund, vilket i sin tur leder till att sociala skillnader reproduceras.[16]

[14] Lundqvist 2010. *Möjligheternas horisont – etnicitet, utbildning och arbete i ungas berättelser om karriärer.*
[15] Gottfredson 2005. *Applying Gottfredson's Theory of Circumscription and Compromise in Career Guidance and Counseling.*
[16] Sandell 2007. *Utbildningssegregation och självsortering.*

3.2 Kunskap och vägledning underlättar valet

För att vara väl förberedd för gymnasievalet behöver en elev både en kunskapsbas att stå på och vägledning i den konkreta valsituationen. Eleven behöver tidigt i sin utbildning utveckla kunskaper om arbetslivet och rent praktiskt komma i kontakt med olika yrkesområden. Inför själva valsituationen behöver eleven sedan stöd och hjälp för att valet ska bli väl övervägt.

Studie- och yrkesvägledning kan ses både i snäv och i vid bemärkelse. I den snäva bemärkelsen avses vanligen personlig vägledning, enskilt eller i grupp. Vägledning i vid bemärkelse avser all verksamhet som bidrar till att ge elever kunskaper och färdigheter som förbereder dem för framtida studie- och yrkesval.

Tyvärr är studie- och yrkesvägledningen i dag ofta lågt prioriterad i skolans vardag och tillgången till kvalitativ studie- och yrkesvägledning varierar stort mellan kommuner och skolor.

3.2.1 Studie- och yrkesvägledning har positiva effekter för både individ och samhälle

Studie- och yrkesvägledning är ett relativt litet forskningsfält i Sverige och inriktningen på den forskning som bedrivs berör ofta andra perspektiv än vägledningens effekter.[17] Det innebär att kunskaperna om den svenska studie- och yrkesvägledningens effekter på exempelvis arbetsmarknaden är begränsade. Tillgången till studie- och yrkesvägledning i grundskolan tycks dock minska risken för att elever senare hoppar av gymnasieskolan. SCB fann, i en studie gjord 2012 på uppdrag av Lärarnas riksförbund, att elever som gått på en grundskola med låg studie- och yrkesvägledartäthet löper en 20 procent högre risk att göra studieavbrott i gymnasieskolan.[18]

Att studie- och yrkesvägledning minskar risken för avhopp och har positiva effekter för studieresultat, övergången mellan utbildningsnivåer och elevernas etablering på arbetsmarknaden och i samhället är väl belagt i den internationella vägledningsforskningen. Detta framgår av den översikt av forskningen inom EU och ett an-

[17] Bimrose & Brown 2015. ”Forskning om studie- och yrkesvägledning”, s. 58; Lärarnas riksförbund 2012. *Effekter av vägledning*, s. 14.
[18] Lärarnas riksförbund 2012. *Effekter av vägledning*.

tal OECD-länder som genomförts av EU:s policynätverk för livslång vägledning, ELGPN.[19] I forskningsöversikten konstateras att studie- och yrkesvägledning har positiva effekter inte bara för individen utan även för samhället i stort och för den ekonomiska utvecklingen. Detta gäller inte minst inför och under yrkesutbildning, där vägledning kan bidra till att stärka både utbildningens och elevernas koppling till arbetsmarknaden. Inom forskningen betonas vikten av att vägledningen på ett naturligt sätt finns med i läroplaner och andra styrdokument samt att skolledningen stöder och är delaktig i vägledningen så att den blir en självklar del av skolans värdegrund.[20]

I en internationell forskningsöversikt gjord av Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning undersöktes vilka typer av vägledningsinsatser som hade dokumenterat bäst effekter i samband med övergångar mellan olika utbildningsnivåer.[21] Individuella vägledningssamtal lyfts fram som särskilt effektiva då dessa, till skillnad från vägledning i grupp, kan anpassas utifrån den enskilda individen. Även praktisk arbetslivsorientering och studiebesök stärker elevernas förmåga att fatta underbyggda val, förutsatt att sådana insatser planeras och följs upp grundligt. Den främsta framgångsfaktorn som lyfts fram är dock att det finns en helhetssyn i de olika vägledningsinsatser som genomförs. Den enskilda vägledarens utbildning och kunskapsnivå är också en viktig faktor för en effektiv studie- och yrkesvägledning.

Elever vars föräldrar har kort utbildning eller låg inkomst byter oftare program och avbryter sina gymnasiestudier.[22] Av den forskning som gås igenom i den danska forskningsöversikten framgår att studie- och yrkesvägledning har som störst betydelse för elever som kommer från en studieovan miljö.[23] Dessa elever saknar ofta en vuxen person att diskutera sin framtid med. Att tillgången på studie- och yrkesvägledning varierar stort mellan skolor och mellan kommuner i Sverige är därför problematiskt ur ett likvärdighetsperspektiv.

[19] ELGPN 2013–14. *The Evidence Base on Lifelong Guidance.*
[20] ELGPN 2013–14. *The Evidance Base on Lifelong Guidance.*
[21] Christensen & Søgaard Larsen 2011. *Evidence on Guidance and Counseling*.
[22] Se kapitel 4.
[23] Christensen. & Søgaard Larsen 2011. *Evidence on Guidance and Counseling*.

I en OECD-rapport från 2009 konstateras att vägledning som erbjuds inför tillträde till yrkesutbildning tenderar att vara bristfällig.[24] Akademisk utbildning premieras ofta framför yrkesutbildning, inte bara av elevernas omgivning utan också av skolans studie- och yrkesvägledning. Rapporten lyfter fram extern, och från skolorna oberoende, vägledning som en möjlig åtgärd att motverka sådana tendenser. Framför allt är det viktigt att eleverna, när de ska välja utbildning, har kännedom om vilka yrkesutbildningar som finns, vilka yrken de kan leda till och vilka yrkeskunskaper som arbetsmarknaden efterfrågar.

3.2.2 Studie- och yrkesvägledningen i grundskolan når inte upp till målen

Skollagen och grundskolans läroplan innehåller övergripande bestämmelser om elevernas tillgång till studie- och yrkesvägledning samt skolans mål och ansvar för samverkan med arbetslivet. Den statliga styrningen av studie- och yrkesvägledningen är dock begränsad, vilket innebär att det i stor utsträckning är upp till huvudmännen att besluta om mål och riktning för verksamheten.[25]

Skollagen

Enligt skollagen ska elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses.[26] Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning. Skollagen föreskriver också att för att få anställas utan tidsbegränsning för studie- och yrkesvägledning ska den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet. Den som inte uppfyller detta krav får anställas för studie- och yrkesvägledning för högst ett år i sänder.[27]

[24] Watts 2009. *The Relationship of Career Guidance to VET.*
[25] Lundahl 2010. *Att bana väg mot framtiden. Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*, s. 195.
[26] 2 kap. 29 § skollagen (2010:800).
[27] 2 kap. 30 § skollagen (2010:800).

Läroplanen för grundskolan

Enligt läroplanen för grundskolan ska alla som arbetar i skolan verka för att utveckla kontakter med kultur- och arbetsliv, föreningsliv samt andra verksamheter utanför skolan som kan berika den som en lärande miljö, och bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund. Läroplanen beskriver även vilket ansvar skolans olika yrkeskategorier har när det gäller studie- och yrkesvägledning:

- Läraren ska bidra med underlag för varje elevs val av fortsatt utbildning, och medverka till att utveckla kontakter med mottagande skolor samt med organisationer, företag och andra som kan bidra till att berika skolans verksamhet och förankra den i det omgivande samhället.
- Rektorn har ansvaret för skolans resultat och har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar bland annat för att samverkan med skolor och arbetslivet utanför skolan utvecklas så att eleverna får konkreta erfarenheter av betydelse för deras val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning.
- Studie- och yrkesvägledaren, eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter, ska informera och vägleda eleverna inför den fortsatta utbildningen och yrkesinriktningen och särskilt uppmärksamma möjligheterna för elever med funktionsnedsättning. Studie- och yrkesvägledaren ska också vara till stöd för den övriga personalens studie- och yrkesorienterande insatser.

Enligt läroplanen ska skolan ansvara för att varje elev efter genomgången grundskola kan göra väl underbyggda val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning.[28] Skolans mål är att varje elev kan granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden, har inblick i närsamhället och dess arbetsliv, samt har kännedom om möjligheter till fortsatt utbildning i Sverige och i andra länder.

[28] Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, avsnitt 2.5 och 2.6.

Skolverkets allmänna råd

I Skolverkets allmänna råd om studie- och yrkesvägledning finns konkreta förslag på hur skollagens och läroplanens bestämmelser bör tillämpas.[29] De allmänna råden betonar att lärare i alla ämnen kan bidra till att ge eleven underlag för välinformerade beslut nu och i framtiden, exempelvis genom att i undervisningen visa på vilken betydelse ämnet har och hur kunskaper kan komma till användning i arbets- och samhällslivet.

Kursplaner

Studie- och yrkesvägledning som kunskapsområde ges ett begränsat utrymme i kursplanerna i enskilda ämnen. Kunskapsområdet kan därför ha svårt att få genomslag i undervisningen. De skrivningar som tydligast kan hänföras till kunskaper om arbetslivet finns i kursplanen för samhällskunskap. Här ligger fokus på generella och teoretiska kunskaper om arbetsmarknaden och i mindre utsträckning på eleven och elevens framtida yrkesval.

I årskurs 1–3 ska undervisningen i samhällskunskap behandla yrken och verksamheter i närområdet. I årskurs 7–9 ska undervisningen behandla arbetsmarknadens och arbetslivets förändringar och villkor, till exempel arbetsmiljö och arbetsrätt, utbildningsvägar, yrkesval och entreprenörskap i ett globalt samhälle. Undervisningen ska även behandla orsaker till individers val av yrke och till löneskillnader.[30]

Det finns däremot inga skrivningar i kursplanen för samhällskunskap för årskurs 4–6 som kan hänföras till kunskaper om arbetslivet. Det saknas även en tydlig progression mellan de olika stadierna. Utredningens erfarenheter är att elever enbart känner till ett fåtal yrken i årskurs 4–6 och inte märkbart fler när det är dags att välja till gymnasieskolan eller efter genomgången gymnasieskola.[31] Om exempelvis delar av innehållet i samhällskunskap 1–3 om yrken och verksamheter återkom i årskurs 7–9 skulle valet av fortsatta studier bli mer konkret för eleverna.

[29] Skolverket 2013. *Arbete med studie- och yrkesvägledning.*
[30] Skolverket. *Kursplan Samhällskunskap Gymnasieskolan.*
[31] Möte med organisationen ”Jobba i Västerås”.

Schemalagd vägledning i Norden[32]

I Danmark, Finland och Norge har utvecklingen av studie- och yrkesvägledning som ett eget kunskapsområde sett annorlunda ut än i Sverige. I dessa länder har studie- och yrkesvägledningen en tydligare styrning, i form av ett eget ämne eller med schemalagd tid.

I Danmark är Uddannelses-, erhvervs- og arbejdsmarkedsorientering (UEA) ett obligatoriskt ämnesområde i grundskolan. Däremot regleras inte antalet timmar för ämnesområdet i timplanen. Rektorn ansvarar för hur undervisningen ska organiseras, det vill säga från vilka andra ämnen som tid ska tas till UEA, och klassläraren ansvarar för undervisningen i ämnet. Skolvägledaren, som ofta arbetar deltid med detta vid sidan om annan undervisning, eller en ungdomsvägledare som arbetar på ett vägledningscentrum i kommunen, fungerar som stöd för klasslärarna för undervisningen i UEA och är en resurs för de elever som behöver mer vägledning. I Danmark finns även sju regionala centrum för studie- och yrkesvägledning, så kallade Studievalg. Dessa är statligt finansierade och verksamheten regleras av en nationell vägledningslag.

I Finland utgör den så kallade elevhandledningen en integrerad del av undervisningen i alla ämnen i grundskolan. I årskurs 7–9 är cirka 100 timmar avsatta för schemalagd elevhandledning. Elevhandledning kan ske i form av enskilda samtal och gruppsamtal, men också genom lektioner som elevhandledaren håller i. Den schemalagda elevhandledningen behandlar olika teman i de tre årskurserna, som exempelvis studieteknik och tidsplanering i årskurs 7 och framtida yrken och valet av gymnasium i årskurs 8. I årskurs 9 ingår två veckors praktisk arbetslivsorientering och i den schemalagda undervisningen får eleverna bland annat lära sig hur ett CV skrivs samt hur en arbetsintervju går till. I den finska gymnasieskolan finns en obligatorisk kurs och en valbar fördjupningskurs i studiehandledning. Dessa kurser innehåller påbyggnad och fördjupning av undervisningen i grundskolans elevhandledning.

I Norge är Utdanningsvalg sedan 2008 ett obligatoriskt ämne i grundskolans senare år. Ämnet omfattar cirka 110 timmar i årskurs 8–10. Praktik på en arbetsplats eller en kurs på ett gymnasie-

[32] Genomgången baseras på Lindblad 2011. *Studie- och yrkesvägledning som kunskapsområde. En nordisk jämförelse*.

program utgör 60 procent av timmarna. Som huvudregel ska praktiken omfatta minst två olika gymnasieprogram. När det nya ämnet utvärderades 2012 framkom att elevernas erfarenheter av ämnet var blandade.[33] Få elever tyckte att ämnet bidragit till att de blivit mer säkra på sina utbildningsval. Andelen positiva var dock något större bland elever med låga studieresultat. Däremot ansåg tillfrågade rektorer och huvudmän att det nya ämnet minskat antalet felval. Utvärderingen konstaterade att Utdanningsvalg som ämne kräver satsningar på kompetensutveckling av lärare, eftersom reformen har inneburit att en stor del av ansvaret för studie- och yrkesvägledningen överförts till lärarna.

Brister i verksamheten

Studie- och yrkesvägledningen i Sverige har under senare år varit föremål för ett flertal utredningar och utvärderingar.[34] Dessa har genomgående visat på brister i verksamhetens kvalitet och tillgänglighet. En betydande andel elever får inte tillräckligt med vägledning inför gymnasievalet. I Sveriges elevkårers och Lärarnas riksförbunds undersökning uppger 40 procent av gymnasieeleverna att de fått för lite eller ingen vägledning i grundskolan.[35]

Studie- och yrkesvägledningens resurser, innehåll, kvalitet och ledning varierar dessutom stort mellan kommunerna. Svag och otydlig statlig styrning på området liksom den stora andelen obehöriga vägledare, i synnerhet i grundskolan, har återkommande pekats ut som bidragande orsaker till att studie- och yrkesvägledningen brister.[36]

I Skolinspektionens tillsyn ingår att granska hur huvudmännen lever upp till de krav på studie- och yrkesvägledning som finns i lagstiftningen. Skolinspektionen genomförde 2013 en kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledningen i 34 grundskolor i hela lan-

[33] Lödding & Holen 2012. *Utdanningsvalg som fag og utfordring på ungdomstrinnet*.
[34] SOU 2001:46. *Utredningen om vägledningen i skolväsendet*; Ds 2003:23. *Validering m m – fortsatt utveckling av vuxnas lärande*; Skolverket 2005. *Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolväsendet*; Skolverket 2007. *Kvalitetsgranskning av studie- och yrkesorientering inom grundskolan.*
[35] Sveriges Elevkårer & Lärarnas riksförbund 2015. *Från avhopp till examen. Så vill skolan utveckla skolan.*
[36] Nilsson 2010. ”Vägledningens styrning och ramar”, s. 192.

det.[37] Granskningen visar att studie- och yrkesvägledningen är lågt prioriterad i de granskade skolorna och att eleverna inte får den studie- och yrkesvägledning de har rätt till. Granskningens huvudresultat kan sammanfattas i tre punkter:

- Det finns omfattande brister i skolors och huvudmäns arbete med att planera och följa upp studie- och yrkesvägledningen.
- Eleverna får inte studie- och yrkesvägledning kontinuerligt under sin utbildning och studie- och yrkesvägledningen betraktas inte som hela skolans ansvar.
- Skolorna arbetar inte aktivt för att motverka begränsningar i elevernas studie- och yrkesval utifrån kön, social eller kulturell bakgrund.

Skolinspektionens granskning gör inte anspråk på att ge en nationell bild av förhållandena inom studie- och yrkesvägledningen i grundskolan. Samtidigt konstaterar Skolinspektionen att de granskade skolorna i hög utsträckning uppvisar liknande brister och att dessa brister överensstämmer med tidigare utvärderingar och uppföljningar. Det finns därmed anledning att anta att även andra skolor har behov av att utvecklas på de områden som pekas ut.

Tidigare utredningar och utvärderingar beskriver en situation där studie- och yrkesvägledningen sällan upplevs som hela skolans ansvar utan förblir ett uppdrag för yrkeskategorin studie- och yrkesvägledare.[38] Studie- och yrkesvägledarna har i sin tur väldigt många elever att vägleda. I grundskolan har varje studie- och yrkesvägledare i genomsnitt 500 elever att informera, orientera och vägleda, i gymnasieskolan 487 elever och inom den kommunala vuxenutbildningen 452 studerande.[39] Antalet elever per studie- och yrkesvägledare varierar dessutom stort mellan kommuner och skolor.[40]

Ungdomsbarometern gjorde 2013 intervjustudier med 1 385 studie- och yrkesvägledare.[41] I undersökningen framkom bland annat att 69 procent av vägledarna ansåg att det fanns behov av förbättringar i regionen eller kommunen när det gäller studie- och yrkesväg-

[37] Skolinspektionen 2013. *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan.*
[38] Lovén 2015. *Karriärvägledning. En forskningsöversikt*, s. 23.
[39] Skolverkets statistik 2014.
[40] Lärarnas riksförbund 2012. *Effekter av vägledning*.
[41] Ungdomsbarometern 2013. *Syvbarometern.*

ledning medan 3 procent tyckte att det inte fanns några förbättringar att göra. Vidare framkom att enbart 39 procent av vägledarna tyckte att det fanns tydliga mål för studie- och yrkesvägledningen. 43 procent av vägledarna tyckte att det fanns en ”röd tråd” för elevernas vägledning genom skolåren. Det framgick också att endast 62 procent av de tillfrågade studie- och yrkesvägledarna arbetade heltid.

I takt med att gymnasievalet har förändrats har det också skett förskjutningar av skolpersonalens syn på sin roll i valprocessen. I en intervjustudie fann man en diskrepans mellan studie- och yrkesvägledarnas ambitionsnivå och formella ansvar och deras upplevda möjligheter att faktiskt kunna genomföra sina uppgifter.[42] De intervjuade vägledarna menar att gymnasievalet kräver att skolpersonalen utöver att förmedla information också ska fungera som guider under själva valprocessen. Detta ger upphov till oro bland studie- och yrkesvägledarna att eleverna ska göra val som de sedan ångrar eller som på andra sätt visar sig vara felaktiga. Samtidigt har de allt högre förväntningar som finns på studie- och yrkesvägledare inte materialiserats i form av tid, nationella riktlinjer, arbetsbeskrivningar eller stöd på kommunal nivå.

Av rapporten ”Framtidsval och arbetsliv” från Sveriges Kommuner och Landsting framgår att det finns kommuner med en mycket väl fungerande studie- och yrkesvägledning, och att detta är ett resultat av ett målinriktat arbete och högt ställda ambitioner för skolans samverkan med arbetslivet och för studie- och yrkesvägledningen.[43]

3.3 Förslag till utveckling av studie- och yrkesvägledningen

De brister som beskrivits i kapitlets inledande avsnitt indikerar att studie- och yrkesvägledningen behöver en starkare statlig styrning för att bli mer likvärdig och ge alla elever kunskaper, information och vägledning med högre kvalitet. Nedan presenteras utredningens förslag för hur studie- och yrkesvägledningen – i både snäv och vid bemärkelse – kan utvecklas.

[42] Panican, Hjort & Hjärpe 2014. ”Rådgivare, vägledare och mäklare – om grundskolans roll och betydelse för gymnasievalet”.
[43] SKL 2013. *Framtidsval och arbetsliv. Exempel från kommuners studie- och yrkesvägledning.*

3.3.1 Förtydliga grundskolans läroplan och kursplaner när det gäller kunskaper om arbetslivet

Utredningens förslag: Skolverket ska få i uppdrag att göra en översyn av hur kunskaper om arbetslivet är reglerade i grundskolans läroplan och kursplaner samt att föreslå åtgärder för att förtydliga regleringen.

Utredningen konstaterar att elever i grundskolan har bristfälliga kunskaper om arbetsmarknaden i allmänhet och vilka jobb som finns i synnerhet. Kunskapsbristerna försvårar för eleverna att göra ett väl underbyggt gymnasieval. Det kan också innebära att elever i mindre utsträckning väljer gymnasieskolans yrkesprogram eftersom de inte har tillräckliga kunskaper om vad det innebär att arbeta inom olika yrken. Sådana kunskaper innefattas i vad som brukar benämnas kunskapsområdet skola–arbetsliv.

Kunskapsområden som regleras via allmänna skrivningar i de övergripande delarna av läroplanen men som inte återfinns i kursplaner kan ha svårt att få tillräckligt med utrymme i undervisningen. Exempel på sådana områden är trafikkunskap, sex och samlevnad samt kunskaper om alkohol, narkotika, dopning och tobak.

Lagstiftningen inom skolans område har under senare år generellt sett varit återhållsam med att ange hur undervisningen ska genomföras, för att i stället tala om vad som ska uppnås. Detta innebär att kursplanerna innehåller mål om vad som ska uppnås men även ett centralt innehåll för de olika årskursintervallen. Detta centrala innehåll kan i vissa fall vara formulerat så att det i viss mån indirekt påverkar genomförandet av utbildningen. Detta innebär att det inte behöver uppfattas som artfrämmande att ett visst innehåll som syftar till att eleverna utvecklar kunskaper om arbetslivet införs i kursplanernas centrala innehåll.

Kunskapsområdet skola–arbetsliv finns i viss utsträckning beskrivet i läroplanen och i vissa kursplaner för grundskolan. Utredningens slutsats är dock att dagens reglering är allt för splittrad och otydlig. Utredningen föreslår därför i detta betänkande att en statlig utredning bör få i uppdrag att undersöka om ett nytt ämne, arbetslivskunskap, ska införas i grundskolan (se avsnitt 3.3.5). I väntan på en sådan utredning bör kunskapsområdet skola–arbetsliv förtydligas inom nu gällande reglering. Skolverket bör därför få i

uppdrag att göra en översyn av hur kunskaper om arbetslivet är reglerade i grundskolans läroplan och kursplaner samt att föreslå åtgärder för att förtydliga regleringen.

Kunskaper som skulle kunna ingå på ett tydligare sätt i målen är kunskaper om vilka yrken som finns, vilka branscher arbetslivet delas in i och kunskaper om vilka regioner där olika branscher är stora. Viktigt är också att eleverna får klart för sig vad arbetslivet anser vara nödvändiga och viktiga kunskaper. Vidare är det centralt att eleverna utvecklar kunskaper om hur man genom utbildning och erfarenhet kan uppnå tillräckligt med yrkeskunnande för en anställning respektive en behörighet för att utbilda sig vidare för att senare kunna söka en anställning. Viktiga kunskaper i detta avseende är exempelvis att kunna ta reda på vilka utbildningar som krävs för ett visst arbete samt viktiga moment vid jobbsökande. Dessa kunskaper kan ge eleverna värdefulla insikter och utvecklad förmåga att se nya möjligheter för utbildning och yrkesval, ge ökad studiemotivation och goda förutsättningar för att deras yrkes- och studieval i framtiden blir väl avvägda.

Skolverkets pågående fortbildningsinsatser inom studie- och yrkesvägledning visar på positiva erfarenheter av att integrera studie- och yrkesvägledning och kunskaper om arbetslivet inom ramen för den reguljära undervisningen. Ett sådant arbetssätt kan motivera eleverna och snarare underlätta än belasta arbetet med undervisningen.

Det är också viktigt att förarbete inför och bearbetning av erfarenheter efter elevernas praktiska arbetslivsorientering integreras i undervisningen.

3.3.2 Alla elever i grundskolan ska få möjlighet att praoa

Utredningens förslag: I årskurs 8 och 9 i grundskolan och i årskurs 9 och 10 i specialskolan ska alla elever ges möjlighet att genomföra sammanlagt minst två veckors praktisk arbetslivsorientering (prao). Praon ska ges inom ramen för de ämnen som undervisningen i grundskolan eller specialskolan omfattar. I specialskolan ska skyldigheten att ge prao gälla eleverna som tillämpar specialskolans kursplaner.

Praon ska kunna genomföras på en arbetsplats eller genom att eleven deltar i undervisningen på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. Endast om det finns synnerliga skäl får andra former för arbetslivsorientering ersätta prao för en elev.

Skolverket får i uppdrag att revidera de allmänna råden om studie- och yrkesvägledning som berör praktisk arbetslivsorientering.

I och med 1994 års läroplan försvann praktisk arbetslivsorientering (prao) som obligatorium i grundskolan. Enligt den nu gällande läroplanen har rektorn ett särskilt ansvar för att samverkan med skolor och arbetslivet utanför skolan utvecklas så att eleverna får konkreta erfarenheter av betydelse för deras val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning.[44] Att tillämpa prao är alltjämt ett vanligt förekommande sätt för skolorna att leva upp till detta krav.

Grundskolans elever behöver förbättrade kunskaper om arbetslivet och arbetsmarknaden för att kunna göra övervägda val, inte minst när det gäller vilket gymnasieprogram de ska välja. Genom praon får eleverna inblick i hur arbetslivet fungerar och hur arbetet i specifika branscher går till. På det viset kan praon bidra till elevens fortsatta val av utbildningsväg och yrkesval. Om det finns tydliga mål för praoverksamheten, om praon integreras i den övriga undervisningen och om verksamheten kontinuerligt följs upp kan praon tillföra ämnesundervisningen nya perspektiv, vilket i sin tur kan förbättra elevernas studiemotivation. I rapporten ”Framtidsval och arbete” undersökte Sveriges kommuner och landsting (SKL) samverkan mellan skola och arbetsliv i tio kommuner. I de kommuner som upplevde att praoverksamheten fungerade bra fanns tydliga mål för verksamheten, vilken också följdes upp kontinuerligt. Studie- och yrkesvägledarnas kompetens användes också som ett stöd för lärarna vid för- och efterarbetet i samband med praon.[45] Elevernas erfarenheter från praon kan med fördel användas i undervisningen för att koppla samman det teoretiska innehållet i olika ämnen med hur det används i praktiken och i arbetslivet.

[44] Förordning (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, avsnitt 2.8.
[45] SKL 2013. *Framtidsval och arbetsliv. Exempel från kommuners studie- och yrkesvägledning*, s. 59.

Det är inte klarlagt exakt i vilken utsträckning prao tillämpas i dag. Utredningen har fått veta att andelen skolhuvudmän som tillämpar prao kan uppskattas till 80–90 procent. I Skolinspektionens granskning av studie- och yrkesvägledning i grundskolan tillämpades prao i 32 av 34 granskade skolor.[46]

Det är vanligt förekommande att elever själva måste hitta en praoplats och de gör det då ofta via sina föräldrar, vilket innebär ett likvärdighetsproblem. Att en elev praoar på en förälders arbetsplats innebär dessutom att eleven inte får den viktiga erfarenheten av att klara sig själv – och därmed få ökat självförtroende.

Skolor som i dag inte tillämpar prao samverkar med arbetslivet på andra sätt, exempelvis genom temadagar, arbetsplatsbesök och entreprenörskapsprojekt. Dessa sätt att samverka med arbetlivet är också värdefulla. De kan enligt utredningen dock inte ersätta den unika funktionen av praon som, genom att eleven vistas tillsammans med vuxna på en arbetsplats, bidrar till ökad självkännedom och självinsikt hos eleverna. Utredningen anser att praon har många fördelar framför andra metoder, i synnerhet om praon integreras i skolarbetet och om syfte och mål för praoverksamheten förtydligas.

Utredningen anser mot bakgrund av ovanstående att det finns goda skäl att föreslå att det återigen blir en skyldighet för skolhuvudmännen att ge eleverna prao-tid. Utredningen föreslår att alla elever i årskurs 8 och 9 i grundskolan ska ges möjlighet att genomföra sammanlagt minst två veckors prao. Motsvarande ska gälla för årskurs 9 och 10 i specialskolan för de elever som tillämpar specialskolans kursplaner. Praon ska ges inom ramen för de ämnen som undervisningen i grundskolan eller specialskolan omfattar.

När det gäller grundsärskolan finns i dag bestämmelser i skolförordningen som anger att utrymmet i timplanen för skolans val ska användas för undervisning i ett eller flera ämnen och för praktisk arbetslivsorientering.[47] Ett obligatorium gäller således redan i grundsärskolan och utredningen ser därför inte något behov att lägga ett förslag i frågan.

Utredningen bedömer att två veckors prao bör vara en miniminivå. Det bör inte finnas något hinder att praon delas upp på andra

[46] Skolinspektionen 2013. *Studie och yrkesvägledning i grundskolan.*
[47] 10 kap. 7 § skolförordningen (2011:185).

sätt än veckovis, för att möjliggöra prao på flera arbetsplatser eller yrkesprogram i gymnasieskolan eller av andra skäl.

Finansieringen av förslaget och utredningens bedömning av förslagets ekonomiska konsekvenser behandlas i avsnitt 3.4.

Prao på gymnasieskolans yrkesprogram

Utredningen föreslår att praon ska kunna genomföras genom att eleven deltar i undervisningen på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. Att praoa på ett yrkesprogram i gymnasieskolan kan ge eleven ökade kunskaper om yrkesprogrammen och om de yrken de leder fram till. Möjligheten att förlägga praon på gymnasieskolans yrkesprogram kan även underlätta för skolhuvudmännen att erbjuda prao till alla elever, något som vissa huvudmän i dag upplever som svårt eller resurskrävande.

Prao på gymnasieskolans yrkesprogram bör enligt utredningen vara ett fullgott alternativ till prao på en arbetsplats. Vid prao på ett yrkesprogram får eleven följa med i undervisningen på ett eller flera yrkesprogram.

Det är viktigt att detta planeras på ett sådant sätt att eleven får ta del av varierande och typiska yrkesmoment, antingen vid skolförlagt lärande eller under en period då det förekommer arbetsplatsförlagt lärande inom programmen. Inom ett yrkesprogram kan lärarna som undervisar i yrkesämnen och handledarna på de arbetsplatser där eleverna gör sitt arbetsplatsförlagda lärande, bidra med viktigt yrkeskunnande som de kan förmedla till de praoande eleverna. Detta ger möjlighet för eleven att lära sig viktiga aspekter av ett yrke.

Det finns yrken inom t.ex. industrin, vården och byggbranschen där prao på en arbetsplats ger få möjligheter för eleven att delta aktivt i arbetet eftersom många arbetsmoment kräver utbildning. Prao på ett yrkesprogram ger möjlighet för eleven att prova på arbetsmoment inom sådana yrkesområden i en pedagogisk miljö.

Det bör inte vara möjligt att genomföra prao inom gymnasieskolans högskoleförberedande program. De högskoleförberedande programmen syftar till att eleverna ska fortsätta till vidare studier och innehåller inte delar som är kopplade till ett specifikt yrkesområde. De olika yrkesområdena framträder för dessa programmens elever först efter senare högskoleutbildning eller annan efter-

gymnasial utbildning. Utredningen bedömer därför att det inte är meningsfullt att elever under årskurs 8 och 9 praoar på ett högskoleförberedande program.

Utredningen anser att andra former av arbetslivsorientering, såsom studiebesök eller andra aktiviteter med representanter för arbetslivet, endast ska få ersätta prao om det finns synnerliga skäl för det. Skolhuvudmannen ska i princip ha uttömt möjligheterna att hitta en praoplats åt en elev på en arbetsplats eller en gymnasieskola i närområdet.

Syfte och mål med praon bör förtydligas

Om praon inte har ett tydligt syfte och mål eller inte följs upp finns en risk att praon kan förstärka elevernas etablerade förväntningar, könsmönster och sociala självsortering. Utredningen föreslår därför att Skolverket ska få i uppdrag att revidera de allmänna råden om studie- och yrkesvägledning som berör praon. Skolverkets allmänna råd är rekommendationer om hur huvudmannen, rektorn, studie- och yrkesvägledaren och lärare kan eller bör handla för att uppfylla kraven i bestämmelserna.

Praon ska ge eleverna en bred bild av arbetslivet. Ett viktigt inslag är därför för- och efterarbete i samband med praon. Förarbetet kan exempelvis bestå i att eleverna inom ramen för skolans undervisning utvecklar kunskaper om den bransch eleven ska praoa inom eller kunskaper om arbetsrättsliga frågor. Efter genomförd prao är det viktigt att eleverna delger och reflekterar över sina erfarenheter och får koppla sina erfarenheter till den övriga undervisningen i skolan (se figur 3.1).

Figur 3.1 Praktisk arbetslivsorientering är en del av undervisningen

Eftersom praon i dag inte omfattas av skolans styrdokument har praon inte heller omfattats av Skolinspektionens tillsyn. Obligatorisk prao i grundskolan innebär att Skolinspektionen kommer att kunna utöva tillsyn och granskning av praon i grundskolan.

Bakgrund: från pryo till samverkan med arbetslivet

Föregångaren till prao – praktisk yrkesorientering (pryo) – beskrivs i 1962 års läroplan för grundskolan som ”ett led i förberedelsen för det kommande yrkesvalet och i den samhällsorienterade undervisningen”. Pryo syftade till att eleverna skulle få orientera sig inom några yrken under årskurs 8 och i praktiken få prova på ifall de ”… äger de anlag, intressen och övriga förutsättningar som erfordras för yrkena i fråga …”.[48]

I och med 1969 års läroplan för grundskolan flyttades pryo från årskurs 8 till årskurs 9. Läroplanen betonade vikten av att sätta sig in i arbetslivet som helhet samt vikten av att pryo, genom för- och efterarbete, inkluderades i skolans olika ämnen.

Inriktningen mot orientering inom arbetslivet som helhet – i stället för orientering på en viss arbetsplats – stärktes ytterligare i 1980 års läroplan för grundskolan, då pryo bytte namn till prao. Eleverna skulle genom arbetslivsorienteringen skaffa sig erfarenheter från var och en av de tre sektorerna ”teknik och tillverkning”, ”handel, kommunikation, service, jord- och skogsbruk” och ”kontor och förvaltning, vård och undervisning”. Tidigare hade det varit fritt för eleverna att välja platser inom olika sektorer. Sammanlagt skulle prao omfatta sex till tio veckor under högstadiet. Skolorna uppmanades hjälpa eleverna att välja praoplatser så att flickor fick prova på typiskt manliga yrken och pojkar fick prova på typiskt kvinnliga yrken. Vikten av förberedelse inför fortsatta studier betonades också tydligare jämfört med tidigare läroplaner, där vikten legat på yrkesorientering.[49]

I och med 1994 års läroplan försvann praon som obligatorium och ersattes med ett generellt uppdrag för huvudmännen att samverka med arbetslivet. Läroplanens tonvikt på samarbete mellan

[48] Skolöverstyrelsen 1962. *Läroplan för grundskolan*, s. 358.
[49] Skolöverstyrelsen 1980. *Läroplan för grundskolan*.

skola och arbetsliv gav en stor frihet till huvudmännen att själva avgöra om och hur praon ska utformas. Denna frihet kvarstår även i nu gällande läroplan, av vilken det framgår att alla som arbetar i skolan ska:

- verka för att utveckla kontakter med kultur- och arbetsliv, föreningsliv samt andra verksamheter utanför skolan som kan berika den som en lärande miljö, och
- bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund.[50]

Sedan 1994 års skolreformer har den generella principen varit att i styrdokumenten ange vilka mål som ska uppnås men inte detaljstyra hur skolorna ska genomföra utbildningen. Under senare tid har dock inslag av reglering som även reglerar hur utbildningen ska genomföras förekommit. Ett exempel är regleringen av arbetsplatsförlagt lärande inom gymnasieskolan.[51]

3.3.3 Arbetsmiljöverket ska informera om arbetsmiljölagstiftningen i samband med praon

Utredningens förslag: Arbetsmiljöverket ska få i uppdrag att informera skolhuvudmännen om tillämpningen av reglerna om riskbedömning vid prao.

Osäkerhet kring arbetsmiljölagstiftningen kan vara ett hinder för att hitta praoplatser till alla elever. Utredningen erfar genom kontakter med Arbetsmiljöverket att många huvudmän tenderar att överskatta riskerna förknippade med prao. Det finns dock en oro inför att genomföra prao och en osäkerhet kring regelverket på många skolor. En del huvudmän har på senare tid valt att sluta med prao eftersom de upplever att de inte kan leva upp till Arbetsmiljöverkets krav på riskbedömningar i samband med praon.

[50] Förordning (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, avsnitt 2.6.
[51] Jfr 16 kap. 16 § skollagen (2010:800) och 4 kap. 12 § gymnasieförordningen (2010:2039).

Utredningen föreslår därför att Arbetsmiljöverket får i uppdrag att informera skolhuvudmännen om hur regelverket ser ut och hur verkets föreskrifter ska tillämpas, t.ex. genom att ta fram och sprida informationsmaterial som innehåller praktisk vägledning för skolhuvudmännen i samband med praon.

Arbetsmiljöverket har bl.a. till uppgift att ha tillsyn över efterlevnaden av arbetsmiljö- och arbetstidslagstiftningen och att utarbeta och sprida information inom arbetsmiljöområdet.[52] Arbetsmiljöverket genomför 2013–2016 en satsning på inspektioner av bl.a. grund- och gymnasieskolor med fokus på systematiskt arbetsmiljöarbete. I och med inspektionsinsatsen har kravet på riskbedömning av praoplatser förtydligats.

Av Arbetsmiljöverkets föreskrifter om minderårigas arbetsmiljö framgår vilka riskfyllda arbetsuppgifter som minderåriga är förbjudna att utföra samt skolhuvudmannens och praktikgivarens ansvar att genomföra riskbedömningar.[53] Skolhuvudmannen ansvarar för att den praktikplats som väljs inte innebär risker för att eleven drabbas av ohälsa eller olycksfall i arbetet. Det är praktikplatsen som har huvuddelen av ansvaret för att skydda minderåriga elever när de är på arbetsplatsen.[54]

Skolhuvudmannen behöver inte besöka praoplatsen och göra riskbedömningar i varje enskilt fall. Däremot behöver huvudmannen ha tillräckligt underlag för att kunna bedöma om det är lämpligt att en specifik elev är på en specifik arbetsplats. För att kunna göra en sådan bedömning behöver skolhuvudmannen ta del av den riskbedömning som praktikplatsen gör och utifrån den bedöma om den enskilde eleven är lämplig att placera på den erbjudna praoplatsen. I de flesta fall kan en sådan riskbedömning ske genom ett telefonsamtal till arbetsplatsen.

[52] 2 § förordning (2007:913) med instruktion för Arbetsmiljöverket.
[53] Arbetsmiljöverket 2012. *Minderårigas arbetsmiljö.*
[54] Arbetsmiljöverket 2014. *Tillämpning av reglerna om riskbedömning enligt föreskrifterna om minderårigas arbetsmiljö vid PRAO, APL och andra praktikplatser avseende kombinerad undervisning och praktik.*

3.3.4 En utökad satsning på yrkestävlingar

Utredningens förslag: Det statliga bidraget till organisationen World Skills Sweden ska höjas med 2,5 miljoner kronor till 7,5 miljoner kronor per år.

Yrkestävlingar på nationell och internationell nivå skapar uppmärksamhet om yrkeskunnande och yrkesutbildning och kan bidra till att höja yrkesutbildningarnas kvalitet, status och attraktionskraft. Många EU-länder satsar på yrkestävlingar för att öka attraktiviteten för grundläggande yrkesutbildning. I en kartläggning av olika typer av insatser lyfter Cedefop (Europeiskt centrum för utveckling av yrkesutbildning) fram yrkestävlingar i Finland som ett framgångsrikt exempel.[55] Erfarenheterna från Finland visar att ett målmedvetet och långsiktigt statligt stöd är en förutsättning för att yrkestävlingar ska ha en positiv effekt på yrkesutbildningens status och attraktionskraft. Cedefop betonar även att en satsning på yrkestävlingar inte bör ses som en enskild insats, utan som en del av en bredare strategi för attraktiva yrkesutbildningar och för samverkan mellan skola och arbetsliv.

I Sverige arrangeras yrkes-SM vartannat år och besöks av mellan 10 000 och 20 000 ungdomar i åldrarna 14–16 år. Arrangemanget riktar sig mot elever, lärare, studie- och yrkesvägledare och föräldrar. Att besöka en yrkestävling kan vara ett moment i studie- och yrkesvägledningen i grundskolan och kan även fungera som ett komplement till praon. Vid besök på yrkestävlingar ges möjlighet att lära sig mer om och prova på olika yrken, vilket kan bidra till mer medvetna studie- och yrkesval. I en enkätundersökning som genomfördes i samband med yrkes-SM i Umeå 2014 uppgav 75 procent av de tillfrågade besökarna att de blivit mer positivt inställda till yrkesprogrammen efter att ha besökt arrangemanget.[56]

Yrkes-SM arrangeras av organisationen World Skills Sweden, som även ansvarar för det svenska yrkeslandslaget som deltar i internationella yrkestävlingar. Uttagningarna till yrkeslandslaget sker i samband med Yrkes-SM. Organisationen World Skills Sweden är

[55] Cedefop 2014. *Attractiveness of Initial Vocational Education and Training: Identifying what matters.*
[56] World Skills Sweden 2014. *Yrkes-SM 2014 – en sammanfattning*.

ett samarbete mellan arbetsmarknadens parter och staten. Det statliga bidraget till World Skills Sweden uppgår till 5 miljoner kronor per år och betalas ut av Skolverket.

Ett utökat bidrag till World Skills Sweden ska syfta till att stimulera fler yrkestävlingar på lokal och regional nivå samt att stärka det svenska deltagandet i internationella yrkestävlingar. Yrkestävlingar på lokal och regional nivå kan stärka samverkan mellan skola och arbetsliv. Fler yrkestävlingar på lokal och regional nivå ger även möjlighet för fler personer att besöka yrkestävlingar på fler orter i landet.

Utredningen anser att målgruppen för de yrkestävlingar som World Skills Sweden arrangerar kan breddas och i större utsträckning än i dag rikta sig mot studerande, lärare och studie- och yrkesvägledare inom vuxenutbildning på gymnasial nivå och inom yrkeshögskolan, samt mot vuxna som vill läsa en yrkesutbildning. Utredningen bedömer att branschskolor kan spela en viktig roll för yrkestävlingar inom sina yrkesområden, inte minst för yrkestävlingar som arrangeras lokalt och regionalt.

I december 2016 arrangeras yrkes-EM (EuroSkills) i Göteborg. Det blir första gången en internationell yrkestävling arrangeras i Sverige. Utredningen bedömer att arrangemanget kommer att generera ett ökat intresse för yrkestävlingar i Sverige och medföra gynnsamma förutsättningar för en utökad satsning på yrkestävlingar som genomförs under 2016 eller 2017.

Satsningen ska finansieras med medel som avsatts för att öka yrkesprogrammens kvalitet och attraktionskraft

Utredningen föreslår att höjningen av det statliga bidraget till organisationen World Skills Sweden ska finansieras inom ramen för de medel som avsatts för att öka yrkesprogrammens kvalitet och attraktionskraft.[57] Dessa medel ska användas för insatser riktade till elever på landets grundskolor för att informera om yrkesprogrammen och om karriärmöjligheter inom olika yrken. För ändamålet har regeringen avsatt 20 miljoner kronor för 2016.

[57] Prop. 2015/16:1, utgiftområde 16, s. 188.

3.3.5 En utredning ska få i uppdrag att utveckla studie- och yrkesvägledningen i grundskolan

Utredningens förslag: En statlig utredning ska få i uppdrag att utveckla studie- och yrkesvägledningen i grundskolan.

Större och mer genomgripande förändringar av studie- och yrkesvägledningen i grundskolan kräver en grundligare analys än vad som varit möjlig att genomföra inom ramen för Yrkesprogramsutredningens uppdrag, som i huvudsak berör gymnasieskolan. Även Gymnasieutredningen betonade i sitt slutbetänkande den viktiga roll som studie- och yrkesvägledning i grundskolan spelar för gymnasieskolan och menade att det var hög tid att klargöra hur studie- och yrkesvägledningen ska se ut i framtiden.[58]

En statlig utredning bör därför tillsättas med uppdrag att utveckla studie- och yrkesvägledningen i grundskolan. En sådan utredning bör bl.a. få i uppdrag att överväga arbetslivskunskap som nytt ämne i grundskolan, lämna förslag som syftar till att tydliggöra ansvarsfördelningen för studie- och yrkesvägledningen, belysa fördelar och nackdelar med hur studie- och yrkesvägledningen organiseras i kommunen, lämna förslag som syftar till att säkerställa elevernas rätt till vägledningssamtal, se över studie- och yrkesvägledarutbildningen samt föreslå hur fler studie- och yrkesvägledare kan utbildas.

Överväga arbetslivskunskap som nytt ämne i grundskolan

En ny utredning bör ta ställning till om ett nytt ämne, arbetslivskunskap, ska införas i grundskolan. Att införa ett nytt ämne där eleverna utvecklar kunskaper om arbetslivets förväntningar och möjligheter samt gör eleverna medvetna om vilka arbeten som finns och som kan tänkas finnas i framtiden, skulle skapa möjligheter för eleverna att skaffa sig tillräckligt underlag för att kunna fatta bättre beslut angående framtida val.

[58] SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*.

En förebild för ett sådant ämne skulle kunna vara Finlands system där delar av vägledningen utgörs av lektionsbaserad elevhandledning med olika innehåll beroende på årskurs. Det finns också aktuella erfarenheter att inhämta från Norge, där ämnet Utdanningsvalg infördes i grundskolan 2008.[59]

Tydliggöra ansvarsfördelningen för studie- och yrkesvägledningen

En ny utredning bör komma med förslag för att förtydliga och konkretisera vilket ansvar huvudmännen och skolans olika yrkeskategorier har när det gäller studie- och yrkesvägledning.

Under de senaste 40 åren har ambitionen varit att göra studie- och yrkesvägledning till ett uppdrag för hela skolan och att kunskapsområdet skola–arbetsliv ska ingå i undervisningen. Att studie- och yrkesvägledning är hela skolans ansvar innebär dock i praktiken att uppdraget lätt faller mellan stolarna.[60] Skolinspektionens kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledning i grundskolan pekar ut just ansvarsfördelningen som ett av skolans mest centrala utvecklingsområden. Enligt Skolinspektionen framstår studie- och yrkesvägledning som ”ett uppdrag som ingen vill ta ansvar för”.[61] De brister i studie- och yrkesvägledningen som framkommer på de granskade skolorna kan i hög grad härledas till bristen på styrning och ledning i verksamheten. Detta leder i sin tur till att eleverna inte får den studie- och yrkesvägledning som de har rätt till.

Enligt läroplanen ska alla som arbetar i grundskolan bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund.[62] Detta är alltså hela skolans ansvar, inte bara studie- och yrkesvägledarens. Trots detta förläggs ofta hela arbetet med att motverka traditionella utbildningsval till elevernas enskilda vägledningssamtal med studie- och yrkesvägledaren.[63] Vägledningssamtalet, ett möte som sällan varar längre än en halvtimme, räcker dock knappast till för att vidga eller förändra uppfattningar

[59] Se exempelvis Lödding & Holen 2012 och Utdanningsdirektoratet 2013.
[60] Lovén 2015. *Karriärvägledning. En forskningsöversikt*, s. 23.
[61] Skolinspektionen 2013. *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*, s. 30.
[62] Förordning (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, avsnitt 2.6.
[63] Skolinspektionen 2013. *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan.*

som eleven bär med sig från hela sin uppväxt och skolgång. Därför måste fler delar av skolan engageras i denna uppgift. Studie- och yrkesvägledaren har dock en nyckelroll att stödja den övriga personalens studie- och yrkesvägledande insatser.

Belysa fördelar och nackdelar med hur studie- och yrkesvägledningen organiseras i kommunen

Hur studie- och yrkesvägledningen organiseras i en kommun har stor betydelse för elevens tillgång till likvärdig vägledning av hög kvalitet. En ny utredning bör belysa för- och nackdelar med att organisera studie- och yrkesvägledningen lokalt på skolan, respektive samlad vägledning, exempelvis i form av ett vägledningscentrum. Att vägledaren är anställd på en skola är i dag den dominerande organisationsformen även om samlad vägledning har blivit vanligare under senare år.[64]

Det finns ingen aktuell kartläggning av hur studie- och yrkesvägledningen är organiserad i kommunerna. 19 procent av de 1 385 studie- och yrkesvägledare som deltog i Syvbarometern 2013 uppgav att vägledningen i deras kommun var organiserad i form av en samlad vägledning eller ett vägledningscenter. 79 procent av studie- och yrkesvägledarna uppgav att vägledningen fanns på en skola med rektor som chef.[65] I 2013 års utredning om kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå (Gruv-utredningen) undersöktes hur vägledningen inom vuxenutbildningen organiserades i kommunerna.[66] I Gruv-utredningens enkätstudie angav cirka en tredjedel av kommunerna att det fanns en oberoende funktion för studie- och yrkesvägledning för vuxenstuderande i kommunen. Med oberoende avsågs att funktionen inte var knuten till en viss utbildningsanordnare. I de flesta kommuner med en oberoende funktion fanns även tillgång till vägledare på plats hos utbildningsanordnarna. Några kommuner beskrev att vägledare från en central enhet även hade i uppdrag att befinna sig på plats hos utbildningsanordnare. Gruv-utredningens enkät visade även att det var vanligare med en obe-

[64] SKL 2013. *Framtidsval och arbetsliv. Exempel från kommuners studie- och yrkesvägledning, s.* 32.
[65] Ungdomsbarometern 2013. *Syvbarometern.*
[66] SOU 2013:20. *Kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå – en översyn för ökad individanpassning och effektivitet.*

roende vägledningsfunktion i kommuner med fler invånare än i kommuner med färre invånare.

Till fördelarna med samlad vägledning hör att professionen kan samlas till ett och samma ställe, vilket uppmuntrar till kollegialt lärande. En samlad vägledning tydliggör även oberoendet gentemot skolhuvudmännen. Samtidigt kan en centralt organiserad vägledning innebära att avståndet mellan vägledare och elev, både mentalt och fysiskt, blir längre. Ett sådant avstånd kan i synnerhet vara problematiskt för vägledningen i grund- och gymnasieskolan där studie- och yrkesvägledaren och skolans lärare behöver samarbeta för att uppnå läroplanens och kursplanernas krav inom kunskapsområdet skola–arbetsliv. Om studie- och yrkesvägledaren inte är placerad i skolans lokaler minskar förutsättningarna för att detta samarbete åstadkoms.

Säkerställa elevernas rätt till vägledningssamtal

Många elever får inte tillräckligt med tid för samtal med en studie- och yrkesvägledare och vägledningsinsatserna kommer ofta sent. En ny utredning bör därför se över hur elevernas rätt till kontinuerlig studie- och yrkesvägledning under utbildningen kan säkerställas.

Ofta organiseras vägledningen genom att eleverna själva kan teckna sig för en tid hos vägledaren för samtal. På detta sätt får vägledaren möjlighet att ägna mer tid åt de elever som har de största problemen med sina studier eller med olika val. Nackdelen med ett sådant system är att elever som inte självmant tar kontakt med en vägledare inte får ett samtal även om de faktiskt skulle ha stort utbyte av ett sådant. Situationen med en ökad valfrihet i kombination med en osäkerhet inför framtiden gör att själva valprocessen har blivit mer komplicerad för många elever, även för de elever med god tillgång till information och orientering. Dessa elever har också behov av enskilda samtal och uppföljningssamtal med en vägledare.

Skolinspektionens granskning av studie- och yrkesvägledning i grundskolan visade att vägledande insatser på de granskade skolorna i hög grad koncentrerades till tidpunkten för elevernas gymnasieval

i årskurs 9.[67] Vid denna tidpunkt är sannolikheten stor att eleven redan hunnit sortera bort många möjliga yrken av skäl som tas för givna, såsom ”fel” kön eller ”fel” social bakgrund.

Gymnasieutredningen föreslog att elevernas rätt till vägledning inför valet av studieväg i gymnasieskolan skulle skrivas in i skollagen.[68] Förslaget, som inte realiserades, lades i väntan på vidare utredning av studie- och yrkesvägledningen.

Yrkesprogramsutredningen anser att en ny utredning inte enbart bör ta ställning till om elevernas rätt till studie- och yrkesvägledning ska garanteras i skollagen utan även om en reglering ska ange antalet vägledningssamtal eller antalet timmar för vägledning som eleverna i grundskolan har rätt till.

Utredningen bör även redovisa vilken roll de regionala kompetensplattformarna kan spela för att stimulera tillgången till studie- och yrkesvägledning i hela landet.

Se över studie- och yrkesvägledarutbildningen

Studie- och yrkesvägledarutbildningen har inte setts över sedan 1984. Sedan dess har utbildningsväsendet, lärarutbildningen och arbetsmarknaden genomgått flera stora förändringar. En ny utredning bör därför få i uppdrag att, utifrån skolans mål och behovet av studie- och yrkesvägledning, se över och vid behov lämna förslag till en ny studie- och yrkesvägledarutbildning. Förslagen bör innefatta utbildningens mål, innehåll, struktur, omfattning, dimensionering och styrning. Det är även av stor vikt att en översyn av studie- och yrkesvägledarutbildningen syftar till att utbildningen ska ge bättre kompetens att bredda elevernas förhållningssätt till olika yrken och utbildningar och att främja otraditionella val.

Studie- och yrkesvägledning kan vara en nyckelfaktor för att främja otraditionella val. En bra studie- och yrkesvägledning kan lyfta fram individens intressen och inspirera och motivera till att pröva nya tankar och alternativ. För detta krävs att studie- och yrkesvägledaren har en förmåga att känna igen och ifrågasätta stereotypa bilder av olika yrken och utbildningar. Det krävs även

[67] Skolinspektionen 2013. *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan.*
[68] SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*, s. 596.

en god kännedom om arbetsmarknaden och en aktuell bild av vad olika yrken innebär – annars riskerar vägledningen att grundas i förlegade föreställningar. Utredningen har mött kvinnliga elever som berättat att både deras föräldrar och grundskolans studie- och yrkesvägledare avrått dem från att välja det industritekniska programmet eftersom arbeten inom industrin är för tunga för kvinnor. Det verkar som att vägledaren i dessa fall har bristfällig kunskap om de arbeten som finns inom industrin och den teknikutveckling som skett i branschen, men även har stereotypa föreställningar om vilka människor som bör arbeta inom industrin.

Ett huvudresultat av Skolinspektionens kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledning i grundskolan var att de granskade skolorna inte arbetar aktivt för att motverka begränsningar i elevernas studie- och yrkesval utifrån kön och social eller kulturell bakgrund. [69] Skolinspektionen konstaterar att skolorna inte har gett eleverna redskap att problematisera tankemönster, attityder eller traditioner som kan ha begränsande inverkan på individers handlingar och livsval. Möjligen kan detta förklaras av att skolans personal själva ofta saknar dessa redskap.

Ett lärosäte som kommit långt i arbetet med att inkludera normkritiska perspektiv i studie- och yrkesvägledarutbildningen är Malmö högskola. De senaste åren har högskolans fakultet för lärande och samhälle genomfört flera förändringar av studie- och yrkesvägledarutbildningen. Bland annat har en kurs med titeln ”Studie- och yrkesvägledning i ett normkritiskt perspektiv” införts. Kursens fokus är att synliggöra och problematisera socialt och kontextuellt skapade föreställningar och normer.[70] I undervisningen behandlas perspektiv på genus, migration och generation med utgångspunkt i hur studentens föreställningar och normer kring dessa kan påverka individen i ett vägledningssammanhang. Malmö högskola är den enda av de tre studie- och yrkesvägledarutbildningarna i landet som har en kurs av detta slag. Med tanke på skolans uppdrag att motverka begränsande normer är det rimligt att alla studie- och yrkesvägledarutbildningar innehåller utbildning i dessa frågor.

[69] Skolinspektionen 2013. *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*.
[70] Malmö högskola 2014. *Studie- och yrkesvägledning i ett normkritiskt perspektiv*. Kursplan.

Föreslå hur fler studie- och yrkesvägledare kan utbildas

Det råder brist på studie- och yrkesvägledare med studie- och yrkesvägledarutbildning i grundskolan, även om andelen utbildade har ökat under de senaste tio åren. Enligt Skolverkets statistik saknar 24 procent av studie- och yrkesvägledarna i grundskolan (omräknat till heltidstjänster) studie- och yrkesvägledarutbildning. I gymnasieskolan är andelen 18 procent och inom vuxenutbildningen 17 procent.[71]

En ny utredning bör komma med förslag om hur fler studie- och yrkesvägledare kan utbildas samt hur andelen utbildade studie- och yrkesvägledare kan öka. Inte minst behöver det bli lättare för studie- och yrkesvägledare som i dag är verksamma som vägledare men som saknar rätt utbildning att skaffa sig en sådan och därigenom få möjlighet att bli tillsvidareanställda. En möjlig åtgärd för en ny utredning att överväga är en särskild satsning i form av en förkortad studie- och yrkesvägledarutbildning som genomförs med särskilda medel.

3.4 Ekonomiska konsekvenser och finansiering av förslaget om prao

Utredningen föreslår att det i skollagen införs en bestämmelse om att eleverna i årskurs 8 och 9 i grundskolan och årskurs 9 och 10 i specialskolan ska få möjlighet till minst två veckors praktisk arbetslivsorientering (prao). Enligt utredningens förslag ska praon kunna förläggas till en arbetsplats eller till undervisningen på gymnasieskolans yrkesprogram. Praon ska genomföras inom ramen för grundskolans och specialskolans timplaner.

Enligt den kommunala finansieringsprincipen ska beslut som innebär nya obligatoriska uppgifter för kommunerna åtföljas av en statlig finansiering. Förslaget om prao i grundskolan och specialskolan innebär ett utökat åtagande för huvudmännen, även om de flesta huvudmän i grundskolan redan i dag tillämpar prao i någon form. Kostnadsökningen kommer att bestå av utökade utgifter i form av lönekostnader för administration av praon samt i vissa fall

[71] Skolverkets statistik för läsåret 2013/14.

utgifter för elevernas måltider och resor. Utredningen anser att för- och efterarbete i samband med praon som genomförs inom ramen för undervisningen inte bör betraktas som ökade kostnader för huvudmännen eftersom sådan undervisning omfattas av läroplanen.

Utredningen uppskattar att de sammanlagda kostnaderna för administration, måltider och resor i samband med praon kommer att uppgå till cirka 40 miljoner kronor årligen om cirka 110 000 elever praoar under ett år.[72] Av dessa kostnader utgör kostnader för administration cirka 10 miljoner kronor och kostnader för måltider och resor cirka 30 miljoner kronor. Beräkningarna bygger på ett antagande om att praon genomförs under en sammanhängande period om två veckor i antingen årskurs 8 eller 9 i grundskolan eller i årskurs 9 eller 10 i specialskolan. Enligt utredningens förslag bör det dock inte finnas något hinder att praon delas upp på andra sätt.

Skolhuvudmännens kostnader för administration

Med administration av prao avses arbetsuppgifter som att hitta praoplatser, att bedöma risker på arbetsplatserna samt att samordna prao mellan grundskola, arbetsplats och gymnasieskola. Utredningen har genom kontakter med Skolverket och med huvudmän inom grundskolan försökt uppskatta huvudmännens kostnader i samband med praon. Utredningen konstaterar att kostnaderna kan variera stort eftersom huvudmän som i dag tillämpar prao administrerar praon på olika sätt. I vissa kommuner samordnas praon på central nivå i kommunen eller i ett kommunalförbund, vilket medför skalfördelar.[73]

I administration av praon ingår att göra riskbedömningar i enlighet med Arbetsmiljöverkets föreskrifter. Skolhuvudmannen behöver dock inte besöka arbetsplatsen och göra riskbedömningar i varje enskilt fall.[74] Däremot behöver huvudmannen ha tillräckligt underlag för att kunna bedöma om det är lämpligt att en specifik elev är på en specifik arbetsplats. För att kunna göra en sådan bedömning behöver huvudmannen ta del av den riskbedömning som arbets-

[72] Grundskolan har i dag mellan cirka 97 000 och 113 000 elever per årskurs.
[73] Ett exempel på samordning av prao är Praktikplatsen.se som drivs av Göteborgsregionens kommunalförbund.
[74] Arbetsmiljöverket 2014. *Tillämpning av reglerna om riskbedömning enligt föreskrifterna om minderårigas arbetsmiljö vid PRAO, APL och andra praktikplatser avseende kombinerad undervisning och praktik*.

platsen gjort av sin egen arbetsmiljö, och utifrån den bedöma om den enskilde eleven är lämplig att placera på den erbjudna arbetsplatsen. Utredningen bedömer att riskbedömningar i de flesta fall kan ske genom ett telefonsamtal till arbetsplatsen, en bedömning som Arbetsmiljöverket delar.

Utredningen uppskattar den genomsnittliga tidsåtgången för administration till cirka en halv timmes arbetstid för en studie- och yrkesvägledare per elev som praoar på en arbetsplats.[75] Kostnaderna för administration uppskattas i ett sådant scenario till cirka 15,5 miljoner kronor årligen om cirka 110 000 elever praoar under ett år.

Huvudmännen kan dock antas behöva lägga ner kortare tid på administration per elev för de elever som praoar på ett yrkesprogram. Arbetsmiljön på en gymnasieskola är anpassad för minderåriga, vilket innebär att avsevärt mindre tid behöver läggas på riskbedömningar. Möjligheten att förlägga praon på ett yrkesprogram i gymnasieskolan innebär även att mindre tid måste läggas på att hitta praoplatser till enskilda elever som inte har ordnat en praoplats på egen hand. Utredningen uppskattar att cirka en tredjedel av eleverna i en årskull kommer att praoa på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. Detta innebär att det är rimligt att uppskatta den totala kostnaden för administration av prao till cirka 10 miljoner kronor årligen.

Skolhuvudmännens kostnader för måltider och resor

Utredningens förslag om prao medför även kostnader för skolhuvudmännen för måltider och resor i samband med praon. Även sådana kostnader varierar mellan de huvudmän som erbjuder prao i dag, beroende på antalet elever som erbjuds lunch på arbetsplatsen och hur stort avståndet är till elevernas praoplatser.

Det förekommer att eleven erbjuds lunch på sin praoplats, men utredningen har inte närmare kunnat uppskatta hur stor andel elever det gäller. Andelen elever som erbjuds lunch på sin praoplats

[75] Den genomsnittliga månadslönen för yrkesgruppen *andra pedagoger med teoretisk specialistkompetens*, där studie- och yrkesvägledare ingår, är 30 600 kronor (SCB 2014. *Lönedatabasen*). Månadskostnaden för huvudmannen, inkl. arbetsgivaravgifter, är 44 982 kronor. Kostnaden för en halv timmes arbetstid för en studie- och yrkesvägledare beräknas till 140,5 kronor (44 982 / 320 = 140,5).

kan antas öka till följd av möjligheten att förlägga praon till undervisningen på gymnasieskolans yrkesprogram.

Utredningen har utgått från en kostnad för måltider på 30,5 kronor per elev per dag, vilket motsvarar den genomsnittliga kostnaden för skolmåltider i grundskolan.[76] Den genomsnittliga kostnaden för måltider under tio dagar blir 305 kronor per elev. Om cirka 80 procent av eleverna ska ersättas för måltider i samband med prao uppgår den årliga kostnaden till cirka 27 miljoner kronor.

Utredningen har inte kunnat uppskatta hur stor andel elever som i dag ersätts för resor i samband med prao. Många elever i grundskolan har någon form av terminskort som betalas av kommunen och som kan användas vid resor till och från praoplatsen. Skolhuvudmännen har också möjlighet att sätta en undre och övre gräns för längden på resor som ersätts i samband med praon. Utredningen har uppskattat att cirka tio procent av eleverna i en årskull kommer att få ersättning för resor i samband med praon. Kostnaden för 20 resor (tur och retur i tio dagar) uppskattas till 320 kronor.[77] Om 10 procent av eleverna får ersättning för 20 enkelresor i samband med prao blir den genomsnittliga kostnaden per elev 32 kronor. Om cirka 110 000 elever praoar under ett år innebär det en årlig kostnad på cirka 3,5 miljoner kronor.

Skolhuvudmännens kostnader för prao ska finansieras med medel som avsatts för nationella skolutvecklingsprogram

Utredningen föreslår att kommunerna ska ersättas för skolhuvudmännens kostnader i samband med prao. Ersättningen till kommunerna ska finansieras genom en överföring av medel som avsatts för nationella skolutvecklingsprogram.

Regeringen har gett Skolverket i uppdrag att ta fram och genomföra nationella skolutvecklingsprogram som riktar sig till huvudmän och skolor inom alla skolformer. För ändamålet har regeringen

[76] Den genomsnittliga kostnaden för skolmåltider i grundskolan är 6 100 kronor per elev per år (Skolverket 2015. *Beskrivande data 2014. Förskola, skola och vuxenutbildning*.), vilket motsvarar 30,5 kronor per dag (6 100 / 40 / 5 = 30,5 kronor).

[77] För skolungdomar är medelpriset för en enkelbiljett inom en zon, tätort eller 0–10 kilometer 16 kronor. (Trafikanalys 2014. *Priser i regional kollektivtrafik i Sverige och EU 2014*.)

anslagit 140 miljoner kronor årligen fr.o.m. år 2016.[78] Insatserna kan avse olika kompetensutvecklings- och stödinsatser t.ex. när det gäller undervisning i ämnen eller ämnesövergripande arbete. Ett av de problem regeringen adresserar med uppdraget är de sjunkande kunskapsresultaten och att allt färre elever blir behöriga till gymnasieskolan. Prao ökar elevernas kännedom om arbetsmarknaden och gymnasieskolans yrkesprogram och kan därmed bidra till att öka elevernas motivation för att uppnå gymnasiebehörighet.

Kostnader för gymnasieskolans huvudmän

Utredningens föreslår att praon ska kunna genomföras genom att eleverna deltar i undervisningen i ett av gymnasieskolans yrkesprogram. För gymnasieskolans huvudmän kan förslaget leda till ökade kostnader för bland annat administration och måltider.

Utredningens förslag innebär inte någon skyldighet för gymnasieskolor att ta emot elever från grundskolan för praktisk arbetslivsorientering. Som huvudregel gäller att den kommunala finansieringsprincipen inte omfattar frivillig verksamhet. Utredningen anser att eventuella kostnadsökningar för gymnasieskolornas huvudmän inte ska finansieras av staten.

Eventuella ökade kostnader för gymnasieskolans huvudmän kan till exempel täckas inom ramen för befintliga utgifter för marknadsföring. Utredningens förslag syftar till att ge elever i grundskolan ökade kunskaper om gymnasieskolans yrkesprogram och om de yrken de leder fram till. Prao på ett yrkesprogram kan antas ha en positiv effekt på rekryteringen av elever till yrkesprogrammen i allmänhet och till de gymnasieskolor som tar emot elever från grundskolan för prao i synnerhet. Att ta emot elever från grundskolan för prao kan jämföras med andra aktiviteter som huvudmannen genomför med syfte att rekrytera elever, såsom reklamkampanjer, mässor och öppet hus.

[78] Prop. 2014/15:99, kapitel 6, s. 106.

4 Välja otraditionellt

Normer och strukturer som finns i samhället finns också i skolan. Pedagogiska och sociologiska studier visar gång på gång att social bakgrund och kön är starka styrningsmekanismer vid gymnasievalet.[1] Valet fungerar i värsta fall som en sortering av elever utifrån olika samhällsgrupper och bakgrunder.

Gymnasieskolans yrkesprogram präglas av könstraditionella utbildningsval. Dessa program tenderar också att i mindre utsträckning attrahera elever med utländsk bakgrund. Detta har lyfts fram i utredningens direktiv och ägnas därför särskild uppmärksamhet i detta kapitel.

Att gymnasievalet sorterar elever kan delvis förklaras av brist på kunskaper om de olika programmen inom gymnasieskolan. I en valsituation där kunskapen om alternativen är otillräcklig finns risk att valet i högre grad vägleds av elevens egna sociala bakgrund samt kollektiva föreställningar och stereotyper. Utredningen lägger i detta betänkande ett antal förslag för en utvecklad studie- och yrkesvägledning (se kapitel 3). Förslagen syftar till att ge elever bättre förutsättningar att göra medvetna val, och därmed bättre förutsättningar att exempelvis bryta mot könsnormer. Men för att de elever som valt otraditionellt också ska stanna kvar i utbildningen krävs att skolan arbetar aktivt för att alla ska känna sig trygga och inkluderade. Gymnasieskolor måste inse vikten av att arbeta aktivt för att motverka trakasserier och kränkande behandling. I detta kapitel lägger utredningen därför förslag för att Skolverket fortsatt ska främja ett aktivt värdegrundsarbete och att Skolinspektionen ska bli bättre på att kräva åtgärder vid eventuella brister i detta arbete.

[1] Se bland annat Skolverket 2012. *Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet.*

4.1 Gymnasievalet sorterar elever

Enligt ett flertal forskningsstudier som Skolverket sammanställt framstår föräldrarnas utbildningsbakgrund som den faktor som har störst betydelse för elevers gymnasieval.[2] Elever med högre utbildade föräldrar väljer oftare högskoleförberedande gymnasieprogram, medan elever med lägre utbildade föräldrar oftare väljer yrkesprogram. Särskilt naturvetenskapsprogrammet samlar elever med goda studieresultat och högutbildade föräldrar. En del av förklaringen är att det krävs höga betyg från grundskolan för att komma in på naturvetenskapsprogrammet, och att majoriteten av de elever som har höga betyg från grundskolan har universitetsutbildade föräldrar.

Av de sökande till gymnasieskolans yrkesprogram läsåret 2014/15 var 40 procent kvinnor och 60 procent män.[3] Att söka yrkesprogram är alltså vanligare bland män än bland kvinnor. 13 procent av de sökande hade utländsk bakgrund, det vill säga att de är födda utomlands eller födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar. Bland sökande till de nationella programmen generellt hade 19 procent utländsk bakgrund. Det här innebär att elever med utländsk bakgrund söker till de högskoleförberedande programmen i något högre utsträckning jämfört med elever med svensk bakgrund. Dock bör noteras att föräldrarnas utbildningsbakgrund har större betydelse för elevens studieval än föräldrarnas födelseland. Det är också en stor skillnad mellan kvinnor med utländsk bakgrund och män med utländsk bakgrund. Män med utländsk bakgrund söker och studerar yrkesprogram i betydligt högre utsträckning än kvinnor med utländsk bakgrund.

[2] Skolverket 2012. *Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet.*
[3] Skolverkets statistik för läsåret 2014/15.

Figur 4.1 **Elever på nationella program redovisade efter kön, svensk och utländsk bakgrund samt föräldrarnas högsta utbildningsnivå (procent)**

Avser elever på nationella program i gymnasieskolan läsåret 2014/15

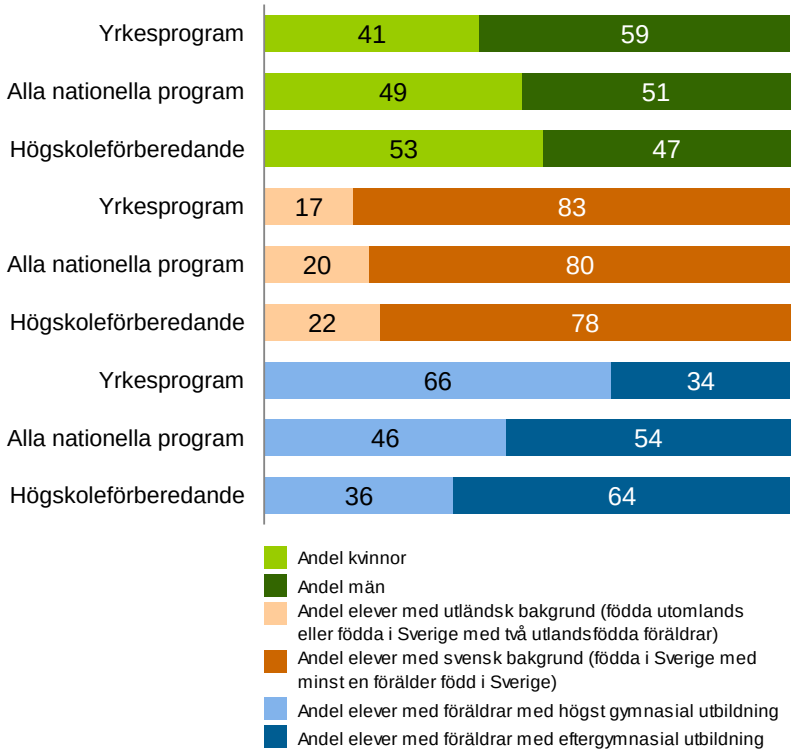

Källa: Skolverkets statistik för läsåret 2014/15. Samtliga siffror från tabell 5C.

Diagrammet ovan visar elever på nationella program i gymnasieskolan läsåret 2014/15 redovisade efter fördelning på kön, svensk och utländsk bakgrund samt föräldrarnas högsta utbildningsnivå. Detta diagram visar hur elevsammansättningen på yrkesprogrammen ser ut jämfört med de högskoleförberedande programmen och de nationella programmen generellt.

Diagrammen nedan visar hur stor andel av olika kategorier av elever som studerar yrkesprogram respektive högskoleförberedande program i gymnasieskolan läsåret 2014/15.

Av alla män som studerar ett nationellt program i gymnasieskolan studerar 40 procent ett yrkesprogram. Motsvarande siffra för kvinnor är 29 procent.

Figur 4.2 **Andel kvinnor och män som studerar yrkesprogram respektive högskoleförberedande program**

Elever på nationella program i gymnasieskolan läsåret 2014/15

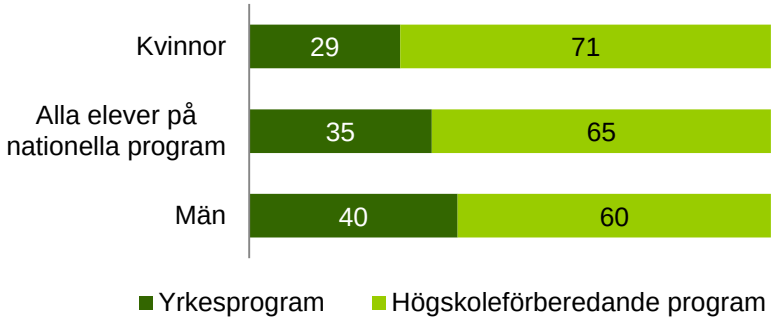

Källa: Skolverkets statistik för läsåret 2014/15.

Figur 4.3 **Andel elever med svensk och utländsk bakgrund som studerar yrkesprogram respektive högskoleförberedande program**

Elever på nationella program i gymnasieskolan läsåret 2014/15

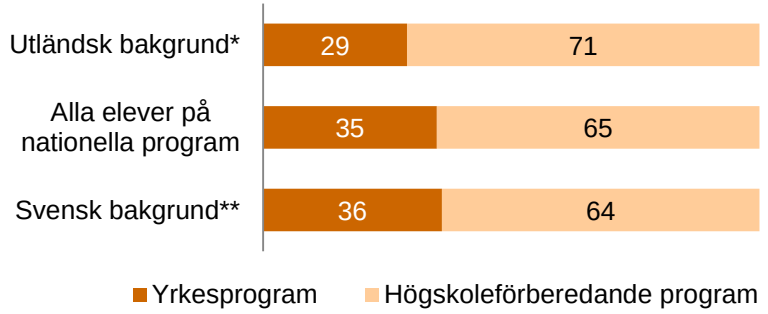

Källa: Skolverkets statistik för läsåret 2014/15.
*Född utomlands, eller född i Sverige med utlandsfödda föräldrar.
**Född i Sverige med minst en förälder född i Sverige.

Av alla elever med svensk bakgrund, det vill säga som är födda i Sverige med minst en förälder född i Sverige, studerar 36 procent ett yrkesprogram. Motsvarande siffra för elever med utländsk bakgrund är 29 procent.

Diagrammet nedan visar att kvinnor med utländsk bakgrund studerar högskoleförberedande program i större utsträckning än män med utländsk bakgrund. Skillnaden mellan vilken typ av gymnasieprogram elever med svensk respektive utländsk bakgrund studerar förklaras till största del av att kvinnor med utländsk bakgrund oftare studerar högskoleförberedande program.

Figur 4.4 Andel kvinnor och män med utländsk bakgrund som studerar yrkesprogram respektive högskoleförberedande program

Elever på nationella program i gymnasieskolan läsåret 2014/15

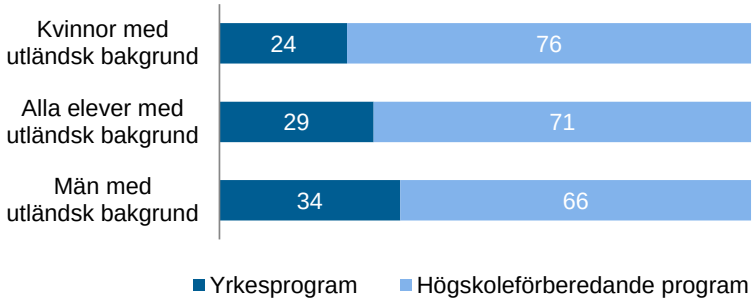

Källa: Skolverkets statistik för läsåret 2014/15.

Störst skillnad syns vid en jämförelse mellan elever vars föräldrar har högst gymnasieutbildning och elever vars föräldrar har eftergymnasial utbildning. 49 procent av eleverna med föräldrar med högst gymnasial utbildning studerar ett yrkesprogram, jämfört med bara 22 procent av eleverna med föräldrar med eftergymnasial utbildning.

Figur 4.5 **Andel elever med föräldrar med högst gymnasial utbildning och eftergymnasial utbildning som studerar yrkesprogram respektive högskoleförberedande program**

Elever på nationella program i gymnasieskolan läsåret 2014/15

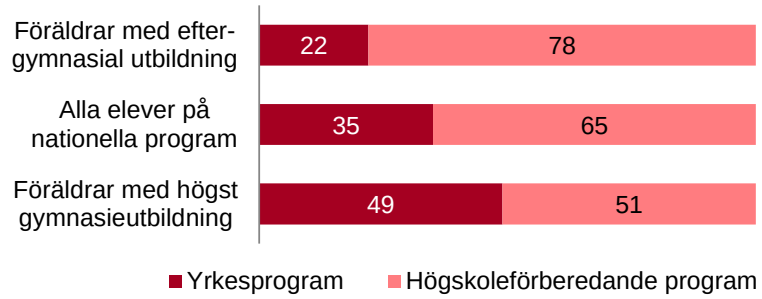

Källa: Skolverkets statistik för läsåret 2014/15.

4.1.1 Yrkesprogrammen är könsuppdelade

Som beskrivits i föregående avsnitt är yrkesprogrammen generellt mer populära bland män, medan kvinnorna i högre grad söker sig till högskoleförberedande program. Bland de elever som söker till yrkesprogram finns också en tydlig uppdelning efter kön. Vissa program attraherar kvinnor medan andra program attraherar män. De mest könsuppdelade programmen inför läsåret 2014/15 var hantverksprogrammet, med bland annat inriktningen frisör, där 94 procent av de sökande var kvinnor, och VVS- och fastighetsprogrammet där 98 procent av de sökande var män.

Figur 4.6 **Könsfördelning mellan sökande till gymnasieskolans tolv yrkesprogram läsåret 2014/15**

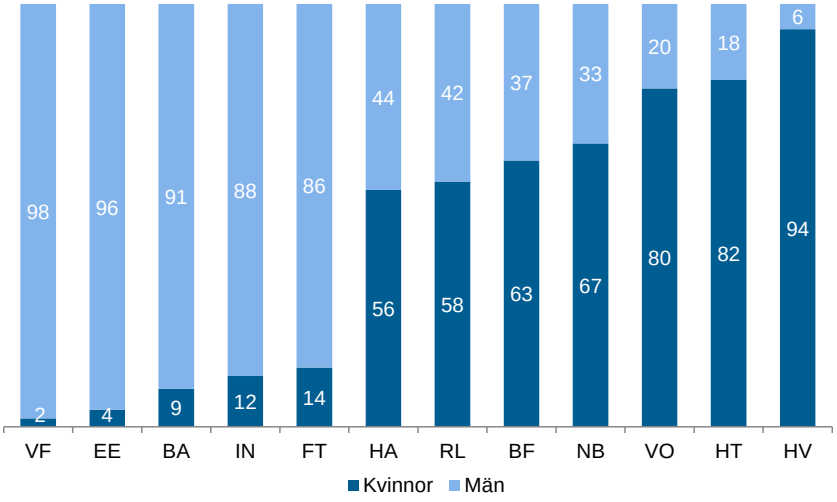

Källa: Skolverkets statistik över sökande till läsåret 2014/15. Gäller elevernas förstahandsval.

Som framgår av diagrammet ovan finns fem yrkesprogram som är tydligt mansdominerade. VVS- och fastighetsprogrammet, el- och energiprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet, det industritekniska programmet samt fordons- och transportprogrammet har alla mindre än 20 procent kvinnor bland de sökande. Enbart två yrkesprogram, handel- och administrationsprogrammet samt restaurang- och livsmedelsprogrammet, har vad som kan räknas som jämn könsfördelning. Det kan konstateras att skillnaden i könsfördelning är stor mellan dessa program och de mansdominerade programmen.

Bland de kvinnodominerade programmen finns barn- och fritidsprogrammet, naturbruksprogrammet, vård- och omsorgsprogrammet, hotell- och turismprogrammet samt hantverksprogrammet.

Samma könsfördelning finns även inom lärarkåren för respektive yrkesämne. Yrkeslärare är viktiga förebilder för elever på yrkesprogrammen. Att lärarkåren är så könshomogen innebär att det är svårare att hitta normbrytande förebilder i utbildningen.

Tabell 4.1 Könsfördelningen bland tjänstgörande lärare i yrkesämnen

Gäller lärare tjänstgörande läsåret 2013/14

Huvudsaklig yrkesämneskategori	Andel kvinnor (procent)	Andel män (procent)
Bygg/anläggningstekniska	3	97
Drift/underhållstekniska	5	95
Trätekniska	5	95
Fordons/transporttekniska	6	94
El/energitekniska	6	94
Processtekniska	7	93
Verkstad/industritekniska	7	93
Naturbruk	50	50
Restaurang/livsmedelstekniska	55	45
Handels/administration	65	35
Barn/ungdom	74	26
Hotell och turism	76	24
Hantverk	86	14
Vård och omsorg	87	13

Källa: Skolverkets statistik för läsåret 2013/14.

Enligt Delegationen för jämställdhet i skolan har könsuppdelningen mellan de nationella programmen varit beständig över tid.[4] Delegationen konstaterade 2010 att ingen nämnvärd förändring har skett under de senaste 15 åren. Det konstanta mönstret förklaras sannolikt av att gymnasieskolan i hög grad speglar den svenska arbetsmarknaden, som är tydligt könsuppdelad mellan olika yrkesgrupper. Uppdelningen är i sig en konsekvens av djupt rotade föreställningar om könsroller och yrkesidentiteter.

Att socialiseras in i ett yrke innebär att inlemmas i en yrkesgemenskap och uppta normer och värderingar som formar denna gemenskap. Många yrkesidentiteter förknippas fortfarande med ett kön, vilket gör att kollektiva föreställningar om ”kvinnligt” och ”manligt” blir en viktig aspekt av yrkessocialisationen. Inom omvårdnadsyrken betonas exempelvis omhändertagande och service, egenskaper som förknippas med kvinnlighet, medan byggnadsarbete förknippas med manliga ideal som oräddhet och fysisk styrka.

[4] SOU 2010:99. *Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan*, s. 97.

Den allmänt rådande bilden om att vissa yrken är manliga och andra är kvinnliga kan hindra ungdomar från att välja otraditionellt, det vill säga att söka sig till gymnasieprogram där deras könstillhörighet är underrepresenterad. Sannolikt är en del av förklaringen att det är krävande att avvika från normen Det kan vara påfrestande att pekas ut som annorlunda och uppmärksammas på grund av sitt kön.

Elever påverkas olika av att tillhöra det underrepresenterade könet på sin utbildning. I en rapport från IFAU undersöks hur män på vård- och omsorgsprogrammet och kvinnor på bygg- och anläggningsprogrammet har påverkats av att befinna sig i minoritet.[5] Studien visar att män inom vård och omsorg visserligen har svårt att inkluderas i gemenskapen, men är efterlängtade och eftertraktade och därför får många fördelar jämfört med sina kvinnliga kollegor. Männen tillskrivs högre status, får högre lön och har lättare att göra karriär inom branschen. Men medan männen i kvinnodominerade branscher har ökade karriärmöjligheter möter kvinnor i mansdominerade branscher ofta ett glastak som bara tillåter dem att stiga till en viss nivå.

Anledningen till att män respektive kvinnor söker sig till mansrespektive kvinnodominerade gymnasieprogram är vetskapen om den könsuppdelning som finns bland anställda i de framtida yrkena. Det kan vara svårt att rå på så fast rotade samhällsstrukturer endast från skolans värld. Många skolledare har också hänvisat till detta när utredningen vid skolbesök har frågat om vilka åtgärder skolan gör för att rekrytera fler elever från det underrepresenterade könet. Det kan därför låta rimligt att hävda att innan en förändring sker på arbetsmarknaden kommer inte utbildningssystemet att förändras. Men anledningen till att arbetsmarknaden inte förändras är också att inflödet till arbetsplatserna, de personer som utbildas, motsvarar det redan rådande mönstret.

Utredningen menar att ett förändringsarbete, för att bli effektivt, måste ske både inom skolans värld och på arbetsplatserna. Skolan är en inflytelserik arena för att utveckla positiva värden och normer, men även för att befästa begränsande könsroller. Därför är skolan en betydelsefull plats för att driva ett förändringsarbete. Ökade möjligheter att byta yrke i vuxen ålder är också ett sätt att

[5] IFAU 2013. *”Vara med i gänget?” Yrkessocialisation och genus i två gymnasieprogram.*

bryta könsmönster på arbetsmarknaden. Yrken som verkat otänkbara i tonåren kan i vuxen ålder bli mer realistiska då det kan kännas lättare att bryta mot könsnormerna. Det är dock avgörande att även arbetsmarknaden och de mottagande branscherna arbetar strategiskt med jämställdhet.

Föreställningar om ”kvinnliga” och ”manliga” yrken kan innebära att personer som inte följer könsnormerna har svårt att bli en del av yrkesgemenskapen. På så sätt kan exempelvis en utbredd machokultur stöta bort även män som inte känner sig bekväma i kulturen på arbetsplatsen. En bransch där parterna själva har uppmärksammat detta problem och de rekryteringssvårigheter som det medför är byggindustrin.[6] Byggindustrin är en klart mansdominerad bransch där andelen kvinnor har legat runt 8 procent de senaste tio åren. Industrin hotas i dag av kompetensbrist, och fler byggchefer behöver rekryteras de kommande åren. Machokulturen och bristerna i jämställdhet avskräcker både kvinnor och män från att söka sig till yrket.

Könsnormer på arbetsplatsen och andra mjukare frågor som rör arbetsplatskulturen tenderar ofta att nedprioriteras. Men som exemplet från byggindustrin illustrerar handlar det om företagens möjlighet att rekrytera kompetent personal. Byggindustrin är en bransch som insett sina problem och som i dag arbetar strategiskt med jämställdhetsfrågor.

4.1.2 Elever med utländsk bakgrund väljer ofta högskoleförberedande program

Till elever med utländsk bakgrund räknas elever som är födda utomlands, och elever födda i Sverige vars båda föräldrar är födda utomlands. Dessa elever tenderar att i något större utsträckning välja högskoleförberedande program än yrkesprogram. Bland elever med svensk bakgrund som studerar nationella program i gymnasieskolan studerar 64 procent ett högskoleförberedande program.[7] Bland elever med utländsk bakgrund studerar 71 procent ett högskoleförberedande program. Detta trots att elever med utländsk bakgrund generellt har lägre betyg från grundskolan och högskoleför-

[6] Byggnads och Byggcheferna 2015. Kampanj ”Stoppa machokulturen”.
[7] Skolverkets statistik för läsåret 2014/15.

beredande program har högre intagningspoäng.[8] Kvinnor med utländsk bakgrund väljer bort yrkesprogram i större utsträckning än män med utländsk bakgrund.

Personer födda i utlandet är i större utsträckning högskolestuderande tre år efter avslutad gymnasieutbildning. Av de utrikes födda personer som gick ut gymnasieskolan läsåret 2008/09 studerade 37 procent på högskolan tre år efter gymnasieskolan, jämfört med 32 procent av personer födda i Sverige.[9] Utrikes födda hade dock arbete i lägre utsträckning än personer födda i Sverige. Endast 35 procent hade arbete som huvudsaklig sysselsättning, medan motsvarande siffra för personer födda i Sverige var 54 procent.

Det finns ett antal förekommande förklaringar till de relativt höga utbildningsambitionerna hos elever med utländsk bakgrund.[10] Utbildning kan vara en viktigare mobilitetskanal för personer med utländsk bakgrund än för personer med svensk bakgrund. Skälet till detta kan vara en avsaknad av alternativa mobilitetskanaler och stödsystem i form av kontakter och nätverk, det vill säga socialt kapital. En annan möjlig förklaring kan vara att invandrare utsätts för diskriminering och att det som ses som utbildningsambitioner är uttryck för ett kompensatoriskt beteende. En tredje möjlig förklaring är att utbildningsambitioner kan härledas från det faktum att människor väljer att migrera och att föräldrar genom migrationen har ambitioner för framtiden, som i sin tur ofta överflyttas på barnens framtid.

Utredningen har inte funnit någon definitiv förklaring till varför elever med utländsk bakgrund i större utsträckning väljer att inrikta sig mot högskolestudier. Vi vet att det finns elever, oavsett bakgrund, som har dåliga kunskaper om vilka möjligheter yrkesprogrammen erbjuder. En kvalitativ studie av svenska niondeklassares attityder och förhållningssätt gentemot gymnasiets olika program visade att de elever i studien som planerade att välja ett yrkesprogram hade kunskaper om både yrkesprogram och högskoleförberedande program, medan de elever som planerade att välja ett hög-

[8] Skolverkets statistik över genomsnittligt meritvärde för sökande från årskurs 9 till gymnasieskolan läsåret 2014/15 per program.
[9] SCB 2014. *Över hälften av studenterna vill plugga mer*.
[10] Lundqvist 2010. *Möjligheternas horisont – etnicitet, utbildning och arbete i ungas berättelser om karriärer*.

skoleförberedande program enbart hade kunskaper om dessa.[11] Det finns alltså tecken som visar på att elever väljer bort yrkesprogram på grund av dåliga kunskaper om dem.

Elever i grundskolan har ofta bristande kunskaper om de olika program som erbjuds inom gymnasieskolan, samt stereotypa föreställningar om vilka utbildningar som är till för vilka grupper av elever. Detta hindrar eleverna att välja utbildning och yrke efter intresse och fallenhet och att sedan utvecklas till sin fulla potential. Detta ger negativa konsekvenser både för individen och för samhället i stort. Utredningen lägger därför i detta betänkande förslag om en utvecklad studie- och yrkesvägledning i grundskolan (se kapitel 3).

Det finns även många exempel på gymnasieskolor som genomfört lyckade insatser för att locka underrepresenterade grupper av elever till sina utbildningar. Skolor som erbjuder teknikprogrammet och industritekniska programmet gör ofta insatser för att locka fler sökande kvinnor. Insatser kan vara inspirationskvällar där flickor från grundskolan får träffa yrkesverksamma kvinnor med en karriär inom teknik, eller erbjuds sommarkurser för att få en inblick i vad teknikbranschen har att erbjuda. Projekt med den här inriktningen kan vara framgångsrika, i alla fall medan projekten är i gång.

Ett problem är dock att trots att många insatser har gjorts för att locka elever från underrepresenterade grupper så har färre insatser gjorts för att behålla de elever som vågar sig på att välja annorlunda. När eleven väl har börjat på programmet betraktas målet ofta som uppnått och eleven får klara sig själv. I andra fall som utredningen påträffat anordnas stödgrupper för elever från minoritetskönet, exempelvis en tjejgrupp på bygg- och anläggningsprogrammet ledd av skolsköterskan. Undertexten blir då att det är dessa elever som är problemet och som behöver stöd, och inte utbildningen och studiemiljön som behöver förändras för att passa alla elever. Här menar utredningen att det finns stora utvecklingsmöjligheter.

[11] Panican 2015. *Väljer unga fel? – grundskoleelevers attityder till gymnasievalet.*

4.2 Avbrott och programbyten kan bero på särbehandling och socialt utanförskap

Erfarenheter från utredningens skolbesök har visat att kvinnor som väljer otraditionellt, exempelvis bygg- och anläggningsprogrammet, av skolans personal ofta förväntas vara starka personer med ”skinn på näsan”. Eleverna förväntas själva kunna försvara sig mot skämt och sexistisk jargong i skolan och på det arbetsplatsförlagda lärandet. De kan också mötas av fördomar om att de på grund av sitt kön inte har kompetens att klara yrket, som byggeleven som på sitt arbetsplatsförlagda lärande bara fick sätta upp gipsskivor eftersom handledaren av ren välvilja inte ville ge henne svårare och mer kvalificerade arbetsuppgifter.

Utredningen anordnade i september 2014 en fokusgrupp med elever som tillhör det underrepresenterade könet på sitt yrkesprogram. Eleverna delade med sig av sina erfarenheter från sin utbildning, vilka ofta handlade om att ständigt bli utpekade och särbehandlade på grund av sitt kön. En kvinna på el- och energiprogrammet berättade: ”Vissa lärare behandlar mig annorlunda för att jag är tjej. Min nya mentor behandlar mig som att jag kan mindre än alla andra. Han frågar mig om jag behöver hjälp hela tiden, till och med om jätteenkla grejer som vi lärde oss första veckorna, som att skala kablar. Han frågar inte någon annan om de behöver hjälp, han går bara direkt fram till mig.”

Även männen i fokusgruppen hade erfarenheter av att få sin kompetens ifrågasatt enbart på grund av sitt kön. En elev på barn- och fritidsprogrammets inriktning mot pedagogiskt arbete berättade: ”En gång på APL så ville en mamma att jag inte skulle ta hand om hennes barn för att jag var kille. Men min handledare sa åt mig att bara vara tyst och le.” Samma elev berättade om erfarenheter av att bli misstänkliggjord på grund av sitt kön, och hur han anpassat sig efter detta: ”Jag byter aldrig blöja på barnen på förskolan, för jag vill inte att föräldrarna ska bli misstänksamma.” Eleverna berättade också om hur deras utbildningsval blivit ifrågasatt av omgivningen, och till och med av skolans studie- och yrkesvägledare. En kvinna som studerar VVS- och fastighetsprogrammet berättade: ”Min SYV:are sa att tjejer inte kan bli rörmokare för att de är för svaga, men jag ska visa honom att det visst går.”

Inte alla elever kan hantera att omgivningen ständigt uppmärksammar och ifrågasätter deras utbildningsval. Statistik visar att elever som tillhör ett underrepresenterat kön har större tendens att avbryta utbildningen och byta gymnasieprogram. I tabellen nedan syns att kvinnor har en större tendens att byta från mansdominerade yrkesprogram, och att män har en större tendens att byta från kvinnodominerade yrkesprogram. Ju mer könshomogent programmet är desto större avhopp från minoritetskönet. Det bör dock noteras att vissa av dessa elevgrupper är väldigt små. Det gick bara 22 kvinnliga nybörjarelever första året på VVS- och fastighetsprogrammet höstterminen 2011.

Tabell 4.2 Programbyte från yrkesprogram fördelat efter kön

Andelen nybörjarelever årskurs 1 HT 2011 som bytte program till andra studieåret (HT 2012)

Mansdominerade yrkesprogram	Andel programbyte män (procent)	Andel programbyte kvinnor (procent)
VVS- och fastighet	7,6	22,7
El- och energi	9,4	19,0
Bygg- och anläggning	6,6	17,3
Industritekniska	10,4	9,6
Fordons- och transport	7,1	12,3
Kvinnodominerade yrkesprogram		
Hantverk	20,7	11,0
Hotell- och turism	18,8	11,4
Vård- och omsorg	15,3	8,2
Yrkesprogram med relativt jämn könsfördelning		
Handels- och administration	13,0	9,4
Restaurang- och livsmedel	10,7	10,0
Barn- och fritid	12,2	11,0
Naturbruk	6,7	10,6

Källa: Skolverkets statistik för läsåret 2012/13.

I omkring hälften av fallen då en elev byter gymnasieprogram leder detta till att eleven måste börja om i år 1, vilket medför ökade kostnader för samhället och individen.[12]

[12] Skolverkets statistik över programbyten 2012.

Förutom programbyten kan socialt utanförskap leda till att en elev avbryter sin gymnasieutbildning. När Temagruppen för unga i arbetslivet frågade 379 ungdomar som avbrutit sina gymnasiestudier varför de inte fullföljt utbildningen var mobbning och socialt utanförskap det främsta skälet.[13] Mobbning är i studien ett samlingsbegrepp för trakasserier, hot, diskriminering eller våld. I en utvärdering av gymnasieskolan 2002 konstaterades att avbrottsfrekvensen för det underrepresenterade könet var väsentligt större än för det dominerande könet.[14]

Precis som särbehandling på grund av kön kan leda till studieavbrott kan man anta att särbehandling på grund av ursprung kan stöta bort elever från utbildningar. Forum för levande historia har i en studie om intolerans bland svenska elever kommit fram till att elever på yrkesprogram har mer negativa attityder till minoritetsgrupper jämfört med elever på högskoleförberedande program. Enkätstudien genomfördes med hjälp av Statistiska centralbyrån under hösten 2013.[15] Enkäten riktade sig till elever i grundskolans årskurs 9 samt gymnasieskolans årskurs 1–3 och besvarades av totalt 7 391 elever. Enkätens 54 frågor utarbetades i samråd med en referensgrupp av forskare och bestod till stor del av attitydrelaterade påståenden i syfte att kartlägga toleranta och intoleranta förhållningssätt.

Enkäten undersökte elevernas attityder till fem stycken index som relaterar till gruppspecifik intolerans: invandrare, muslimer, judar, romer och hbt-personer. Enkätsvaren visade att vilken typ av gymnasieprogram eleven studerar, yrkesprogram eller högskoleförberedande program, var en starkare faktor för tolerans eller intolerans än exempelvis kön eller föräldrarnas utbildningsnivå. Svaren visade också att elever som studerar högskoleförberedande program var mer toleranta i de högre årskurserna jämfört med elever i de lägre årskurserna. I gruppen som studerade yrkesprogram var förhållandet omvänt, elever i de högre årskurserna var mer intoleranta. Studien saknar en analys av hur olikheterna mellan årskurserna kan förklaras, men svaren antyder att de negativa attityderna förstärks ju längre eleverna gått på ett yrkesprogram. Det här är ett

[13] Temagruppen för unga i arbetslivet 2013. *10 orsaker till avhopp – 379 unga berättar om avhopp från gymnasiet.*
[14] Skolverket 2002. *Efter skolan*.
[15] Forum för levande historia 2014. *Tid för tolerans*.

mycket oroande resultat som signalerar ett misslyckande inom gymnasieskolans yrkesprogram när det gäller att förmedla skolans värdegrund.

En annan faktor som i studien visade sig ha stor betydelse för elevernas attityder var graden av utbildade pedagoger. Intoleransen var generellt högre i skolor som hade en låg andel utbildade pedagoger. Detta jämfört med skolor som hade en hög andel utbildade pedagoger. Lärartäthet hade inte en lika stor betydelse som de tjänstgörande lärarnas utbildning.

Det krävs i dag ingen lärarlegitimation för att undervisa i yrkesämnen, men många yrkeslärare har ändå en yrkeslärarexamen. I högskoleförordningen anges att studenten för en yrkeslärarexamen ska visa förmåga att förebygga och motverka diskriminering och annan kränkande behandling av elever, samt förmåga att beakta, kommunicera och förankra ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv i den pedagogiska verksamheten. Att öka andelen utbildade yrkeslärare är därför inte bara angeläget för undervisning i yrkeskunskaper, utan även för det mycket viktiga arbetet med att förmedla skolans värdegrund.

4.3 Uppdraget att förmedla skolans värdegrund och förebygga trakasserier och kränkande behandling

Värdegrundsarbete kan sägas bestå av arbete på tre olika nivåer, främjande, förebyggande och åtgärdande.[16] Det främjande arbetet är det generella arbete som skolorna gör utan förekommande anledning. Det handlar om att skapa en inkluderande och respektfull studiemiljö som ger goda förutsättningar för lärande. Det förebyggande arbetet är mer inriktat på att avvärja och motverka en potentiell eller aktuell risk som har uppkommit i skolan. Det kan handla om att uppmärksamma och motverka grovt språkbruk och kränkande skämt. Det åtgärdande arbetet består i att reagera och åtgärda vid en uppkommen situation, exempelvis aktiv diskriminering, sexuella trakasserier eller våld.

Med ett bra främjande och förebyggande arbete kan skolan förhindra att situationer uppstår som kräver åtgärdande arbete. För att

[16] Skolverket 2014. *Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling.*

detta arbete ska bli framgångsrikt krävs dock att hela organisationen involveras och att arbetet är sanktionerat uppifrån och ner. Skolledningen måste vara tydlig, i ord och handling, med att utbildningen ska kunna passa alla elever oavsett kön och bakgrund, och att värdegrundsarbete är något som prioriteras. Detta anser utredningen är avgörande för att få elever som valt otraditionellt till gymnasieskolan att stanna kvar inom utbildningen.

Huvudmannens ansvar att främja likabehandling samt att förebygga och åtgärda trakasserier och kränkande behandling finns reglerat i skollagen, diskrimineringslagen och i förordningen om barns och elevers deltagande i arbetet med planer mot diskriminering och kränkande behandling.[17] Dessutom finns bestämmelser om skolans värdegrundsarbete i läroplanen för gymnasieskolan.[18] Baserat på dessa bestämmelser har Skolverket utarbetat allmänna råd för arbetet mot diskriminering och kränkande behandling som stöd för huvudmännens arbete.[19]

Gymnasieskolan har ett tydligt uppdrag att förmedla skolans värdegrund. Uppdraget finns reglerat genom hela styrkedjan, från skollagen till läroplanen för gymnasieskolan. I skollagens fjärde paragraf regleras syftet med all utbildning inom det svenska skolväsendet. ”Utbildningen inom skolväsendet syftar till att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden.”[20] Det faktum att uppdraget att utveckla värden nämns i samma mening som syftet att utveckla kunskaper visar på den stora vikt som läggs vid skolans värdegrundsarbete. Alla huvudmän har ett ansvar för att värdegrunden genomsyrar såväl den pedagogiska vardagen som alla formella och informella möten och aktiviteter inom eller i anslutning till skolan.

Basen för skolans värdegrund är de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på.[21] Här ingår bland annat att ta avstånd från att människor utsätts för förtryck och kränkande behandling, och att kunna samspela i möten med andra människor utifrån respekt för skillna-

[17] Skollagen (2010:800); Diskrimineringslagen (2008:567); Förordningen (2006:1083) om barns och elevers deltagande i arbetet med planer mot diskriminering och kränkande behandling.
[18] Förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.
[19] Skolverket 2014. *Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling.*
[20] 1 kap. 4 § skollagen (2010:800).
[21] 1 kap. 4 § skollagen (2010:800).

der i livsvillkor, kultur, språk, religion och historia.[22] Enligt läroplanen för gymnasieskolan ska alla som arbetar i skolan aktivt främja arbetet för likabehandling av individer och grupper, och motverka, förebygga och förhindra alla former av diskriminering, trakasserier och kränkande beteende.[23]

Även i examensmålen för ämneslärare och yrkeslärare är lärarens uppdrag att förmedla skolans värdegrund och förebygga diskriminering tydligt formulerat. Lärarstudenten ska för att uppnå målen för examen:

- visa förmåga att kommunicera och förankra skolans värdegrund, inbegripet de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingarna,
- visa förmåga att förebygga och motverka diskriminering och annan kränkande behandling av elever,
- visa förmåga att beakta, kommunicera och förankra ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv i den pedagogiska verksamheten.[24]

Jämställdhet ingår både i lärarutbildningen och i skolans värdegrund, men verkar ändå inte alltid genomsyra skolans verksamhet. I Skolinspektionens skolenkät till elever våren 2015 har 17 589 elever i årskurs 2 i gymnasieskolan bland annat fått svara på frågor om grundläggande värden i undervisningen och skolan.[25] På påståendet ”I min skola pratar vi om jämställdhet mellan könen” har 35 procent av eleverna i år 2 på gymnasiet svarat att det stämmer ganska dåligt eller inte stämmer alls. På påståendet ”Mina lärare ger killar och tjejer samma förutsättningar” har 13 procent av eleverna i år 2 på gymnasiet svarat att det stämmer ganska dåligt eller inte stämmer alls. Trots att skolans uppdrag att förmedla värden är tydligt formulerat får det alltså inte alltid genomslag i utbildningens vardag.

Ett kritiskt område kan vara det arbetsplatsförlagda lärandet. För att skolan ska kunna uppfylla läroplanens mål är det viktigt att den värdegrund skolan står för även gäller vid elevens arbetsplats-

[22] Förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan, avsnitt 2.2.
[23] Förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan, avsnitt 2.2.
[24] Bilaga 2, högskoleförordningen (1993:100).
[25] Skolinspektionen 2015. *Skolenkäten VT 2015*.

förlagda lärande. För elever som studerar på yrkesprogram är det arbetsplatsförlagda lärandet en betydelsefull del av utbildningen. Det är ofta här som eleven för första gången möter sitt framtida arbetsliv. Tyvärr innebär det att eleven också kan möta eventuella intoleranta attityder och värderingar som ingår i arbetsplatskulturen.

En elev på arbetsplatsförlagt lärande (APL) är oftast ensam på arbetsplatsen, utan andra elever eller lärare från skolan i närheten. En god relation med handledaren och övriga medarbetare på arbetsplatsen är då en avgörande förutsättning för att den dagliga verksamheten på arbetsplatsen ska fungera bra. Elever som gjort ett otraditionellt utbildningsval, och därmed avviker från arbetsplatsens övriga medarbetare, kan vara särskilt utsatta under sitt arbetsplatsförlagda lärande. Därför måste den arbetsplats som tar emot elever på APL ha en beredskap för att ta emot alla elever på ett respektfullt och inkluderande sätt.

Skolinspektionen har stött på enstaka skolor där lärarna uppger att det finns handledare på arbetsplatser som har synpunkter på att ta emot elever med annan etnisk härkomst än svensk.[26] Skolorna har enligt Skolinspektionens erfarenhet hanterat detta på olika sätt. En av skolorna har avslutat samarbetet med en sådan arbetsplats, med motiveringen att värdegrunden inte överensstämde med skolans. En annan skola uppgav att de hanterade handledarens inställning genom att bara ge sådana APL-platser till elever med svenskt ursprung. Myndigheten konstaterar att det inte är en godtagbar lösning på problemet att enbart skicka elever med svensk bakgrund till en sådan arbetsplats. Skolan måste se till att handledarna utför sitt uppdrag i enlighet med den värdegrund som utbildningen vilar på och inte godta att det på elevernas APL-platser råder en miljö som inte betraktas som acceptabel i elevens lärmiljö i övrigt.

Utredningen fick möjlighet att skicka med två frågor i Skolverkets enkätundersökning bland gymnasiala yrkeslärare läsåret 2014/15. Enkätundersökningen genomfördes av SCB och skickades ut till 3 000 yrkesverksamma yrkeslärare som under läsåret 2014/15 var betygsättande för en eller flera kurser som helt eller delvis omfattade arbetsplatsförlagt lärande.

[26] Skolinspektionen 2013. *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram*, s. 15.

Yrkeslärarna fick först frågan om huruvida de har kännedom om skolans värdegrund när det gäller likabehandling av elever. Likabehandlingsarbete, beskrev enkäten vidare, kan handla om att främja alla elevers lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder eller sexuell läggning.

De yrkeslärare som svarat ”ja” fick en följdfråga om med vilka personer, och i vilken utsträckning, som läraren arbetar för att förankra skolans värdegrund när det gäller likabehandling inför arbetsplatsförlagt lärande. Här gavs alternativen handledarna, övrig berörd personal på arbetsplatsen (t.ex. chefer och anställda som arbetar nära eleverna), eleverna, och svarsalternativen alltid eller oftast, ibland, sällan eller aldrig, och inte aktuellt.

Figur 4.7 **Yrkeslärares förankring av skolans värdegrund vad det gäller likabehandling inför arbetsplatsförlagt lärande**

Gäller yrkeslärare verksamma läsåret 2014/15

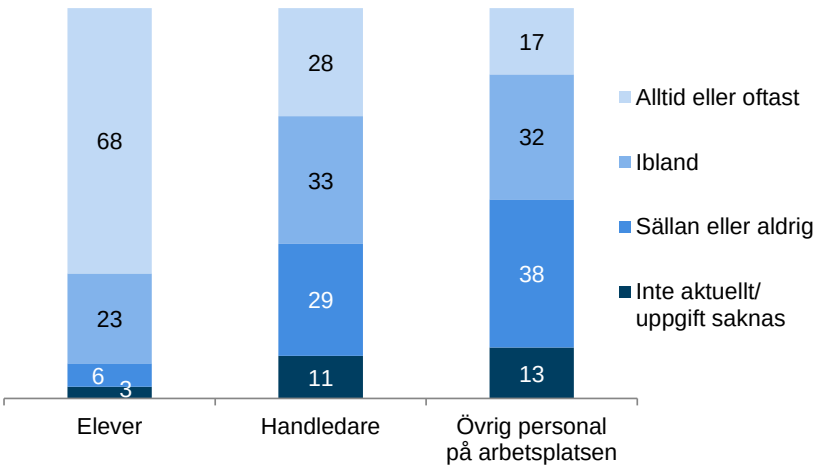

Källa: Egen bearbetning.

Undersökningen visar att så gott som alla svarande yrkeslärare (99 procent) uppger att de har kännedom om skolans värdegrund när det gäller likabehandling. 68 procent av dessa lärare uppgav att de alltid eller oftast arbetar med eleverna om värdegrunden inför det arbetsplatsförlagda lärandet. Däremot uppger bara 28 procent av lärarna att de alltid eller oftast arbetar med handledarna på APL-

platsen för att förankra skolans värdegrund. Ännu färre (17 procent) gör detta med annan personal på arbetsplatsen, exempelvis chefer.

Resultatet stämmer relativt väl med slutsatserna i Skolinspektionens kvalitetsgranskning av gymnasial lärlingsutbildning.[27] Granskningen visade att huvudmännens och skolornas förebyggande arbete mot kränkande behandling nästan aldrig omfattar det arbetsplatsförlagda lärandet. Då det arbetsplatsförlagda lärandet utgör en stor del av yrkeselevers utbildning, från 15 veckor upp till hälften av elevens utbildning, är detta en allvarlig insikt.

4.4 Förslag för ett utvecklat värdegrundsarbete i gymnasiekolan

Utredningen konstaterar att om yrkesprogrammen i högre utsträckning ska kunna attrahera nya grupper av elever och uppmuntra till mindre könsstereotypa utbildningsval krävs att skolorna blir medvetna om vikten av ett aktivt värdegrundsarbete för att förebygga trakasserier och kränkande behandling. Vid skolbesök har utredningen slagits av den stora mängd kränkande klotter och intoleranta attityder som förekommer i elevernas studiemiljö. Utredningens fokusgrupp med elever har också visat att det är svårt att avvika från normen på ett yrkesprogram, och att det finns påtagliga hinder mot att välja otraditionellt.

Utredningens uppfattning är att det redan ligger tydligt i huvudmannens och rektors ansvar att i värdegrundsarbetet arbeta med frågor som kränkande behandling på grund av kön eller utländsk bakgrund. Skollagen och diskrimineringslagen innehåller klara bestämmelser om att huvudmannen ska vidta aktiva åtgärder för att förebygga och förhindra kränkande behandling och trakasserier. Att många elever i dag känner sig otrygga och ifrågasatta exempelvis på grund av sitt kön innebär alltså ett misslyckande från huvudmannens sida att leva upp till den gällande regleringen, något som Skolinspektionen i högre grad bör uppmärksamma i sin regelbundna tillsyn av huvudmän och gymnasieskolor. Skolverket är i sin tur den myndighet som kan bidra med stöd och kompetensutveckling.

[27] Skolinspektionen 2013. *Gymnasial lärlingsutbildning – En kvalitetsgranskning av gymnasial lärlingsutbildning.*

4.4.1 Skolverket ska främja värdegrundsarbetet

Utredningens förslag: I arbetet med regeringsuppdraget om nationella skolutvecklingsprogram som påbörjas under 2015 ska Skolverket särskilt beakta det behov av värdegrundsarbete som finns inom gymnasieskolans yrkesprogram.

Skolverket är den statliga myndighet som har till uppgift att stödja huvudmän i deras utbildningsverksamhet.[28] Detta görs bland annat genom nationella utvecklingsinsatser inom områden som regeringen prioriterar. Vid årsskiftet 2014–2015 avslutades arbetet med två större regeringsuppdrag riktade mot värdegrundsarbete respektive jämställdhet.

Skolverket fick 2011 ett särskilt regeringsuppdrag att stärka skolans värdegrund och arbete mot diskriminering och kränkande behandling.[29] Uppdraget redovisades till regeringen i januari 2015.[30] Skolverket genomförde ett antal insatser i enlighet med uppdraget, varav den mest omfattande var en kompetensutvecklingskurs för skolor och förskolor som ville utveckla sin verksamhet. Kursen, *Värdegrund och likabehandling i teori och praktik 7,5 hp*, genomfördes i samarbete med 15 lärosäten i landet och 2 138 personer från 547 skolor och förskolor har deltagit.

Sedan i juni 2011 har Skolverket också fått en rad sammanlänkande uppdrag om jämställdhet. Myndigheten redovisade sitt arbete enligt dessa uppdrag i februari 2015.[31] Insatserna har främst bestått av kompetensutveckling, fortbildning, kunskaps- och erfarenhetsspridning, samverkan samt produktion av material.

I skrivande stund har Skolverket inga aktiva uppdrag specifikt inriktade på att främja värdegrundsarbete. Ett mer generellt skolutvecklingsuppdrag där värdegrundsarbete tydligt ingår har dock nyligen lämnats till myndigheten. I juli 2015 fick Skolverket i upp-

[28] Förordning (2011:555) med instruktion för Statens skolverk.
[29] *Förnyat uppdrag för att stärka skolans värdegrund och arbete mot diskriminering och kränkande behandling*. U2011/567/S, U2011/2649/S.
[30] Skolverket 2015. *Redovisning av förnyat uppdrag för att stärka skolans värdegrund och arbete mot diskriminering och kränkande behandling.*
[31] Skolverket 2015. *Redovisning av uppdrag om att främja jämställdhet inom skolväsendet.*

drag av regeringen att ta fram och genomföra nationella skolutvecklingsprogram som riktar sig till huvudmän och skolor.[32]

De nationella skolutvecklingsprogrammen ska bestå av olika kompetensutvecklings- och stödinsatser med fokus på grund- och gymnasieskolan och motsvarande skolformer. Uppdraget är fortfarande under beredning inom myndigheten vilket innebär att några konkreta insatser i skrivande stund ännu inte har påbörjats. Ett insatsområde som pekas ut i uppdraget är arbetsformer och arbetssätt för att utveckla arbetet med skolans värdegrund, till exempel avseende trygghet, studiero, arbetet mot diskriminering och kränkande behandling, jämställdhet och normkritik. Utredningen föreslår att regeringen, exempelvis genom sin regelbundna myndighetsdialog, uppmärksammar Skolverket på det behov av stöd för värdegrundsarbete som finns inom gymnasieskolans yrkesprogram.

4.4.2 Skolinspektionen ska granska värdegrundsarbetet

Utredningens förslag: Skolinspektionen ska få i uppdrag att granska kvaliteten i värdegrundsarbetet inom gymnasieskolan. Med utgångspunkt i resultaten av kvalitetsgranskningen ska myndigheten också göra de eventuella förändringar som behövs av myndighetens regelbundna tillsyn.

Skolinspektionens tillsyn utformas i första hand efter den reglering som finns i skollagen. Vid brister får huvudmannen förelägganden och vid allvarligare brister kan huvudmannen även få vite. I sällsynta fall kan Skolinspektionen besluta om tillfälligt verksamhetsförbud.

Av diskrimineringslagen framgår att verksamheten ska upprätta en likabehandlingsplan, och i skollagen framgår att verksamheten ska upprätta en årlig plan mot kränkande behandling.[33] Dessa planer kan med fördel slås ihop. I de fall skolans planer brister kritiseras detta av Skolinspektionen vid den regelbundna tillsynen.

Skolinspektionen har möjlighet att uppmärksamma brister i det främjande och förebyggande värdegrundsarbetet som i värsta fall

[32] *Uppdrag till Statens skolverk om nationella skolutvecklingsprogram*. U2015/03844/S.
[33] 6 kap. 8 § skollagen (2010:800); Diskrimineringslagen (2008:567).

kan leda till trakasserier och kränkande behandling. Skolornas värdegrundsarbete är dock bara ett av många områden som Skolinspektionen har i uppdrag att tillsyna. Det är också ett område som kan vara svårt att greppa och följa upp, vilket kan göra att det ges mindre utrymme i förhållande till områden som är lättare att tillsyna. Utredningen föreslår därför att regeringen ger Skolinspektionen i uppdrag att fördjupa sig inom detta område. Skolinspektionen ska få i uppdrag att granska kvaliteten på värdegrundsarbetet inom gymnasieskolan. Med utgångspunkt i resultaten av kvalitetsgranskningen ska myndigheten också göra de eventuella förändringar som behövs av myndighetens regelbundna tillsyn.

Skolinspektionen har i två tidigare kvalitetsgranskningar granskat värdegrundsarbetet i grundskolan. Gymnasieskolan har på många sätt särskilda förutsättningar, vilket motiverar ett nytt fokus specifikt på gymnasieskolan. Elevers självsortering i gymnasievalet innebär att elevgrupperna är mer homogena än i grundskolan, vilket i sin tur betyder att en avvikande elev hamnar i en än mer utsatt position.

Den lägre andelen lärarledd undervisning i gymnasieskolan innebär att utbildningen i gymnasieskolan kan sakna den vuxennärvaro och struktur som krävs för att kunna driva ett framgångsrikt värdegrundsarbete. Många gymnasieelever som studerar på annan ort bor inackorderade och saknar stöd från en vuxen även utanför skoltid. För elever som studerar på yrkesprogram förläggs också en betydande del av utbildningen till en arbetsplats, där skolans värdegrund kan vara dåligt förankrad.

5 Nationella och lokala programråd

Sedan mitten av 1900-talet har yrkesutbildningen i Sverige generellt sett varit skolförlagd. Arbetsmarknadens ansvar för yrkesutbildningen har varit mindre påtagligt i Sverige än i länder med starka lärlingsutbildningssystem. Det offentliga utbildningssystemet har tagit det huvudsakliga ansvaret för att grundutbilda yrkeskunniga personer.

På senare år har dock lärlingsutbildning enligt den centraleuropeiska modellen, där arbetsgivaren tar ett större ansvar för utbildningen, framhållits som en förebild även för svensk yrkesutbildning. Engagemanget för lärlingsutbildning har grundats i en förväntan att en närmare kontakt med arbetsplatsen ska höja kvaliteten i utbildningen, öka elevernas anställningsbarhet och leda till högre attraktivitet för yrkesutbildningar.

Det som inte har varit lika framträdande i diskussionen är att lärlingsutbildningen i länder som Tyskland och Österrike vilar på helt andra institutionella förutsättningar än de som råder i Sverige.[1] I dessa länder är både yrken och yrkeskvalifikationer tydligt reglerade, och det finns en lång tradition av trepartssamverkan kring yrkesutbildning mellan arbetsmarknadens parter och offentliga organ på nationell, regional och lokal nivå. Det har gett förutsättningar att säkerställa relevans och kvalitet i yrkesutbildningens utformning, genomförande och resultat. Denna tydligt institutionaliserade samverkan kan vara den främsta förklaringen till yrkesutbildningens höga arbetsmarknadsrelevans i länder med en lång lärlingstradition.

[1] Olofsson 2014. *Lärlingsutbildning. Svenska erfarenheter och initiativ i ett europeiskt perspektiv*; Olofsson 2015. *Yrkesutbildning i förändring: från lärlingsutbildning till yrkescollege*. För exempel på hur andra länder genomfört lärlingsreformer utan rätt institutionella förutsättningar, se Sweet 2009. ”Apprenticeship, Pathways and Career guidance: A Cautionary tale”.

I flera europeiska länder finns en institutionaliserad samverkan kring den grundläggande yrkesutbildningen. I Sverige har detta saknats fram tills nyligen. I samband med gymnasiereformen 2011 införde regeringen en struktur för samverkan på nationell nivå mellan Skolverket och avnämarna till den gymnasiala yrkesutbildningen om övergripande och strategiska utbildningsfrågor.[2] Tolv nationella programråd inrättades, ett för vardera gymnasialt yrkesprogram, för att fungera som forum för en kontinuerlig dialog mellan Skolverket och representanter för de yrkesområden som yrkesprogrammen utbildar för. På lokal nivå infördes krav på lokala programråd för samverkan mellan gymnasieskolan och den lokala arbetsmarknaden.[3]

Utöver nationella och lokala programråd finns i många branscher också en frivillig samverkan mellan huvudmän, gymnasieskolor och branschens parter för att kvalitetssäkra den gymnasiala yrkesutbildningen. Denna samverkan kan ta form av yrkescollege, branschcertifierade skolor, yrkesprov, eller andra samverkansmodeller. Modellerna utgår från branschernas eget engagemang och olika förutsättningar, och fungerar ofta som en brygga mellan den nationella branschorganisationen och skolans lokala verksamhet.

Att utveckla en långsiktigt hållbar struktur för samverkan tar tid. För att skapa starkare institutionella förutsättningar för samverkan bör regeringen ge myndigheter och branschorganisationer stabila och långsiktiga förutsättningar att utveckla en samsyn kring sitt gemensamma uppdrag att utveckla den svenska yrkesutbildningen. Utredningen föreslår därför i det följande kapitlet att ett nationellt råd för yrkesutbildning inrättas, och att de nationella programrådens roll förtydligas och förstärks.

5.1 De nationella programråden

De nationella programråden inrättades i samband med gymnasiereformen 2011. Förslaget om ett nationellt råd för varje yrkesprogram formulerades i Gymnasieutredningens betänkande som föregick gymnasiereformen.[4] Programråden förutsattes då få en opera-

[2] Prop. 2008/09:199.
[3] 1 kap. 8 § gymnasieförordningen (2010:2039).
[4] SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*.

tiv roll och bestå av olika intressenter, branschföreträdare i form av arbetsgivare och fackliga organisationer samt eventuella statliga normgivande myndigheter på området. Gymnasieutredningen föreslog att Skolverket skulle få uppgiften att utse vilka som skulle ingå i programråden. Vikten av en bred representation och att ge avnämarna tyngd i programrådens arbete framfördes. I den efterföljande propositionen gav regeringen Skolverket ansvaret för att inrätta programråd och sköta den administration som programrådsverksamheten kunde leda till.[5]

Regeringen förutsåg att programrådens uppdrag i första hand skulle vara att bistå Skolverket i arbetet med att utveckla och följa upp yrkesprogrammen. Utveckling av examensmål och uppgifter för gymnasiearbetet nämndes som exempel på sådana uppgifter. Regeringen menade också att programråden skulle få en viktig roll i att bidra till bättre matchning mellan utbildningsutbudet och arbetsmarknadens efterfrågan. Därigenom skulle ungdomars övergång från yrkesutbildning till arbetsliv underlättas. Programråden förutsågs i det sammanhanget bidra med underlag till uppföljningen av elevernas etablering på arbetsmarknaden. En annan angelägen uppgift för både de nationella och lokala programråden var att rådens arbete förväntades bidra till att minska den starka könsuppdelningen mellan olika yrkesprogram i gymnasieskolan.

Redan innan riksdagen fattat beslut om de nya yrkesprogrammen i gymnasieskolan fick Skolverket i uppdrag att inleda arbetet med att inrätta nationella råd för de yrkesprogram som regeringen föreslagit.[6] Enligt detta ursprungliga uppdrag ska de nationella programrådens funktion utgöra permanenta forum för dialog mellan Skolverket och avnämarna kring yrkesutbildningens kvalitet, innehåll och utformning. Det övergripande syftet med rådens arbete är enligt uppdraget att göra utbildningssystemet mer flexibelt och lyhört för avnämarnas behov och initiativ från skolans huvudmän. Detta för att förbättra överensstämmelsen mellan yrkesutbildningens innehåll och efterfrågan på arbetsmarknaden.

Efter att riksdagen beslutat om de nationella yrkesprogrammen inom den nya gymnasieskolan återkom regeringen i Skolverkets regleringsbrev med uppgifter för de nationella programrådens lång-

[5] Prop. 2008/09:199.
[6] *Uppdrag till Statens skolverk angående nationella råd för yrkesprogrammen.* U2009/5399/G.

siktiga arbete. Av regleringsbreven för 2010–2015 framgår att Skolverket ska redovisa myndighetens samverkan med de nationella programråden för gymnasial yrkesutbildning. Redovisningen ska omfatta resultatet av analyser av följande områden: kvaliteten i det arbetsplatsförlagda lärandet, elevernas etablering på arbetsmarknaden efter avslutad yrkesutbildning, utvecklingsbehov inom yrkesutbildningen mot bakgrund av utvecklingen inom respektive yrkesområde och behov av utbildning inom nya områden. Skolverket ska, när det är möjligt, göra jämförelser mellan lärlingsutbildning och yrkesutbildning som huvudsakligen är skolförlagd.

Redovisningen av myndighetens arbete med de nationella programråden ska sedan 2014 göras i den samlade återrapporteringen avseende yrkesutbildningsområdet som myndigheten årligen lämnar till regeringen. Till detta kommer att de nationella programråden har skrivits in i ett flertal regeringsuppdrag som getts till Skolverket, antingen i myndighetens regleringsbrev eller i särskild ordning.

Skolverkets ansvar för de nationella programråden är inskrivet i myndighetens instruktion. Här står att ”myndigheten ska ansvara för de nationella råden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan.”[7] Det finns också ett antal skrivningar i gymnasieförordningen där samråd mellan Skolverket och de nationella programråden slås fast. Föreskrifter om ämnesplaner för yrkesämnen i gymnasieskolan ska meddelas efter samråd med ett nationellt programråd.[8] Berörda nationella programråd ska också höras innan Skolverket meddelar föreskrifter om programfördjupning för yrkesprogram i gymnasieskolan.[9] Även vid ansökan om särskild variant eller riksrekrytering inom ett yrkesprogram i gymnasieskolan ska berörda nationella programråd höras.[10]

I enlighet med uppdragen i regleringsbreven har Skolverket sedan 2010 årligen redovisat arbetet med de nationella programråden och de uppdrag som är förknippade med dessa till regeringen.[11] Myndigheten uppger i sina redovisningar att man ser positivt på samverkan och vill utveckla arbetet i de nationella programråden. De nationella programråden har utgjort ett stöd i myndighetens

[7] 8 § förordning (2011:555) med instruktion för Statens skolverk.
[8] 1 kap. 5 § gymnasieförordningen (2010:2039).
[9] 4 kap. 5 § gymnasieförordningen (2010:2039).
[10] 5 kap. 9 och 19 §§ gymnasieförordningen (2010:2039).
[11] Skolverkets redovisningar Dnr 61-2009:807; Dnr 61-2011:01013; Dnr 2011:1013; Dnr 2013:70; Dnr 2014:123.

arbete så som det var avsett. De branschorganisationer som är representerade i de nationella programråden är också positiva till rådens arbete. Enligt Skolverkets årliga redovisningar verkar det finnas en allmän uppfattning bland ledamöterna i de nationella programråden att det inflytande råden har över utbildningsinnehåll och lokala anpassningar av de olika programmen har fungerat bra. Utredningens egen erfarenhet är att ledamöterna rent allmänt ser det som positivt att de nationella programråden finns. De nationella programråden har gett ledamöterna möjligheter till information, utbyte av erfarenheter, insyn i Skolverkets verksamhet och möjligheter att framföra synpunkter och förslag.

Det finns dock ett antal utvecklingsområden som återkommer i Skolverkets återrapporteringar, externa utvärderingar och i den kartläggning som utredningen genomfört.

5.1.1 Utredningens kartläggning av utvecklingsområden

Utredningen har identifierat ett antal utvecklingsområden för de nationella programråden. Den problembeskrivning som utredningen presenterar nedan grundas i uppgifter från flera källor.

En viktig bakgrund utgörs av de förarbeten som legat till grund för inrättandet av de nationella programråden. Gymnasieutredningen, den efterföljande propositionen och regeringens uppdrag till Skolverket att inrätta de nationella programråden beskriver det ursprungliga syftet med råden.[12] Skolverket har årligen redovisat sitt arbete med de nationella programråden till regeringen.[13] För 2014 redovisades arbetet inom ramen för den samlade redovisning av arbetet med yrkesutbildning som lämnades till regeringen.[14]

Skolverket har också låtit utvärdera den nationella programrådsverksamheten. Utvärderingen, genomförd av konsultföretaget Ramböll under 2012, ger en bild av hur arbetet i råden dittills svarat mot det ursprungliga syftet och ger förslag på förbättringsområden.[15]

[12] SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola – högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*; Prop 2008/09:199; *Uppdrag till Statens skolverk angående nationella råd för yrkesprogrammen.* U2009/5399/G.
[13] Skolverkets redovisningar 2010–2013. Dnr 61-2009:807; Dnr 61-2011:01013; Dnr 2011:1013; Dnr 2013:70.
[14] Skolverket 2014. *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*.
[15] Skolverket 2013. *Redovisning av uppdrag om Skolverkets samverkan med de nationella programråden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan.* Bilaga 1, *Utvärdering av de nationella programrådens arbete*.

Protokoll från de nationella programrådens möten som publicerats på Skolverkets webbplats har bidragit med en bild av mötenas innehåll och rutiner.

I syfte att få en aktuell lägesbeskrivning av programrådsverksamheten genomförde utredningen två mindre enkätundersökningar. Den första enkäten var adresserad till partsorganisationer och yrkesnämnder i de olika branscher som är engagerade i gymnasieskolans yrkesprogram.[16] Denna enkät berörde huvudsakligen egna samverkansmodeller inom branscherna, men innehöll även frågor om de nationella programråden. Den andra enkäten riktades direkt till programrådsledamöterna med samma frågeställningar om verksamheten i programråden.

Syftet med enkäterna var att fånga kvalitativa aspekter från de svarandes sida och därför tillämpades öppna frågeställningar. Den första frågan rörde huruvida det finns utmaningar inom respektive yrkesprogram som skulle kunna avhjälpas med ökad samverkan mellan skola och arbetsliv. Därefter uppmanades de svarande att beskriva styrkor och svagheter i det nuvarande programrådsarbetet samt redogöra de viktigaste aspekterna att utveckla i det fortsatta arbetet.

Enkäterna kompletterades av en workshop i samband med Skolverkets konferens om de nationella programrådens utveckling den 27 april 2015. På konferensen deltog ledamöter i de nationella programråden, branschföreträdare och andra aktörer med intresse av gymnasial yrkesutbildning. Yrkesprogramsutredningen fick möjlighet att hålla en workshop med programrådsledamöterna om utvecklingen av arbetet i de nationella programråden. Under workshopen fick ledamöterna reflektera över programrådsarbetet och deras egen roll inom råden. Frågeställningarna var delvis utformade utifrån de signaler som framkommit i enkätundersökningen.

Utredningen har även träffat de tjänstemän på Skolverket som ansvarar för de nationella programråden. Detta för att ge tjänstemännen möjlighet att dela med sig av sina erfarenheter av att leda de nationella programrådens möten.

Utifrån dessa undersökningar har utredningen identifierat fem utvecklingsområden som presenteras nedan.

[16] Se bilaga 7 för en lista över de organisationer som besvarat enkäten.

5.1.2 De nationella programrådens formella roll är otydlig

Det finns fortfarande, fem år efter att de nationella programråden ursprungligen inrättades, en osäkerhet kring vilken formell ställning råden har. Av Skolverkets redovisningar till regeringen och av protokollen från programrådens möten framkommer att ledamöterna i råden har återkommande funderingar över de nationella programrådens funktion och arbete. En frågeställning som funnits med under längre tid är de nationella programrådens befogenheter och ställning i relation till Skolverket som myndighet.

I den externa utvärdering av programrådsarbetet som Skolverket beställt av konsultföretaget Ramböll konstateras att de nationella programråden i huvudsak har haft en stödjande och rådgivande roll i relationen till Skolverket.[17] Utvärderarnas bedömning är att det finns en förståelse för de givna förutsättningarna från båda parter. Utvärderarna kunde ändå identifiera en vilja hos ledamöterna att utvidga ramarna för vad som ryms inom det nuvarande uppdraget. Den tar sig uttryck i en önskan om ökad samverkan med både andra nationella programråd och de lokala programråden. De nationella programråden uppges även vilja ha en egen redovisning av arbetet som bilaga till Skolverkets redovisning till regeringen.

Av svaren på den enkät som utredningen skickat till ledamöterna i de nationella programråden framgår att ledamöterna är medvetna om den naturliga spänning som uppstår mellan Skolverkets roll som myndighet och branschrepresentanternas behov av inflytande över de yrkesrelevanta delarna i utbildningen. Flera ledamöter ställer sig ändå frågande inför i vilken utsträckning som den rådgivning och den samverkan som ligger i uppdraget faktiskt påverkar Skolverkets beslutsfattande i olika sakfrågor.

Av Skolverkets redovisningar till regeringen framgår att de nationella programrådens påverkansgrad i praktiken har varierat med de olika frågornas karaktär. Det finns även skillnader gällande när i beslutsprocessen som de nationella programråden involverats. Ibland har programrådens synpunkter varit en del av Skolverkets underlag, medan det vid andra tillfällen snarare rört sig om rådgivning eller informationsinhämtning. På vissa områden har program-

[17] Skolverket 2013. *Redovisning av uppdrag om Skolverkets samverkan med de nationella programråden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan.* Bilaga 1, *Utvärdering av de nationella programrådens arbete*.

råden involverats i mindre utsträckning. Detta gäller särskilt regeringsuppdrag som Skolverket ska genomföra på kort tid.

Skolverkets erfarenheter är enligt de redovisningar som gjorts att programrådsarbetet har börjat få en annan karaktär. Bland annat har antalet ärenden som programråden haft att behandla ökat. Detta har dels att göra med ett ökat antal uppdrag till Skolverket som utgår från samverkan med arbetslivet varför behovet av stöd från programråden ökat. Till det kommer att programråden själva har ökade ambitioner att påverka Skolverkets arbete. I vissa fall har Skolverket och ledamöterna olika förväntningar på programrådens funktion. Skolverket har behov av att stämma av konkreta utbildningsfrågor mot branschernas verklighet, medan branscherna i sin tur har ambitionen att använda programråden som kanal för att påverka regeringen.

Utredningens samtal med de tjänstemän inom Skolverket som ansvarar för de nationella programråden visar att det även inom myndigheten finns en osäkerhet kring de nationella programrådens roll och funktion. Tjänstemännen beskriver en obalans mellan ledamöterna inom programråden, där ledamöter som representerar starka branschorganisationer är mer pådrivande och därmed kan få ett stort inflytande. Utredningen tolkar det som att tjänstemännen ser det som sin uppgift att balansera de olika branschorganisationernas inflytande i programråden för att även de mindre aktörernas intressen ska kunna tillvaratas. Detta tyder på att det finns en otydlighet kring de enskilda ledamöternas utrymme inom råden.

5.1.3 Ledamöterna sitter på personliga mandat

Vid inrättandet av de nationella programråden fastslog regeringen att råden ska vara sammansatta av en bred representation av branschföreträdare och företrädare för arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer inom de yrkesområden som programmen utbildar för.[18] Avsikten var alltså att ledamöterna skulle företräda organisationer. Det är så som ledamöterna betraktas utifrån, och så som de tycks betrakta sig själva. Trots detta har praktiska skäl gjort att ledamöterna i råden i dag formellt sett sitter på personliga mandat.

[18] *Uppdrag till Statens skolverk angående nationella råd för yrkesprogrammen*. U2009/5399/G.

Det ställs därmed inget formellt krav på att ledamöterna ska representera sin organisation, bransch eller myndighet. Utredningen konstaterar att ledamöternas formella roll i råden inte överensstämmer med deras syn på vilken roll de bär i praktiken, vilket medför en osäkerhet kring deras inflytande och ansvar.

Inför inrättandet av de nationella programråden gjorde Skolverket en kartläggning av branschorganisationer som kunde antas ha beröringspunkter och intressen kopplade till de olika yrkesprogrammen. Kartläggningen hade två syften, dels att nå så många berörda som möjligt med inbjudan att nominera ledamöter till programråden och dels att få en tydligare bild av olika former av intresseorganisationer och hur dessa förhöll sig till varandra. Principen inför bemanningen av de nationella programråden kom att bli att det skulle finnas en ledamot för varje inriktning på yrkesprogrammen. Det innebar att varje programråd bestod av sex till åtta ledamöter.

Ledamöterna nominerades till programråden av både organisationer och myndigheter. Då det är viktigt att ledamöterna har en bred kunskap om både program och yrkesområden fick den nominerande organisationen motivera och beskriva den nominerades kompetensområden. I maj 2010 inrättades de tolv nationella programråden och bestod då av totalt 84 ledamöter utsedda bland de 128 nominerade personerna. Inför den nya mandatperioden 2013–2016 nominerades cirka 130 personer från ett åttiotal olika organisationer, myndigheter och företag. Av dessa utsågs 89 ledamöter. Cirka två tredjedelar av ledamöterna kvarstod från den förra mandatperioden. Förändringar i sammansättningen av ledamöter genomfördes i elva av de tolv nationella programråden.

Trots att ledamöterna nomineras av organisationer utses ledamöterna på personliga mandat av Skolverket. Skolverket menar, enligt Rambölls utvärdering från 2013, att de personliga mandaten är viktiga för kontinuiteten och ökad effektivitet.[19] Programråden blir mindre byråkratiska och trögrörliga om behovet av förankring i den egna organisationen inte är lika stort. Fördelen med personliga mandat är att det gör programrådsverksamheten lättare att hantera. Mot

[19] Skolverket 2013. *Redovisning av uppdrag om Skolverkets samverkan med de nationella programråden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan.* Bilaga 1, *Utvärdering av de nationella programrådens arbete*.

det står att rådens strategiska uppdrag förutsätter att ledamöterna kan företräda ett yrkesområde som det aktuella yrkesprogrammet utbildar mot. Dessutom är uppfattningen bland de organisationsnominerade ledamöterna att de faktiskt företräder sina respektive organisationer i de nationella programråden.

5.1.4 De nationella programråden har begränsade möjligheter till egna initiativ

Av Skolverkets redovisningar till regeringen framgår att ledamöterna i de nationella programråden har önskemål om större inflytande över programrådens dagordning och prioritering av de frågor som ska diskuteras. Även i Rambölls utvärdering av programrådsverksamheten uttrycker ledamöterna önskemål om inflytande över vilka frågor som tas upp och deras karaktär.[20] Fördelningen mellan informations- och diskussionsfrågor upplevs som alltför fokuserad på information. Några ledamöter upplever enligt utredningens enkät att de kommer in för sent i processer där det är tänkt att de ska bidra och av den anledningen går miste om möjlighet till påverkan.

Skolverkets tjänstemän menar i kontakt med utredningen att ledamöterna kan påverka vilka frågor som ska tas upp inom de givna ramar som i dag gäller för programråden. En stor del av rådens arbete styrs dock av regleringar och regeringsuppdrag. För en del ärenden är det reglerat att programråden ska höras, såsom inför beslut om särskilda varianter, riksrekryterande utbildningar och statsbidrag för kompetensutveckling av yrkeslärare.[21] I många regeringsuppdrag om yrkesutbildning som ges till Skolverket har också samråd med de nationella programråden skrivits in som ett krav. I Skolverkets redovisning av arbetet med de nationella programråden såväl som i Rambölls utvärdering konstateras att arbetet i råden i stor utsträckning styrts av en mängd olika regeringsuppdrag på yrkesutbildningsområdet.[22] Många gånger har arbetet enligt reger-

[20] Skolverket 2013. *Redovisning av uppdrag om Skolverkets samverkan med de nationella programråden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan.* Bilaga 1, *Utvärdering av de nationella programrådens arbete*.
[21] 5 kap. 9 och 19 §§ gymnasieförordningen (2010:2039) och 3 § andra stycket förordningen (2012:144) om statsbidrag för kompetensutveckling av lärare i yrkesämnen.
[22] Skolverket 2013. *Redovisning av uppdrag om Skolverkets samverkan med de nationella programråden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan.* Bilaga 1, *Utvärdering av de nationella programrådens arbete*.

ingsuppdragen bedrivits skyndsamt med begränsad handläggningstid. Det har inneburit att det inte funnits något större utrymme för programråden att påverka arbetet eller att själva att ta egna initiativ. För att utvidga inflytandet skulle regeringen enligt Skolverket behöva se över sin styrning av de nationella programråden.

Ett annat hinder för att ta egna initiativ är bristen på resurser för utvecklings- och beredningsarbete. I protokoll från möten i programråden syns ofta önskemål om mer uppgifter och statistik att använda i utvecklingsarbetet. I svaren på utredningens enkäter efterfrågas strukturerade underlag som utgångspunkt för programrådens arbete och återkoppling av programrådens egna initiativ. I enkätsvaren efterfrågas även ökade resurser, exempelvis i form av en kanslifunktion för de nationella programråden.

5.1.5 De nationella programråden har olika förutsättningar

I svaren på den enkät utredningen skickat ut till ledamöterna i de nationella programråden finns många kommentarer om svagheter i arbetsprocesser och rutiner. Det kan handla om hur möten förbereds och hur dagordningar utformas, om hur önskemål och synpunkter tas om hand och hur de följs upp inom myndigheten. Olikheter mellan råden i arbetssätt och utrymme för inflytande lyfts också som en svaghet.

Tjänstemän från Skolverkets gymnasieenhet leder och protokollför de nationella programrådens möten. Enkätsvaren från programrådsledamöter som utredningen fått in tyder på att rutinerna för arbetet i råden varierar beroende på vilken tjänsteman som ansvarar för det nationella programrådet. Arbetsmetoderna framstår som relativt personbundna, vilket innebär olika förutsättningar för de nationella programrådens arbete och för deras möjligheter att få gehör för sina synpunkter inom Skolverket.

Rådens arbete har olika karaktär eftersom yrkesprogrammen har olika struktur och utvecklingsbehov. Arbetet inom de nationella programråden präglas också självklart av de personer som medverkar, och relationerna mellan dem. Det understryker samtidigt behovet av tydliga ramar och likvärdiga förutsättningar för de nationella programrådens arbete.

5.1.6 De nationella programråden saknar möjlighet att lyfta övergripande frågor till en högre organisatorisk nivå

De nationella programråden har ofta behov av att diskutera frågor som ligger utanför Skolverkets verksamhetsområden. Frågor som helt eller delvis berör andra myndigheters ansvarsområden, såsom Skolinspektionens tillsynsarbete, behörighetsregler inom yrkeshögskolan eller Arbetsförmedlingens arbetsmarknadsutbildningar är dock svåra att hantera inom ramen för de nationella programråden. Det händer därför att den ansvariga tjänstemannen bjuder in representanter för andra myndigheter till de nationella programrådens sammanträden. Detta sker dock inte systematiskt eller i alla programråd, utan styrs av behov och intresse.

Skolverkets tjänstemän menar att ledamöter ofta tar upp frågor av mer politisk karaktär, vilket begränsar utrymmet för löpande utvecklingsfrågor. Skolverket och branschorganisationerna har delvis olika förväntningar på de nationella programrådens funktion. Skolverket har behov av att stämma av konkreta utbildningsfrågor med branschrepresentanterna. Branschrepresentanterna har i sin tur ambitionen att använda de nationella programråden som en kanal för att påverka den generella utbildningspolitiken.

Frustration över bristen på forum för att diskutera myndighetsövergripande yrkesutbildningsfrågor syns i svaren på utredningens enkät till programrådsledamöterna. En idé om att de nationella programråden borde ligga direkt under Utbildningsdepartementet framförs i enkätsvaren. Denna idé har utredningen även stött på i tidigare diskussioner med branschrepresentanter.

Mot bakgrund av de utvecklingsområden som presenterats ovan lägger utredningen ett antal förslag för att förtydliga och förstärka de nationella programrådens roll. Förslagen presenteras i avsnitt 5.3. I utformningen av dessa förbättringsförslag har utredningen inspirerats av den norska modellen för samverkan mellan myndigheter och arbetsmarknadens parter. Den norska modellen beskrivs närmare i bilaga 6.

5.2 De lokala programråden

Lokal samverkan mellan gymnasieskolan och den lokala arbetsmarknaden är en viktig förutsättning för kvalitet i gymnasial yrkesutbildning. I samband med gymnasiereformen 2011 infördes därför reglering om lokala programråd. Enligt gymnasieförordningen ska det för yrkesprogrammen i gymnasieskolan finnas ett eller flera lokala programråd för samverkan mellan skola och arbetsliv.[23]

Lokala programråd föreslogs av Gymnasieutredningen.[24] Utredaren ansåg att det fanns för stora variationer i landet avseende samverkan mellan skola och arbetsmarknad. Avsaknaden av regelverk som stimulerade till den typen av samverkan ansågs vara en bidragande orsak. Obligatoriska lokala programråd sågs som en viktig förutsättning för att stärka samverkan mellan skola och arbetsmarknad på lokal nivå, och därmed kvaliteten i utbildningen. Gymnasieutredningen föreslog att ett lokalt programråd skulle kunna organiseras gemensamt för flera yrkesprogram eller ett för vardera aktuellt program. Rådet föreslogs också kunna omfatta yrkesutbildning vid en gymnasieskola eller vid flera gymnasieskolor i form av regional samverkan.

I den efterföljande propositionen gjordes bedömningen att lokala programråd skulle bli obligatoriska.[25] Regeringen ville inte närmare reglera den lokala samverkan, då man ansåg att behov och förutsättningar för samverkan varierade mellan olika kommuner. Däremot angavs i propositionen exempel på de lokala programrådens uppgifter, såsom att bistå huvudmannen i frågor kring det arbetsplatsförlagda lärandet och att medverka vid utformning och bedömning av gymnasiearbeten i samband med yrkesexamen.

Samråd med det lokala programrådet krävs enligt gymnasieförordningen i de fall arbetsplatsförlagt lärande måste bytas ut mot motsvarande utbildning förlagd till skolan, samt vid ansökan om att få anordna ett gymnasialt yrkesprogram som särskild variant.[26]

De lokala programrådens utveckling, roll och uppgifter är återkommande frågor i Skolverkets redovisningar av arbetet med de nationella programråden. Alla nationella programråd verkar överens

[23] 1 kap. 8 § gymnasieförordningen (2010:2039).
[24] SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola.*
[25] Prop. 2008/09:199, s. 48.
[26] 4 kap. 13 § och 5 kap. 6 § gymnasieförordningen (2010:2039).

om att det finns ett behov av tydligare riktlinjer för sammansättningen och arbetet i de lokala programråden. De nationella programråden efterfrågar också bättre uppföljning och bättre kontakter mellan den nationella och lokala programrådsnivån. Detta framgår också i de av utredningen genomförda enkäterna till ledamöterna i de nationella programråden.

5.2.1 Enkätundersökning om lokala programråd

Det finns i dag inga samlade uppgifter om förekomsten av lokala programråd. Det finns heller inte någon samlad bild av hur råden är sammansatta eller hur de arbetar. Utredningen har därför genomfört en enkätundersökning för att få en bild av hur de lokala programråden fungerar i landet. Enkäten skickades ut till gymnasieskolor med frågor om lokala programråd finns för de yrkesprogram som skolans erbjuder. Enkäten innehöll också följdfrågor om vilka aktörer som deltar i de lokala programråden, och en uppmaning att skicka in protokoll från rådens möten.

Urvalet baserades på en adresslista till alla gymnasieskolor i landet. Sex län valdes ut för att ge en geografisk spridning. Dessa var Västra Götalands, Jönköpings, Västmanlands, Värmlands, Gävleborgs samt Västernorrlands län. Tidigt upptäcktes några metodologiska bekymmer. Utifrån uppgifterna i adresslistan gick det inte att identifiera vilka skolor som erbjöd yrkesprogram, högskoleförberedande program, eller både och. I ett första skede togs de skolor bort där det var uppenbart att skolorna inte bedrev något yrkesprogram. En fullständig genomgång av listan har dock inte varit möjlig att genomföra på grund av resursbrist. För att till viss del kompensera brister i underlaget ombads respondenterna att uppge om de inte bedrev något yrkesprogram.

Många av kontaktuppgifterna baserades på generella ingångar i form av expeditioner på skolor eller förvaltningar. I några fall där svar verkade utebli skickades i stället enkäten direkt till rektorer vilket förbättrade svarsfrekvensen. Totalt skickades enkäter ut till 228 skolor bestående av 400 skolenheter.[27] 75 skolor svarade på en-

[27] På varje skola kan finnas flera skolenheter. Dessa baserar sig ofta på enskilda eller grupper av program under ledning av en rektor eller biträdande rektor.

käten, vilket innebär en svarsfrekvens på 32,9 procent.[28] Detta är dock inte rättvisande för den faktiska svarsfrekvensen. Som tidigare nämnts finns det med stor sannolikhet skolor i underlaget som endast har högskoleförberedande program och av det skälet inte ska utgöra underlag i redovisningen av bortfall. Av de svarande skolorna hade 28 procent fristående huvudman och 72 procent kommunal huvudman. Detta motsvarar den faktiska fördelningen väl.

Skolorna fick uppge om de hade lokala programråd eller om de hade alternativ till lokala programråd i form av egna nätverk. Av de svarande skolorna framgick att det fanns totalt 195 lokala programråd, 38 yrkesprogram där samverkan mellan skola och arbetsliv hanterades på annat sätt än i form av ett lokalt programråd, samt 29 yrkesprogram som saknade lokala programråd. En vanlig mötesfrekvens visade sig vara två till fyra möten per år.

De enkätsvar utredningen fått in är ojämnt fördelade mellan de tolv yrkesprogrammen. Utredningen har exempelvis fått in ett större antal svar från gymnasieskolor som erbjuder el- och energiprogrammet, men bara enstaka svar från gymnasieskolor som erbjuder hotell- och turismprogrammet. I viss mån avspeglar detta den faktiska andelen skolor som erbjuder dessa yrkesprogram. Men den stora skillnaden skulle också kunna bero på att flera av de gymnasieskolor som inte svarat saknar lokala programråd.

Uteblivna svar kan bero på att skolorna, vars svar inte var anonymiserade i undersökningen, inte har velat redovisa brister i en verksamhet som är förordningsreglerad. Detta skulle i så fall innebära att relationen mellan de som har och inte har lokala programråd kan se ut på ett väsentligt annat sätt än i denna redovisning.

Svaren på utredningens enkätundersökning kan ändå anses indikera att det förekommer lokala programråd på många skolor.

[28] Totalt inkom 88 svar varav 9 skolor uppgav att de inte hade något yrkesprogram. De skolorna finns av det skälet inte med i redovisningen. Det visade sig också att svar från fler skolenheter inom samma skola utgjordes av 4 svar av de 79 svar som kommit in.

Figur 5.1 Lokala programråd för gymnasieskolans yrkesprogram (antal svar)

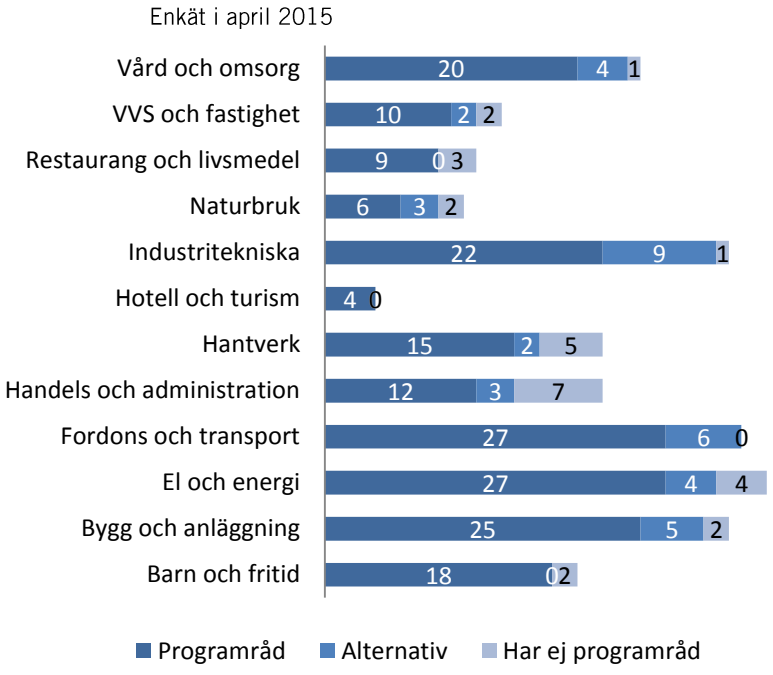

Källa: Egen enkätundersökning.

Av enkätsvaren framgår att de svarande skolorna i hög utsträckning har lokala programråd för de mansdominerade yrkesprogrammen med väletablerade partsgemensamma branschorganisationer, exempelvis bygg- och anläggningsprogrammet. En förklaring till detta kan vara att väl organiserade branscher har en bättre möjlighet att vara närvarande på lokal nivå, och därför har lättare att hitta lokala representanter till skolornas lokala programråd.

Av svaren från skolor som erbjuder handels- och administrationsprogrammet framgår att drygt en tredjedel av de svarande skolorna saknar lokala programråd för detta yrkesprogram. Drygt en femtedel av skolorna med hantverksprogrammet respektive en fjärdedel av skolorna med restaurang- och livsmedelsprogrammet saknar ett lokalt programråd för dessa yrkesprogram.

Det fanns i enkäten möjlighet att uppge annan samverkan mellan skola och arbetsliv exemplifierat med eget nätverk som svarsalternativ. Cirka en fjärdedel av skolorna som erbjöd det industri-

tekniska programmet eller naturbruksprogrammet hade alternativ till lokala programråd.

Det finns i dag ingen reglering av vilka som bör ingå i ett lokalt programråd. För att få en bild av sammansättningen i de existerande lokala programråden ställde utredningen en följdfråga om vilka som deltar på möten med de inrapporterade lokala programråden.

I alla de lokala programråd som omfattas av undersökningen finns rektor och yrkeslärare representerade. Branschföreträdare och företagare finns representerade i de flesta programråden, liksom fackliga representanter och elever. Vissa skolor anger även att andra typer av aktörer finns representerade i de lokala programråden, exempelvis representanter från Arbetsförmedlingen och från universitet eller högskolor.

Figur 5.2 Deltagare på möten med lokala programråd (procent)

Gäller de 195 programråd som utredningen fått in uppgifter om

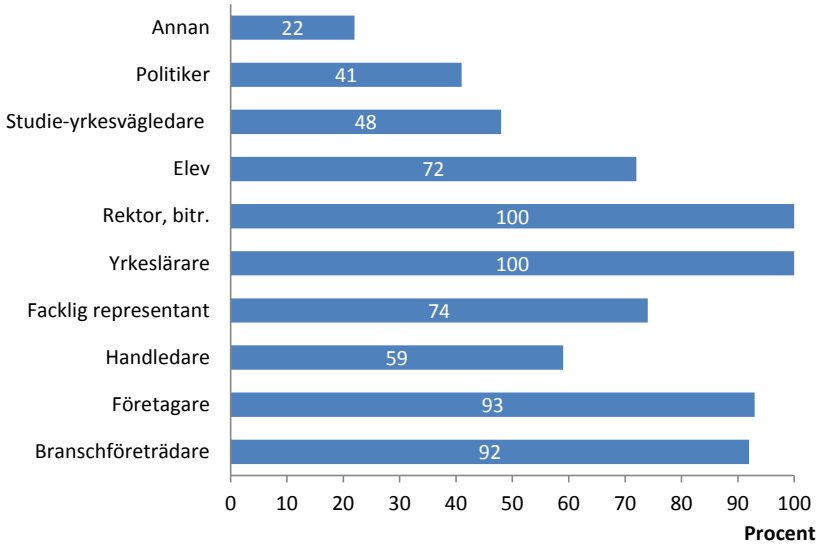

Källa: Egen enkätundersökning.

Studie- och yrkesvägledare är representerade i nästan hälften av programråden. 22 procent har uppgivit att man har andra deltagare än de som var givna i enkäten. Representanter från Arbetsförmedlingen är relativt vanligt förekommande bland dessa deltagare. Från skolans egen organisation nämns representanter för gymnasiesärskolan och APL-samordnare. Utredningen drar slutsatsen att deltagarna i de lokala programråden varierar efter lokala förutsättningar och behov.

Skolinspektionen fann i en kvalitetsgranskning av gymnasial lärlingsutbildning att de gymnasieskolor som granskades genomgående hade inrättat lokala programråd för samverkan med arbetslivet.[29] Men de lokala programråden hade enligt myndigheten kunnat spela en betydligt viktigare roll om företag och de olika branscherna varit mer delaktiga i processen. Det förekom i myndighetens granskning flera lokala programråd som fanns på pappret men egentligen saknade förutsättningar att fungera.

För att få en bild av den verksamhet som pågår inom råden uppmuntrade utredningen de gymnasieskolor som deltog i enkätundersökningen att skicka in protokoll från möten i de lokala programråden. De protokoll från möten i lokala programråd som utredningen tagit del av visar att verksamheten i flera fall är både väl organiserad och dokumenterad. På många gymnasieskolor fyller de lokala programråden en viktig funktion för tillgång till och kvalitet i det arbetsplatsförlagda lärandet. Genom det lokala programrådet planerar skolan och arbetsplatserna innehåll och förläggning av elevernas arbetsplatsförlagda lärande.

De lokala programråden används också för att planera gemensamma rekryteringsinsatser för att få elever i grundskolan intresserade av att välja det aktuella yrkesprogrammet. I protokollen finns också exempel på diskussioner om hur skolans utbud av programfördjupningskurser och yrkesutgångar kan anpassas till de lokala arbetsmarknadsbehoven. Handledarutbildning samt utformning och bedömning av gymnasiearbetet är andra områden som diskuteras.

[29] Skolinspektionen 2013. *Gymnasial lärlingsutbildning – En kvalitetsgranskning av gymnasial lärlingsutbildning*. I studien ingick 35 gymnasieskolor som erbjöd lärlingsutbildning inom bygg- och anläggningsprogrammet, fordons- och transportprogrammet, handels- och administrationsprogrammet samt vård och omsorgsprogrammet.

5.3 Utredningens förslag till en stärkt struktur för samverkan

Mot bakgrund av de utmaningar som beskrivs i kapitlet bedömer utredningen att strukturen för samverkan mellan arbetsmarknaden och utbildningssystemet behöver stärkas. I figur 5.3 beskrivs den föreslagna strukturen schematiskt. I resterande del av kapitlet beskrivs förslagen i detalj.

Figur 5.3 En stärkt struktur för samverkan

Utredningens förslag till struktur för samverkan mellan utbildningssystemet och arbetsmarknaden

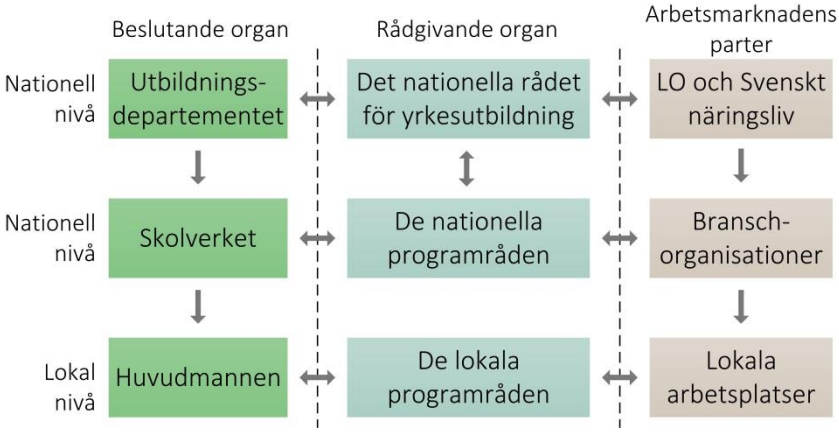

Källa: Egen bearbetning.

5.3.1 Ett nationellt råd för yrkesutbildning ska inrättas

Utredningens förslag: Inom Skolverket ska det inrättas ett nationellt råd för yrkesutbildning som ett forum för samråd mellan myndigheter och arbetsmarknadens parter. Rådet ska samråda kring strategiska frågor om utveckling av yrkesutbildning och andra kompetensförsörjningsåtgärder som är relevanta för den långsiktiga nationella kompetensförsörjningen. Rådet ska även utgöra ett rådgivande organ till regeringen och ansvariga myndigheter.

Skolverket ska ansvara för det nationella rådet för yrkesutbildning. Ledamöterna till det nationella rådet för yrkesutbildning utses av regeringen för en period om tre år.

I Sverige saknas i dag en nationell institutionell nivå för samverkan mellan utbildningssystemet och arbetsmarknaden kring yrkesutbildning. Sådan samverkan är vanlig i många andra länder, där den ofta vilar på en lång tradition av gemensamt ansvarstagande för yrkesutbildningens kvalitet.

Behovet av en övergripande, strategisk nivå med långsiktigt perspektiv har påpekats av tidigare utredningar om gymnasieskolan, närmast Gymnasieutredningen och Nationella lärlingskommittén.[30] Utredningen anser att detta behov kvarstår, och att det nu är läge att ta nästa steg för att främja samverkan mellan utbildningssystemet och arbetsmarknadens parter. Utredningen föreslår därför ett övergripande nationellt råd för yrkesutbildning under ledning av Skolverket. Rådet ska utgöra ett efterfrågat forum för att diskutera den nationella kompetensförsörjningen över gränser mellan skolformer, myndigheter och politikområden.

[30] SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*; SOU 2011:72. *Gymnasial lärlingsutbildning – med fokus på kvalitet!*

De nationella programråden kompletteras med en övergripande nivå för samverkan

Ett övergripande råd för yrkesutbildning kan avlasta de nationella programråden från de mer strategiska och politiska frågorna som de nationella programråden inte har inflytande över, och som i dag begränsar utrymmet för löpande utvecklingsfrågor. Sådana frågor behöver kunna behandlas på en högre organisatorisk nivå dit de nationella programråden ska kunna lyfta frågor som är för stora för det egna rådets arbete.

De nationella programråden behandlar visserligen också vissa strategiska frågor, såsom arbetsmarknadsetablering och utbildningar mot nya yrkesområden, men inom ramen för respektive yrkesprogram inom gymnasieskolan. Ett övergripande råd skulle tydliggöra detta syfte för de nationella programråden. Det skulle minska frustrationen hos de ledamöter som ser behov av att diskutera frågor som gränsar till andra skolformer eller politikområden, och som i dag inte har ett lämpligt forum för detta.

Ett forum för diskussioner om den långsiktiga nationella kompetensförsörjningen

Bland många branschrepresentanter som utredningen haft kontakt med efterfrågas en övergripande struktur som kan täcka fler utbildningsområden och öka samverkan mellan myndigheter. Det efterfrågas ett forum för en samlad diskussion om de olika vägar in i yrkeslivet som omfattas av gymnasieskolans yrkesprogram, yrkesutbildning för vuxna på gymnasial nivå, yrkeshögskolan och Arbetsförmedlingens arbetsmarknadsutbildningar. För de branschrepresentanter som är engagerade i yrkesutbildningen ses alla dessa delar av utbildningssystemet som viktiga förutsättningar för branschens kompetensförsörjning, vilket gör att de behöver kunna diskuteras som en helhet.

Utredningen ser även ett behov av mer utvecklade strukturer för samverkan mellan olika offentliga aktörer kring yrkesutbildning och andra former av kompetensförsörjning. Kompetensförsörjning berör andra politikområden utöver utbildningspolitik, såsom arbetsmarknadspolitik och näringspolitik. Myndigheter och departement inom dessa politikområden behöver kunna mötas för strategiska

diskussioner. De bör därför också vara representerade i ett nationellt råd för yrkesutbildning.

Utredningen anser att det nationella rådet för yrkesutbildning bör ha relativt fria ramar, och föreslår därför ingen detaljerad reglering av rådets uppdrag. Rådet ska kunna sätta sin egen dagordning utifrån ledamöternas initiativ. Utredningen ser dock ett antal områden som kan bli föremål för rådets diskussioner:

- Gränsdragningar mellan olika skolformer och olika vägar in på arbetsmarknaden. Ett exempel är gränsen mellan gymnasieskolans nationella yrkesprogram och yrkeshögskolans eftergymnasiala yrkesutbildningar. Ett annat exempel är hur Arbetsförmedlingens arbetsmarknadsutbildningar och den yrkesinriktade kommunala vuxenutbildningen på gymnasial nivå kan komplettera varandra.
- Frågor som rör utveckling av gymnasieskolans nationella yrkesprogram. Ett exempel är diskussioner om nya yrkesområden och hur dessa kan beredas plats inom gymnasieskolan. Det kan också handla om programöverskridande yrkesområden som har bäring på ett antal olika nationella yrkesprogram. Ett exempel på ett sådant yrkesområde är automation som ingår i el- och energiprogrammet, industritekniska programmet, VVS- och fastighetsprogrammet samt restaurang- och livsmedelsprogrammet.
- Frågor som rör tillämpning av den nationella referensramen för kvalifikationer för livslångt lärande (NQF).
- Frågor som rör olika arbetsmarknadspolitiska insatser med yrkesutbildningsinnehåll och hur dessa insatser förhåller sig till varandra.
- Frågor om jämställdhet och likabehandling för att minska den starka könsuppdelningen mellan yrkesutbildningar.
- Resultat av nya undersökningar och statistik, såsom Skolverkets statistik över antagning till gymnasieskolans yrkesprogram och Arbetsförmedlingens prognoser för arbetsmarknadens utveckling.

Rådets sammansättning

Det nationella rådet för yrkesutbildning bör bestå av representanter från arbetsmarknadens parter, myndigheter och departement. Respektive organisation nominerar en kandidat som formellt utses av regeringen. Representanter från departement bör vara adjungerade. Utredningen föreslår följande representation:

Tabell 5.1 Det nationella rådet för yrkesutbildning

Utredningens förslag till representation

Organisation	Antal ledamöter
Skolverket	1
Skolinspektionen	1
Myndigheten för yrkeshögskolan	1
Arbetsförmedlingen	1
Tillväxtverket	1
Landsorganisationen i Sverige (LO)	2
Tjänstemännens centralorganisation (TCO)	1
Svenskt näringsliv	2
Sveriges Kommuner och Landsting (SKL)	1
Utbildningsdepartementet	1 (adjungerad)
Arbetsmarknadsdepartementet	1 (adjungerad)
Näringsdepartementet	1 (adjungerad)

Rådets relation till de nationella programråden kommer att behöva tydliggöras närmare. Hur en sådan relation ska utformas bör bestämmas i de regleringar eller riktlinjer som utredningen föreslår ska utvecklas i dialog mellan Skolverket och de nationella programrådens ledamöter. Utgångspunkten bör vara att det nationella rådet arbetar med övergripande, strategiska och systemförbättrande frågor som rör yrkesutbildningsområdet, oavsett skolform. De nationella programråden förutses arbeta både operativt och strategiskt men inom ramarna för respektive yrkesområde som yrkesprogrammet utbildar mot.

Tidigare förslag om ett nationellt råd för yrkesutbildning

I Gymnasieutredningens betänkande föreslogs att ett nationellt råd för utveckling av gymnasieskolan skulle inrättas.[31] Rådet skulle vara knutet till Skolverket och vara rådgivande i strategiska utvecklingsfrågor och också ha initiativrätt. En funktion för det nationella rådet för utbildning var att ta emot de nationella programrådens beredningsarbete för att sedan i sin rådgivande funktion yttra sig till Skolverket.

I den efterföljande propositionen fanns inte förslaget om ett nationellt råd för utbildning med.[32] Regeringen menade att förslaget skulle innebära en otydlig styrning och oklar rollfördelning om ett råd inom myndigheten lett av generaldirektören skulle yttra sig över myndighetens förslag och rapporter. Det ansågs även för byråkratiskt och kostsamt, och samverkan med arbetslivet fick i stället bli en del av Skolverkets reguljära arbete. Utredningen menar att detta nu har prövats, men inte visat sig fylla behovet av en övergripande strategisk diskussion om yrkesutbildning.

Behovet av en mer strategisk nivå har även uppmärksammats i andra sammanhang. Den nationella lärlingskommittén pekade på behovet av ett mer övergripande, strategiskt organ.[33] I kommitténs slutbetänkande föreslogs att ett nationellt råd för kvalitetssäkring av yrkesutbildningen skulle inrättas i samband med att lärlingskommittén avvecklades.

Liknande tankar fanns också i den departementsutredning inom Utbildningsdepartementet som 2013 arbetade med arbetsplatsförlagt lärande i gymnasie- och gymnasiesärskolan.[34] Departementsutredningen såg ett behov av en nationell delegation med uppdrag att verka myndighetsövergripande för all yrkesutbildning. Förutom att stödja implementeringen av gymnasiereformen från 2011 tänkte man sig att en sådan delegation skulle utveckla en nationell strategi för all yrkesutbildning där principiella och strukturella frågor skulle kunna diskuteras över departements- och myndighetsgränser.

[31] SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola.* s. 328.
[32] Prop. 2008/09:199. *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*.
[33] SOU 2011:72. *Gymnasial lärlingsutbildning – med fokus på kvalitet!*
[34] Utbildningsdepartementet (2014). *Lärlingsutbildning och arbetsplatsförlagt lärande inom gymnasieskolan och gymnasiesärskolan*.

5.3.2 De nationella programrådens funktion inom Skolverket ska förtydligas

Utredningens förslag: De nationella programrådens funktion ska förtydligas och regleringen ska samlas i en förordning.

Av regleringen ska framgå följande:

1. De nationella programråden ska utgöra rådgivande organ inom Statens skolverk och bistå Skolverket i arbetet med att utveckla yrkesutbildningen i gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå och särskild utbildning för vuxna på gymnasial nivå.

2. Det ska finnas ett nationellt programråd för varje nationellt yrkesprogram som finns i gymnasieskolan. Yrkesutbildningen inom gymnasiesärskolan, kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå och särskild utbildning för vuxna på gymnasial nivå fördelas på lämpligt programråd.

3. Statens skolverk beslutar, efter att ha hört det nationella rådet för yrkesutbildning, vilka branschorganisationer som ska vara representerade med ledamöter i det nationella programrådet. Ledamöterna ska företräda yrkesområden som det nationella yrkesprogrammet utbildar till. Skolverket får även utse ledamöter som representerar yrkesområden som saknar branschorganisation. Ledamöterna utses för en period om tre år. Branschorganisationen utser en ledamot att företräda organisationen i rådet och ersättare. En ordförande och en vice ordförande, som utses av ledamöterna, ska leda rådets arbete.

4. De nationella programråden ska särskilt bistå Statens skolverk i analyser av följande områden: a) utvecklingsbehovet inom yrkesutbildningen mot bakgrund av utvecklingen inom yrkesområdena och behovet av utbildning inom nya områden, b) elevernas etablering på arbetsmarknaden efter avslutad yrkesutbildning, och c) kvaliteten i det arbetsförlagda lärandet.

5. I regleringen ska hänvisningar göras till bestämmelser i andra författningar som reglerar programrådens roll.

6. Skolverket ska i samråd med de nationella programrådens ledamöter utarbeta riktlinjer för hur arbetet i råden ska bedrivas. Riktlinjerna ska även förtydliga hur rådens rekommendationer ska hanteras inom Skolverket.

Utredningens bedömning: För att programrådens operativa arbete ska underlättas och utgöra en integrerad del av Skolverkets verksamhet bör myndigheten se över sin organisation och överväga om ett kansli för det nationella rådet för yrkesutbildning och de nationella programråden bör inrättas inom myndigheten.

Utredningen har fått i uppdrag att analysera förutsättningarna för att förstärka de nationella programrådens roll i utvecklingen av den gymnasiala yrkesutbildningen. Det är utredningens slutsats att Skolverket såväl som ledamöterna i de nationella programråden behöver långsiktiga förutsättningar för att en samsyn kring de nationella programrådens roll och arbetssätt ska kunna nås.

Yrkesutbildning är en samproduktion mellan utbildningssystemet och arbetslivet, och de nationella programråden är ett sätt att institutionalisera detta gemensamma ansvar. Utredningens förhoppning är att den stärkta struktur för samverkan som föreslås i kapitlet kommer tydliggöra det gemensamma uppdraget och leda till ett mer konstruktivt arbete.

En del arbete kvarstår fortfarande med att utarbeta konkreta riktlinjer och rutiner för arbetet inom de nationella programråden samt deras relation till det föreslagna nationella rådet för yrkesutbildning. Dessa detaljer anser utredningen bör utarbetas gemensamt mellan Skolverket och ledamöterna i de nationella programråden.

Råden ska ha tydliga och långsiktiga förutsättningar

Det är utredningens uppfattning att de nationella programråden till stor del fungerar väl som forum för samverkan. Men samverkan genom de nationella programråden skulle främjas av ett tydligare och mer långsiktigt ramverk som understryker de nationella programrådens betydelse för Skolverkets löpande arbete.

Regleringen av de nationella programråden har inte bara Skolverket som målgrupp. Det är minst lika viktigt att de branschorganisationer som nominerar representanter till råden har möjlighet att få en tydlig bild av rådens roll. Utredningen föreslår därför

att de nationella programrådens uppdrag ska tydliggöras och regleras i en ny förordning.

Det årliga redovisningskrav för Skolverkets arbete med de nationella programråden som sedan 2010 upprepats i myndighetens regleringsbrev ska i stället regleras i den nya förordningen. I förordningen ska också finnas en hänvisning till de uppgifter som de nationella programråden har enligt gymnasieförordningen och andra förordningar.

Skolverket konstaterar i den senaste redovisningen av arbetet med de nationella programråden att programrådens inflytande i stort sett är begränsat till att vara rådgivande i Skolverkets uppdrag från regeringen.[35] Detta får bland annat konsekvensen att råden ofta kommer in sent i beslutsprocesser, vilket leder till att ledamöterna inte upplever sig ha reellt inflytande över myndighetens arbete. Till viss del beror detta på regeringens generella styrning av Skolverket, vilken präglas av många kortare regeringsuppdrag. En bidragande faktor är att de nationella programråden i dag bara arbetar under sittande möte, och i princip inte existerar mellan mötena.

För att stärka de nationella programrådens roll för samverkan mellan arbetsmarknaden och utbildningssystemet behöver regeringens styrning bli mindre inriktad på avstämning av enskilda regeringsuppdrag och mer tydlig med att de nationella programråden ska vara en långsiktig del av Skolverkets löpande utvecklingsarbete. Skolverket måste å sin sida betrakta de nationella programråden som något mer än en grupp rådgivare som kallas in vid några tillfällen per år för att lämna synpunkter på givna frågeställningar.

Ledamöterna ska väljas på organisationsmandat

Utredningen föreslår att Skolverket, efter att ha hört det nationella rådet för yrkesutbildning, ska utse de branschorganisationer som ska vara representerade i de nationella programråden. Dessa kan vara nationella arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, partsgemensamma branschorganisationer, eller andra intresseorganisationer med relevans för programmens yrkesområden. Dessa organi-

[35] Skolverket 2014. *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*, s. 5.

sationer ska i sin tur nominera en representant som Skolverket utser till ledamot i det aktuella nationella programrådet.

Eftersom alla yrkesområden som gymnasieskolan utbildar mot inte har välorganiserade branschorganisationer ska Skolverket också ha möjlighet att utse ytterligare, kompletterande ledamöter för att täcka in dessa yrkesområden. Detta gäller även representanter för myndigheter som kan vara relevanta för det specifika yrkesprogrammet. Förändringen av ledamöternas mandat bör införas inför de nationella programrådens nästa mandatperiod som börjar 1 juli 2016.

Karaktären på de frågor som behandlas i de nationella programråden är både operativa och strategiska. Operativa frågor är exempelvis utvecklingen av gymnasiearbetet eller handledarutbildningen. Strategiska frågor är exempelvis utveckling av utbildningsutbud och innehåll, behovsanalys av utbildning inom nya yrkesområden och analys av arbetsmarknadsbehoven. Skolverket har hittills låtit organisationer nominera ledamöter, men formellt tillsatt dem på personliga mandat. Det personliga mandatet bygger på individernas egna kunskaper och erfarenheter, vilket kan vara passande för mer operativa uppdrag. För strategiska frågor krävs dock att ledamöterna kan representera ett yrkesområde på arbetsmarknaden, och därmed ansvara för att bidra med välförankrade underlag till Skolverkets utvecklingsarbete.

Utredningens erfarenhet är att de flesta av ledamöterna i de nationella programråden i praktiken ser sig som företrädare för en branschorganisation. Med det bär ledamöterna i praktiken med sig ett bredare mandat än vad som ryms i det nuvarande personliga mandatet. I dag är det dock svårt för en utomstående att se vilka intressen som är representerade i de nationella programråden. Ett erkännande av att ledamöterna representerar branschorganisationer skulle därför stärka de nationella programrådens legitimitet. Med organisationsmandat får programrådets synpunkter mer strategisk vikt gentemot såväl myndigheter som huvudmän och skolor.

Organisationsmandatet innebär att ledamöterna inte bara ska föra fram uppfattningar som är förankrade i sina respektive organisationer som ett bidrag i programrådsarbetet. Organisationsmandatet innebär även att ledamöterna ska informera om programrådets arbete i den egna organisationen. Mycket av det som avhandlas i de nationella programråden kan inte enbart påverkas inom utbildningssystemet utan förutsätter arbetslivets aktiva medverkan.

Branschorganisationerna har därmed ett ansvar att kommunicera vilka förväntningar som ställs på företagen eller arbetsplatserna för att bidra till en bra yrkeutbildning. Ett exempel är samverkan i de lokala programråden. Branschrepresentanter i de nationella programråden är viktiga aktörer för att uppmuntra lokala medlemsorganisationer att bli mer aktiva i de lokala programråden.

Behovet av kontinuitet är något som har ansetts vara viktigt i de nationella programrådens arbete. Enligt Skolverket har personliga mandat bidragit till kontinuitet i programrådens arbete eftersom samma individer deltar i mötena. En brist som uppstår är de gånger en representant inte kan delta på grund av förhinder, och suppleanter inte existerar. Med ett förändrat mandat som utgår från organisationsrepresentation är det motiverat att även utse en suppleant för ordinarie ledamot. Med en sådan ordning åligger det organisationerna själva att säkerställa att deras representanter är uppdaterade i de frågor som är aktuella i programrådsarbetet.

Med ökat inflytande följer ökat ansvar. Därför föreslår utredningen också att de nationella programrådens ledamöter sinsemellan ska utse en ordförande och en vice ordförande. Tillsammans med ansvarig tjänsteman från Skolverket utgör dessa programrådets arbetsutskott med uppgift att förbereda och leda programrådsmötena och följa upp de beslut som fattats.

De nationella programråden ska även tillgodose mindre branschers perspektiv

Av utredningens enkät framgår att åsikter om programrådens arbete i viss utsträckning skiljer sig åt mellan ledamöter som representerar mindre respektive större branscher. De mindre branscherna är mer uttryckligen nöjda med implementeringen av den nya gymnasieskolan och i vilken utsträckning som branschens synpunkter tillgodosetts. Flera svarande är också nöjda med den breda representationen. Det är viktigt att den breda representationen tillgodoses även när ledamöterna framöver utses på organisationsmandat.

Precis som i dag kommer alla relevanta branschorganisationer inte att kunna representeras samtidigt i de nationella programråden eftersom råden då skulle bli för stora för att kunna arbeta effektivt. Sannolikt kommer representationen därför att behöva variera något mellan olika mandatperioder för att så många perspektiv som möj-

ligt ska kunna höras. Det blir Skolverkets uppdrag att i samråd med det nationella rådet för yrkesutbildning se till att representationen i de nationella programråden varieras.

Råden kan också behöva bredda perspektiven i diskussionerna på andra sätt, exempelvis när det gäller skolans vardag eller kopplingen mellan gymnasieskolan och yrkeshögskolan. Ett sätt är att programråden adjungerar personer som kan tillföra andra perspektiv, såsom skolledare, lärare eller representanter för utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan.

På konferensen om de nationella programrådens utveckling den 27 april 2015 framfördes flera förslag på hur programråden kan tillvarata intressen som inte är direkt representerade inom programråden. Remissförfarande, yrkeskonferenser arrangerade av programråden och digitala arenor var några förslag som framfördes och som kan inspirera i det fortsatta utvecklingsarbetet.

De nationella programrådens arbete ska bedrivas enligt riktlinjer

Utredningen föreslår att Skolverket får i uppdrag att i samarbete med de nationella programrådens ledamöter utarbeta riktlinjer för rådens arbete.

I utredningens kontakter med de nationella programrådens ledamöter har det framkommit synpunkter om bristande rutiner och arbetssätt. Uppfattningarna skiljer sig åt mellan de olika programråden. Det finns dock en generell önskan om ökat inflytande över dagordningen, bättre rutiner kring hantering av mötesprotokoll, bättre underlag till programrådsarbetet och en bättre återkoppling av vilka effekter programrådens bidrag får i olika sakfrågor.

En del arbete kvarstår med att utarbeta konkreta riktlinjer och rutiner för arbetet inom de nationella programråden samt deras relation till det föreslagna nationella rådet för yrkesutbildning. Utredningen ser en poäng i att dessa detaljer utarbetas gemensamt mellan Skolverket och ledamöterna i de nationella programråden. Riktlinjerna bör beskriva de olika organens mandat och ansvarsfördelning, samt innehålla en arbetsordning för arbetet i råden och relationen till Skolverkets övriga organisation. De norska erfarenheterna av att utarbeta riktlinjer för Utdanningsdirektoratets faglige råd kan användas som förebild i detta arbete (se bilaga 6).

Under utredningens diskussion med de tjänstemän inom Skolverket som arbetar med de nationella programråden framfördes en oro för att den branschorganisation vars representant väljs till ordförande skulle kunna få utökat inflytande över dagordningen. Detta skulle kunna medföra ett assymmetriskt maktförhållande mellan olika ledamöter. Riktlinjer som bildar ett ramverk för programrådets arbete framfördes som en förutsättning för eventuella förändringar av programrådens uppdrag och mandat.

För att de nationella programråden ska kunna hantera strategiska frågor om utvecklingsbehov inom yrkesutbildningen mot bakgrund av utvecklingen inom respektive yrkesområde behöver ledamöterna kunna få tillgång till statistik och annat underlag om yrkesprogrammen och yrkesprogrammens elever. Skolverket kan behöva inrätta ett kansli eller liknande stödfunktion inom myndigheten för att sköta rådens löpande verksamhet och att trygga att råden existerar även mellan mötena. De norska erfarenheterna av utvecklingen av en liknande organisation kan då tas tillvara.

I februari 2015 fattade generaldirektören för Skolverket beslut om en organisationsöversyn. Syftet med uppdraget är att försöka hitta en mer ändamålsenlig organisation och utveckla ett effektivare arbetssätt inom Skolverket. Enligt tidplanen ska ett organisationsförslag presenteras i slutet av november 2015. Utredningen har tagit underhandskontakter med Skolverkets utredare för att informera om att det finns förslag i utredningen som kan komma att påverka Skolverkets organisation och arbetssätt.

Råden ska ha ett helhetsperspektiv på gymnasial yrkesutbildning

Yrkesinriktad vuxenutbildning utgår från gymnasieskolans kursplaner och vänder sig till samma arbetsmarknad som gymnasieskolans yrkesprogram. Utredningen har konstaterat att gymnasieskolans yrkesprogram i de flesta fall inte lyckas attrahera elever i den omfattning som motsvarar arbetsmarknadens behov. Det är därför naturligt att de frågor som har bäring på utvecklingen av yrkesutbildningen på gymnasial nivå hanteras i samma sammanhang. Det ger synergieffekter och bättre förutsättningar att arbeta med matchnings- och dimensioneringsfrågor.

Utredningen har konstaterat att vuxenutbildningen i dag ingår i de nationella programrådens arbete. Utredningen bedömer att det är en ordning som bör behållas och utvecklas som en integrerad del av programrådens arbete. Råden ska även behandla frågor som rör yrkesinnehållet i gymnasiesärskolans nationella program, samt i särskild utbildning för vuxna på gymnasial nivå.

5.3.3 Samverkan mellan Skolinspektionen och arbetsmarknadens parter ska utvecklas

Utredningens förslag: Skolinspektionen ska få i uppdrag att undersöka hur risk- och väsentlighetsbedömning för regelbunden tillsyn kan utvecklas för att i större utsträckning upptäcka brister i yrkesinnehållet inom gymnasieskolans yrkesprogram.

Skolinspektionen ska också undersöka om myndigheten kan ta hjälp av branschorganisationer som kvalitetssäkrare vid etableringskontroller och tillsyn av huvudmän och gymnasieskolor som erbjuder yrkesprogram. I arbetet med dessa uppdrag ska Skolinspektionen samråda med Skolverkets nationella programråd.

De nationella programråden samlar representanter för de yrkesområden som gymnasieskolan utbildar mot. De utgör en unik resurs som i dag inte används i Skolinspektionens tillståndsgivning och tillsyn av gymnasieskolor som erbjuder yrkesprogram. Utredningens bedömning är att yrkesutbildningens kvalitet skulle vinna på att även Skolinspektionen använder de nationella programråden för samverkan med arbetsmarknadens parter.

Flera branschorganisationer har riktat kritik mot att gymnasieskolor kan bedriva yrkesutbildning med bristande förutsättningar. Exempel på brister kan vara otillräckliga lokaler, ålderdomlig utrustning eller utrustning som inte är anpassad för undervisning, brist på material samt lärare utan tillräcklig yrkeskompetens. Flera ledamöter har lyft sådana brister i de nationella programråden. Även vid de skolbesök som utredningen gjort har en del gymnasieskolor uppvisat utrustning eller lokaler som enligt utredningens bedömning inte möter grundläggande krav på en bra yrkesutbildning. Utredningen har bland annat träffat yrkeslärare på fordons- och

transportprogrammet som behövt ta med sig verktyg hemifrån för att skolan saknar nödvändigt undervisningsmaterial. Utredningen har även sett undervisningskök på restaurang- och livsmedelsprogrammet med utrustning som inte är anpassad för storkök. Med de urvalsmetoder Skolinspektionen använder sig av i dag kan det vara svårt att upptäcka sådana brister.

Utredningen föreslår att Skolinspektionen får i uppgift att undersöka om, och i så fall hur, myndigheten kan få stöd av branschorganisationer i utvecklingen av sin regelbundna tillsyn av gymnasieskolor som erbjuder yrkesprogram.

Riskbedömning inför regelbundna tillsyn

I den regelbundna tillsynen kontrollerar Skolinspektionen att huvudmannen och skolan följer skollagen, förordningar och läroplaner. I examensmålen för flera av gymnasieskolans yrkesprogram ingår mål om att utbildningen ska ge eleverna kunskaper om moderna eller tidsenliga metoder, verktyg och hjälpmedel.[36] Examensmålen innehåller också ofta mål om att eleverna ska få kunskaper om arbetsmiljö och säkerhet.

Sedan januari 2015 tillämpar Skolinspektionen en mer behovsbaserad urvalsmetod för sin regelbundna tillsyn. Myndigheten besöker alla huvudmän, men prioriterar i sina skolbesök de skolor där en hög andel elever riskerar att inte få den utbildning de har rätt till. Riskanalysen görs till stor del baserad på elevernas studieresultat i nationella prov, men även den årliga skolenkäten och huvudmännens ekonomi kan ingå. Skolor där eleverna inte når målen är mer sannolika att få besök från myndighetens inspektörer.

Nationella prov genomförs inte i yrkesämnen. Därför kommer Skolinspektionens riskanalys inte fånga upp skolor där eleverna når målen i gymnasiegemensamma ämnen men inte i yrkesämnen. Riskanalysen kommer inte heller fånga upp skolor där eleverna når målen i yrkesämnen men undervisas i omoderna tekniker, med undermålig utrustning, eller med farliga metoder. Myndigheten behöver därför utveckla kompletterande metoder för att identifiera risker för kvalitetsbrister i yrkesutbildning. Utredningen anser att

[36] Förordning (2010:14) om examensmål för gymnasieskolans nationella program.

detta bäst görs i dialog med branschrepresentanter för de yrkesområden som gymnasieskolan utbildar mot, och föreslår därför att Skolinspektionen ska samråda med Skolverkets nationella programråd i denna fråga.

Kvalitetssäkring i tillsyn och etableringskontroller

En enskild huvudman som vill starta en fristående skola ansöker om tillstånd för detta hos Skolinspektionen. En etableringskontroll görs på alla nya fristående skolor under våren eller sommaren innan de startar sin verksamhet för att säkerställa att den planering som presenterats i ansökan genomförs. Mellan fyra till sex månader efter det att skolan startat sin verksamhet görs en förstagångstillsyn för att kontrollera att skolan och huvudmannen arbetar utifrån lagar och regler.

I myndighetens regionala organisation finns ett antal personer som vid behov kan fungera som kvalitetssäkrare. Inspektörerna kan ta hjälp av dessa kvalitetssäkrare i etableringskontrollen. Oftast gäller det olika juridiska frågor och metodkompetens, men det kan också handla om pedagogisk kompetens. Kvalitetssäkrarna kan bidra med generell kompetens kring yrkesutbildning och vilka kurser som kan innebära riskmoment exempelvis ur arbetsmiljöhänsyn. Kvalitetssäkrarna och inspektörerna är dock inte längre yrkesverksamma personer, och kan därför ha svårt att hålla sig uppdaterade kring teknikutveckling och andra förändringar inom yrket.

Gymnasieskolans yrkesprogram omfattar totalt 41 olika nationella inriktningar och en stor mängd mycket specialiserade kurser i yrkesämnen. Det är förståeligt att Skolinspektionens inspektörer inte kan ha ingående och uppdaterade kunskaper om alla dessa yrkesområden och vad som krävs för att utveckla goda yrkeskunskaper inom dem. Samtidigt finns branschorganisationer som mer än gärna erbjuder sin kompetens för att bistå myndigheten i bedömningar av lokalers ändemålsenlighet, utrustningens skick och yrkeslärarnas kompetens. Utredningen föreslår därför att myndigheten får i uppdrag att undersöka om, och i så fall hur, myndigheten kan ta hjälp av branschorganisationer som kvalitetssäkrare i tillståndsgivning och tillsyn.

Bedömningsunderlag för tillsyn av gymnasieskolor som erbjuder yrkesprogram

Skolinspektionens regelbundna tillsyn utgår från myndighetens bedömningsunderlag. Bedömningsunderlagen ser olika ut beroende på vilken skolform som ska granskas och på vilken nivå granskningen görs. Bedömningsunderlagen för huvudmannanivån beskriver viktiga områden i huvudmannens ansvar. Bedömningsunderlagen för skolenhetsnivå beskriver de bedömningar som Skolinspektionens inspektörer ska göra vid tillsyn av skolenheter.

Skolinspektionen fick i regleringsbrevet för 2012 i uppdrag att redovisa de insatser som genomförts när det gäller metodutveckling för tillsyn och kvalitetsgranskning av gymnasial yrkesutbildning. Uppdraget resulterade dels i en kvalitetsgranskning av undervisningen på yrkesprogrammen, och dels i en uppdatering av det bedömningsunderlag som myndigheten använder vid tillsyn av huvudmän och gymnasieskolor som erbjuder yrkesprogram.

Bedömningsunderlaget för yrkesprogram skiljer sig nu från bedömningsunderlaget för högskoleförberedande program genom att det i högre utsträckning innehåller frågor om det arbetsplatsförlagda lärandet och även inkluderar arbetsplatsbesök. I övrigt bedömde Skolinspektionen att de metoder som myndigheten huvudsakligen använder i regelbunden tillsyn, det vill säga dokumentstudier, analys av statistik, Skolenkäten och intervjuer, är ändamålsenliga också för granskning av yrkesprogram. Förutsättningar för skolförlagd undervisning i yrkesämnen ingår indirekt i granskningen av huvudmannens regelbundna kvalitetsarbete och vilka resurser rektor har för att hålla god kvalitet i utbildningen.

Utredningen konstaterar att Skolinspektionens bedömningsunderlag för tillsyn av gymnasieskolor som erbjuder yrkesprogram inte innehåller frågor om skolans lokala programråd. Enligt gymnasieförordningen ska det för yrkesprogrammen i gymnasieskolan finnas ett eller flera lokala programråd för samverkan mellan skola och arbetsliv.[37] Lokala samverkan mellan skolan och den omgivande arbetsmarknaden har avgörande betydelse för utbildningens kvalitet, inte minst när det gäller planering av elevernas arbetsplatsförlagda lärande. Frågor om lokala programråd har dock fallit bort i

[37] 1 kap. 8 § gymnasieförordningen (2010:2039).

gallringen av frågor som inspektörerna ska ställa vid tillsyn av gymnasieskolor med yrkesprogram.

Utredningen inser att myndighetens metoder för tillsyn inte är något som regeringen styr i detalj. Regeringen bör dock i sin myndighetsdialog understryka vikten av att frågor om den lokala samverkan genom lokala programråd ingår i Skolinspektionens tillsyn.

Myndigheten för yrkeshögskolan utövar tillsyn och granskar kvaliteten i utbildningar inom yrkeshögskolan. Myndigheten tar fram kvalitetskriterier och kvalitetsindikatorer i samråd med berörda intressenter från arbetslivet och intresseorganisationer.[38] Myndigheten strävar efter att använda extern ämnes- och yrkesexpertis som stöd i sin granskningsverksamhet. Skolinspektionen kan igenomförandet av uppdraget ta tillvara de lärdomar som gjorts i detta arbete.

5.3.4 De lokala programråden ska inte regleras ytterligare

Utredningens bedömning: Utredningen bedömer att ytterligare reglering av de lokala programråden inte är ändamålsenligt.

En väl fungerande lokal samverkan mellan skola och arbetsmarknad är avgörande för yrkesutbildningens kvalitet. De lokala programråden är viktiga för planering av det arbetsplatsförlagda lärandet och för att anpassa utbildningsinnehållet efter de kompetenser som efterfrågas på den lokala arbetsmarknaden.

Hur den lokala samverkan ser ut varierar mellan gymnasieskolor och mellan yrkesprogram. Många gymnasieskolor har svårt att få representanter från arbetsmarknaden att engagera sig i de lokala programråden. På andra håll fungerar det enligt utredningens erfarenheter mycket bra.

Det är utredningens slutsats att det är uppföljande och stödjande åtgärder, snarare än ytterligare reglering, som krävs för att stärka den lokala samverkan genom de lokala programråden. Utredningen lägger därför i kapitel 6 ett förslag om statsbidrag för utveckling av regionala stödfunktioner för lokal samverkan. Detta bidrag kan sökas av branschorganisationer för att öka kapaciteten att samverka med gymnasieskolor.

[38] MYH 2015. *Strategi för kvalitetsgranskning av yrkeshögskoleutbildningar*.

De lokala programråden är inte reglerade i detalj

De lokala programråden regleras i gymnasieförordningen. För yrkesprogrammen ska det finnas ett eller flera lokala programråd för samverkan mellan skola och arbetsliv.[39]

I gymnasiepropositionen gjordes bedömningen samverkan mellan skola och arbetsliv är avgörande för att utveckla yrkesutbildningens kvalitet.[40] Regeringen ville dock inte närmare reglera samverkan, då man ansåg att behov och förutsättningar för en sådan samverkan varierar i de olika kommunerna. Däremot angavs exempel på de lokala programrådens uppgifter, såsom att bistå huvudmannen i frågor kring det arbetsplatsförlagda lärandet. Även medverkan vid utformning och bedömning av gymnasiearbeten i samband med yrkesexamen ansågs vara en lämplig uppgift för de lokala programråden.

Det lokala programrådets uppgifter eller vilka som bör ingå i de lokala programråden finns inte närmare angivet eller reglerat. Gymnasieförordningen anger dock några tillfällen då det lokala programrådet ska höras. När en huvudman eller skola inte lyckas få till stånd arbetsplatsförlagt lärande på grund av omständigheter som inte gått att råda över kan motsvarande utbildning förläggas till skolan. Innan huvudmannen fattar ett sådant beslut ska samråd ske med det lokala programrådet.[41] En annan reglering berör en huvudmans ansökan om att godkänna en utbildning som särskild variant. Om ansökan berör ett yrkesprogram ska ett yttrande från aktuellt lokalt programråd bifogas till ansökan.[42]

De lokala programråden ser olika ut

Trots att det enligt gymnasieförordningen ska finnas ett eller flera lokala programråd för yrkesprogrammen i gymnasieskolan finns uppgifter som tyder på att detta inte efterlevs. Det finns dock inga tillförlitliga uppgifter om hur stor andel av de gymnasieskolor som erbjuder yrkesprogram som har lokala programråd.

[39] 1 kap. 8 § gymnasieförordningen (2010:2039).
[40] Prop. 2008/09:199.
[41] 4 kap. 13 § gymnasieförordningen (2010:2039).
[42] 5 kap. 6 § gymnasieförordningen (2010:2039).

Resultaten av utredningens enkätundersökning om lokala programråd tyder på att förekomsten av lokala programråd varierar mellan yrkesprogrammen. Utredningen har uppgifter om mycket väl fungerande lokala programråd men även alternativa former som tillkommit av skäl som troligtvis är lokalt betingade.

Av utredningens enkätundersökning om lokala programråd framgår att relevanta aktörer är relativt väl företrädda, även om det finns förbättringspotential. Av enkätundersökningen framgår även att det finns en stor variation av vilka aktörer som är representerade i lokala programråd.

Utredningens genomgång av mötesprotokoll från lokala programråd visar att elevernas arbetsplatsförlagda lärande ofta diskuteras. Diskussioner berör till exempel planering, arbetsmiljö, samt bedömning och utvärdering i samband med arbetsplatsförlagt lärande. Andra vanligt förekommande teman på lokala programrådsmöten är planering av gemensamma aktiviteter, lokala arbetsgivares behov av utbildning, och utformning av gymnasiearbetet.

De lokala programråden ska inte regleras ytterligare

I utredningens direktiv ingår att ta ställning till om de lokala programråden behöver regleras ytterligare. Önskemål om tydligare reglering av de lokala programrådens arbete är också något som ledamöterna i de nationella programråden framfört, både till Skolverket och i den enkät som utredningen genomfört.[43] Av Skolverkets samlade redovisning och analys inom yrkesutbildningsområden framgår att den lokala programrådsverksamheten behöver utvecklas.[44] Skolverket bedömer att det behövs statligt stöd för detta, bland annat i form av tydligare reglering.

Utredningens erfarenheter är att där lokala programråd finns på plats så fungerar de ofta väl. Relevanta aktörer är representerade, och diskussioner förs om arbetsplatsförlagt lärande, rekrytering av nya elever och utbildningens innehåll – frågor som är viktiga för yrkesutbildningens matchning mot den lokala arbetsmarknaden.

[43] Skolverket 2014. *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*.
[44] Skolverket 2014. *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*.

Utredningen bedömer, i enlighet med vad som anfördes när lokala programråd inrättades, att lokala förutsättningar och behov varierar i allt för stor utsträckning för att en reglering av de lokala programrådens sammansättning och arbete ska vara ändamålsenlig. Med tanke på att lokala programråd ibland helt saknas skulle det inte vara säkert att en mer detaljerad reglering skulle få någon reell effekt. Det mest prioriterade bör därför vara att få lokal samverkan på plats där den i dag saknas. Det är uppföljande och stödjande åtgärder, snarare än ytterligare reglering, som krävs för att stärka den lokala samverkan genom de lokala programråden.

Utredningen anser att de lokala programråden skulle stärkas av att fler nationella branschorganisationer utvecklar regionala stödfunktioner för samverkan mellan skola och arbetsmarknad på lokal nivå. Den regionala nivån är viktig för kommunikation mellan de lokala representanterna och den nationella branschorganisationen.

Figur 5.4 Regionala stödfunktioner

Branschernas regionala organisation fungerar som en brygga mellan de nationella och de lokala programråden

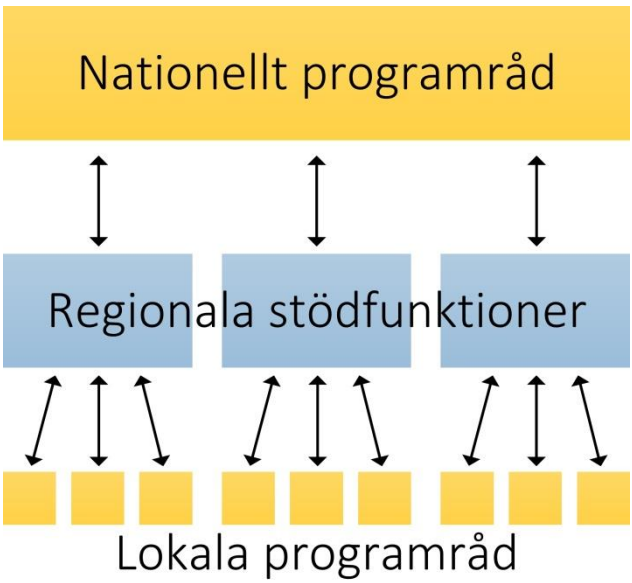

Källa: Egen bearbetning.

Av utredningens enkät till ledamöterna i de nationella programråden framgår att bristande kunskap om och bristande relationer till de lokala programråden är något som bekymrar flera branschrepresentanter. Avståndet mellan nationell och lokal nivå och antalet lokala programråd är för stort för att en regelbunden kontakt ska kunna upprätthållas. Med hjälp av den regionala nivån kan erfarenheter om brister i utbildningen samlas in och rapporteras uppåt i organisationen. Den kan också kanalisera nya nationella policys och metodutveckling från den nationella nivån ner till den lokala nivån.

Regionala stödfunktioner bör utvecklas utifrån branschernas olika förutsättningar. Utredningen lägger därför i kapitel 6 ett förslag om statsbidrag för utveckling av regionala stödfunktioner för lokal samverkan.

Utredningen har noterat att Skolinspektionens bedömningsunderlag inte innehåller frågor om förekomsten av lokala programråd (se avsnitt 5.3.3). Att inkludera lokal programrådsverksamhet i Skolinspektionens bedömningsunderlag skulle sända en viktig signal till huvudmännen att samverkan med den lokala arbetsmarknaden är grundläggande för att kunna erbjuda ett yrkesprogram av god kvalitet. Sannolikt skulle förekomsten av lokala programråd öka som en följd av detta.

6 Yrkescollege och andra samverkansmodeller

Inom alla gymnasieskolans yrkesprogram förekommer någon form av kvalitetssäkring av utbildningen från branschorganisationer som vill trygga sin framtida kompetensförsörjning. Kvalitetssäkringen sker i samverkan mellan arbetsmarknadens parter och utbildningssystemet. Den kan ta sig olika former beroende på yrkesområdets behov och förutsättningar.

Samverkansmodellerna kan innefatta certifiering av huvudmän och gymnasieskolor, yrkesprov för elever, stödmaterial för arbetsplatsförlagt lärande, med mera. Oavsett form är det främsta syftet att öka utbildningens kvalitet och attraktionskraft.

I detta kapitel beskriver utredningen hur dessa samverkansmodeller kan se ut och vad staten kan göra för att förbättra förutsättningarna för att samverkan ska kunna växa fram inom nya områden och stärkas inom befintliga.

6.1 Samverkan genom yrkescollege och liknande modeller

De modeller för samverkan mellan arbetsmarknadens branschorganisationer och utbildningssystemet som beskrivs i detta kapitel är inte reglerade i författningar eller inskrivna i skolans styrdokument. Det handlar om frivillig samverkan mellan arbetsmarknadens parter och utbildningssystemet grundad i ett gemensamt intresse att säkra utbildningens kvalitet.

Forskaren Jonas Olofsson använder begreppet sociala produktivitetskoalitioner för att beskriva samverkan genom yrkescollege

och liknande modeller.[1] Samverkansmodellerna kan ses som ett sätt att överbrygga enskilda arbetsgivares kortsiktiga produktivitetstänk för att bidra till långsiktiga utbildningsåtaganden, som är rationella för branschen som helhet. Genom att samla aktörer med skilda intressen i en samverkansmodell kan långsiktiga gemensamma intressen komma före det som kortsiktigt kan te sig rationellt för den enskilde aktören.

Genom samverkan mellan en huvudman för en gymnasieskola och den mottagande branschen ges bättre förutsättningar för att utbildningsinnehållet kan motsvara den kompetens som en arbetsgivare söker. Branschorganisationens medlemsföretag kan därmed känna tillit till yrkesutbildningens kvalitet och att eleverna är anställningsbara efter avslutad utbildning.

Genom samverkan kan gymnasieskolan marknadsföra utbildningen tillsammans med den framtida arbetsgivaren. För de elever som vill ha en yrkesutbildning som snabbt leder till arbete inom yrkesområdet kan utbyggd samverkan mellan skola och arbetsliv göra utbildningen mer attraktiv i valet av gymnasieprogram. Nära kontakt med lokala arbetsgivare ger också eleven tydliga målbilder som kan öka motivationen i studierna.

Branschorganisationers engagemang i gymnasial yrkesutbildning ser olika ut och har olika ambitionsnivå. En del branschorganisationer kvalitetssäkrar utbildningens utformning, genomförande och resultat genom att driva egna gymnasieskolor. Andra har byggt upp nätverk av huvudmän som åtar sig att uppfylla branschens uppställda kvalitetskrav. Ytterligare andra har riktat in sig på att kontrollera elevernas studieresultat genom olika former av yrkesprov.

Branschens storlek och vilken typ av företagsstruktur som finns har stor betydelse för vilken modell som tillämpas. En bransch som utgörs av stora, resursstarka företag har större resurser att bedriva utvecklingsarbete, organisera samverkan och vara verksamma på nationell, regional och lokal nivå. En bransch som domineras av små företag måste hitta andra lösningar för att kunna vara närvarande i utbildningen och får anpassa sin metod för kvalitetssäkring efter detta. Formen för samverkan beror också på antalet elever och gymnasieskolor som det aktuella yrkesprogrammet eller inriktningen omfattar, samt utbildningens geografiska spridning.

[1] Olofsson 2015. *Yrkesutbildning i förändring: från lärlingsutbildning till yrkescollege*.

En etablerad partssamverkan inom branschen har betydelse för branschens förmåga att formulera tydliga kompetenskrav och därmed vad utbildningen behöver ge för kunskaper. Här har traditionellt mansdominerade branscher som exempelvis byggindustrin i dag ett försprång. Traditionellt kvinnodominerade branscher med en stor andel offentliga arbetsgivare har en kortare tradition av etablerad partssamverkan men har i dag tagit ett krafttag, exempelvis inom ramen för Vård- och omsorgscollege.

Tabell 6.1 visar en översikt över samverkansmodeller för kvalitetssäkring inom gymnasieskolans yrkesprogram och nationella inriktningar. Baserat på en genomgång av gymnasieskolans alla yrkesprogram och dialog med branschorganisationer med intresse i utbildningarna har utredningen gjort en bedömning av vilka inriktningar som omfattas av en samverkansmodell för kvalitetssäkring, samt vilka inriktningar som helt saknar detta i dag. En närmre beskrivning av ett urval av samverkansmodeller finns i avsnitt 6.5.

En samverkansmodell definieras här som ett initiativ från en nationell branschorganisation för att säkra kvaliteten i den gymnasiala yrkesutbildningen som utbildar mot organisationens yrkesområden. Kvalitetssäkringen kan gälla förutsättningarna för att bedriva utbildning av god kvalitet, resultatet av utbildningen eller både och.

Som branschorganisation räknas arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, organisationer som är gemensamma för arbetsgivare och arbetstagare samt intresseorganisationer i näringslivet. Detta innebär att utredningen inte har inkluderat olika lokala samarbeten mellan gymnasieskolor och lokala arbetsgivare om detta samarbete inte har koppling till en nationell modell. Att en samverkansmodell för kvalitetssäkring finns inom inriktningen betyder inte att alla yrkesutgångar inom inriktningen omfattas.

Tabell 6.1 Förekomst av samverkansmodeller för kvalitetssäkring

Kartläggningen gäller 2015

Program	Inriktning	Samverkansmodell för kvalitetssäkring
Barn och fritid	Fritid och hälsa	
	Pedagogiskt arbete	
	Socialt arbete	Vård- och omsorgscollege
		BYA:s Säkerhetsgymnasiet
Bygg och anläggning	Anläggningsfordon	BYN:s Branschrekommenderad skola ME-skolan
	Husbyggnad	BYN:s Branschrekommenderad skola
	Mark och anläggning	BYN:s Branschrekommenderad skola
	Måleri	MYN:s gesällbrev
	Plåtslageri	PVF Teknikcentrum
El och energi	Automation	Teknikcollege
	Dator- och kommunikationsteknik	
	Elteknik	ETG-konceptet
	Energiteknik	Svensk Energis skolsamverkan
Fordon och transport	Godshantering	TYA-certifierad APL-handledare
	Karosseri och lackering	MYN:s slutprov
	Lastbil och mobila maskiner	MYN:s slutprov
	Personbil	MYN:s slutprov
	Transport	TYA-certifierad APL-handledare
Handel och administration	Administrativ service	
	Handel och service	Handelsbranschens certifiering
Hantverk	Finsnickeri	Teknikcollege
	Florist	Hantverksrådets gesällbrev
	Frisör	Frisörbranschens gesällbrev
	Textil design	Hantverksrådets gesällbrev
	Övriga hantverk	Hantverksrådets gesällbrev
Hotell och turism	Hotell och konferens	UHR:s valideringsmodell
	Turism och resor	
Industritekniska	Driftsäkerhet och underhåll	Teknikcollege
	Processteknik	Teknikcollege
	Produkt- och maskinteknik	Teknikcollege
	Svetsteknik	Teknikcollege
Naturbruk	Djur	DYN:s yrkesbevis
	Lantbruk	NYN:s Grönt kort
	Skog	SYN:s programrådsverksamhet
	Trädgård	NYN:s Grönt kort
Restaurang och livsmedel	Bageri och konditori	Livsmedelsbranschens läromedel och APL-stöd
	Färskvaror, delikatess och catering	UHR:s valideringsmodell
	Kök och servering	UHR:s valideringsmodell
VVS och fastighet	Fastighet	Rekommenderad skola av fastighetsbranschen
	Kyl- och värmepumpsteknik	VVS-branschens förstklassig skola
	Ventilationsteknik	VVS-branschens förstklassig skola
	VVS	VVS-branschens förstklassig skola
Vård och omsorg		Vård- och omsorgscollege

Utredningen har genom en enkät undersökt de engagerade branschorganisationers uppfattningar när det gäller utveckling av yrkescollege eller liknande samverkansmodeller. Svaren täcker alla yrkesprogram, men inte alla inriktningar. Tjugofem enkätsvar har inkommit från partsorganisationer på arbetsmarknaden, yrkesnämnder och branschorganisationer.[2]

En av frågorna gällde hur stor andel aktuella skolor som organisationens samverkansmodell täcker.

Tabell 6.2 Hur stor andel aktuella skolor täcker samverkansmodellen?

	Antal svar
Alla eller nästan alla aktuella skolor	10
Cirka hälften av alla aktuella skolor	5
Ett mindre antal av de aktuella skolorna	4
Säkra uppgifter saknas	5

Av de svarande var det tio stycken som uppgav att man genom samverkan täcker alla eller nästan alla skolor med relevant yrkesprogram. Kännetecknande för dessa organisationer är att de representerar både små och stora branscher med hantverkskaraktär och med tydlig partssamverkan. Det betyder att även om det finns en samverkansmodell inom en nationell inriktning är det inte säkert att alla gymnasieskolor som erbjuder inriktningen omfattas. Det är därför viktigt att tolka tabell 6.2 med försiktighet.

6.1.1 Branschers kvalitetskriterier och utbildningssystemets kvalitetskriterier

I många branscher är det ytterst de egna yrkesbevisen som säkerställer att en person har rätt kunskaper och kompetenser för att vara anställningsbar. Inom vissa yrkesprogram ingår det att eleven utöver att klara skolans mål för att få yrkesexamen också får göra branschens yrkesprov för att få ett yrkesbevis. Detta innebär att det kan förekomma att en elev klarar gymnasieskolans examensmål men underkänns i branschens yrkesprov. Eleven betraktas då inte som

[2] Se bilaga 7 för en lista över de organisationer som besvarat enkäten.

lika anställningsbar av branschens arbetsgivare, trots godkänd gymnasieutbildning. Det innebär också att elever som studerar på en gymnasieskola som inte har upparbetad samverkan med relevant branschorganisation, eller inte klarar att nå branschens kvalitetskriterier, kan få en konkurrensnackdel vid inträdet på arbetsmarknaden.

Ett sätt att förebygga detta problem är att kvalitetskriterierna i yrkesproven blir allmängiltiga och ingår som mål i all gymnasial yrkesutbildning. Skolverkets samverkan med arbetsmarknaden genom de nationella programråden är ett sätt att motverka risken för att examensmålen inte stämmer överens med det som arbetsgivarna kräver för anställningsbarhet. En viktig förutsättning för att detta ska fungera är att de branschrepresentanter som är ledamöter i de nationella programråden tar ansvar för att förankra sitt arbete hos branschorganisationens medlemsföretag så att arbetsgivarna känner förtroende för att utbildningen ger rätt kompetenser. Utredningens förslag om hur de nationella programråden kan stärkas finns i kapitel 5.

Flera branscher uttrycker uppfattningen att Skolinspektionen har bristande resurser och kompetens att bedöma en skolas förutsättningar att bedriva yrkesutbildning som motsvarar branschens förväntningar. Det kan handla om lärarnas yrkeskunskaper och om utrustning och lokaler som möter den standard som krävs för en god yrkesutbildning. Exempelvis anser Naturbrukets yrkesnämnd och Kommunal att Skolinspektionen ska ha kontakt med det lokala programrådet vid sin inspektion samt säkerställa att det i det lokala programrådet ingår personer från näringarna. Branschorganisationen Visita har ställt sig till förfogande för att bidra med sina branschkunskaper, men har inte fått någon förfrågan om att bistå vid inspektion av programmen. Utredningens förslag om hur Skolinspektionen kan förbättra sin tillsyn av yrkesutbildning finns i kapitel 5.

6.2 Utredningens uppdrag att främja samverkan

Utredningen har fått i uppdrag att verka för att samverkan mellan gymnasial yrkesutbildning och arbetsliv, i form av yrkescollege eller liknande samverkansmodeller, kan växa fram inom branscher där sådan samverkan behövs. Uppdraget omfattar att kartlägga vilka branscher som kan ha ett sådant intresse samt vilka förutsättningar och hinder som finns för en sådan utveckling.

Med anledning av detta har utredningen gjort en genomgång av vilka olika typer av frivillig samverkan för kvalitetssäkring som finns i de branscher som gymnasieskolans yrkesprogram utbildar mot. Kartläggningen visar att det inom alla gymnasieskolans yrkesprogram finns någon form av kvalitetssäkring från en branschorganisation. Alla inriktningar och yrkesutgångar täcks dock inte. Kartläggningen visar också att det finns olika kategorier av samverkansmodeller som branschorganisationerna använder sig av i dag. I många fall är dessa modeller fortfarande under utveckling och har potential att växa både i omfattning och i ambitionsnivå.

Utredningen har genom enkäter och uppföljande möten undersökt de engagerade branschorganisationernas inställning till utveckling av yrkescollege eller liknande samverkansmodeller, samt vilka förutsättningar och hinder branschorganisationerna själva kan se för en sådan utveckling.

Även inom ramen för utredningens uppdrag om branschlärling har utredningen diskuterat vilka förutsättningar som krävs för branschorganisationernas engagemang i den gymnasiala yrkesutbildningen. Omkring 20 olika branschorganisationer har deltagit i utredningens möten om utveckling av branschskolor för smala yrkesområden (se kapitel 7).

Utredningens slutsats är att olikheterna mellan branscherna innebär att en enskild modell för samverkan inte kan passa alla. Alla branscher bör dock kunna hitta en lämplig modell som passar just denna branschs förutsättningar och behov. För att det ska vara möjligt krävs dock att vissa förutsättningar är uppfyllda.

För det första krävs en vilja från branschens arbetsmarknadsparter att engagera sig i den gymnasiala yrkesutbildningen. Denna vilja grundas oftast i ett rekryteringsbehov. Arbetsgivare med behov att rekrytera nya medarbetare med specifika kvalificerade yrkeskunskaper har ett stort intresse i utbildningen av den nya arbetskraften. De är angelägna att få in fler personer i branschen och att dessa personer ska ha rätt förkunskaper för att kunna börja arbeta direkt utan behov av långa internutbildningar. En förutsättning är också att det finns väl etablerade branschorganisationer som kan uttrycka denna vilja och omvandla den till handling. Långsiktigt hållbara modeller för samverkan måste växa fram underifrån och experimenteras fram utifrån ett gemensamt intresse mellan arbetsmarknadens parter och utbildningssystemet. Om det saknas

vilja från branschens parter att engagera sig i utbildningen är det mycket svårt för staten att främja utvecklingen av en samverkansmodell.

För det andra krävs kunskaper om vilka kompetenser som krävs för att bli anställd hos branschens arbetsgivare och hur dessa kompetenser kan säkras. Att formulera en kompetensprofil är det första steget för att kunna formulera lämpliga kvalitetskriterier för att säkra att utbildningen ger dessa kompetenser. Kunskap om vilka olika samverkansmodeller som används inom andra branscher kan användas för att hitta en modell som passar den egna branschens förutsättningar och behov. Utredningens kartläggning av befintliga samverkansmodeller utgör ett diskussionsunderlag och en orienteringskarta för branschorganisationer som vill öka sin kunskap om vilka alternativ som finns.

För det tredje krävs att branschen har ekonomiska och organisatoriska resurser att utveckla en närvaro på lokal nivå. För många branscher som i dag inte har en uppbyggd regional organisation kan bristande resurser vara ett hinder för att utveckla en sådan. Utredningen menar att staten kan stärka branschorganisationernas förutsättningar att utveckla samverkansmodeller genom att stödja utvecklingen av regionala stödfunktioner för lokal samverkan. Utredningen föreslår därför att branschorganisationer ska kunna ansöka om ett statsbidrag för att utveckla regionala stödfunktioner (se avsnitt 6.4).

6.2.1 Rekryteringsbehov motiverar branscher

Arbetsgivare med behov att rekrytera nya medarbetare med specifika kvalificerade yrkeskunskaper har ett stort intresse i utbildningen av den nya arbetskraften. De är angelägna om att få in fler personer i branschen, och att dessa personer ska ha rätt förkunskaper för att kunna börja arbeta direkt, utan behov av långa internutbildningar.

Arbetsgivarorganisationer har uppdraget från sina medlemsföretag att främja branschens långsiktiga intressen. I branscher där många arbetsgivare har kompetensförsörjningsproblem finns därför anledning för de nationella branschorganisationerna att lägga tid och energi på att bygga upp samverkan med utbildningssystemet.

Omvänt gäller att arbetsgivare inom branscher med lågt behov av nya medarbetare med kvalificerade yrkeskunskaper ser få anledningar att uppmuntra sina branschorganisationer att lägga resurser på att kvalitetssäkra yrkesutbildning. En grundläggande förutsättning för utveckling av yrkescollege och andra samverkansmodeller är därför att det finns ett kompetensförsörjningsbehov som motiverar en branschorganisation att engagera sig i kvalitetssäkring och attraktionshöjande insatser.

Det finns dock undantag från denna princip. Inom handelsbranschen har Svensk Handel, Handelsanställdas förbund och KFO skapat en certifiering för gymnasieskolor som erbjuder handels- och administrationsprogrammets inriktning handel och service. Dessa branschorganisationer har drivit på utvecklingen av en samverkansmodell trots att branschens arbetsgivare i dag inte ser utbildningen som en viktig rekryteringsbas. Många medlemsföretag inom handeln anställer i stället personer med utbildning från högskoleförberedande gymnasieprogram. Medlemsföretagen förklarar detta med att utbildningen ser bra ut på pappret, men att eleverna som studerar utbildningen inte är tillräckligt intresserade av handeln för att kunna tillgodogöra sig utbildningen. Handelsbranschens nationella branschorganisationer hoppas att certifiering av utbildningar kan höja utbildningens status och därmed locka mer motiverade elever som kan få mer kvalificerade förkunskaper.

6.2.2 Tydligt definierade kompetenskrav krävs

För att kunna kvalitetssäkra utbildning måste branschen kunna formulera vilka kompetenser som krävs för att bli anställd hos branschens arbetsgivare. Det görs ofta inom ramen för en partsgemensam yrkesnämnd eller ett liknande gemensamt forum.

Svensk arbetsmarknad bygger bland annat på tydliga partsrelationer på arbetsmarknaden där man genom kollektivavtal reglerar löner och arbetsvillkor. Inom ramen för den traditionella samverkans- och förhandlingsmodellen ryms också att arbetsmarknadens parter på branschnivå gemensamt tar ansvar för utvecklingen av branschens olika yrken. Det tar sig uttryck i yrkesutbildningsavtal som ofta reglerar den färdigutbildning i arbetet som sker i form av lärlingsanställningar.

Tillkomsten av yrkesnämnder eller liknande samverkansorgan för att säkerställa kvalitetskrav i de utbildningar som parterna har intressen i är ett annat exempel på sådan samverkan. Genom dessa diskussioner kan enskilda arbetsgivares kortsiktiga kompetensbehov överbryggas till förmån för hela branschens långsiktiga kompetensförsörjning.

Ett verktyg som branscher och arbetsgivare kan använda för att definiera kompetenskrav och jämföra kompetenser är den nationella referensramen för kvalifikationer för livlångt lärande.[3] Referensramen träder i kraft fullt ut den 1 januari 2016.

6.2.3 Regional organisation förutsättning för lokal närvaro

Branschorganisationer anger ofta avståndet mellan den nationella och den lokala nivån som ett hinder för att engagera sig i den gymnasiala yrkesutbildningen. I utredningens diskussioner med branschrepresentanter finns det en uppfattning att man som bransch har svårt att vara företrädd på lokal nivå. Avståndet från den nationella nivån till den lokala gymnasieskolan är för långt för att kunna följa vad som händer i den praktiska verksamheten. Flera branschföreträdare har nämnt den regionala nivån som strategiskt viktig för att just kunna få både en bättre bild av yrkesutbildningens kvalitet och bättre möjligheter till riktade insatser för att stödja lokal samverkan. De mest utvecklade samverkansmodellerna har en stark regional organisation som fungerar som en brygga mellan den nationella nivån och den lokala utbildningsverksamheten.

För många branscher som i dag inte har en uppbyggd regional organisation uppges bristande resurser vara ett hinder för att utveckla en sådan. Arbetsgivarorganisationen Visita anser att ett hinder är att branschen består av många små företag där inte resurserna finns och där parterna inte har den regionala styrkan att stödja. Även Handelsanställdas förbund pekar på behovet av en regional stödstruktur för att kompensera för det faktum att branschen i stor utsträckning består av småföretag. Förbundet anser att det behövs en uppbyggnad av lokala och regionala stödstrukturer. Man pekar på svårigheterna i relationen mellan branschen och sko-

[3] Förordning (2015:545) om referensram för kvalifikationer för livslångt lärande.

lorna och behovet av en oberoende struktur och nämner som exempel norska upplärningskontor eller österrikiska handelskammare.

Svensk handel uppger att det finns ett behov av ökad samverkan mellan skola och arbetsliv, men att det är svårt att samla lokala företag. Ett hinder för ökad aktivitet är att det inte finns någon regional eller lokal representation från branschorganisationen som skulle kunna fungera stödjande. Det finns dock inte tillräckliga resurser från branschen för ett sådant åtagande. Elektriska Installatörsorganisationen (EIO) och Elektrikerförbundet anser att det behövs någon form av regional kvalitetssäkring för att få en bättre kvalitetssäkring av de olika varianterna av lokala programråd. De uppger även att man gärna skulle se en modell motsvarande de norska upplärningskontoren, med ett tydligt matchningsuppdrag och med tillhörande finansiering.

I många regioner i Norge har arbetsgivarna gått samman och driver upplärningskontor. Arbetsgivarna får offentliga medel för att finansiera lärlingsplatser, och finansierar i sin tur upplärningskontoren. Upplärningskontoren fungerar som ett slags regionala samarbetsorgan för enskilda företag inom en bransch. De står för delar av lärlingarnas utbildning och hanterar också proven i slutet av utbildningen. De stödjer också företagen i de arbetsplatsförlagda momenten av utbildningen. Upplärningskontoren blir i praktiken en garanti för utbildningsbredd och kvalitet i det arbetsplatsförlagda lärandet. De möjliggör effektiv och långsiktig samverkan mellan inblandade företag.

I dag finns ingen direkt motsvarighet till de norska upplärningskontoren inom det svenska utbildningssystemet, men många branschorganisationer finansierar egna regionala stödfunktioner för samverkan med gymnasieskolor. Alla branscher har dock inte resurser att bygga upp en regional organisation. Utredningen lämnar därför i detta kapitel ett förlag om att branschorganisationer ska kunna ansöka om statsbidrag för att utveckla regionala stödfunktioner för lokal samverkan.

6.2.4 Servicecollege – en avvecklad samverkansmodell

Ett exempel på en samverkansmodell som inte nådde hela vägen fram var försöket att utveckla ett Servicecollege. Arbetet började med ett pilotprojekt under våren 2007. Projektets styrgrupp bestod av representanter från Almega, Fastighetsanställdas Förbund, Svensk

Handel, Handelsanställdas Förbund, Hotell och Restaurang Facket, samt Utbildningsrådet för Hotell och Restauranger.

Bakgrunden var att yrkesprogrammen hade ett lågt söktryck och många avhopp, samt att få av de elever som studerat de aktuella yrkesprogrammen fick relevanta arbeten. Detta fick branscherna inom tjänstesektorn att gemensamt börja fundera kring hur de skulle kunna bidra till att stärka utvecklingen av de berörda yrkesprogrammen. Syftet med Servicecollege var att öka samverkan mellan olika utbildningsformer för att erbjuda individer en yrkeskarriär inom serviceinriktade branscher. Tanken var att Servicecollege skulle fungera som ett nav för samverkan mellan kommuner, utbildningsanordnare och företag kring utbildning på gymnasial och eftergymnasial nivå.

I början av 2009 hade man tagit fram kriterier och funnit den struktur som användes under resterande del av projektet. Servicecollege skulle vara behovsdrivet. Antagandet var att tjänstesektorns kompetensbehov kunde variera från region till region. Men det fanns behov av tydlighet för vad konceptet skulle stå för i form av en tydlig profil och en gemensam kärna av service som skulle kännetecknas av samverkan. Denna samverkan skulle ske mellan kommuner i regionen, med serviceföretag i regionen, mellan utbildningar på både samma och olika nivåer. Det senare tänkt som samverkan i övergångarna mellan högstadium och gymnasium och mellan gymnasium och exempelvis yrkeshögskoleutbildningar. För att åstadkomma detta krävdes en regional organisation som omfattade minst tre kommuner för att samordna certifierade utbildningar. Varje region skulle ha en regional styrgrupp som skulle ansvara för omvärldsanalys, utveckling och uppföljning av regionens certifierade utbildningar i en årlig verksamhetsrapport.

Projektet finansierades av den certifieringsavgift som en region betalade och tillskott från Svensk Handel och Almega. Detta räckte till att ha en kanslifunktion på deltid. Kanslifunktionen skötte förberedelser och uppföljning av styrgruppsmöten, certifiering och återcertifiering. Våren 2008 beslutade sig hotell- och restaurangbranschen dock för att avbryta sitt engagemang i styrgruppen. Därmed minskade den nationella styrgruppens legitimitet.

Eftersom det i slutändan visade sig vara svårt att tydliggöra tjänstesektorn och skapa en tillräckligt bred uppslutning, såväl

nationellt som i flera av de regioner som visat intresse, beslutade nationella styrgruppen i slutet av 2013 att avveckla projektet.

I dag har handelsbranschen ett bekymmer med inflöde till branschen från olika håll. Det innebär ett stort behov av tillgång till arbetsplatsförlagt lärande från gymnasieskolan, vuxenutbildningen, arbetsmarknadsutbildningen och yrkesintroduktion i olika former. Det har medfört centrala initiativ till olika typer av handledarutbildning, vilket blir förvirrande för företagen. Branschorganisationerna uttrycker behov av en ”sambandscentral” på regional nivå i form av företagsvägledare för att hjälpa företagen orientera sig bland olika initiativ.

Branschorganisationerna anser att den lokala programrådsverksamheten är viktig, men att det är svårt att få till relevant representation. Många gånger är det svårt att få företrädare för mindre företag att engagera sig. För att få samverkan att fungera är det viktigt att kombinera ett tydligt regionalt ansvar med en lokal förankring. Svårigheten att få till stånd en regional organisation beror enligt branschorganisationerna på resursbrist och avsaknad av en naturlig regional nivå i de båda partsorganisationerna.

Handelsbranschen har gått vidare med certifiering av skolor och Utbildningsrådet för Hotell och Restauranger har utvecklat en valideringsmodell (se avsnitt 6.5).

6.3 Nationella inriktningar utan samverkansmodeller

Utredningen konstaterar att de yrkesområden som har ett rekryteringsbehov, väletablerade branschorganisationer, och en tydlig bild av vilka kompetenser yrket kräver i så gott som samtliga fall har någon form av kvalitetssäkring av den gymnasieutbildning som man rekryterar från. Det finns dock fem nationella inriktningar inom gymnasieskolans yrkesprogram som, även med en generös tolkning, saknar samverkansmodeller för kvalitetssäkring. Dessa inriktningar beskrivs i detta avsnitt.

Det inriktningarna har gemensamt är att de saknar branschorganisationer som känner sig motiverade att lägga resurser på att kvalitetssäkra dem. En förklaring till detta kan vara att det saknas tillräcklig efterfrågan på arbetsmarknaden för de specifika kompetenser som utbildningarna ger. Även om personer med utbildning

från dessa inriktningar anställs kan det saknas tillräcklig anledning för en branschorganisation att engagera sig. Det kan handla om att efterfrågan är för utspridd mellan olika branscher för att en enskild organisation ska känna ett tydligt ansvar för utbildningen. Det kan också handla om att arbetsgivare visserligen anställer personer med den aktuella utbildningen, men hellre skulle anställa personer med högre utbildning. En annan förklaring är att yrkesområdet är nytt och ännu outvecklat. Välorganiserade branschorganisationer som kan fungera som dialogpartner till utbildningssystemet har därför inte bildats än.

Europeiskt centrum för utveckling av yrkesutbildning (Cedefop) konstaterar att om kanaler för feedback mellan utbildningssystemet och arbetsmarknaden saknas så minskar kapaciteten för omvärdering och förnyelse av yrkesutbildningen.[4] Att ett nationellt program eller inriktning saknar en tydlig och välorganiserad mottagande bransch som dialogpartner för utbildningssystemet är därför ett varningstecken för att utbildningen möjligen inte kan anordnas med tillräckligt god kvalitet.

6.3.1 Fritid och hälsa

Inriktningen fritid och hälsa inom barn- och fritidsprogrammet ska ge kunskaper om människors fritid, om olika fritids- och friskvårdsverksamheter samt om människors hälsa och hälsofrämjande arbete. Utbildningen ska förbereda eleverna för arbete inom fritids- och friskvårdssektorerna. Från inriktningen föreslås yrkesutgångarna bad- och sporthallspersonal, personal inom idrotts- och fritidsanläggningar och personlig tränare.

Arbetsförmedlingen gör inga prognoser för bad- och sporthallspersonal eller för personal inom idrotts- och fritidsanläggningar. Prognoser finns dock för friskvårdskonsulenter, hälsopedagoger och hälsoutvecklare.[5] Dessa yrkesgrupper kan vara anställda vid företag eller myndigheter. Vid större företag kan de ibland vara anställda inom företagshälsovården. Man kan också arbeta som konsult, antingen genom att ha egen verksamhet eller som anställd vid

[4] Cedefop 2013. *Renewing VET provision – Understanding feedback mechanisms between initial VET and the labour market.*
[5] Arbetsförmedlingen 2013. Beskrivning av yrket Friskvårdskonsulent/Hälsopedagog/PT.

exempelvis privata friskvårdsföretag. Andra yrkestitlar som förekommer inom yrkesområdet är till exempel friskvårdare, friskvårdspedagog eller personlig tränare. Vilken yrkestitel man har beror bland annat på arbetets inriktning och hos vilken arbetsgivare man är anställd eller om man bedriver egen verksamhet.

Arbetsförmedlingen bedömer att konkurrensen om jobben som friskvårdskonsulent kommer att bli hård de kommande åren. Dessutom rekryteras sällan personer med enbart gymnasieutbildning till dessa yrkesområden. Utbildning till friskvårdskonsulent ges även på högskola, yrkeshögskola och folkhögskola. För hälsopedagoger och hälsoutvecklare som arbetar på en högre nivå i en organisation efterfrågas ofta högskoleutbildning. Inom högskolan finns flera friskvårdsutbildningar. Dessa utbildningar omfattar 3 års högskolestudier.[6]

Branschorganisationen Friskvårdsföretagarna har intresse i yrkesutgången personlig tränare. Friskvårdsföretagarna har till utredningen uttryckt uppfattningen att den kompetensnivå som krävs för yrket personlig tränare inte motsvarar gymnasial nivå. Efter avslutad gymnasieutbildning är det svårt att få jobb som personlig tränare eftersom man inte uppnått tillräckliga kvalifikationer. I stället anställs man som styrkeinstruktör eller allt-i-allo på gym.

Personlig tränare är ingen reglerad yrkestitel, därför kan vem som helst kalla sig det, och vem som helst kan också starta en utbildning till personlig tränare. Det finns i dag många marknadsaktörer som har sådana utbildningar och enligt Friskvårdsföretagarna är de av varierande kvalitet. De utbildningar som håller god kvalitet har i regel mer kvalificerade lärare än de som undervisar i gymnasieskolan, där det är brist på yrkeslärare inom området. Friskvårdsföretagarna har till utredningen uttryckt uppfattningen att yrkesutgången i stället borde kallas ”gyminstruktör”, och att utbildning till personlig tränare borde ligga inom yrkeshögskolan.

Utredningens slutsats är att det inte finns ett tillräckligt starkt kompetensförsörjningsbehov hos arbetsgivarna för att motivera branschorganisationer att engagera sig i kvalitetssäkring av inriktningen fritid och hälsa. Det är därför svårt att stimulera en sådan utveckling.

[6] Arbetsförmedlingen 2013. Beskrivning av yrket Friskvårdskonsulent/Hälsopedagog/PT.

6.3.2 Pedagogiskt arbete

Pedagogiskt arbete är den största inriktningen inom barn- och fritidsprogrammet. Inriktningen ska ge kunskaper om barns och ungas utveckling, lärande, behov och rättigheter samt om olika pedagogiska verksamheter. Utbildningen ska förbereda eleverna för arbete till exempel som barnskötare i förskolan eller elevassistent i skolan. Från inriktningen föreslås yrkesutgångarna barnskötare och elevassistent.

Enligt Arbetsförmedlingens prognos är barnskötare ett överskottsyrke.[7] Arbetsförmedlingen bedömer att det kommer bli hård konkurrens om jobben för barnskötare och elevassistenter i framtiden. Samtidigt är efterfrågan stor på högskoleutbildade förskollärare. Förklaringen är att många kommuner i dag har en ambition om att minska antalet barnskötare till förmån för förskollärare. Som motiv anförs att skollagen och den nya läroplanen från 2010 ställer högre pedagogiska krav på verksamheten. Sedan 2010 finns också ett krav inskrivet i styrdokumenten om att det måste finnas förskollärare i verksamheten. Många kommuner har därför satt upp målsättningar för hur stor andel av personalen som ska vara högskoleutbildad. Vissa kommuner har som mål att enbart anställa förskollärare.

Alla inom förskolan behöver dock inte vara förskollärare. Enligt skollagen får det i förskolan finnas ”annan personal med sådan utbildning eller erfarenhet att elevernas eller barnens utveckling och lärande främjas.”[8] Det finns ingen reglering av proportionerna mellan de olika yrkesgrupperna. SKL:s ståndpunkt är att både förskollärare och barnskötare behövs och kompletterar varandra men att förskollärare har ett särskilt ansvar för den pedagogiska verksamheten.[9] Av alla årsarbetare i förskolan 2014 hade 43 procent förskollärarexamen, 22 procent hade en gymnasial utbildning för arbete med barn och 24 procent hade ingen utbildning för arbete med barn.[10]

[7] Arbetsförmedlingen 2014. *Var finns jobben? Bedömning till och med första halvåret 2015 och en långsiktig utblick*.
[8] 2 kap. 14 § skollagen (2010:800).
[9] SKL 2014. *Sveriges Viktigaste Jobb i förskolan och skolan. Hur möter vi rekryteringsutmaningen?*
[10] Skolverkets statistik, personal i förskolan 2014.

Offentliga huvudmän är klart överrepresenterade bland de gymnasieskolor som erbjuder barn- och fritidsprogrammet. Endast 17 procent av eleverna får sin utbildning hos en enskild huvudman. De yrkesområden som inriktningen utbildar mot utgörs också till stor del av kommunala arbetsplatser. Ett problem som har framkommit vid utredningens skolbesök är att kommunerna, i rollen som arbetsgivare, inte engagerar sig tillräckligt i de lokala programråden och i planeringen av elevernas arbetsplatsförlagda lärande. Det verkar finnas problem med stuprör inom den kommunala förvaltningen i många kommuner som gör att den del av kommunen som utbildar barnskötare inte kommunicerar tillräckligt med den del av kommunen som rekryterar dem.

Fackförbundet Kommunal, som organiserar både kommunalt och privat anställda barnskötare, menar att den utbildning som ges i gymnasieskolan underskattas av arbetsgivarna. Eftersom barnskötare inte är en reglerad yrkestitel så kan även outbildad personal anställas med denna titel. Det leder till att både utbildade och outbildade barnskötare behandlas som okvalificerade. Det är också vanligt att gymnasieutbildade barnskötare studerar vidare till förskollärare. Av de som läst barn- och fritidsprogrammet är 25 procent av kvinnorna och 12 procent av männen högskolestuderande tre år efter gymnasieutbildningen. Undervisning är den vanligaste utbildningsinriktningen.[11]

Förskollärare listas av Arbetsförmedlingen som ett bristyrke och barnskötare som ett överskottsyrke. Åsikterna går isär om hur arbetsmarknaden kommer utveckla sig framöver. Utredningens slutsats är att det finns för få förskollärare för att täcka efterfrågan och att det därför än så länge finns många arbetstillfällen kvar för barnskötare.

De arbetsmarknadsparter som har störst intresse i inriktningen pedagogiskt arbete är SKL och Kommunal. Dessa branschorganisationer har i dag en väletablerad samverkansmodell för vård- och omsorgsprogrammet som kallas Vård- och omsorgscollege. Collegemodellen omfattar barn- och fritidsprogrammets inriktning socialt arbete, men inte inriktningen pedagogiskt arbete. Det är utredningens uppfattning att ett liknande initiativ för inriktningen pedagogiskt arbete skulle höja kvaliteten på utbildningen och i förlängningen även höja yrkets status.

[11] SCB 2015. *Etablering på arbetsmarknaden tre år efter gymnasieskolan.*

6.3.3 Dator- och kommunikationsteknik

Inriktningen dator- och kommunikationsteknik inom el- och energiprogrammet ska ge kunskaper i att yrkesmässigt installera, administrera, underhålla och reparera dator- och kommunikationssystem samt kunskaper om informationssäkerhet. Inriktningen ska också utveckla elevernas förmåga att arbeta med system för presentation av data, bild, ljud och interaktiva tekniker. Inriktningen kan leda till yrken som till exempel nätverkstekniker, teknisk säljare, supporttekniker och servicetekniker.

Inom området datatekniker ryms flera yrkesroller. Supporttekniker och helpdesktekniker arbetar ofta i en helpdesk, en hjälpresurs som felsöker problem med datorer åt kunder eller kollegor. Drifttekniker sköter underhåll av servrar, infrastruktur och applikationer. Arbetsförmedlingen bedömer att det blir balans mellan efterfrågan och tillgången på arbetsmarknaden för drifttekniker inom IT under 2015 och inledningen av 2016, men att det kommer vara hård konkurrens om jobben för drifttekniker inom IT både på fem och tio års sikt.[12] Trots en förväntad positiv utveckling på arbetsmarknaden det kommande året väntas det bli hård konkurrens om jobben för supporttekniker och helpdesktekniker inom IT. I dag finns många arbetssökande inom yrket och många sökande till varje ledig plats, en situation som väntas bestå under det kommande året.

De branscher som el- och energiprogrammet utbildar mot kännetecknas generellt sett av mindre företag. I synnerhet inom dator och kommunikationsteknik finns det huvudsakligen riktigt små företag. Gymnasieskolor som erbjuder inriktningen har ofta bekymmer att hitta relevanta APL-platser. Det beror till vissa delar på branschens företagsstruktur med många små företag, men också på företags och kommuners ovilja att låta eleverna få tillträde till datorsystem med höga säkerhetskrav. I de fall skolorna har tillgång till större företag finns begränsningar i vad eleverna kan tillåtas göra. Utredningens erfarenheter från skolbesök ger dock en delad bild. Det finns skolor som breddat sökandet av APL-platser och har elever i supportföretag och elektronikhandeln. Det är dessutom en relevant del av arbetsmarknaden för eleverna från inriktningen.

[12] Arbetsförmedlingen 2015. *Prognos för "drifttekniker inom IT".*

IT & Telekomföretagen är en branschorganisation inom Almega. De har svårt att bedöma behovet av IT-kompetens på gymnasial nivå. De bedömer att behovet i branschen till största delen handlar om eftergymnasial kompetens. IT-konsult- och bemanningsföretag anställer i första hand personer från det högskoleförberedande teknikprogrammet eller personer med eftergymnasial utbildning. Det förekommer dock att man även tar in utbildade från el- och energiprogrammet, främst när det gäller installationsuppdrag av datorer och uppstart av ny utrustning. IT & Telekomföretagen har därför en del kontakter med IT-gymnasier och försöker vara behjälpliga med kontakter för att ordna APL-platser hos de enstaka medlemsföretag där sådan kompetens efterfrågas.

De arbetsplatser där den gymnasiala kompetensen efterfrågas finns dock till stor del utanför den organiserade IT-branschen. Det kan handla om IT-avdelningar på bolag som inte i sig är IT-leverantörer, samt på mindre IT-tjänstebolag som inte är medlemmar i någon branschorganisation. Det finns alltså ett behov av elever från inriktningen, men den kräver att gymnasieskolorna ägnar en hel del tid åt uppsökande verksamhet.

Utredningens slutsats är att elevernas arbetsmarknad är otydlig även om det finns många relevanta områden där elevernas kompetens efterfrågas. Det är svårt att hitta en branschorganisation som har tillräckligt stort intresse i utbildningen för att engagera sig i kvalitetssäkring av utbildningen.

6.3.4 Administrativ service

Inriktningen administrativ service inom handels- och administrationsprogrammet ska ge fördjupade kunskaper för arbete med administrativa och organisatoriska arbetsuppgifter inom företag och offentlig förvaltning. Inriktningen kan leda till arbete inom till exempel personaladministration och organisation, kommunikation, ekonomi, konferens- och receptionsarbete eller kundservice. Exempel på yrkesutgångar är ekonomiassistent, it-administratör, kommunikatör, kundservice och reception, marknadsassistent, personalassistent, orderadministratör, projektadministratör och redovisningsassistent.

Enligt Arbetsförmedlingen är många intresserade av att arbeta som administratörer och sekreterare och många söker de lediga

tjänster som finns. De flesta administratörer och sekreterare är gymnasialt utbildade, men kompetenskraven ökar generellt och utbildning på högskolenivå är vanligt förekommande.[13] Jobbmöjligheterna är bättre för administratörer och sekreterare som har kvalificerad utbildning, erfarenhet av att arbeta i projekt samt goda kunskaper i ekonomi och språk. Sammantaget bedömer Arbetsförmedlingen att det blir mycket hård konkurrens om jobben som administratör och sekreterare under 2015 och inledningen av 2016.

Enligt Arbetsförmedlingen varierar utbildningskraven för löne- och personalassistenter beroende på roll och inriktning.[14] Till vissa tjänster kan det krävas utbildning på högskolenivå. Efterfrågan på löne- och personalassistenter kommer att vara stabil det närmaste året, men i takt med att bland annat löneprocessen moderniseras och lagar och regler blir mer komplexa så har kraven också förändrats för löne- och personalassistenter. Arbetsgivare efterfrågar numera ofta en större bredd på kompetenser inom flera områden. Det kommer därför bli hård konkurrens om jobben på sikt.

Utredningen erfar från skolbesök att det kan vara svårt att hitta APL-platser åt elever som studerar inriktningen administrativ service. Få arbetsplatser är intresserade av att ta emot en gymnasieelev för att exempelvis arbeta med löneadministration. Det är en av anledningarna till att få gymnasieskolor väljer att erbjuda denna inriktning. 233 skolenheter i landet erbjuder handels- och administrationsprogrammet läsåret 2013/14. Av dessa erbjuder 53 skolenheter inriktningen administrativ service.

Inriktningen administrativ service infördes i samband med gymnasiereformen 2011. Programmet hade tidigare ingen nationell inriktning mot administration, även om ämnet fanns inom programmet. Motivet till att införa en nationell inriktning var enligt Gymnasieutredningen att uppnå en större tydlighet inom programmet. Gymnasieutredningen gjorde också bedömningen att det finns en stor arbetsmarknad för gymnasieutbildade administratörer. I betänkandet skrev utredaren

> Under mina möten med branscherna har det framkommit att många branscher ställt högre kvalifikationskrav än vad som faktiskt krävs för många administrativa arbeten. Jag har också, med en ökande med-

[13] Arbetsförmedlingen 2015. *Prognos för ”administratörer och sekreterare”*.
[14] Arbetsförmedlingen 2015. *Prognos för ”löne- och personalassistenter”.*

> vetenhet om kommande sjunkande ungdomskullar och därmed färre arbetssökande, erfarit att en omorientering håller på att ske till mer realistiska kvalifikationskrav.[15]

I sitt remissvar uppgav branschorganisationen Almega att det fanns en stark efterfrågan på administratörer av enklare tjänster, en uppfattning som regeringen delade i sin efterföljande proposition. I dag uppger dock varken Almega eller SKL, arbetsgivarorganisationer med intresse i rekrytering av administratörer, att deras medlemmar ser inriktningen administrativ service som en betydande rekryteringsbas. De menar att administrationsämnet är en blandning av generella kunskaper som alla elever i gymnasieskolan ska lära sig. Det innehåller exempelvis kunskaper i muntlig och skriftlig kommunikation som hör till ämnet svenska. Dessa kunskaper kan tillägnas inom andra gymnasieprogram och inriktningar. Personer med endast gymnasieutbildning konkurreras också lätt ut av personer med relevant högskoleutbildning. Numera anställs oftare mer kvalificerade personer till administrativa uppgifter, som högskoleutbildade controllers.

Utredningens slutsats är att elever med utbildning från inriktningen administration och service får en otydlig yrkeskompetens och möter en oklar arbetsmarknad. Ingen branschorganisation ser i dag inriktningen som en tillräckligt viktig rekryteringsbas för att engagera sig i utbildningen.

6.3.5 Turism och resor

Inriktningen turism och resor inom hotell- och turismprogrammet ska ge kunskaper för arbete med turistinformation, organisation och planering av resor, aktiviteter och upplevelser av olika slag, till exempel natur- och kulturturism. I inriktningen betonas förmåga att informera samt förmåga att organisera och leda aktiviteter och resor. Dessutom betonas kunskaper om resmål och resvägar. Inriktningen kan till exempel leda till arbete med turistinformation och guidning, upplevelser och aktiviteter samt reseplanering, resebyråarbete och försäljning.

[15] SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*, s. 424.

Inriktningen turism och resor infördes i samband med gymnasiereformen 2011. Innan dess låg utbildning med turismanknytning inom flera olika gymnasieprogram. Gymnasieutredningen ville med införandet av inriktningen turism och resor markera turistnäringens växande betydelse i Sverige och ge förutsättningar för en mer fördjupad och kvalificerad utbildning inom området.[16]

I det nationella programrådet för hotell- och turismprogrammet har ledamöterna vid flera tillfällen diskuterat beskrivningen av inriktningen turism och resor och inriktningens innehåll. Ledamöterna menar att inriktningens yrkesutgångar och beskrivningen av inriktningen är för allmänt hållna, vilket skapar otydlighet gentemot skolor och elever. Lärarna behöver tydligare beskrivningar för att kunna genomföra relevanta och intressanta kursupplägg och eleverna behöver tydligare beskrivning vad det är deras utbildning leder till.

Arbeten inom turistnäringen är ofta säsongsberoende och personalomsättningen är hög. Arbetsgivarna är ofta små och medelstora företag. Av dessa anledningar kan det vara svårt att hitta relevanta APL-platser till elever som studerar inriktningen turism och resor. Utredningen erfar av kontakter med gymnasieskolor som erbjuder hotell- och turismprogrammet att det är lättare att hitta relevanta APL-platser inom inriktningen hotell och konferens.

Baserat på kontakter med både gymnasieskolor och branschorganisationer är det utredningens uppfattning att branschen trots allt har ett intresse för utbildningen. Dock är det lättare att hitta lokalt engagemang för inriktningen hotell och konferens än för inriktningen turism och resor. Utredningens slutsats är att yrkesområdet ännu saknar branschorganisationer som är tillräckligt intresserade av inriktningen för att formulera tydliga kompetenskrav och lägga resurser på att kvalitetssäkra utbildningen.

[16] SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*, s. 435.

6.4 Förslag om statsbidrag för att utveckla regionala stödfunktioner

Utredningens förslag: Branschorganisationer med svag regional organisation ska kunna ansöka om statsbidrag för att utveckla regionala stödfunktioner. De regionala stödfunktionerna ska samordna och stödja den lokala arbetsmarknadens samverkan med närliggande gymnasieskolor. Denna samverkan kan ske genom de lagstadgade lokala programråden, genom olika former av samverkansmodeller som exempelvis yrkescollege samt genom de forum och nätverk som aktörer med regionalt utvecklingsansvar erbjuder.

Förslaget är i huvudsak genomfört

I ett pressmeddelande från den 15 oktober 2015 framgår att regeringen har beslutat om ändring i förordningen (2014:375) om statsbidrag för utveckling av lärande på arbetsplatser. Ändringen av förordningen innebär att statsbidrag kan sökas hos Skolverket för att yrkescollege eller liknande samverkansmodeller kan stimuleras och spridas i fler branscher. Statsbidrag får lämnas till arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, organisationer som är gemensamma för arbetsgivare och arbetstagare samt intresseorganisationer i näringslivet. Bidrag får lämnas för insatser för utveckling av regionala stödfunktioner för samverkan mellan skola och arbetsliv om yrkesutbildning inom gymnasieskolan och kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå i syfte att höja utbildningens kvalitet. Förordningen träder enligt uppgift från Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) i kraft den 24 november 2015. Utredningens förslag enligt sammanfattningen ovan är därmed i huvudsak redan genomfört. Utredningen bedömer emellertid att det finns fördelar med att redovisa statsbidragets syfte i detta betänkande. Dessutom föreslår utredningen att anslaget ska utökas.

Alla branscher har inte resurser för en regional organisation

Branschorganisationer som har en väl utvecklad samverkan med utbildningssystemet, genom yrkescollege eller liknande samverkansmodeller, har bra kontakt med de berörda gymnasieskolorna och ofta en hög närvaro i de lokala programråden.[17] Dessa branscher kan vara närvarande på lokal nivå eftersom de har en väl utvecklad regional organisation som fungerar som en brygga mellan den nationella branchorganisationen och de lokala representanterna.

Alla branscher har i dag inte resurser för en sådan regional organisation. Det hindrar dem både från att bygga upp samverkansmodeller för kvalitetssäkring och från att delta aktivt i de lokala programråden ute i landet. Utredningen föreslår ett statsbidrag för regionala stödfunktioner för att fler branschorganisationer ska kunna bygga upp denna kapacitet.

Den regionala nivån behöver stärkas som stöd för lokal samverkan

En branschorganisation som vill säkra kvaliteten inom det yrkesprogram som utbildar mot branschens yrkesområde behöver ha bra kontakt med de gymnasieskolor som erbjuder detta program. Branschrepresentanter på lokal nivå behöver hålla en kontinuerlig dialog med skolans ledning och yrkeslärare kring utbildningens innehåll och utförande samt elevernas resultat.

Att engagera sig i gymnasieskolornas lokala programråd kan vara en stor börda för ett enskilt företag, men till stor nytta för hela branschens kompetensförsörjning. I de branscher där lokal samverkan fungerar bra har klyftan mellan lokala medlemsföretag och branschen som helhet kunnat överbryggas. En viktig förutsättning för detta är någon form av regional organisation som kan medla mellan det verksamhetsnära lokala perspektivet och det övergripande nationella perspektivet.

Utredningen har i sin kartläggning av yrkescollege och liknande samverkansmodeller upptäckt att många branschorganisationer ser den regionala nivån som strategiskt viktig för samverkan mellan utbildningssystemet och arbetslivet. Branschorganisationens regionala organisation kan samordna kontakten med gymnasieskolorna

[17] Se exempelvis Skolinspektionen 2013. *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram*, s. 14.

inom de lokala programråden och administrera de insatser som ingår i branschens modell för kvalitetssäkring, exempelvis regelbundna kontroller av branschcertifierade skolor eller yrkesprov för elever.

Besöksnäringen och handelsbranschen är två exempel på branscher som uppger till utredningen att de saknar en regional organisationsnivå och att de ser detta som ett hinder för att höja ambitionsnivån för sin samverkan med utbildningssystemet. Av svaren på utredningens enkät om lokala programråd framgår att en tredjedel av de skolor som erbjuder handels- och administrationsprogrammet saknar lokalt programråd för detta yrkesprogram (se kapitel 5). För hantverksprogrammet och restaurang- och livsmedelsprogrammet saknar drygt en femtedel av de skolor som svarat på enkäten ett lokalt programråd för dessa yrkesprogram.

Den regionala organisationen kan se olika ut. Inom Teknikcollege och Vård- och omsorgscollege finns regionala processledare och samordnare. Plåt- och ventföretagen har en yrkeskommitté i varje län som består av representanter för respektive branschpart. Byggnadsindustrins yrkesnämnd har regionala yrkesnämnder. Frisörföretagarna har utbildningsnämnder som även består av representanter från Handelsanställdas förbund. Oavsett form och namn har den regionala organisationen två viktiga uppgifter: att samordna den lokala samverkan mellan skola och arbetsliv samt att fungera som en brygga mellan den lokala och den nationella nivån inom branschen.

Av utredningens kartläggning av samverkansmodeller framgår att även relativt små branscher med ett litet antal gymnasieelever kan ha en struktur med fungerande partsgemensam representation på exempelvis länsnivå. Alla branschorganisationer har dock inte resurser till att bygga upp en regional nivå inom sina organisationer. Andra branschorganisationer kan ha en regional nivå i vissa delar av landet, men sakna en sådan i andra.

Statsbidrag för regionala stödfunktioner

Utredningen har identifierat den regionala nivån som en nyckelfunktion för att arbetsmarknadens organisationer ska kunna samverka med utbildningssystemet, både inom de lagstadgade lokala programråden och genom branschorganisationernas egna, frivilliga

samverkansmodeller. Utredningen föreslår därför att branschorganisationer som har en svagt utvecklad regional organisation ska kunna ansöka om statsbidrag för att utveckla regionala stödfunktioner. Statsbidraget kan också sökas av branschorganisationer som har en uppbyggd regional organisation i vissa delar av landet för att täcka områden där regional organisation i dag saknas.

De regionala stödfunktionerna ska samordna och stödja den lokala arbetsmarknadens samverkan med närliggande gymnasieskolor, exempelvis inom ramen för de lokala programråden. Statsbidraget kommer också främja utvecklingen av samverkansmodeller för kvalitetssäkring, exempelvis yrkescollege. De regionala stödfunktionerna bör även kunna utnyttja etablerade aktörer, nätverk och forum på regional nivå, som exempelvis Arbetsförmedlingens branschråd samt de kompetensplattformar som etablerats av aktörer med regionalt utvecklingsansvar. Samverkan med sådana aktörer kan även omfatta andra utbildningsformer än gymnasieskolan.

De regionalt utvecklingsansvariga aktörerna har inom ramen för sitt arbete med kompetensförsörjning – och med kompetensplattformarna som verktyg – ofta initierat tillkomsten av samverkansarenor och nätverk genom att bjuda in företag, branschorganisationer, fackliga företrädare och utbildningsanordnare för att diskutera behovet av arbetskraft. De kan bidra med regionala prognoser men också visa på goda exempel på arbete från olika branscher. De regionalt utvecklingsansvariga aktörerna genomför även andra kunskapshöjande insatser för berörda aktörer som syftar till att förbättra matchningen på den regionala arbetsmarknaden.

Arbetsförmedlingen arbetar med branschkontakter bland annat genom branschråd som finns på regional och nationell nivå. I branschråden ingår Arbetsförmedlingen, arbetsgivare- och arbetstagarorganisationer samt enskilda arbetsgivare. Det primära uppdraget för branschråden är att förbättra matchningen inom berörd bransch eller yrke genom att öka Arbetsförmedlingens kunskaper om de behov som finns och utveckla samarbetet mellan Arbetsförmedlingen, företagen och de fackliga organisationerna. Branschråden kan även förmedla information om behov och kompetenskrav som har betydelse vid arbetsmarknadsutbildning.

Branschorganisationer som i dag har regionala stödfunktioner har utformat dessa på olika sätt. Två branscher med väl utvecklad regional nivå är tekniksektorn och byggnadsindustrin. Teknik-

college har 26 regioner med en processledare vardera som arbetar 25–100 procent av heltid. Byggnadsindustrins yrkesnämnd har 24 BYN-regioner med regionala yrkesnämnder som sköter frågor om gymnasieutbildning, färdigutbildning, yrkestävlingar, etc. I stora BYN-regioner som Stockholm, Göteborg och Malmö finns vanligtvis en person som arbetar heltid och ett antal fackliga representanter som lägger 10–15 procent av sin arbetstid på att arbeta för yrkesnämnden. I mindre BYN-regioner behövs endast några personer på deltid.

Även relativt små branscher med många småföretagare kan bygga upp en regional organisation. För utbildning av plåtslagare finns det i varje län lokala yrkeskommittéer som består av två personer från arbetsgivarsidan och två personer från arbetstagarsidan. Den ena arbetsgivarrepresentanten är Entreprenörföretagens regionala företagsrådgivare, den andra en arbetsgivare. Arbetstagarsidan representeras av fackförbundet Byggnads huvudyrkesombud i yrket samt en plåtslagare.

En miniminivå för regional närvaro skulle kunna vara en arbetsgivarrepresentant och en arbetstagarrepresentant per län som lägger runt 10 procent av sin arbetstid på att stödja lokala gymnasieskolor och arbetsgivare. Dessa personer bör ha en position inom sina respektive partsorganisationer som möjliggör en strategisk överblick av yrkets kompetenskrav och regionens arbetskraftsbehov. Det kan exempelvis vara en facklig ombudsman och en affärsområdeschef. Om vi antar att denna organisation finns i 20 regioner kostar det sammanlagt 3 302 160 kronor per år för en bransch att upprätthålla en regional närvaro på länsnivå.[18]

Det blir dock upp till de sökande branschorganisationerna att avgöra hur den regionala organisationen bör se ut i respektive bransch. Organisationen kommer se olika ut beroende på branschens näringslivsstruktur och utbildningens utbredning över landet. Det statsbidrag som utredningen föreslår har inte för avsikt att täcka hela denna kostnad, men kan fungera som en stödjande delfinansiering.

[18] Genomsnittlig månadslön för en mellanchef med personalansvar är 57 700 kronor. (SCB 2014. *Lönedatabasen*.). Det innebär en månadskostnad på runt 81 934 kronor för arbetsgivaren (givet arbetsgivaravgifter på 42 procent). Genomsnittlig månadslön för en facklig ombudsman är 39 200 kronor (SCB 2014. *Lönedatabasen*.). Det innebär en månadskostnad på runt 55 664 kronor för arbetsgivaren. Om dessa två lägger 10 procent av sin arbetstid i månaden på utbildningsfrågor blir det en kostnad på 165 108 kronor om året för en region.

Finansiering av statsbidraget

Regeringen avsatte i budgetpropositionen för 2015 medel för att stimulera framväxten av så kallade yrkescollege på gymnasieskolans yrkesprogram.[19] Regeringen har för denna satsning budgeterat 2,5 miljoner kronor under 2015 och 5 miljoner kronor årligen 2016–2018. Utredningen har identifierat den regionala nivån som mycket viktig för att utveckla yrkescollege och liknande samverkansmodeller. De regionala stödfunktioner som branschorganisationer kan utveckla med hjälp av det statsbidrag som utredningen föreslår kommer även att kunna användas för att utveckla frivilliga samverkansmodeller i stil med yrkescollege. Utredningen föreslår därför att statsbidraget för utveckling av regionala stödfunktioner finansieras med avsatta medel för att främja yrkescollege och andra samverkansmodeller.

Utredningen bedömer dock att de medel regeringen avsatt för utveckling av yrkescollege inte är tillräckliga för att ge avsedd effekt. Satsningen för 2016–2018 bör därför utökas till 15 miljoner kronor årligen. Utökningen bör finansieras genom att medel överförs från anslagna medel till statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.[20]

Statsbidraget för gymnasial lärlingsutbildning kan sökas av huvudmän för elever som studerar gymnasial lärlingsutbildning. Högsta belopp som huvudmannen kan söka per elev och läsår är i dag 10 000 kronor för huvudmannens egna utvecklingskostnader, 47 500 kronor för ersättning till den arbetsgivare som tar emot eleven som lärling och ytterligare 10 000 kronor för ersättning till arbetsgivaren om elevens handledare är utbildad.

För 2015 har regeringen meddelat att Skolverket får använda 457 miljoner kronor för statsbidraget för gymnasial lärlingsutbildning.[21] Att döma av Skolverkets prognoser och de minskningar av bidraget som regeringen aviserat i budgetpropositionen för 2016 kommer det för 2016 finnas 415 miljoner kronor anslaget för detta ändamål, 448 miljoner för 2017 och 475 miljoner kronor för 2018.[22]

---

[19] Prop. 2014/15:99.
[20] Förordning (2011:947) om statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.
[21] Skolverkets regleringsbrev för 2015, s. 24.
[22] Enligt Skolverkets prognoser i maj 2015 har myndigheten för 2016 budgeterat 503 miljoner kronor, för 2017 budgeterat 543 miljoner kronor och för 2018 budgeterat 575 miljoner kronor. Regeringen föreslår i budgetpropositionen för 2016 att anslaget minskas med 88 miljoner kronor 2016, 95 miljoner kronor 2017 och 100 miljoner kronor årligen från och med 2018. Prop. 2015/16:1. Utgiftsområde 16, s. 221.

Statsbidraget lämnas i mån av medel. Vid en översökning minskas bidraget proportionerligt för samtliga sökande.

Syftet med statsbidraget till de arbetsplatser som tar emot elever som lärlingar är att öka arbetsplatsernas kapacitet att delta i den gymnasiala yrkesutbildningen. De regionala stödfunktioner som utredningen föreslår ska stödjas kommer kunna öka arbetsmarknadens engagemang inom såväl lärlingsutbildning som i huvudsak skolförlagd yrkesutbildning. Utredningen anser därför att en omfördelning av medlen inte strider mot den ursprungliga avsikten för de avsatta medlen.

6.5 Kartläggning av samverkansmodeller

I följande avsnitt presenteras olika branschorganisationers initiativ till samverkan med gymnasieskolans yrkesprogram. Kartläggningen gör inte anspråk på att vara heltäckande eftersom samverkan är en pågående process vars former ständigt utvecklas.

Genomgången ger exempel på de olika former för samverkan som förekommer just nu. Utredningen har strävat efter att även redovisa mindre branschers samverkans- och kvalitetssäkringsarbete.

I tabell 6.3 är de samverkansmodeller som beskrivs i utredningens kartläggning kategoriserade efter vad branschorganisationerna gör. Tabellen illustrerar att en samverkansmodell kan fokusera på olika saker och organiseras på olika sätt, allt efter branschorganisationernas behov och förutsättningar.

Tabell 6.3 Branschorganisationers former för kvalitetssäkring

Exempel på samverkansmodeller som var aktiva 2015

Branschägd gymnasieskola eller annan utbildningsanordnare	Kontroll av utbildningsförlopp genom certifiering av huvudmän och gymnasieskolor m.m.	Kontroll av utbildningsresultat genom yrkesprov för elever, validering m.m.	Kommuner i regional samverkan
	Vård- och omsorgscollege		
	Teknikcollege		
Elteknikbranschens gymnasieskola			
Plåt- och ventforums teknikcentrum			
	VVS-branschens ”förstklassig skola”		
	Byggnadsindustrins ”branschrekommenderad skola”		
	Handelsbranschens certifiering		
	Transportbranschens certifierade APL-handledare		
	Skogsnäringens lokala programråd		
	Svensk energis skolsamverkan		
	Livsmedelsbranschens stödmaterial		
		Hantverksrådets gesällprov för målare, frisörer, florister etc	
		Naturbrukets ”grönt kort”	
		Hotell- och restaurangbranschens valideringsarbete	
		Fordonsbranschens yrkesprov	

6.5.1 Yrkescollege

Teknikcollege

Teknikcollege är en samverkansmodell där företag, gymnasieskolor och kommuner samarbetar för att öka attraktionskraften och kvaliteten på tekniskt inriktade gymnasieutbildningar. Det är svaret på en rad bekymmersamma observationer i början av 2000-talet som rörde industrins framtid. Industriföretag började flytta ut från landet, intresset för industriteknisk gymnasieutbildning var lågt och kommunerna började lägga ner dyra utbildningar för att spara. Teknikcollege drivs av Industrirådet, som består av fackföreningar

och arbetsgivarorganisationer inom industrin[23]. År 2004 påbörjades arbetet och 2007 bildades Riksföreningen Teknikcollege.

De gymnasieutbildningar som kan ingå i Teknikcollege är teknikprogrammet, industritekniska programmet, samt el- och energiprogrammet. Inom Teknikcollege finns i dag 143 certifierade utbildningsanordnare, 180 kommuner, cirka 2 000 samverkansföretag samt 16 000 studerande.

För att få certifieras som Teknikcollege ska företag, skolhuvudmän och kommuner samverka kring utbildningar på både gymnasial och eftergymnasial nivå. Det krävs att minst tre kommuner har ett sådant samverkansavtal för att få bilda en Teknikcollegeregion. Inom varje Teknikcollegeregion finns en regional styrgrupp samt lokala styrgrupper. En styrgrupp leds av en ordförande från näringslivet. Näringslivet är med och styr utbildningarnas inriktning, innehåll och genomförande.

Certifiering av Teknikcollege sker genom granskning och kvalitetssäkring utifrån tio kriterier. Förutom det regionala perspektivet och samverkan med arbetslivet är arbetsplatsförlagt lärande, krav på maskiner och utrustning, sammanhållna arbetsdagar samt lagarbete och ämnesintegration viktiga kriterier som granskas.

För närvarande finns 26 certifierade Teknikcollegeregioner i landet. De ansvarar för kvalitetssäkring av de utbildningar som sker i lokala Teknikcollege. Till sin hjälp har styrgruppen för Teknikcollegeregionen en processledare som arbetar operativt. Processledaren är också en viktig länk mellan regionen och riksföreningen. Vanligtvis är det kommuner eller regionförbund som ansvarar för anställningen av processledaren, som kan variera mellan 25 och 100 procent av en heltid. Genomsnittet är 60 procent av en heltid. Omvandlat till heltid motsvarar det 16 heltidstjänster i hela landet.

Riksföreningen leder utvecklingsarbetet med stöd av ett kansli med anställd personal. Kostnaderna för kansliet täcks av riksföreningen och Teknikcollegeregionerna. Därutöver har man fått statliga utvecklingsmedel för olika typer av aktiviteter och utvecklingsgrupper. Sedan 2007 har riksföreningen fått cirka 500 000 kronor per år i utvecklingsmedel från staten. År 2013 fick riksföreningen

[23] Dessa är Teknikföretagen, Livsmedelsföretagen, Trä- och Möbelföretagen, Industriarbetsgivarna, Industri och kemigruppen, Skogsindustrierna, IF Metall, GS Facket, Sveriges Ingenjörer och Unionen.

ett särskilt tillskott från staten på 3 miljoner kronor för informationsinsatser i syfte att öka rekryteringen till industrirelevanta utbildningar.

Vård- och omsorgscollege

Vård- och omsorgscollege skapades 2008 och 2012 bildades Föreningen Vård- och omsorgscollege. Föreningen har en styrelse som utgörs av arbetsgivarorganisationerna Sveriges Kommuner och Landsting, KFO, PACTA, Vårdföretagarna samt fackförbundet Kommunal. Det operativa arbetet utförs av ett kansli vars arbete stöds av ett nationellt råd, där representanter för ovanstående organisationer ingår. Föreningens verksamhet finansieras genom medlemsavgifter, serviceavgifter, certifieringsavgifter och konferensavgifter.

För närvarande finns 19 regionala Vård- och omsorgscollege och 73 lokala Vård- och omsorgscollege som sammanlagt omfattar 97 gymnasieskolor.

Den nationella nivån i Föreningen Vård- och omsorgscollege ansvarar för de kvalitetskriterier som utgör grunden för certifiering av Vård- och omsorgscollege i landet, samt för genomförandet av själva certifieringarna. Vid ansökan om certifiering finns tio kriterier som ska uppfyllas. Kriterierna berör analys av den lokala arbetsmarknaden och målen för det lokala Vård- och omsorgscolleget samt beskrivning av samverkan mellan olika lokala avnämare och olika utbildningsaktörer inom vuxenutbildningen och högskolan. Därutöver ska det redovisas hur arbetsplatsförlagt lärande, handledarutbildning, lärmiljöer och arbetssätt, arbete med genus och mångfald samt kvalitetsarbete och uppföljning är tänkt att utformas.

Ett regionalt Vård- och omsorgscollege bildas av minst tre kommuner och ett landsting eller en region. Uppdraget är att inventera kompetensbehov inom vård och omsorg, omvärldsbevaka och skapa samordningsvinster. Dessa uppdrag hanteras av en samordnare som finns i varje regionalt college med uppgift att hålla ihop det regionala arbetet. Samordnaren håller också kontakten med andra regionala college och med föreningen centralt. En annan viktig funktion är att stötta blivande lokala Vård- och omsorgscollege både i ansökningsarbetet och i det fortsatta arbetet. Samordnarna

är ofta knutna till ett region- eller kommunalförbund. Det regionala colleget har också det övergripande ansvaret för kvalitetsuppföljning av de lokala college som ingår i regionen.

För att ett lokalt Vård- och omsorgscollege ska kunna bildas måste det finnas ett regionalt Vård- och omsorgscollege som det blivande lokala colleget kan tillhöra. En eller flera kommuner kan tillhöra ett lokalt Vård- och omsorgscollege. Verksamheten bygger på vård- och omsorgsprogrammet där det är vanligt att både gymnasieskolor och en eller flera vuxenutbildare ingår.

Från och med 2014 kan utbildare som erbjuder barn- och fritidsprogrammet med inriktning socialt arbete ingå i Vård- och omsorgscollege efter en certifiering. En förutsättning är att två särskilda fördjupningskurser erbjuds. Även yrkeshögskoleutbildningar kan ingå i lokala Vård- och omsorgscollege.

6.5.2 Branschcertifierade och branschgodkända skolor

Det förekommer att branschorganisationer driver gymnasieskolor genom ett partsgemensamt aktiebolag. Andra branschorganisationer utvecklar nätverk av branschgodkända skolor där branschen vill kvalitetssäkra utbildningarna och anordnarna genom tydliga krav.

Elteknikbranschens gymnasium

Elteknikbranschens gymnasium (ETG) är en fristående gymnasieskola i Nyköping som ägs gemensamt av Elektriska Installatörsorganisationen (EIO) och Svenska Elektrikerförbundet (SEF). ETG är även namnet på branschens utbildningskoncept som får allt större spridning.

ETG startade eftersom branschorganisationerna upplevde att utbildningen hade kvalitetsbrister. Antalet arbetsplatser för arbetsplatsförlagt lärande och färdigutbildning som lärling var otillräcklig, eller så fick utbildningsanordnare inte fram tillräckligt många APL-platser. Enligt EIO och SEF har tillkomsten av allt fler utbildningsanordnare inneburit att det finns för många utbildningsplatser i relation till efterfrågan på installationselektriker. Inom gymnasieskolan utbildas ungefär dubbelt så många elektriker som

kan tas emot av branschen för arbetsplatsförlagt lärande och lärlingsanställningar i den efterföljande färdigutbildningen.

Genom ETG skapades ett alternativ till den traditionella modellen med 1 600 timmars lärlingsperiod efter avslutad gymnasieutbildning. I ETG garanteras APL-tiden och utbildningen avslutas med ett yrkesprov som efter godkännande leder till att eleven får sitt yrkesbevis som elektriker. I den traditionella modellen görs i stället yrkesprovet i slutet av lärlingsperioden.

ETG-konceptet ställer en rad krav på utbildningsinnehållet, genomförandet och utbildningsanordnarnas ansvar som certifierade ETG-skolor. Gymnasieskolorna förutsätts ha ett lokalt programråd, ett så kallat ETG-råd. De förutsätts också vara delaktiga i samverkan inom ETG-nätverket, lämna information i specifika frågor samt ansvara för den egna marknadsföringen. För att vara en del av ETG-nätverket betalar gymnasieskolan en avgift om 2 000 kronor per elev och år.

Utbildningsförloppet ska följas av kontinuerliga avstämningar i form av tester för att se till att eleven klarar de olika momenten som avsett. Gymnasieskolan ska också garantera eleven 600 timmars arbetsplatsförlagt lärande. Det finns krav på gymnasieskolan om vilka förutsättningar som ska gälla för att få en ETG-examen som också ger yrkesbeviset i direkt anslutning till examen. Det innebär att eleven inte behöver någon efterföljande lärlingstid för att vara anställningsbar. Branschens ambition är att denna modell ska sprida sig till andra gymnasieskolor och fullt utbyggd bestå av ett nätverk om cirka 30–35 gymnasieskolor. Det bedöms vara tillräckligt för att möta branschens behov av installationselektriker.

PVF Teknikcentrum i Katrineholm

PVF Plåt & Vent Forum AB ägs gemensamt av Plåtslageriernas Riksförbund och Svenska Byggnadsarbetarförbundet. Bolaget utgör i sin tur huvudman för PVF Teknikcentrum i Katrineholm som är plåtslageribranschens egen skola och centrum för kompetensutveckling. På PVF Teknikcentrum genomförs bland annat kompletterande utbildningar för gymnasieelever och företagslärlingar från hela landet. På PVF Teknikcentrum avlägger lärlingar yrkesexamen för att få sitt yrkesbevis. Man erbjuder också vidareutbild-

ning inom olika områden både som byggnads- och ventilationsplåtslagare.

PVF Teknikcentrum kräver att utbildningsanordnare som skickar elever till skolan ska vara godkända av branschen. För att bli det krävs att utbildningsanordnaren uppfyller vissa kriterier utformade av yrkesnämnden (se avsnitt nedan). På PVF Teknikcentrum ges varje elev en individuell studieplan. Målet är att eleven ska få betyg för samtliga inriktningsgemensamma kurser och fördjupningskurser, totalt 400 plus 800 gymnasiepoäng. Det ska uppnås under de tre perioder omfattande totalt tolv veckor som eleven är på skolan. Det handlar till största delen om nyinlärning av svårare moment som ställer stora krav på kvalitet i utförandet. Om eleven redan lärt sig momentet på sitt arbetsplatsförlagda lärande valideras i stället elevens kunskaper. Det innebär i realiteten att PVF Teknikcentrum och APL-platsen växelverkar och att företaget till största delen lär ut enklare moment samt står för färdighetsträning, medan PVF Teknikcentrum lär ut svårare moment och kvalitetssäkrar utbildningen. Det är endast tillsammans med ett kvalitativt arbetsplatsförlagt lärande på företag som eleven kan tillgodogöra sig 1 200 poäng, även om tiden på PVF är cirka åtta timmar per dag. Kostnaden för den gymnasieskola som skickar en elev till PVF Teknikcentrum uppgår i dag till 75 000 kronor för hela utbildningen. I detta ingår boende och mat under skoltid.

PVF-godkänd utbildningsanordnare

Tillämpningen av kvalitetskriterierna omfattar alla utbildningsformer. Det innebär att kriterierna ska tillämpas på skol- och företagsförlagd gymnasieutbildning, företagslärling, kommunal vuxenutbildning samt arbetsmarknadsutbildning.

Vid ansökan om att bli branschgodkänd ska en rad olika förhållanden och förutsättningar för att bedriva utbildningen beskrivas, bl.a. organisation, lärarkompetens, lokaler och utrustning. För varje undervisande lärare ska en meritförteckning bifogas ansökan. Efter genomförd utbildning förbinder sig också utbildningsanordnaren att lämna in betyg och ett skriftligt omdöme till den lokala yrkeskommittén. Syftet med det förfarandet är att yrkesnämnden ska kunna göra en bedömning av den studerandes resterande utbild-

ningstid samt inplanering av examensprov. På grundval av innehållet i ansökan samt den lokala yrkeskommitténs yttrande beslutar sedan PVF yrkesnämnd om godkännande eller ej.

Efter att ansökan är godkänd startar en process där utbildningsanordnaren kallas till ett möte med den lokala yrkeskommittén. Det finns en yrkeskommitté i varje län som består av en representant för respektive branschpart. Vid mötet går parterna igenom kursplanen samt preciserar formerna för informationsutbyte och framtida samverkan. Mötet protokollförs och utgör sedan utgångspunkt för gruppens fortsatta arbete. Yrkesnämnden betonar att det är viktigt för branschens trovärdighet att i informationen till kommande elever påtala vikten av att utbildningsanordnaren är godkänd.

Byggnadsindustrins Branschrekommenderad skola

Byggnadsindustrins yrkesnämnd (BYN) erbjuder en kvalitetsmärkning till gymnasieskolor med bygg- och anläggningsprogrammets inriktningar anläggningsfordon, husbyggnad samt mark- och anläggning. De gymnasieskolor som uppfyller kriterierna bedöms ha förutsättningar att ge grundläggande yrkesutbildning som uppfyller branschens krav och kan då utses till Branschrekommenderad skola. Syftet är att tydliggöra branschens prioriterade förväntningar på gymnasieskolor som utbildar för branschens yrken och bidra till utveckling av utbildningen så att alla elever kan få utbildning med bra kvalitet.

Skolans ansökan görs via en webbenkät. Svaret på enkäten ska sedan tas upp och godkännas av det lokala programrådet och därefter skickas den till BYN:s kansli. Ansökan bedöms sedan av den regionala yrkesnämnden och därefter fattas beslut om godkännande av Byggnadsindustrins centrala yrkesnämnd.

Kriterierna för att uppnå branschrekommendation rör bland annat områden som programråd, samverkan med branschen, lokaler, maskinell utrustning, rutiner för kvalitetssäkrat arbetsplatsförlagt lärande, arbetsmiljö samt lärartäthet och behörighet. Programrådet på gymnasieskolor som är branschrekommenderade ska minst en gång per år gå igenom enkätfrågorna för att säkerställa att alla kriterier är uppfyllda. För närvarande finns omkring 115 bransch-

rekommenderade skolor i landet. Från och med 2015 är branschrekommendationen tidsbegränsad och omprövas efter två år.

Utöver Branschrekommenderad skola finns också en kvalitetssäkringsmodell för vuxenutbildningen som kallas Godkänd utbildningsgivare. Ansökan kan göras av en kommunal eller fristående skola eller ett utbildningsföretag.

BYN har beviljats statliga medel av Skolverket för utveckling av det arbetsplatsförlagda lärandet. Projektet är inriktat på att utveckla en webbaserad APL-bok som kan liknas vid en loggbok att använda under APL-perioden. Till det utvecklas ett stöd för utbildning av handledare med pedagogiskt innehåll. Branschen vill stödja små yrkesområden där det finns många fåmansföretag. I projektet är handledarutbildningen inriktad mot mur- och putsbranschen. BYN åtar sig också att marknadsföra resultaten och fortbilda yrkeslärare.

BYN har ett långsiktigt mål om att materialet ska vara implementerat på alla branschrekommenderade gymnasieskolor inom tre år.

VVS-branschens Förstklassig skola

VVS-branschens yrkesnämnd består av VVS-företagen och Svenska Byggnadsarbetareförbundet. Till nämnden finns en regional organisation bestående av elva regioner i landet. I varje region finns utbildningsansvariga som är anställda hos någon av parterna, med ansvar för kontakter med skolor, företag och lärlingar.

Traditionellt finns ett system med branschprov för att individen ska kunna få ett yrkesbevis för något av branschens yrken. Provet mäter individens teoretiska och praktiska kunskaper och prövar förmågan att planera arbetet och lösa problem. All yrkesutbildning, såsom gymnasieutbildning, företagslärling eller annan vuxenutbildning, avslutas med ett branschprov.

Yrkesnämnden har också tagit fram en kvalitetssäkringsmodell av gymnasieskolor och andra utbildningsanordnare. Kvalitetssäkringsmodellen kallas Förstklassig skola. En skola kan efter ansökan få utmärkelsen Försklassig skola av Yrkesnämnden. Det sker på rekommendation från utbildningsansvariga i regionen. För att få utmärkelsen behöver skolan redovisa att man följer ämnesplanerna och vilka läromedel som används. Skolan ska även redovisa hur det arbetsplatsförlagda lärandet hanteras, vilka yrkeslärare skolan har

och deras yrkeskompetens samt att lokalerna har rätt utrustning och är säkra att vistas i. Gymnasieelever i den tredje årskursen får dessutom ge sin syn på utbildningen via en enkät som sedan jämförs med gymnasieskolans ansökan. Regionens utbildningsansvariga ska ha möjlighet att besöka gymnasieskolan och att delta i programråd under ansökningsperioden. Varje år omprövar yrkesnämnden om skolan fortfarande lever upp till kriterierna för Förstklassig skola.

Det uttalade syftet med utmärkelsen och de krav det medför säkerställer att eleverna får en bra förberedelse inför färdigutbildningen som lärling efter gymnasieskolan. Det bidrar även till att öka elevens möjlighet att klara det avslutande branschprovet.

Det finns en skillnad mellan gymnasieskola och vuxenutbildning när gäller Förstklassig skola. För en gymnasieskola är utmärkelsen en kvalitetsstämpel och frivillig att ansöka om. För vuxenutbildning, arbetsmarknadsutbildning eller företagslärlingsutbildning är ansökan nödvändig för att eleverna ska få tillgodoräkna sig hela skolutbildningen. Risken är annars att eleven behöver läsa in extrakurser eller en längre utbildning på företag innan branschprovet kan göras.

Yrkesnämnden har beviljats statliga medel av Skolverket för utveckling av det arbetsplatsförlagda lärandet. Projektet består i framtagandet av en handledarbok som stöd för både handledaren och eleven. Handledarboken syftar till att underlätta kommunikation och synliggöra värderingar som ett pedagogiskt verktyg. I handledarboken finns också utbildningens samtliga moment upptagna vilket underlättar kontrollen av att eleven gått igenom utbildningens alla delar.

I det nya VVS- och fastighetsprogrammet har en fastighetsinriktning införts. Av den anledningen har Fasighetsbranschens utbildningsnämnd inför höstterminen 2014 tillfört en egen kvalitetssäkring som kallas Rekommenderad skola av fastighetsbranschen.[24] Rekommendationen baseras på förekomsten av behöriga lärare med branscherfarenhet, uppdaterade och ändamålsenliga läromedel samt kvalitativt arbetsplatsförlagt lärande på branschföretag med utbildade handledare. Det är frivilligt för gymnasieskolor att ansöka och

[24] I nämnden representeras Arbetsgivarorganisationerna Fastigo, Almega Fastighetsarbetsgivarna och KFO, branschorganisationerna Sabo, Fastighetsägarna, arbetstagarorganisationerna Fastighetsanställdas förbund, Kommunal, SEKO, Unionen, Vision, Ledarna, Jusek, Civilekonomerna, Sveriges Ingenjörer, SSR och Sveriges Arkitekter.

branschrekommendationen kräver att man först blivit godkänd som Förstklassig skola av VVS-branschens yrkesnämnd. Rekommenderad skola av fastighetsbranschen är därför tänkt som ett branschspecifikt tillägg.

Handelns yrkesnämnds certifiering

Inom handelsbranschen har parterna Svensk Handel, Handelsanställdas förbund och KFO skapat Handelns yrkesnämnd, som är relativt nyetablerad. Under arbetet med Servicecollege var det många regioner och enskilda utbildningar som efterfrågade ett projekt inriktat mot handeln. Vissa regioner ville starta Handelscollege. Detta är något som branschens parter har tagit fasta på. Behovet har utmynnat i en certifieringsmodell vars övergripande målsättning är att stärka handels- och administrationsprogrammet.

Kriterierna för certifiering syftar till att ge utbildningarna ett strukturstöd så att elevens kompetens tydligt synliggörs för såväl arbetsgivare som eleven själv. Det görs genom beskrivningar av de generella och handelsspecifika kompetenser som eleverna förväntas uppnå i utbildningen. Dessutom ska certifieringen bidra till att utbildningens kvalitet kontinuerligt följs upp och utvecklas. Certifieringskriterierna omfattar områden som en generell beskrivning av skolan och utbildningens utformning, intern och extern samverkan och information, kompetens och resurser samt uppföljning och utvärdering. De lokala programrådens viktiga roll betonas särskilt och är en del i certifieringen. Certifieringsutförare är Handelns yrkesnämnd.

Modellen bygger på en första certifieringsperiod om tre år med uppföljningsbesök efter ett år. Därefter görs uppföljningsbesök med återcertifiering vartannat år. Dessa uppföljningar baserar sig på skolans egen verksamhetsrapport, skolans plan för nästkommande två år, kontakter med samverkande företag samt möte med skolledning, arbetslag och elever. Skolan får betala en certifieringsavgift till Handelns yrkesnämnd i samband med ansökan.

Svensk Energis skolsamverkan

Svensk Energi är branschförening för 169 medlemskoncerner och cirka 380 företag bestående av elproducenter, eldistributörer och elhandlare. Branschen sysselsätter cirka 30 000 medarbetare. Svensk Energi ansvarar för branschens kompetensuppbyggnad. Organisationen stödjer och samverkar med relevanta gymnasie- och yrkeshögskoleutbildningar och är engagerad i ledningsgrupper och lokala programråd. Svensk Energi samarbetar med tre gymnasieskolor som erbjuder yrkesprogram. Två av dessa är riksrekryterande.

Svensk Energi stödjer och samordnar även utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan. Elever från yrkeshögskolan och gymnasieutbildningar med branschsamverkan ser branschen som extra viktiga eftersom de är anställningsbara direkt. Svensk Energi tillhandahåller också informationsmaterial och läromedel om el- och energibranschen. Därutöver är man engagerad i både högskole- och arbetsmarknadsutbildning. Från den senare utbildningsformen kan man rekrytera distributionselektriker som omskolats efter att de inte lyckats få en lärlingsplats som installationselektriker.

6.5.3 Kvalitetssäkring genom kontroll av utbildningsförlopp, utbildningsresultat, branschprov eller genom validering

Grönt kort

Naturbrukets yrkesnämnd (NYN) är ett samarbetsorgan för att främja yrkesutbildning, fortbildning och rekrytering inom lantbruk, trädgård och djursjukvård.[25]

NYN har utvecklat en diplomering som kallas Grönt Kort. Diplomeringen utvecklades mot bakgrund av en upplevd brist på kompetent arbetskraft och otydliga karriärvägar för naturbruksprogrammets elever. Branschen anser att situationen förbättrats i och med gymnasiereformen 2011. Man anser att gymnasiearbetet, som delvis bygger på Grönt Kort, blivit bättre och att naturbruksprogrammet har fått tydligare yrkesutgångar.

[25] Medlemsorganisationer är Lantbrukarnas Riksförbund, Skogs- och Lantarbetsgivareförbundet, Svenska Kommunalarbetareförbundet, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, Skogs- och Lantbrukstjänstemannaförbundet, Trädgårdsanläggarna i Sverige, Gröna näringens riksorganisation samt Svensk Djursjukvård.

Det finns tre nivåer för Grönt Kort: en grundläggande nivå, en specialist- eller förmansnivå och en företagsledarnivå. Grönt Kort består av både ett teoretiskt och ett praktiskt prov och båda proven genomförs samma dag på en gård eller ett skoljordbruk. Kunskaperna som prövas berör produktionsområdena mjölk, gris, växtodling och yrkesodling trädgård. Provet görs alltid av två diplomerare för att få en så riktig och kvalitetssäkrad bedömning som möjligt. Ett av skälen är att arbetsgivarna vill ha en så objektiv bedömning som möjligt av elevens eller den yrkesverksammas anställningsbarhet. Grönt Kort riktar sig inte bara till gymnasieelever som studerar naturbruksprogrammets tredje år utan även till yrkesverksamma som på så sätt får ett intyg på sin kompetens.

Skogsbrukets programrådsverksamhet

Skogsbrukets yrkesnämnd (SYN) har som prioriterad uppgift att arbeta med kompetensförsörjnings- och arbetsmiljöfrågor. I SYN ingår Skogs- och Lantarbetsgivareförbundet (SLA).[26]

SLA har tagit ett brett grepp på den lokala programrådsverksamheten. SLA:s distriktsstyrelser har utsett vilka SLA-företag som på varje skola ska representera SLA i programrådet. Minst fyra ledamöter i ett programråd ska komma från SLA:s medlemsföretag. En av dessa representanter utses till ordförande i det lokala programrådet. Branschorganisationen SMF Skogsentreprenörerna utser en representant till varje lokalt programråd. Skolan bemannar därefter programrådet med andra personer från lokala företag och andra intressenter. Alla deltagare i programrådet ska ha mandat från sitt företag eller organisation att besluta i de frågor som ska behandlas i programrådet. Skolan ska även se till att elevrepresentanter finns med i programrådet.

Minst tre möten per år bör hållas i varje lokalt programråd. Protokoll eller minnesanteckningar ska föras från programrådens möten. Förslag på protokollmall finns på SLA:s hemsida och kopior på protokollen skickas till SLA centralt.

[26] SLA är en arbetsgivarorganisation med cirka 4 000 medlemsföretag verksamma inom skogsbruk, jordbruk, djursjukvård, golf och trädgårdsnäringen.

SLA-gruppen i programråden har bland annat till uppgift att stödja skolans arbete med att ordna lämpliga APL-platser. Gruppen ska också informera sig om hur skolan ger praktikvärdarna information inför praktikperioder och hur skolan inhämtar praktikvärdarnas omdömen om eleverna och hur återkoppling kring det arbetsplatsförlagda lärandet görs.

Det lokala programrådet ska stötta såväl elev som praktikvärd under det arbetsplatsförlagda lärandet. Ledamöterna i programrådet ska även verka för att skolans personal får delta på företagens interna utbildningsdagar.

En annan viktig uppgift för programråden är att attrahera elever till skogsutbildningen. Det görs bland annat genom att programrådet utarbetar lokala marknadsföringsplaner tillsammans med naturbruksgymnasierna. Programrådet kan ansöka om marknadsföringsbidrag hos SLA för de marknadsföringsaktiviteter som har en direkt koppling till skogsutbildningen och där näringslivets representanter ges möjlighet att delta.

SLA ger också ekonomiskt stöd till de arbetsgivare som tar emot elever på arbetsplatsförlagt lärande från naturbruksprogrammets inriktning skog.[27]

TYA-certifierad APL-handledare

Transportfackens yrkes- och arbetsmiljönämnd (TYA) är ett samarbetsorgan mellan parterna i transportbranschen.[28] TYA har cirka 17 000 anslutna företag inom transportbranschen. Totalt omfattas cirka 100 000 anställda som är verksamma inom olika delbranscher som åkeri, renhållning, taxi, markpersonal i flyget, bärgning och bensinstationer. TYA:s uppdrag är ibland annat att genomföra arbetsmiljö- och yrkesfortbildningskurser och att sprida information om transportbranschen.

TYA arbetar även med att påverka skolväsendet för att tillgodose transportnäringens behov av utbildade individer. TYA bidrar till

[27] Ersättningen är 5 000 kronor per maskinvecka (alt. 1 000 kronor/dag) i max 10 veckor per elev. För motormanuell praktik i skogsvård är ersättningen 1 000 kronor (alt. 200 kronor/dag) per vecka i max 2 veckor per elev.

[28] Ingående organisationer är Biltrafikens Arbetsgivareförbund, Petroleumbranschens Arbetsgivareförbund, Motorbranschens Arbetsgivareförbund, Sveriges Hamnar, Flygarbetsgivarna, Almega, KFO, Svenska Transportarbetareförbundet, Ledarna, Unionen, Sveriges Ingenjörer.

utvecklingen av yrkesutbildningen genom att utveckla läromedel och fortbilda lärare. TYA har åtta stycken partssammansatta utbildningsråd vars främsta uppgift är att stärka samverkan mellan skola och arbetsliv. Ledamöterna i utbildningsråden är också aktiva i lokala programråd. Till utbildningsråden finns fem regionala projektledare kopplade, med ansvar för att hålla kontakten mellan branschorganisationen och gymnasieskolor. TYAs verksamhet finansieras genom en avgift på för närvarande 0,20 procent av årslönesumman i branschen. Det är en avgift som samtliga arbetsgivare inom de aktuella avtalsområdena betalar in.

En viktig del i transportutbildningen är att eleverna får tillräcklig mängdträning, vilket är en grundläggande trafiksäkerhetsaspekt. Transportbranschen har därför utvecklat en egen TYA-modell för att kvalitetssäkra utbildningen. Det sker genom utökad samverkan mellan skola och företag med målet att möjliggöra övningskörning och mängdträning i särskilda APL-företag.

TYA-modellen kännetecknas av att TYA:s regionala utbildningsråd godkänner TYA-anslutna företag och handledare. För att vara TYA-certifierad APL-handledare krävs att handledaren är 25 år eller äldre och som minst har en halvtidsanställning. Till det krävs minst 3 års yrkeserfarenhet som lastbilsförare samt innehav av C/CE behörighet i 3 år och att handledaren genomgått TYAs APL-handledarutbildning. Det senare är särskilt viktigt då eleverna tränas i trafikmiljö. Mängdträningen är tänkt att ske efter att eleven övningskört i skolans regi.

Parterna Biltrafikens Arbetsgivareförbund och Svenska Transportarbetareförbundet har beslutat om grundläggande krav på företag som tar emot elever eller kursdeltagare inom vuxenutbildning enligt TYA-modellen. Det innebär att företaget ska vara medlem i Biltrafikens Arbetsgivareförbund och ha kollektivavtal med Svenska Transportarbetarförbundet. Företaget ska dessutom följa god sed på arbetsmarknaden samt ha förutsättningar att genomföra arbetsplatsförlagt lärande.

TYA har beviljats statliga medel av Skolverket för utvecklingen av arbetsplatsförlagt lärande. Projektet baseras på redan befintligt material som TYA utarbetat. Det utgörs av en handbok som stöd för både handledarrollen och själva APL-periodens genomförande. Därutöver har man också tagit fram ett stödmaterial för ledamöterna i de lokala programråden. TYA kommer att använda utveck-

lingsmedlen för att digitalisera det material som nu finns i tryckt form samt att skapa en webbaserad loggbok för APL och en loggboksapplikation.

Frisörbranschens gesällbrev

Frisörbranschens Yrkesnämnd (FYN) är ett partsammansatt organ bestående av Sveriges Frisörföretagare och Handelsanställdas förbund.

Gesällbrevet är branschens yrkesbevis som visar att individen har utbildat sig och avlagt branschens behörighetsprov. Gesällbrevet är beviset på att individen är behörig frisör och har rätt till full lön enligt branschens kollektivavtal. Frisörföretagarnas utbildningsnämnder, som även består av representanter från Handelsanställdas förbund, anordnar delprov och gesällprov och finns på 18 platser i landet.

Det finns tre sätt att bli behörig frisör. Det första är att gå gymnasieskolans hantverksprogram med inriktning frisör. När grundutbildningen i gymnasieskolan är klar avläggs ett praktiskt delprov samt ett teoriprov. Därefter krävs en färdigutbildning på ett frisörföretag i 3 000 timmar som efter godkänt gesällprov ger branschens behörighet som frisör.

Det andra alternativet är att gå en av branschen godkänd privat frisörutbildning med samma färdigutbildningsprocess som i gymnasieskolan. För närvarande finns elva godkända privata utbildningsanordnare. Utbildningen är väl reglerad med grund- och färdigutbildning och progressionen i lärandet är indelat i fyra nivåer. För att kunna dokumentera antalet timmar och vilka nivåer eleven har genomgått ska en utbildningsbok finnas.

Det tredje alternativet är företagsförlagd utbildning, där personen själv måste hitta en salong som vill utbilda och anställa personen. Frisörföretaget måste ha en behörig frisör som handledare och personen behöver vara anställd som trainee i 5 000 timmar (4 nivåer) och ska följa en läroplan för frisöryrket. Delprov och teoriprov avläggs efter 2 000 timmar. Delprovet är en del av gesällprovet som görs under eller efter grundutbildningens nivå 1. Alla elever som genomfört nivå 1 ska erbjudas att avlägga delprov genom frisörföretagarna hos sin utbildningsanordnare eller i annan när-

liggande lokal eller ort. Delprovet ska vara godkänt innan färdigutbildning mot gesällprovet kan påbörjas. Det slutgiltiga gesällprovet görs efter ytterligare 3 000 timmar.

Måleribranschens gesällbrev

Måleribranschens yrkesnämnd (MYN) är ett samarbete mellan Måleriföretagen i Sverige och Svenska Målareförbundet kring yrkesutbildningsfrågor. MYN arbetar i första hand med rekrytering, utbildning och gesällprov.

Det finns i huvudsak två sätt att bli målare. Det vanligaste sättet är att studera bygg- och anläggningsprogrammet med inriktning måleri. Efter utbildningen behöver eleven en lärlingsanställning på ett måleriföretag. Lärlingsperioden uppgår till 6 800 timmar och brukar ta ungefär två år att genomföra.

En utgångspunkt för MYN:s syn på utbildningen är att goda resultat i gymnasiegemensamma ämnen är lika viktigt som goda resultat i yrkesämnen. MYN premierar goda studieresultat för de elever som uppfyller branschens krav då de vid examen tilldelas fler utbildningstimmar än de som inte gör det. Alla målerielever som fullföljt utbildningen tilldelas normalt 2 000 utbildningstimmar. Om eleven uppnått de betygskrav som branschen ställt tilldelas ytterligare 1 000 utbildningstimmar. Det påverkar i sin tur längden på den lärlingsperiod som sedan ska leda till färdigutbildning.

Det andra sättet, för den som inte har en grundläggande yrkesutbildning, är att söka direkt hos ett måleriföretag om att få börja som lärling. Den sökande måste då ha fyllt 19 år. Tidigare hade gymnasieelever företräde till lärlingsplatserna men den regeln är borttagen. MYN har konstaterat brister i de yrkesteoretiska delarna i utbildningen av företagslärlingar. För att komma tillrätta med det har man tagit fram ett eget utbildningsmaterial. Materialet består av en lärobok och en webbplattform och används nu allmänt i landets gymnasieskolor, enlig MYN.

För att få sitt yrkesbevis och gesällbrev som målare krävs ett godkänt gesällprov. Det har hittills bestått av ett yrkestekniskt prov men det planeras att även ett teoretiskt prov ska ingå. Gesällprovet utförs i den senare delen av lärlingsperioden.

Förutom att branschen har sin traditionella form för färdigutbildning och kvalitetssäkring har man också vissa krav på den gymnasiala yrkesutbildningen. När det gäller dimensionering menar MYN att det är utbildningsanordnaren som ska analysera behovet av nya målare i regionen innan måleriutbildning erbjuds. I det sammanhanget erbjuder MYN sig att bidra med branschens bedömningar. Man informerar också utbildningsanordnare om de krav som branschen ställer.

Bland annat vill MYN att alla yrkeslärare ska ha avlagt gesällprov samt ha pedagogisk behörighet och yrkeslärarexamen. Skolan ska erbjuda lokaler som är adekvata för utbildningen och kunna erbjuda APL för samtliga elever. De arbetsplatser där APL erbjuds till elever ska ha tecknat kollektivavtal. Man anser även att det åligger skolan att följa upp och dokumentera elevernas utbildning enligt MYN:s bestämmelser.

Hotell- och restaurangbranschens valideringsarbete

Sveriges Hotell och restauranger (SHR), föregångaren till Visita, har tidigare kvalitetssäkrat skolor. Det visade sig att en kvalitetssäkring av skolor kräver stora resurser och framför allt uppföljning. Av den anledningen har Visita valt att inte återuppta det arbetet. Visita menar att en certifierad gymnasieskola på ett läsår kan tappa sin kvalitet om någon eller några nyckelpersoner lämnar skolan.

Skolinspektionen utövar tillsyn över huvudmän och gymnasieskolor som erbjuder yrkesprogram. Visitas uppfattning är att Skolinspektionen har bristande resurser och kompetens att bedöma en gymnasieskolas förutsättningar och förmåga att bedriva utbildning som motsvarar branschens krav. Det som skulle behöva bedömas är till exempel lärarnas yrkeskunskaper och om utrustning och lokaler möter den standard som krävs för en god yrkesutbildning. Visita har ställt sig till förfogande för att bidra med sina branschkunskaper men har inte fått någon förfrågan om att bistå vid tillsyn av gymnasieskolor som erbjuder programmen.

Besöksnäringen har ett partsgemensamt yrkesråd, Utbildningsrådet för Hotell och Restauranger (UHR).[29] En av rådets främsta uppgifter är att analysera framtidens utbildningsbehov. För att kunna påverka och kvalitetssäkra yrkesutbildningar riktade mot besöksnäringen har UHR tagit fram en valideringsmodell. Modellen omfattar de fyra yrkesinriktningarna kock, servering, konferens och reception. Målsättningen är att alla gymnasieskolor som erbjuder de berörda yrkesprogrammen ska validera sina elever utifrån modellen. Syftet är att få en uppfattning om huruvida eleven uppnått tillräcklig nivå på sina yrkeskunskaper för att vara anställningsbar.

Valideringsprocessen består av tre faser: en fördjupad kompetenskartläggning, en kompetensbedömning för intyg samt en kompetensbedömning för betyg mot kurser i restaurang- och livsmedelsprogrammet samt hotell- och turismprogrammet. Fullt utvecklad kommer valideringsmodellen ha funktionen som yrkesprov och därmed kunna motsvara branschens traditionella gesällprov.

UHR har beviljats statliga medel av Skolverket för utveckling av arbetsplatsförlagt lärande. Syftet med projektet är att skapa samsyn kring de kunskapskrav som utgör grunden för anställningsbarhet. Ett av syftena är att få en mer nationellt likvärdig bedömning av eleverna efter avslutat arbetsplatsförlagt lärande.

6.5.4 Samverkansmodeller under utveckling

Inom flera branscher pågår arbete med att utveckla nya samverkansmodeller eller att vidareutveckla befintliga modeller. Nedan beskrivs två exempel.

Fordons- och transportprogrammet

Motorbranschens yrkesnämnd (MYN) består av två partsorganisationer: Motorbranschens Arbetsgivareförbund och IF Metall. Därtill finns också Lackerarnas yrkesnämnd (LYN) som består av

[29] Rådet består av Visita, Kooperationens Förhandlingsorganisation, KFO, Unionen, samt Hotell- och restaurangfacket, HRF.

ledamöter från Motorbranschens Arbetsgivareförbund och Svenska Målareförbundet.

Branschorganisationerna upplever att det är alltför varierande kvalitet på fordons- och transportprogrammet. Av det skälet har branschorganisationerna själva tagit fram ett slutprov som bland annat syftar till att höja statusen på utbildningen och branschens yrken. Det är också ett sätt att hålla kontakt med skolorna och synliggöra branschens krav för att på så sätt säkerställa kvaliteten på utbildningen.

De fordonstekniska inriktningarna som proven är avsedda för är personbils-, lastbils- och maskinmekaniker, bilskadereparatör, fordonslackerare samt reservdelsspecialist. Provet är webbaserat och består av 50 fordonstekniska frågor som hanteras av en provansvarig på respektive deltagande skola. I samband med provet kan eleven erhålla ett av branschen utfärdat certifikat. För att få ett sådant krävs att eleven har godkänd yrkesutbildning och ett visst antal godkända poäng på motorbranschens slutprov. Med godkänd yrkesutbildning avses att skolan även ska ha godkänt eleven utifrån de branschkrav som båda motorbranschens yrkesnämnder har. Därtill ska eleven ha godkända betyg i de gymnasiegemensamma ämnena Svenska 1, Matematik 1a och Engelska 5. Det är förenat med en mindre kostnad att få certifikatet.

Certifikatet har inte riktigt fått det genomslag i branschen som förväntats. MYN har nu tagit ett nytt initiativ för att utveckla fordons- och transportprogrammet. I nuläget söker man olika utvecklingsvägar där ett alternativ är att utveckla någon form av yrkescollege.

Inriktningen bageri och konditori inom restaurang- och livsmedelsprogrammet

Livsmedelsföretagen och Sveriges bagare och konditorer har beviljats statliga medel av Skolverket för utveckling av arbetsplatsförlagt lärande. Projektet utgår från behovet av att locka fler elever till inriktningen bageri och konditori inom restaurang- och livsmedelsprogrammet. Det vill man åstadkomma med en starkare samverkan mellan skola och arbetsliv och en förstärkning av det arbetsplatsförlagda lärandet.

Branschorganisationerna har tagit fram ett läromedel avsett för gymnasieskolan. Till detta vill man nu utveckla en handledning och en logg- eller arbetsbok för det arbetsplatsförlagda lärandet. Ambitionen är också att utveckla en modell för kvalitetssäkring genom branschcertifiering av både APL-platser och gymnasieskolor med inriktning bageri och konditori.

6.5.5 Företagsskolor och industrigymnasier

Det finns i dag flera företagsägda gymnasieskolor med lång historia av yrkesutbildning som drivs som fristående skolor. De kan ingå i Teknikcollege eller andra samverkansmodeller. I detta avsnitt ges två exempel på företagsägda gymnasieskolor.

Utöver dessa finns det flera utbildningsanordnare med liknande organisation, kompletterande finansiering, utökat program och utvecklad samverkan mellan ägarföretag och kommun. SKF Tekniska gymnasium i Göteborg och Göranssonska skolan (Sandvikens Tekniska gymnasium) är två exempel.

Mälardalens tekniska gymnasium

Mälardalens tekniska gymnasium har funnits sedan 1941. Huvudman för skolan är Mälardalens Tekniska Gymnasium AB, som ägs av Scania och AstraZeneca. Därutöver finns också den kommunala koncernen Telge som samverkanspart. Skolan erbjuder teknikprogrammet och det industritekniska programmet.

Studietakten är högre än i en vanlig gymnasieskola och eleverna ges möjlighet att läsa 3 800 gymnasiepoäng. För det industritekniska programmet lämnas utrymme för att läsa kurser för särskild behörighet. Den ökade omfattningen möjliggörs genom att eleverna studerar motsvarande hela arbetsdagar. Det arbetsplatsförlagda lärandet förläggs ibland till tider då andra gymnasieskolor har lov. Under sommarlovet kan det arbetsplatsförlagda lärandet kombineras med ett betalt sommarjobb. Sammanlagt genomförs 44 skolveckor per år.

Som motprestation får eleverna möjlighet till en studiebonus på 1 000 kronor per månad utöver studiebidraget, betald sommarpraktik och sex månaders anställning efter gymnasieskolan om eleven erhållit godkända resultat. Ägarna skjuter till ekonomiska resurser utöver skolpengen.

Göteborgs tekniska gymnasium

Göteborgs tekniska gymnasium (GTG) är resultatet av ett samarbete mellan näringsliv och kommun. Skolan ägs gemensamt av AB Volvo och Volvo Personvagnar AB tillsammans med Göteborgs Stad. Skolan tog emot sina första elever hösten 1999.

Skolan erbjuder teknikprogrammet och det industritekniska programmet. Huvudmannen har två skolenheter i Göteborg som utbildar både gymnasieelever och vuxna. Ungefär 20 procent av studietiden består av arbetsplatsförlagt lärande. De två första åren är APL-placeringen inom Volvo i Göteborg och det tredje året finns möjligheten att göra APL utomlands.

Elever på det industritekniska programmet kan läsa upp till 3 200 gymnasiepoäng. Utökningen består av kurser som ger grundläggande behörighet till högskolan samt matematik och entreprenörskap. Inom teknikprogrammet finns möjlighet att läsa upp till 3 500 gymnasiepoäng. Utökningen med fler gymnasiepoäng består framför allt av kurser inom matematik, fysik och kemi. Även arbetsplatsförlagt lärande, både nationellt och internationellt, ingår i denna utökning. GTG har också ett avtal med Volvo som innebär att eleverna erbjuds möjlighet till 4 veckors sommarjobb efter år två och tre.

7 Branschskolor för vissa små yrkesområden

Utredningen föreslår i detta kapitel en försöksverksamhet med så kallade branschskolor. Förslaget har utarbetats i samarbete med de branschorganisationer som är engagerade i utvecklingen av den gymnasiala yrkesutbildningen.

Branschskolor bidrar till en lösning på kompetensbrist inom vissa små yrkesområden genom att skapa samordningsvinster inom utbildningssystemet. Branschskolorna ska finnas på strategiskt utvalda platser i landet och fungera som kompetenscentrum där de bästa yrkeslärarna och den senaste utrustningen kan samlas. Till branschskolorna ska elever från gymnasieskolor i hela landet kunna komma för att få undervisning i vissa yrkeskurser. Detta möjliggör för skolhuvudmän att erbjuda inriktningar och yrkesutgångar som annars hade varit svåra att erbjuda på grund av små elevgrupper och dyra investeringar. Branschskolorna ska också kunna ta emot studerande inom den yrkesinriktade vuxenutbildningen på gymnasial nivå.

Branschskolorna ska rekommenderas av branschorganisationer inom det yrkesområde som utbildningen leder till eller ha ett brett samarbete om utbildning med flera arbetsgivare inom branschen. Genom att rekommendera en branschskola garanterar branschorganisationen att yrkesinnehållet i utbildningen håller den kvalitet som krävs för att eleven ska bli anställningsbar efter avslutad gymnasieutbildning. På så sätt kan elever få tillgång till kvalitetssäkrad utbildning inom små yrkesområden oavsett hemkommun.

I de flesta fall kommer den utbildningsanordnare som branschorganisationen rekommenderar sannolikt att vara en gymnasieskola som branschorganisationen bedömer håller god kvalitet i sin yrkesutbildning. I andra fall kan branschorganisationens eget centrum för

kompetensutveckling av medarbetare ansöka om att bli branschskola och även ta emot gymnasieelever. Det kan också finnas skolor som har ett brett samarbete om utbildning med flera arbetsgivare inom branschen som kan vilja ansöka om att bli branschskola.

En elev kommer vara på branschskolan totalt omkring 15–20 veckor, uppskattningsvis uppdelat på omkring fyra veckor per termin under gymnasieskolans år två och tre. Gymnasieskolan på elevens hemort behåller hela tiden huvudmannaskapet och det övergripande ansvaret för elevens utbildning.

7.1 Diskussionerna kring branschlärling

Regeringen såg 2014 anledning att analysera förutsättningarna för att vidareutveckla den svenska gymnasiala lärlingsutbildningen. Initiativet väcktes under arbetet med en departementsintern utredning om arbetsplatsförlagt lärande under 2013. Ett antal branschorganisationer gav då uttryck för intresse att vidareutveckla dagens gymnasiala lärlingsutbildning utifrån sitt perspektiv på gymnasial yrkesutbildning. Yrkesprogramsutredningen har därför fått i uppdrag att undersöka om det finns intresse för en försöksverksamhet med så kallade branschlärlingar – en lärlingsutbildning med större inflytande och ansvar för branschorganisationer och arbetsgivare.

En branschorganisation kan definieras som en arbetsgivar- eller arbetstagarorganisation, en organisation som är gemensam för arbetsgivare och arbetstagare, eller en intresseorganisation i näringslivet.[1] I yrkesutbildning är det avgörande för utbildningens kvalitet att arbetsmarknaden är med och driver utvecklingen. Det är endast arbetsmarknadens representanter som kan avgöra om en yrkesutbildning ger eleverna rätt kunskaper och kompetenser för att leda till en anställning efter avslutad utbildning.

Branschorganisationernas eget engagemang i yrkesutbildningen kanaliseras i dag främst genom yrkescollege och andra samverkansmodeller för kvalitetssäkring som utvecklats på organisationernas eget initiativ (se kapitel 6). Skolverkets nationella programråd ses också som en viktig arena för samverkan mellan utbildningssystemet och arbetsmarknaden, om än med utvecklingspotential (se kapitel 5).

[1] Jfr förordningen (2014:375) om statsbidrag för utveckling av lärande på arbetsplatser.

På regional nivå utgör de kompetensplattformar som aktörer med regionalt utvecklingsansvar etablerat i alla län ytterligare ett verktyg för samverkan inom kompetensförsörjningsområdet.

De branschorganisationer som är engagerade inom gymnasial yrkesutbildning i Sverige har hittills varit tveksamt inställda till den gymnasiala lärlingsutbildningen. Gymnasial lärlingsutbildning startade som försöksverksamhet hösten 2008 med höga ambitioner och mål. Bland arbetsmarknadens branschrepresentanter fanns dock en oro att den gymnasiala lärlingsutbildningen inte skulle kunna kvalitetssäkras, och därmed inte uppnå samma mål som ett skolförlagt yrkesprogram. Det fanns också ett motstånd mot gymnasial lärlingsutbildning i de branscher som redan har ett lärlingssystem reglerat i kollektivavtal. Motståndet grundade sig i en oro över hur den gymnasiala lärlingsutbildningen skulle påverka det avtalsreglerade systemet.

Utredningen har haft tät kontakt med ett flertal branschorganisationer för diskussioner om hur den gymnasiala lärlingsutbildningen skulle kunna utvecklas. Det är utredningens bedömning att det finns ett stort intresse för att ta ett större ansvar för att vidareutveckla den gymnasiala yrkesutbildningen i syfte att höja kvaliteten och attraktiviteten på utbildningen. Det finns dock inget större intresse för att utveckla en lärlingsmodell av centraleuropeiskt snitt där lärlingen rekryteras och anställs av arbetsgivaren för att få hela sin utbildning på arbetsplatsen.

Branschorganisationer inom olika yrkesområden efterfrågar i stället möjligheter att ta större ansvar för vissa yrkesutbildningar med stor betydelse för arbetsmarknaden som i dag riskerar att nedprioriteras inom utbildningssystemet. Detta har lett fram till det förslag om branschskolor som utredningen presenterar i detta kapitel. Branschskolor bör kunna användas för undervisning inom ramen för en lärlingsutbildning, men även som del av en i huvudsak skolförlagd utbildning.

Diskussionen om vidareutveckling av gymnasial lärlingsutbildning fortsätter dock i andra forum. Utredningen har fått veta att Skolverkets Lärlingscentrum för diskussioner med enskilda intresserade arbetsgivare kring insatser för att öka lärlingsutbildningens attraktivitet. Det handlar bland annat om marknadsföring mot elever och en starkare koppling mellan arbetsgivaren och lärlingen genom löneavtal.

7.2 Vissa små yrkesområden har svårt att klara kompetensförsörjningen

Flera av de branscher som deltagit i diskussionen om branschlärling har svårt att tillgodose kompetensförsörjningen inom några av sina yrkesområden. Dessa yrkesområden är små i betydelsen att de omfattar få sysselsatta personer och att dessa personer behöver specifika yrkeskunskaper. På grund av att dessa branscher representerar ett mindre omfattande utbildningsbehov kan de ha svårt att hävda sig inom utbildningssystemet. Utbildning inom dessa små yrkesområden riskerar att nedprioriteras, trots att den yrkeskunskap som en sådan utbildning ger kan utgöra en nyckelroll i en längre produktionsprocess eller ett viktigt samhällsintresse.

Utbildningar inom små yrkesområden enligt utredningens definition kännetecknas av att de:

- Omfattar få personer och har därför svårt att samla tillräckligt många elever för att kunna erbjudas
- Är relativt okända för personer som ska välja utbildning och därför har svårt att attrahera elever
- Ofta kräver dyr och avancerad utrustning och lokaler som innebär stora investeringar
- Ofta bara erbjuds på enstaka orter i landet trots att kompetensbehovet är nationellt

Ett flertal yrkesområden som stämmer in på beskrivningen ovan finns med bland Arbetsförmedlingens sammanställning över bristyrken 2015.[2] Två gånger om året gör Arbetsförmedlingen en prognos för arbetsmarknadens utveckling den närmaste tiden. Utgångspunkten för Arbetsförmedlingens prognoser är intervjuer med ett mycket stort antal privata och offentliga arbetsgivare. Intervjuerna kompletteras med en makroekonomisk analys där hänsyn bland annat tas till pensionsavgångar, utbildningsvolymer, yrkesrörligheten och migrationen. Resultaten sammanfattas i en rapport med prognoser för olika yrkesområden. I listan över bristyrken som inte kräver eftergymnasial utbildning finns en mängd yrken som kan betraktas som små enligt kännetecknen ovan (se tabell 7.1).

[2] Arbetsförmedlingen 2015. *Var finns jobben? Bedömning för 2015 och en långsiktig utblick.*

Tabell 7.1 Bristyrken som inte kräver eftergymnasial utbildning

Yrkesområden som kan betraktas som små enligt utredningens definition är markerade med fetstil

Yrken inom övriga utbildningsnivåer där det råder störst brist på sökande under 2015	Yrken och grupper med stor brist på sökande på 5 och 10 års sikt
Kockar	Bilmekaniker
Murare	**CNC-operatörer**
Byggnadsplåtslagare	**Flertalet byggyrken**
Glasmästare	**Lastbilsmekaniker**
Lastbilsmekaniker	Tandsköterskor
Isoleringsmontörer	Undersköterskor
Golvläggare	**Verkstadsmekaniker**
Installationselektriker	**Verktygsmakare**
VVS-montörer	
Bilmekaniker	
Betongarbetare	
Verktygsmakare	
Bagare/konditorer	
Anläggningsarbetare	
Styr- och reglertekniker	
Maskinreparatörer	
Medicinska sekreterare	
Distributionselektriker	
Telefonförsäljare	
Fastighetstekniker	

Källa: Arbetsförmedlingen 2015. Var finns jobben? Bedömning för 2015 och en långsiktig utblick, egen bearbetning.

Ett flertal byggyrken finns med på Arbetsförmedlingens lista. Ett gemensamt rekryteringsproblem för många byggyrken är en kombination av små utbildningsvolymer och stora pensionsavgångar. Få nya medarbetare tillkommer till byggindustrin medan många befintliga medarbetare snart försvinner från arbetsmarknaden. Samtidigt väntas stora satsningar på fler bostäder och ökade infrastruktursatsningar de kommande åren. Upprustning av miljonprogrammen och stora investeringar i vägar och järnvägar lyfts fram som utmaningar.[3]

[3] Arbetsförmedlingen 2015. *Var finns jobben? Bedömning för 2015 och en långsiktig utblick.*

Industrin har förlorat många arbetstillfällen under de senaste åren och även de kommande åren planeras för ytterligare personalnedskärningar. Samtidigt pågår en strukturell förändring av yrkessammansättningen. Det leder till att inslaget av yrken som kräver längre utbildning ökar medan det motsatta gäller för yrken där utbildningskraven är lägre. Yrken som kräver en kvalificerad yrkesutbildning, som verktygsmakare och CNC-operatör, har en stor brist på sökande.

Yrkesutbildning för små yrkesområden är svårt att erbjuda inom gymnasieskolan

En del yrkesutbildningar lyckas inte locka sökande elever trots stora möjligheter att få arbete direkt efter avslutad gymnasieutbildning. Det kan handla om att utbildningen kräver en viss mognad hos eleven innan den blir intressant. Det finns även yrkesområden som skulle kunna locka ungdomar men som är så specialiserade att få ungdomar har tillräcklig kunskap om dem för att söka dem. Inom yrkesprogrammen finns inriktningar med mycket få elever. Som exempel studerar bara 55 elever i hela landet åk 3 på naturbruksprogrammet med inriktning trädgård läsåret 2014/15.[4]

Ett tillräckligt antal elever krävs för att huvudmännen inom gymnasieskolan ska kunna bemanna och organisera utbildningen. Allt för små elevgrupper minskar skolornas möjligheter att erbjuda utbildningen, särskilt om det inte finns möjligheter till samläsning med andra grupper i skolan. Låg efterfrågan på en utbildning ett läsår kan få konsekvenser för kommande läsår i form av att skolor lägger ner vissa program eller programinriktningar.[5] Detta minskar ytterligare efterfrågan på utbildningen, eftersom utbildningen inte längre marknadsförs mot eleverna i samma utsträckning, och eftersom det kan krävas att eleven flyttar från sin hemkommun för att få tillgång till utbildningen.

Skollagen slår fast att alla elever ska ha lika tillgång till utbildning, oberoende av var i landet de bor och deras sociala och ekonomiska förhållanden, om inte annat följer av särskilda bestämmelser i

[4] Skolverkets statistik för läsåret 2014/15.
[5] Skolverket 2014. *Nationella program.*

lagen.[6] Vilka gymnasieutbildningar som erbjuds ska så långt det är möjligt anpassas med hänsyn till ungdomarnas önskemål.[7] I praktiken har elever inte likvärdiga möjligheter att ta del av hela utbudet av nationella program, inriktningar och yrkesutgångar inom gymnasieskolan. Utbudet av gymnasieprogram och inriktningar är brett på vissa håll i landet medan det är smalare på andra håll.[8]

Kurser i yrkesämnen som ligger inom ett nationellt program erbjuds normalt inte inom ett annat program om de inte ingår även i detta programs struktur. Kurser som ligger inom en inriktning försvinner ibland helt från programmet om inriktningen inte längre anordnas. Följden av att ett program eller en inriktning inte erbjuds kan därför bli att detta kunskapsområde helt försvinner från gymnasieskolan i den aktuella regionen.

Som en lösning på problem med att upprätthålla ett brett utbildningsutbud satsar många kommuner på samverkan inom gymnasieförbund för att kunna samla tillräckligt stora elevgrupper. Detta leder ofta till att elever söker sig till större orter i valet av gymnasieutbildning.[9] En konsekvens av att detta är att en del utpendlingskommuner avvecklat eller kraftigt minskat den egna gymnasieverksamheten. Även om elever i teorin har tillgång till ett större utbud av utbildningar kan därför samverkansområdets geografiska storlek, hemkommunens läge i förhållande till de övriga kommunerna samt infrastukturens utbyggnad begränsa elevers faktiska tillgång till hela områdets utbud.

En annan möjlig lösning på problemet med små elevgrupper inom små yrkesutbildningar är riksrekryterande gymnasieutbildning.[10] Riksrekrytering kan beslutas för nationella program, nationella inriktningar, särskilda varianter och gymnasiala lärlingsutbildningar om vissa villkor är uppfyllda.[11] Riksrekrytering kan också beslutas som estetisk spetsutbildning för det estetiska programmet och som riksidrottsgymnasium i vissa fall.[12] En offentlig huvudman som vill erbjuda en riksrekryterande utbildning får ansöka om detta via Skolverket, medan enskild huvudman ansöker via Skolinspek-

[6] 1 kap. 8 § skollagen (2010:800).
[7] 15 kap. 30 § skollagen (2010:800).
[8] Skolverket 2013. *Det svåra valet – Elevers val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader*.
[9] Skolverket 2013. *Det svåra valet – Elevers val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader*.
[10] 16 kap. 45 § skollagen (2010:800); 5 kap. gymnasieförordningen (2010:2039).
[11] 5 kap. 12 § gymnasieförordningen (2010:2039).
[12] 5 kap. 21 och 23 §§ gymnasieförordningen (2010:2039).

tionen. För att riksrekryterande utbildning ska beviljas behöver utbildningen uppfylla ett antal kriterier.[13] Det ska finnas en nationell efterfrågan på de kunskaper och färdigheter som utbildningen ger, ett nationellt intresse av att elever ska kunna rekryteras från hela landet, eller ett nationellt intresse av att enskilda elevers behov av kunskaper och färdigheter kan tillgodoses. Det innebär att utbildningen anses vara en nationellt angelägen utbildning som ger sådana kunskaper och färdigheter som efterfrågas nationellt, men som inte erbjuds i tillräcklig omfattning och som leder mot kvantitativt små och samhälleligt angelägna yrken.[14]

Enligt Skolverkets redovisning 2014 av regeringsuppdraget om särskilda varianter och riksrekryterande utbildningar har Skolverket avslagit merparten av de ansökningar som avsett riksrekryterande yrkesutbildningar.[15] Avslagen har grundat sig i att sökande bara har motiverat riksrekryteringen med att de har bättre resurser än utbildningar i andra delar av landet, att det finns få utbildningar i landet eller att motivet för ansökan är att få ett större antal sökande elever till utbildningen.

Skolverket ser en risk att om riksrekrytering beviljas med motivet att utbildningen ges på få platser i landet så kan det leda till att de utbildningar som inte är riksrekryterande tappar elevunderlag och på grund av detta lägger ner utbildningen. Följden kan då bli ännu färre utbildningar av det aktuella programmet eller den aktuella inriktningen. Skolverket anser därför att det är av nationellt intresse att inte bifalla riksrekryterande utbildningar som kan medföra ett minskat antal utbildningsorter.

Vuxenutbildningen och yrkeshögskolan kompenserar inte

Gymnasial yrkesutbildning ges också inom den kommunala vuxenutbildningen. Inom vuxenutbildningen är det dock inte säkert att små yrken prioriteras. Utredningen beskriver i kapitel 8 hur yrkesinriktad vuxenutbildning inom små yrkesområden med få och mer kostsamma utbildningsplatser riskerar att trängas undan av mindre kostsamma utbildningar inom yrkesområden med behov av många

[13] 5 kap. 12 och 19 §§ gymnasieförordningen (2010:2039).
[14] Skolverket 2014. *Redovisning av uppdrag om särskilda varianter och riksrekryterande utbildningar*.
[15] Skolverket 2014. *Redovisning av uppdrag om särskilda varianter och riksrekryterande utbildningar*.

utbildade. Det finns flera anledningar för kommuner att prioritera utbildningar med större grupper av studerande, exempelvis vård- och omsorgsutbildningar.

Inte heller yrkeshögskolan kan i dag kompensera för alltför få gymnasieutbildade inom små yrkesområden. En utbildning inom yrkeshögskolan ska väsentligen bygga på de kunskaper som eleverna får på nationella program i gymnasieskolan eller motsvarande kunskaper.[16] Utbildningsanordnaren får ställa krav på särskilda förkunskaper som kan avse kunskaper från en eller flera kurser i gymnasieskolans nationella program.[17] Det här är en möjlighet som allt fler utbildningsanordnare utnyttjar genom att ställa krav på att den sökande har läst ett visst program eller en viss inriktning i gymnasieskolan.[18] När få ungdomar läser dessa utbildningar inom gymnasieskolan innebär det att rekryteringsbasen för yrkeshögskolans utbildningar blir väldigt liten. Detta problem beskrivs närmre i kapitel 9.

7.2.1 Branschskolor en lösning för kompetensbrist inom vissa små yrkesområden

Utredningens förslag till lösning på kompetensbrist inom vissa små yrkesområden är att ge utbildning i vissa yrkeskurser på gymnasial nivå på så kallade branschskolor. Branschskolorna ska fungera som kompetenscentrum där de bästa yrkeslärarna och den senaste utrustningen kan samlas, och vara belägna på en eller några få strategiskt valda platser i landet.

Branschskolorna ska kunna ta emot gymnasieelever från hela landet för utbildning under omkring 15–20 veckor, uppdelat på omkring fyra veckor per termin under gymnasieskolans år två och tre. På så sätt kan en tillräcklig volym elever samlas för att kunna erbjuda relevanta yrkeskurser med god kvalitet och eleverna kan få tillgång till utbildningen oavsett hemkommun.

Branschskolorna ska rekommenderas av branschorganisationer eller ha ett brett samarbete med flera arbetsgivare och ett starkt stöd av arbetsmarknadens parter inom branschen. Genom att rekommendera en branschskola garanterar branschorganisationen att

[16] 5 § lagen (2009:128) om yrkeshögskolan.
[17] 3 kap. 1 § och 3 § förordningen (2009:130) om yrkeshögskolan.
[18] MYH 2014. *Yrkeshögskolan och förkunskapskrav*.

undervisningen håller den kvalitet som krävs för att eleven ska bli anställningsbar efter avslutad gymnasieutbildning. Genom sitt kontaktnät kan branschorganisationer dessutom ordna kvalitetssäkrade APL-platser genom samarbete med sina medlemsföretag, antingen i närheten av branschskolan eller nära elevens hemort.

Utredningen tänker sig att branschskolor passar bäst för yrkesområden som:

- kräver yrkesutbildning på gymnasial nivå
- kräver en yrkesutbildning som har svårt att locka ungdomar i dag och som sällan anordnas inom vuxenutbildningen
- har ett anställningsbehov som omfattar ett mindre antal individer men som är beständigt över tid
- kräver en relativt dyr yrkesutbildning som kräver specifika lokaler eller utrustning
- har en strategisk position i samhället eller i en längre produktionskedja

Branschskolorna ska även kunna ta emot studerande inom vuxenutbildningen. För vuxna studerande kommer utbildningen sannolikt bli mer koncentrerad och ges under en sammanhängande period.

Branschskolorna kan i egenskap av centrum för yrkeskunnande också erbjuda validering och fortbildning för yrkesverksamma personer.

Branschskolor ökar samverkan mellan skola och arbetsliv och ger branscherna möjlighet till kvalitetssäkring av yrkesutbildningen

De branschorganisationer utredningen har varit i kontakt med uppger att alltför många gymnasieskolors yrkesutbildning i dag brister i kvalitet. Vissa huvudmän erbjuder enligt branschorganisationerna inte en utbildning som uppfyller kraven i examensmålen. Detta kan exempelvis bero på bristande kompetens hos yrkeslärarna, ineffektivt utnyttjande av undervisningstiden, omotiverade elever som inte är redo för arbetslivets krav, eller brister vad gäller lokaler och utrustning.

Skolinspektionen har uppmärksammat ett samband mellan bristande samverkan mellan bransch och skola och bristande utbild-

ningskvalitet. Av myndighetens rapport om yrkesutbildning från 2013 framgår att de skolor som inte har upparbetat kontaktnät med respektive bransch har svårt att få ut sina elever på arbetsplatsförlagt lärande.[19] Lokala programråd saknas ofta eller har en oklar funktion. Oftast är skolorna beroende av yrkeslärarnas kapacitet och kontaktnät för att ordna arbetsplatsförlagt lärande.

Året därpå genomförde Skolinspektionen en kvalitetsgranskning av undervisning på yrkesprogrammen.[20] Granskningen omfattade 66 gymnasieskolor och visade på oroväckande kvalitetsbrister. Av rapporten framgår att eleverna får kontakt med arbetslivet väldigt sent i utbildningen. Trots att problemen är välbekanta sedan länge har skolor och huvudmän enligt rapporten inte gjort tillräckligt för att komma tillrätta med situationen.

Den största garanten för att yrkesutbildningen på branschskola kommer att hålla god kvalitet är branschorganisationernas eget intresse av att eleverna får en så god utbildning som möjligt. Väl utbildade elever är mer anställningsbara hos branschens arbetsgivare. Utredningen ser branschskolor som ett sätt att knyta arbetslivet närmre gymnasieskolan och att låta branscherna koncentrera sig på den del av utbildningen som de är bäst på – det kvalificerade yrkesinnehållet.

Branschskolorna kommer även kunna fungera kvalitetsdrivande för de gymnasieskolor som erbjuder hela den smala yrkesutbildningen i egen regi. Som referenspunkt för branschens kvalitetskriterier kan branschskolan bidra med metodutveckling och uppdateringar kring teknisk utveckling inom branschen. Branschskolan kan också fungera som en knytpunkt för yrkestävlingar och branschens yrkesprov, med mera.

Branschskolor kan lyfta fram yrkeskompetenser och öka yrkesutbildningars attraktivitet

Genom att skapa branschskolor kan yrkesområden som i dag är relativt okända för ungdomar synliggöras.

En yrkesutgång mot ett specifikt yrkesområde kan i dag föra en relativt undanskymd tillvaro inom en bredare nationell inriktning. Den kan därför vara svår att marknadsföra mot elever som ska välja

[19] Skolinspektionen 2013. *Regeringsuppdrag om yrkesutbildning.*
[20] Skolinspektionen 2014. *Undervisning på yrkesprogram*.

gymnasieutbildning. Inom en gymnasieskolas organisation kan också ett mindre yrkesområde hamna i skymundan jämfört med de yrkesområden som samlar en större del av skolans elever.

Med en branschskola som kan fokusera specifikt på det mindre yrkesområdet kan utbildningen få en tydligare profil och marknadsföras direkt mot elever som ska välja gymnasieutbildning. Den organisation för branschskolor som utredningen föreslår i detta kapitel bygger på att en elev blir antagen till en gymnasieskola på sin hemort som i sin tur kommer överens med en branschskola om att eleven ska få en del av sin undervisning där. Rent formellt är det alltså gymnasieskolan som antar eleven, men branschskolan kan ändå marknadsföra sin utbildning och de yrkeskompetenser den ger direkt mot de elever som ska välja gymnasieskola.

Branschskolor kan också användas för att synliggöra yrkesområdet tidigare i elevens utbildning. Utredningen lägger i kapitel 3 förslag om att praktisk arbetslivsorientering ska bli obligatoriskt under minst två veckor i grundskolans årskurs 8 och 9. Praon ska kunna genomföras på en arbetsplats eller genom att eleven deltar i undervisningen på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. En elev i grundskolan skulle alltså kunna praoa på en branschskola för att få en insyn i yrket i en pedagogiskt anpassad miljö i god tid innan gymnasievalet.

Huvudmännen kan erbjuda ett bredare utbildningsutbud och eleverna får mer likvärdiga valmöjligheter

För en huvudman för en gymnasieskola kommer branschskolor innebära att det blir ekonomiskt möjligt att erbjuda ett bredare utbud av utbildningar med god kvalitet. Lösningen med en kortare period på branschskola per termin innebär att en elev som vill välja en yrkesutbildning inom ett litet yrkesområde slipper långa dagliga pendlingar till skolan, alternativt att flytta hemifrån vid 16 års ålder.

Enligt skollagen ansvarar hemkommunen för att alla behöriga ungdomar i kommunen erbjuds utbildning på nationella program.[21] Erbjudandet ska omfatta ett allsidigt urval av nationella program och nationella inriktningar. Vilka utbildningar som erbjuds och an-

[21] 16 kap. 42 § skollagen (2010:800).

talet platser på dessa ska så långt det är möjligt anpassas med hänsyn till ungdomarnas önskemål.[22]

Av de behöriga sökande till ett nationellt program eller nationell inriktning ska huvudmannen i första hand ta emot dem som är hemmahörande i kommunen eller inom samverkansområdet för utbildningen. Huvudmannen ska dessutom i första hand ta emot behöriga sökande som är hemmahörande i en annan kommun som inte erbjuder den sökta nationella programmet eller inriktningen.[23]

En kommun som på ett nationellt program har antagit en elev som inte är hemmahörande i kommunen eller i samverkansområdet för utbildningen ska ersättas för sina kostnader för elevens utbildning av dennes hemkommun (interkommunal ersättning).[24] Om inte den anordnande huvudmannen och elevens hemkommun kommer överens om annat ska den interkommunala ersättningen motsvara anordnarens självkostnad.[25]

Elever ska kunna välja gymnasieutbildning efter intresse, men alla elever har i praktiken inte samma möjligheter att välja alla utbildningar. Det är ofta en stor utmaning för mindre kommuner att erbjuda ett brett och varierat utbud av gymnasieutbildningar, särskilt under perioder då elevkullarna minskar. I många kommuner måste elever därför vara beredda att pendla långt eller att flytta för att få tillgång till hela gymnasieskolans utbildningsutbud. Elevernas val påverkas då av hemkommunens geografiska storlek och läge samt av pendlingsmöjligheter.[26]

Detta kan leda till att vissa elever väljer en annan utbildning än de egentligen vill eftersom den utbildning de skulle vilja studera bara erbjuds i en annan kommun. I fokusgrupper med elever som Skolverket genomfört framkom att elever som funderar på att söka till skolor i andra kommuner ändrade sig för att pendlingstiden kändes för lång och att det kändes som ett för stort steg att flytta hemifrån.[27]

Genom samarbete med en branschskola slipper gymnasieskolan själv tillhandahålla den specifika utrustning och lärarkompetens som

[22] 16 kap. 42 § och 15 kap. 30 § skollagen (2010:800).
[23] 16 kap. 43, 44 §§ skollagen (2010:800).
[24] 16 kap. 50 § skollagen (2010:800).
[25] 16 kap. 51 § skollagen (2010:800).
[26] Skolverket 2013. *Det svåra valet – elevers val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader*.
[27] Skolverket 2013. *Det svåra valet – elevers val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader*.

krävs för den särskilda yrkesutbildningen. Huvudmannen kommer därmed kunna erbjuda yrkesutbildningar inom små yrkesområden även om skolan själv inte har ett tillräckligt stort elevunderlag för att det ska vara ekonomiskt hållbart att anordna hela utbildningen i egen regi. Det här kommer vara en fördel för många mindre kommuner som eftersträvar att behålla sina elever i kommunen för att kunna fortsätta driva sina respektive gymnasieskolor.[28] Om eleven får sin utbildning i hemkommunen ökar också chansen att eleven stannar i kommunen även efter avslutad gymnasieutbildning, något som har betydelse för mindre kommuner med stor utflyttning.

Skolverket har uppmärksammat att konkurrensen om elever mellan skolor kan utgöra ett hinder för regional samverkan om gymnasieskolan.[29] Samverkan med en branschskola innebär att gymnasieskolorna inte riskerar att bli av med elever till andra gymnasieskolor i regionen. Eleverna kan få tillgång till ett bredare utbud utan att behöva byta gymnasieskola. Detta kan öka de lokala gymnasieskolornas intresse av att samverka med andra skolor i området.

Införandet av branschskolor kommer innebära att fler huvudmän kan erbjuda ett bredare utbud av yrkesutbildningar av god kvalitet, och att eleverna därmed får en mer likvärdig möjlighet att välja utbildningar mot små yrkesområden.

Regional tillväxt stimuleras

Branschskolor kan bli ett sätt för regioner att profilera sig och göra den egna regionen attraktiv för företag, investerare, studerande, arbetskraft och besökare. Branschskolornas roll som kunskapscenter kan också skapa nya möjligheter för teknikutveckling och innovationer.

Universitets- och högskoleutbildningar betraktas i dag, med rätta, som väsentliga för utveckling av näringsliv och arbetstillfällen. Men även kvalificerade yrkesutbildningar, såväl gymnasiala som eftergymnasiala, kan ha stor betydelse som kreativa tillväxtmotorer för utvecklingen av det regionala näringslivet och skapande av nya arbetstillfällen. Möjligheten att samla kompetens i form av kvalifice-

[28] Se exempelvis Västerviks lokala gymnasiemarknad i Skolverket 2013. *Det svåra valet – elevers val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader*.
[29] Skolverket 2014. *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*.

rat yrkeskunnande i regionen förbättrar förutsättningarna att attrahera företag, kompetens och kapital för nya investeringar.

Regeringens nationella strategi för regional tillväxt och attraktionskraft lyfter fram de gymnasiala yrkesprogrammens betydelse för den regionala kompetensförsörjningen.[30] De gymnasiala yrkesutbildningarna, de utbildningar som ingår i yrkeshögskolan och arbetsförmedlingens arbetsmarknadsutbildningar har enligt strategin särskilt stor betydelse för kompetensförsörjningen i många regioner då de på olika sätt utgår från näringslivets behov av arbetskraft.

I den globala kunskapsekonomin är tillgång till kunskap och kompetens i bred bemärkelse en stark konkurrensfördel för regioner. Kompetensförsörjning är därför en av regeringens fyra prioriteringar för det regionala tillväxtarbetet fram till 2020.[31] Utredningen förutspår att branschskolor kan få stor betydelse för kompetensförsörjningen inom de regioner där de etableras genom att fungera som kunskapscenter och som en brygga mellan utbildningssystemet och arbetslivets behov av kompetens.

7.2.2 Branscher som ser branschskolor som en möjlig lösning för kompetensförsörjningen

Utredningen har utvecklat förslaget om branschskolor i dialog med ett tjugotal olika branschorganisationer. Utredningen har fått in skriftliga intresseanmälningar från branschorganisationer som är intresserade av att delta i en försöksverksamhet. Dessa organisationer har gemensamt att de representerar branscher som har stora kompetensförsörjningsproblem och att de ser en branschskola som ett möjligt sätt att bidra till en lösning på dessa problem.

Tre ytterligare branscher som redan tagit egna initiativ som liknar utredningens förslag om branschskolor har också uttryckt intresse för att delta i försöksverksamheten.

[30] Näringsdepartementet 2015. *En nationell strategi för regional tillväxt och attraktionskraft 2015–2020*, s. 29.
[31] Prop. 2015/16:1, utgiftsområde 19, avsnitt 2.6.3 Prioriteringar för den regionala tillväxtpolitiken.

Mur och puts[32]

Rekryteringsbehovet inom murning och putsning är stort. Stora pensionsavgångar väntas, samtidigt som återväxten via gymnasieskolan haltar. Kompetensbristen förväntas även bli stor till följd av en generell tillväxt i branschen då både fasadputs och tegelfasader har ökat i omfattning under de senaste årtiondena.

Branschorganisationen menar att på många håll, kanske till och med de flesta, saknas yrkeslärare med rätt kompetens för murning och putsning. Gymnasieskolornas bygg- och anläggningsprogram har en lärarkår som kan utbilda i de generella grunderna för blivande yrkesarbetare, men de saknar ofta rätt kompetens för yrken som ligger vid sidan om de dominerande träarbeten, snickare och målare.

Även för gymnasial lärlingsutbildning behövs det enligt organisationen ett mer utförligt stöd till de handledare som finns på APL-platserna. Vissa delar av utbildningen kan också vara svåra att genomföra på en arbetsplats. Här kan branschskolan fylla en viktig funktion.

Branschorganisationen Murnings- och putsentreprenörerna ser därför en möjlighet att komplettera gymnasieskolornas befintliga utbud med yrkesinriktade kurser som genomförs på en eller flera platser i landet inom ramen för en branschskola. Branschorganisationen ser också möjligheter att genomföra valideringar på uppdrag av Arbetsförmedlingen, lärarutbildningar, och kursverksamhet för branschutveckling.

Låssmed[33]

Behovet av låssmeder är stort och kompetenskraven ökar i takt med att låssystemen blir allt mer kopplade till elektroniska installationer. Detta i kombination med att de mer traditionella kunskaperna fortfarande kommer att efterfrågas gör att kompetenskraven ändras och att kompletterande utbildningar behövs även för redan anställda. Behov finns alltså dels av grundutbildning, dels av kompletterande utbildning.

[32] Enligt skrivelse till utredningen från Murnings- och putsentreprenörerna (SPEF) 2015-03-30.
[33] Enligt skrivelse till utredningen från Industriarbetsgivarna 2015-04-15.

Arbetsgivarorganisationen Industriarbetsgivarnas medlemsföretag inom låssmedsyrket är i stort behov av mer utbildning riktad mot området och tror att en branschskola kan vara en lösning.

Sågverk[34]

Kompetensbehovet inom sågverksområdet är allt mer inriktat mot automation. Bristen på kompetens inom automationsområdet är stor och konkurrensen om den kompetens som finns hårdnar i och med att fler och fler arbetsplatser automatiseras.

Arbetsgivarorganisationen Industriarbetsgivarna efterfrågar en möjlighet att ta emot personer i olika åldrar för grundutbildning eller påbyggande komplettering inom sågverksområdet och ser en försöksverksamhet med branschskolor som en möjlig väg.

Branschen har vissa tidigare erfarenheter av liknande modeller, bland annat hade man för ett antal år sedan sågverksskolor där man utbildade blivande arbetskraft.

Golvläggare och plattsättare[35]

Rekryteringsbehovet av golvläggare och plattsättare är stort, samtidigt som för få utbildas. Ett ökat byggande och en upprustning av främst miljonprogrammen, i kombination med att många golvläggare börjar närma sig pensionsålder, gör att behovet av nyutbildade golvläggare är stort. För att täcka upp kunskapsbortfallet när erfarna montörer går i pension är det enligt branschen viktigt att skapa en kunskapshöjning i gymnasieskolan.

Branschen anordnar egen utbildning som främst vänder sig till redan yrkesverksamma golvläggare och plattsättare. Inom branschen förs det diskussioner om ett ökat behov av stöd för att kunna höja kompetensen inom golvläggning och plattsättning redan i gymnasieskolan. Där ser branschen att branschskolor skulle fylla en viktig funktion. Det handlar bland annat om att göra yrket synligt för ungdomar.

[34] Enligt skrivelse till utredningen från Industriarbetsgivarna 2015-04-15.
[35] Enligt skrivelse till utredningen från Golvbranschen 2015-05-29.

Trädgård[36]

Trädgårdsbranschen har ett stort behov av utbildad arbetskraft. I dagsläget arbetar drygt 40 000 personer heltid med odling, skötsel och anläggning inom trädgårdbranschen och ett stort generationsskifte väntas de kommande åren. Trots de många arbetstillfällena söker få elever till naturbruksprogrammets inriktning trädgård och allt färre skolor bedriver därmed trädgårdsutbildning. Totalt i landet studerade endast 79 elever i årskurs 3 inriktningen trädgård läsåret 2013/14.[37]

Branschen menar också att skolorna har svårt att hålla den kvalitet på utbildningen som motsvarar branschens behov. Branschen tror att en branschskola skulle attrahera fler att söka inriktningen trädgård som ett led i att vända en negativ utveckling.

Energibranschen[38]

Energibranschens rekryteringsbehov av ingenjörer och tekniker med energi- eller elkraftskompetens räknas i tusentals lediga tjänster de kommande åren. Till det tillkommer att branschen sedan tiotalet år tillbaka investerar massivt. Branschens rekryteringsbehov är ett strategiskt samhällsproblem, men utbildningar till branschens yrken är kostsamma att anordna, något som begränsar huvudmän att erbjuda utbildningen i dag.

Gymnasieutbildning som leder till yrken inom elkraft och vattenkraft erbjuds i dag endast på ett fåtal orter i landet, trots att de utbildningar som ges leder direkt till jobb. Endast tjugofem elever från gymnasieskolans el- och energiprogram med inriktning eldistribution avlade branschens yrkesexamensprov 2014. Samtliga fick jobb. Branschorganisationen Svensk Energi tror att utredningens förslag om branschskolor kan bidra till en lösning på energibranschens omfattande rekryteringsbehov.

[36] Enligt skrivelse till utredningen från Naturbrukets yrkesnämnd 2015-06-03.
[37] Skolverkets statistik för läsåret 2013/14.
[38] Enligt skrivelse till utredningen från Svensk Energi 2015-06-11.

Drift- och underhållsteknik[39]

Branschorganisationen Teknikföretagen ser en möjlighet i att inom ramen för samverkansmodellen Teknikcollege hitta kvalificerade gymnasieskolor som är beredda att ta på sig ett uppdrag som branschskola. Den yrkesroll som främst diskuterats är drift- och underhållsteknik med inriktning mot industriell tillverkning.

7.2.3 Branscher som tagit egna initiativ som liknar branschskolor

Vissa branschorganisationer har redan tagit egna initiativ för att bistå det offentliga utbildningssystemet med kvalitativ utbildning inom små yrkesområden. PVF Teknikcentrum och ME-skolan tar emot elever på entreprenad enligt skollagens bestämmelser om utbildning på entreprenad.[40] Säkerhetsgymnasiet skickar i stället sina lärare till de gymnasieskolor som själva inte har rätt lärarresurser.

Dessa branscher har också ett stort intresse av att ingå i en försöksverksamhet med branschskolor för att kunna få ett större elevunderlag och en mer hållbar finansiering.

PVF Teknikcentrum i Katrineholm

PVF Teknikcentrum är plåtslageribranschens egen skola och centrum för kompetensutveckling. PVF Plåt & Vent Forum AB ägs gemensamt av Plåtslageriernas Riksförbund och Svenska Byggnadsarbetarförbundet. Bolaget i sin tur utgör huvudman för PVF Teknikcentrum.

På skolan genomförs kompletterande utbildningar för gymnasieelever som studerar inriktningen plåtslageri inom bygg- och anläggningsprogrammet. Eleverna kommer från skolor i hela landet som saknar den nödvändiga utrustningen eller lärarkompetensen för att själva anordna undervisningen. Kostnaden för den gymnasieskola som skickar en elev till PVF Teknikcentrum uppgår i dag till 75 000 kronor för hela utbildningen. I detta ingår boende och mat under skoltid.

[39] Enligt skrivelse till utredningen från Teknikföretagen 2015-06-15.
[40] 23 kap. skollagen (2010:800).

Målet för elevens tid i Katrineholm är att få betyg för samtliga inriktningskurser och fördjupningskurser, totalt 1 200 gymnasiepoäng. Det ska uppnås under de tre perioder omfattande totalt tolv veckor som eleven är på skolan. Det handlar till största delen om undervisning i svårare moment som ställer stora krav på kvalitet i utförandet. Om eleven redan lärt sig momentet på sitt arbetsplatsförlagda lärande valideras i stället elevens kunskaper. Det innebär i realiteten att PVF Teknikcentrum och APL-platsen växelverkar. APL-platsen lär till största delen ut enklare moment samt står för färdighetsträning medan PVF Teknikcentrum lär ut svårare moment och kvalitetssäkrar utbildningen.

ME-skolan i Bålsta

ME-skolan är ett dotterbolag till Maskinentreprenörerna (ME). Skolan startades som centrum för kompetensutveckling för anställda inom branschen, men sedan en tid tillbaka har branschen även ett pilotförsök med gymnasieutbildning i samarbete med Upplands-Bro kommun. ME-skolan ger maskinförarutbildning till gymnasieelever från Upplands-Brogymnasiet som valt inriktningen anläggningsfordon inom bygg- och anläggningsprogrammet. ME-skolan undervisar eleverna i alla yrkesämnen och för detta betalar Upplands-Brogymnasiet 103 000 kronor per elev och år.

Utbildningen är uppdelad i två delar, där Upplands-Brogymnasiet och ME-skolan ansvarar för var sin del. De gymnasiegemensamma ämnena läser eleven vissa dagar i veckan i gymnasieskolans lokaler i Kungsängen. Undervisning i den yrkesinriktade delen av utbildningen är förlagd till ME-skolan i Dragrännans industriområde i Bålsta. Under utbildningen till maskinförare lär eleven sig att hantera olika typer av anläggningsmaskiner, såsom grävmaskiner och hjullastare. Lärarna på ME-skolan gör bedömningar av elevernas resultat och lämnar betygsunderlag till skolan som rent formellt utfärdar betygen.

Branschorganisationen för nu diskussioner med ytterligare fyra gymnasieskolor i landet om att genomföra motsvarande upplägg där.

Säkerhetsgymnasiet

Bevakningsbranschens Yrkes- och Arbetsmiljönämnd (BYA) har drivit den egna skolan Säkerhetsgymnasiet sedan 2003. Skolan erbjuder en särskild variant av el- och energiprogrammet med yrkesutgången väktare.

Väktarutbildning finns också inom barn- och fritidsprogrammets inriktning socialt arbete. BYA samarbetar med samtliga gymnasieskolor och utbildningsanordnare inom vuxenutbildning som erbjuder väktarutbildning, sammanlagt ett tjugotal skolor runtom i landet. BYA skickar kursledare, som i vissa fall även är lärare på Säkerhetsgymnasiet, som utbildar eleverna i kursen Bevakning och säkerhet som ingår i yrkesutgången väktare. Vid mindre undervisningsgrupper deltar eleverna i stället i BYA:s ordinarie kursutbud och går utbildningen tillsammans med vuxna väktarelever.

Utöver undervisning bistår BYA även med material, APL-kontakter, utbildning av handledare samt handledning av gymnasiearbetet. Vid behov hjälper BYA också skolorna med medbedömning vid betygssättning.

7.3 Utredningens förslag om en försöksverksamhet med branschskolor

7.3.1 Branschskolor införs som försöksverksamhet

Utredningens förslag: I syfte att säkerställa att det inom gymnasieskolan ges yrkesutbildning av hög kvalitet inom vissa yrkesområden som är små införs branschskolor som försöksverksamhet. Branschskolan ska anordna utbildning inom yrkesämnen. Gymnasiearbetet kan också genomföras vid en branschskola.

Försöksverksamheten ska omfatta som mest tio branschskolor, pågå i fem läsår och sedan utvärderas. Skolverket får i uppdrag att organisera ett ansökningsförfarande för branschskolor och att tillsammans med andra berörda myndigheter utvärdera försöksverksamheten.

Utredningen föreslår att försöksverksamheten ska omfatta totalt tio stycken branschskolor inom olika yrkesområden.

Ansökan om att få delta i försöksverksamheten bör göras hos Skolverket. Utredningen bedömer att Skolverket är den myndighet som är bäst lämpad att hantera ansökningar om att starta branschskola. Inom Skolverket har kompetens byggts upp kring gymnasial yrkesutbildning och myndigheten samarbetar regelbundet med arbetsmarknadens branschorganisationer genom de nationella programråden.

Att Skolverket godkänner en utbildningsanordnare som branschskola innebär att en huvudman som köper undervisning av branschskolan till sina elever får rätt till ett särskilt statsbidrag som ersättning för detta.

Utredningen bedömer att branschskolorna kommer att kunna ta emot omkring 40 gymnasieelever per årskull. Bedömningen grundar sig i ett antagande om elevgrupper om åtta elever som studerar på branschskolan fyra veckor per termin i årskurs två och tre. Utredningen föreslår att försöksverksamheten ska pågå i fem läsår och omfatta fyra årskullar.

Tabell 7.2 Försöksverksamheten ska pågå i fem läsår och omfatta upp till 1 600 gymnasieelever fördelat på fyra årskullar

Beräkningen bygger på ett antagande om 10 branschskolor som tar emot 40 gymnasieelever per årskull

Kalenderår	**1**		**2**		**3**		**4**		**5**		**6**	
Läsår		1		2		3		4		5		
Termin	VT	HT	VT	HT	VT	HT	VT	HT	VT	HT	VT	HT
Årskull 1		400	→	→	→							
Årskull 2				400	→	→	→					
Årskull 3						400	→	→	→			
Årskull 4								400	→	→	→	
Elever i undervisning på branschskolor		**400**		**800**		**800**		**800**		**400**		

Efter avslutad försöksverksamhet

Det är viktigt att försöksverksamheten utvärderas inför en eventuell permanentning av branschskolor inom gymnasieskolan. Utredningen föreslår att Skolverket får i uppgift att genomföra en utvärdering i försöksverksamhetens slutfas. Utvärderingen ska genomföras till-

sammans med andra berörda myndigheter, t.ex. Tillväxtanalys. Utvärderingen bör innehålla information om vilka branschorganisationer, huvudmän och skolor som har deltagit i försöksverksamheten och antal elever som fått undervisning på branschskola som en del av sin gymnasieutbildning.

I utvärderingen bör en analys göras av hur branschskolorna påverkat utbildningens attraktivitet samt elevernas studieresultat och etablering på arbetsmarknaden. Utvärderingen bör redogöra för hur huvudmännen planerat utbildningen med anledning av samarbetet med en branschskola, och hur ansvaret för elevernas utbildning fördelats mellan gymnasieskola, branschskola och APL-plats. Utvärderingen bör även innehålla en analys av hur den regionala tillväxten stimulerats i de län där branschskolor etablerats.

Om branschskolor permanentas kommer fler branschskolor att kunna godkännas. Det innebär att även branschorganisationer som i dag inte hittat en utbildningsanordnare som kan ta på sig uppdraget att bli branschskola kan vilja starta upp en verksamhet. Ett möjligt sätt att täcka investeringskostnader för att utveckla en branschskola kan då vara att söka medel från Europeiska socialfonden (ESF).

ESF är ett av EU:s verktyg för att skapa fler och bättre arbetstillfällen i Europa. Målet är att minska skillnader i välstånd och levnadsstandard mellan EU:s medlemsländer. Fonden finansierar projekt som genom kompetensutveckling stärker individer i och utanför arbetslivet. Insatserna inom socialfondsprogrammet ska bland annat syfta till att förstärka kopplingen mellan utbildning och arbetsliv och underlätta unga kvinnors och mäns etablering i arbetslivet och deltagande i utbildning.[41] Utredningen har i kontakt med svenska ESF-rådet diskuterat möjligheten att branschorganisationer i framtiden kan komma att ansöka om medel för att branschskolor.

Utredningen anser att regeringen även bör överväga om institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU) kan få i uppgift att utvärdera försöksverksamhetens långsiktiga effekter på arbetsmarknaden.

[41] Europeiska socialfonden 2014. *Nationellt socialfondsprogram för investering för tillväxt och sysselsättning 2014–2020.*

7.3.2 Utbildningsanordnare som kan delta i försöksverksamheten

Utredningens förslag: Statliga myndigheter, kommuner, landsting och enskilda ska kunna godkännas som branschskola.

Ett godkännande som branschskola gäller under den tid som Skolverket beslutar, dock längst så länge som försöksverksamheten pågår. Skolverkets beslut får inte överklagas.

Inom de branscher där intresse visats för att delta i en försöksverksamhet med branschskolor finns olika förutsättningar att bygga försöksverksamheten från. Utredningen föreslår därför att en bredd av aktörer ska kunna ansöka om att godkännas som branschskola – enskilda, kommuner, landsting och även statliga myndigheter.

Vissa branschorganisationer äger egna kompetenscentrum för fortbildning av anställda medarbetare. Dessa centrum skulle kunna utvecklas för att även ta emot elever från gymnasieskolans yrkesprogram i rollen som branschskolor. Inom andra branscher driver branschorganisationer fristående gymnasieskolor som även skulle kunna ta emot elever från andra gymnasieskolor under en del av elevernas utbildning. Slutligen finns branscher där branschorganisationerna i dag inte har någon utbildningsverksamhet. I dessa fall kan branschorganisationerna rekommendera en utbildningsanordnare som branschorganisationen har ett nära samarbete med, och där organisationen bedömer att utbildningens yrkesinnehåll håller en hög kvalitet. I de flesta fall handlar detta sannolikt om en kommunal eller fristående gymnasieskola. Inom naturbruksområdet respektive omvårdnadsområdet förekommer också att landsting är huvudmän för gymnasieskolor.[42] Utredningen bedömer även att det kan finnas branscher där en högskola, som ofta är en statlig myndighet, skulle kunna fylla rollen som branschskola. Utredningen föreslår därför att även landsting och statliga myndigheter ska kunna godkännas som branschskolor.

[42] 15 kap. 31 § skollagen (2010:800).

Beslutet får inte överklagas

Eftersom det redan i dag finns möjlighet att anordna utbildning med samma funktion som en branschskola bedömer utredningen att beslut om branschskolor inte utgör en sådan civil rättighet enligt artikel 6.1 i Europakonventionen som ska föranleda en rätt att få saken prövad av domstol.[43] Skolverkets beslut om branschskola under försöksverksamheten bör därför inte kunna överklagas. Det finns dock anledning att överväga om det vid ett stadigvarande införande av branschskolor ska vara möjligt att överklaga Skolverkets beslut.

7.3.3 Villkor för att få delta i försöksverksamheten

Utredningens förslag: För att godkännas som branschskola ska utbildningsanordnaren ha för avsikt att anordna yrkesutbildning inom ett yrkesområde där

– antalet elever som går sådan utbildning är lågt i såväl gymnasieskolan som inom den kommunala vuxenutbildningen,

– arbetsmarknadens efterfrågan på den kompetens som utbildningen syftar till att ge är högre än vad det finns individer med den kompetensen, och

– kostnaden att starta en motsvarande utbildning är hög på grund av att det finns behov av särskilda lokaler, särskilt material eller särskild utrustning och små elevgrupper.

Utbildningsanordnaren ska också rekommenderas som branschskola av en branschorganisation eller uppvisa ett brett samarbete om utbildning med flera arbetsgivare inom den bransch som yrkesområdet tillhör.

Vidare ska utbildningsanordnaren ha förutsättningar att ge sådant stöd som följer av 3 kap. skollagen (2010:800) till elever som är i behov av det och ha förutsättningar att följa de bestämmelser som i övrigt gäller för branschskolan.

Om samtliga sökande som uppfyller villkoren är fler än tio ska ett urval göras. Företräde ska då ges till

[43] Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna, artikel 6.1.

– sökande som kan visa starkast stöd inom den bransch som yrkesområdet tillhör, och

– sökande som avser att anordna yrkesutbildning inom ett yrkesområde där skillnaden mellan antalet elever som går sådan utbildning i gymnasieskolan eller inom kommunal vuxenutbildning och arbetsmarknadens behov är störst.

Ansökan om att delta i försöksverksamheten ska göras av den utbildningsanordnare som avser att bedriva utbildning som branschskola. I de flesta fall kommer utbildningsanordnaren sannolikt att vara en gymnasieskola. En del branschorganisationer tänker sig i stället att branschens centrum för kompetensutveckling av medarbetare även kan börja ta emot elever inom gymnasieskolan.

För att godkännas som branschskola ska utbildningsanordnaren ha för avsikt att anordna yrkesutbildning inom ett yrkesområde där antalet elever som går sådan utbildning är lågt i såväl gymnasieskolan som inom den kommunala vuxenutbildningen. Vidare ska arbetsmarknadens efterfrågan på den kompetens som utbildningen syftar till att ge vara högre än vad det finns individer med den kompetensen. Dessutom ska kostnaden för att starta en motsvarande utbildning vara hög på grund av att det finns behov av särskilda lokaler, särskilt material eller särskild utrustning och små elevgrupper. Den utbildningsanordnare som vill godkännas som branschskola ska rekommenderas som branschskola av branschorganisation eller ha ett brett samarbete med flera arbetsgivare inom branschen.

Eftersom branschskolornas samarbete med gymnasieskolor och kommunal vuxenutbildning kommer att utgå ifrån skollagens bestämmelser om entreprenad är det viktigt att utbildningsanordnaren har förutsättningar att följa de bestämmelser som gäller i entreprenadförhållanden. Det måste t.ex. finnas kunskap om tillämpningen av läroplaner och ämnesplaner. Det måste vidare finnas kunskap om processen som gäller när det kan befaras att en elev inte kommer att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås. Villkor för att godkännas som branschskola ska därför vara att utbildningsanordnaren har förutsättningar att följa de föreskrifter som gäller för utbildningen. Ett annat villkor ska vara att utbildningsanordnaren har förutsättningar att ge särskilt stöd till elever som är i behov av det.

7.3.4 Gymnasieskolan behåller huvudmannaskapet för eleven

Utredningens förslag: Huvudmännen för gymnasieskolorna ska vid samarbete med en branschskola behålla ansvaret för elevernas rättigheter och utbildningen i sin helhet.

Den som är huvudman för en gymnasieskola som erbjuder yrkesprogram får med bibehållet huvudmannaskap sluta avtal med en branschskola om att utföra uppgifter som avser undervisning i karaktärsämnen som har en yrkesinriktad profil (yrkesämnen). Huvudmannen får då även överlämna uppgifter som inte är hänförliga till undervisningen och den myndighetsutövning som hör till en lärares undervisningsuppgift.

De gymnasieelever som undervisas på branschskola ska ha sin bas i en gymnasieskola. Eleverna antas till en gymnasieskola på sin hemort och studerar på branschskolan sammanlagt 15–20 veckor under gymnasieutbildningens sista två år. Huvudmannens relation till branschskolan bygger till största del på den reglering som finns om utbildning på entreprenad i skollagen.[44]

Entreprenad enligt skollagen är när kommuner, landsting och enskilda huvudmän, med bibehållet huvudmannaskap, sluter avtal med en enskild fysisk eller juridisk person om att utföra uppgifter inom utbildning eller annan verksamhet enligt skollagen. Inom gymnasieskolan får uppgifter som avser undervisning i karaktärsämnen som har en yrkesinriktad profil överlämnas på entreprenad. Unikt när det gäller branschskolor är dock att även kommunala gymnasieskolor, landsting och statliga myndigheter ska kunna utnämnas till branschskolor och utföra uppgifter på entreprenad.

Att verksamheten bygger på skollagens reglering om utbildning på entreprenad innebär att huvudmannen för den gymnasieskola som bestämmer sig för att samarbeta med en branschskola fortfarande ska vara ansvarig för mottagande, urval och antagning av sökande till utbildningen. Skolhuvudmannen ska även fatta det formella beslutet om vilka elever som ska få undervisning på branschskola, efter överenskommelse med branschskolan.

[44] 23 kap. skollagen (2010:800).

Huvudmannen ska ansvara för elevernas rättigheter under hela utbildningen. Det innebär till exempel att huvudmännen ansvarar för elevens rätt att få fullfölja sin utbildning, rätt till stödinsatser, samt skydd mot eventuella trakasserier och diskriminering som inträffar på branschskola eller arbetsplatsförlagt lärande. För att bli godkänd som branschskola måste branschskolan visa på förutsättningar att ge särskilt stöd till elever som är i behov av det. Skolverket ska också i bedömningen av ansökningar om att få delta i försöksverksamheten särskilt beakta om anordnaren har förutsättningar att verka för ett främjande och förebyggande likabehandlingsarbete för att på så sätt motverka att elever som valt en yrkesutbildning där deras kön är underrepresenterat avbryter utbildningen i förtid.

Vid gymnasial lärlingsutbildning framgår elevernas rättigheter dessutom av utbildningskontraktet samt, om eleven är anställd, i lagen om gymnasial lärlingsanställning.[45] Huvudmannen ansvarar för att utbildningskontrakt kommer till stånd vid gymnasial lärlingsutbildning.

Utbildningens upplägg kommer att variera

Branschskolan och gymnasieskolan ska sinsemellan komma överens om vilka delar av en elevs gymnasieutbildning som ges var, samt vilken ersättning branschskolan ska få från gymnasieskolan för den utbildning som eleven får där.

Fördelningen av elevens utbildning mellan gymnasieskolan, branschskolan och APL-platsen kommer att variera beroende av om eleven studerar en gymnasial lärlingsutbildning eller inte, yrkesprogrammets struktur, skolornas resurser och elevers individuella förutsättningar och intressen.

[45] 16 kap. 11 a § skollagen(2010:800); Lagen (2014:421) om gymnasial lärlingsanställning.

Figur 7.1 Branschskolans nätverk

Elevernas utbildning delas mellan gymnasieskolan, branschskolan och APL-platsen

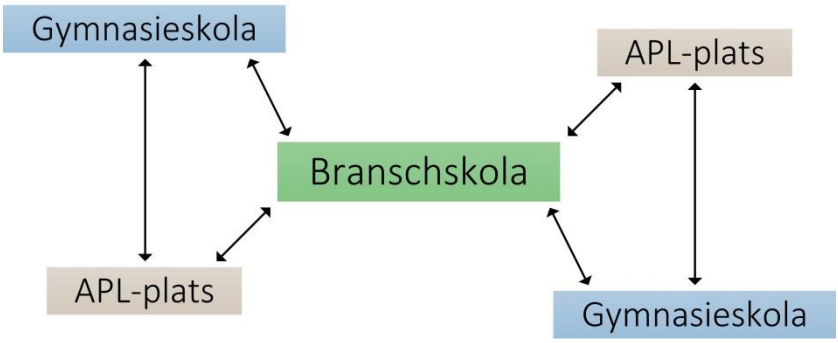

Arbetsplatsförlagt lärande (APL) ska förekomma på alla yrkesprogram i gymnasieskolan i minst 15 veckor.[46] En elev som går gymnasial lärlingsutbildning ska i stället genomföra mer än hälften av denna utbildning som arbetsplatsförlagt lärande. Omfattningen ska då räknas från och med det läsår som eleven påbörjar den gymnasiala lärlingsutbildningen. Lärlingsutbildningen kan börja det första, andra eller tredje läsåret.[47] Omfattningen av arbetsplatsförlagt lärande för en elev som får en del av sin utbildning på branschskola kommer därmed variera beroende av om eleven studerar yrkesprogrammet som en i huvudsak skolförlagd utbildning eller som en lärlingsutbildning, och när lärlingsutbildningen i så fall påbörjas.

Yrkesprogrammens struktur kommer att påverka fördelningen av utbildningen. De delar av programstrukturen som går att läsa gemensamt med en större grupp elever på gymnasieskolan kan anordnas på elevens gymnasieskola. För yrkesprogram med relativt breda nationella inriktningar med yrkesutgångar inom små yrkesområden, exempelvis yrkesutgången golvläggare inom bygg- och anläggningsprogrammets inriktning husbyggnad, kommer en större andel av utbildningen därmed att kunna ges på elevens gymnasieskola. Figur 7.2 visar hur en sådan fördelning skulle kunna se ut.

[46] 4 kap. 12 § gymnasieförordningen (2010:2039).
[47] 16 kap. 11 § skollagen (2010:800).

Figur 7.2 Exempel: Branschskola för golvläggare

Kurser som skulle kunna ges på branschskola är markerade i lila

Gymnasiegemensamma ämnen 600 p	
Engelska 5	100 p
Historia 1a1	50 p
Idrott och hälsa 1	100 p
Matematik 1a	100 p
Naturkunskap 1a1	50 p
Religionskunskap 1	50 p
Samhällskunskap 1a1	50 p
Svenska 1	100 p
Individuellt val	200 p
Gymnasiearbete	100 p

Programgemensamma ämnen 200 p	
Bygg och anläggning 1	200 p
Bygg och anläggning 2	200 p

Inriktning husbyggnad 700 p	
Husbyggnad 1	100 p
Husbyggnad 2	200 p
Husbyggnad 3 – ombyggnad	200 p
Husbyggnadsprocessen	200 p

Progamfördjupningspaket 400 p	
Golvläggning 1	100 p
Golvläggning 2 - våtrum	100 p
Golvläggning 3 - trä och laminat	200 p

Yrkesprogram där en nationell inriktning är att räkna som en utbildning inom ett litet yrkesområde, exempelvis plåtslageri inom bygg- och anläggningsprogrammet eller trädgård inom naturbruksprogrammet, kommer sannolikt en större del av programmets kurser i yrkesämnen ges på branschskolan eller APL-platsen eller båda. Figur 7.3 visar ett exempel på en sådan fördelning.

Figur 7.3 Exempel: Branschskola för trädgårdsanläggare

Kurser som skulle kunna ges på branschskola markerade i lila

Gymnasiegemensamma ämnen 600 p	
Engelska 5	100 p
Historia 1a1	50 p
Idrott och hälsa 1	100 p
Matematik 1a	100 p
Naturkunskap 1a1	50 p
Religionskunskap 1	50 p
Samhällskunskap 1a1	50 p
Svenska 1	100 p
Individuellt val	200 p
Gymnasiearbete	100 p

Programgemensamma ämnen 400 p	
Biologi 1	100 p
Entreprenörskap	100 p
Naturbruk	200 p

Inriktning trädgård 300 p	
Marken och växternas biologi	100 p
Fordon och redskap	100 p
Växtkunskap 1	100 p

Progamfördjupningspaket 500 p	
Skötsel av utemiljöer	100 p
Trädgårdsanläggning 1	100 p
Trädgårdsanläggning 2	100 p
Trädgårdsanläggning – specialisering	100 p
Växtkunskap 2	100 p

Gymnasieskolans egna resurser kommer också påverka fördelningen av utbildningen. En gymnasieskola som har en stor del av de lärarresurser och den utrustning som krävs för utbildningen inom ett litet yrkesområde kan ge en större del av utbildningen i egen regi.

Slutligen kan elevernas individuella egenskaper och intressen påverka fördelningen av utbildningen. En elev kanske exempelvis föredrar att en större del av utbildningen förläggs till APL-platsen.

7.3.5 Lärares kompetens och betygssättning vid branschskolan

Förslag: Lärare som undervisar vid branschskolan ska genom yrkeserfarenhet, högskoleutbildning eller annan eftergymnasial utbildning ha tillägnat sig kvalificerade och relevanta yrkeskunskaper inom det yrkesområde som undervisningen avser och även i övrigt vara lämplig att bedriva undervisningen.

En huvudman som har slutit avtal med en branschskola behöver för den undervisningen inte tillämpa bestämmelserna i skollagen om vilka som får användas för undervisning i skolväsendet.

Lärares kompetens i branschskolan

I skollagen finns bestämmelser om vilka som får undervisa i skolväsendet. Endast den som har legitimation som lärare eller förskollärare och är behörig för viss undervisning får bedriva undervisningen.[48] Från denna huvudregel finns några undantag. Om det inte finns någon att tillgå inom huvudmannens organisation som uppfyller kraven på legitimation och behörighet i ämnet eller om det finns något annat särskilt skäl med hänsyn till eleverna får en annan lärare bedriva undervisningen. En sådan lärare ska vara lämplig att bedriva undervisningen och i så stor utsträckning som möjligt ha en utbildning som motsvarar den utbildning som är behörighetsgivande.[49] En sådan person får bedriva undervisning under högst ett år i sänder.

[48] 2 kap. 13 § skollagen (2010:800).
[49] 2 kap. 18 § första stycket skollagen (2010:800).

Denna begränsning i tid gäller emellertid inte om undervisningen avser yrkesämne i gymnasieskolan eller kommunal vuxenutbildning.[50]

I skollagen finns också bestämmelser om vem som får anställas utan tidsbegränsning för att bedriva undervisning. Endast den som har legitimation får anställas som lärare eller förskollärare i skolväsendet utan tidsbegränsning. Den som inte har lärarlegitimation får dock anställas som lärare i skolväsendet utan tidsbegränsning, om han eller hon ska undervisa i ett yrkesämne i gymnasieskolan eller i kommunal vuxenutbildning. Detta gäller bara om det saknas sökande som har legitimation, den sökande har tillräcklig kompetens för att undervisa i det aktuella ämnet eller på den aktuella kursen och det finns särskilda skäl att anta att den sökande är lämplig att bedriva undervisningen.[51]

Utredningen anser att det är bra om lärare vid branschskolor har en så hög kompetens som möjligt när det gäller såväl den pedagogiska kompetensen som yrkeskunnandet. Många yrkeslärare på gymnasieskolans yrkesprogram saknar en pedagogisk högskoleexamen. Totalt är 35 procent av lärarna obehöriga enligt en enkätstudie som Skolverket genomfört.[52] Utredningen anser därför att det är orimligt att kräva att branschskolorna ska ha legitimerade lärare med pedagogisk examen. Av en branschskola ska man emellertid kunna ställa krav på att yrkeskunnandet är högt hos den som bedriver undervisningen. Utredningen föreslår därför att lärare som undervisar vid branschskolan genom yrkeserfarenhet, högskoleutbildning eller annan eftergymnasial utbildning ska ha tillägnat sig kvalificerade och relevanta yrkeskunskaper inom det yrkesområde som undervisningen avser. Det är samma behörighetskrav som gäller för antagning till yrkeslärarutbildningen.[53] Samma krav gäller också för behörighet i ett yrkeämne i gymnasieskolan om man har en lärarexamen.[54] Utöver yrkeskunnandet föreslår utredningen att läraren även i övrigt ska vara lämplig att bedriva undervisningen.

[50] 2 kap. 18 § andra stycket skollagen (2010:800).
[51] 2 kap. 20 § skollagen (2010:800).
[52] Skolverket 2014. *Yrkeslärare per program*.
[53] 4 § förordningen (2010:2021) om tillträde till utbildning som leder till yrkeslärarexamen och Universitets- och högskolerådets föreskrifter (2013:4) om kvalificerade och relevanta yrkeskunskaper för särskild behörighet till utbildning som leder till yrkeslärarexamen.
[54] 2 kap. 25 § förordningen (2011:326) om behörighet och legitimation för lärare och förskollärare och Skolverkets föreskrifter (2012:4) om vilka yrkeskunskaper som krävs för att undervisa i ett yrkesämne.

Det kan finnas enstaka fall där en huvudman för en gymnasieskola eller kommunal vuxenutbildning har en lärare anställd som har behörighet att undervisa i ett sådant yrkesämne som en branschskola kan bedriva undervisning i. Det kan ändå finnas skäl för huvudmannen att inte använda sig av sin egen lärare utan i stället anlita en branschskola. Det är t.ex. inte säkert att huvudmannen har möjlighet att anskaffa utrustning eller lokaler för att kunna bedriva undervisningen. En huvudman som vill sluta avtal med en branschskola ska inte behöva avstå från att anlita branschskolan bara för att det finns en lärare med behörighet inom aktuellt yrkesämne att tillgå inom huvudmannens organisation. Utredningen föreslår därför att en huvudman som har slutit avtal med en branschskola för den undervisningen inte behöver tillämpa bestämmelserna i skollagen om vilka som får användas för undervisning i skolväsendet.

Betygssättning i branschskolan

Om en huvudman överlämnar uppgiften att bedriva undervisning på entreprenad får huvudmannen även överlämna den myndighetsutövning som hör till en lärares undervisningsuppgift, exempelvis betygssättning.[55] Det innebär att gymnasieskolan får överlämna till branschskolans yrkeslärare att sätta betyg i de kurser som branschskolan erbjuder.

Branschskolans yrkeslärare får dock bara självständigt sätta betyg om de har lärarlegitimation. I annat fall måste beslut om betyg fattas tillsammans med en legitimerad lärare.[56] Om branschskolan inte har någon legitimerad lärare måste således beslut om betyg fattas tillsammans med en legitimerad lärare på gymnasieskolan. Den legitimerade läraren behöver inte ha behörighet i det ämne som ska betygsättas, utan det räcker att läraren har lärarlegitimation.

Om gymnasieskolan inte överlämnar betygssättning till branschskolan sätter gymnasieskolans lärare elevernas betyg. Enligt skollagen gäller att en yrkeslärare som saknar lärarlegitimation får sätta betyg självständigt om yrkesläraren har en anställning utan tids-

[55] 23 kap. 6 § skollagen (2010:800).
[56] 3 kap. 16 § skollagen (2010:800).

begränsning hos en huvudman.[57] Om yrkesläraren saknar lärarlegitimation och har en tidsbegränsad anställning måste beslut om betyg fattas tillsammans med en legitimerad lärare.

Kvalitetssäkring

De branschorganisationer som rekommenderar en branschskola garanterar att den undervisning i yrkesämnen som ges vid branschskolan är av god kvalitet och motsvarar de kompetenser som arbetsmarknaden efterfrågar inom det aktuella yrkesområdet. För kvaliteten i utbildningen som helhet och för elevernas rättigheter ansvarar dock gymnasieskolans huvudman. Ett gott samarbete och regelbunden dialog mellan branschskolan och rektor för den gymnasieskola som är huvudman för eleverna kommer att vara av största vikt för att säkra hela gymnasieutbildningens kvalitet.

Enligt skollagen är det huvudmannen som ansvarar för att utbildningen genomförs i enlighet med skollagen och andra skolförfattningar.[58] Huvudmannen ska också systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen på huvudmannanivå.[59] Rektorn för gymnasieskolan ansvarar för ledning av det pedagogiska arbetet.[60] Det innefattar bland annat att planera, följa upp, utvärdera och utveckla utbildningen i förhållande till de nationella målen samt att betyg sätts enligt gällande författningar. Rektorn ansvarar också för systematiskt kvalitetsarbete på skolnivå.[61]

Branschskolans formella roll i elevens utbildning bygger på skollagens reglering av utbildning på entreprenad. Branschskolan har därmed gentemot gymnasieskolans huvudman status som entreprenör. Branschskolan, genom sin roll som entreprenör, ansvarar för kvaliteten på sina kurser inför huvudmannen genom entreprenörsavtalet. Branschskolans ansvar är även beroende av om huvudmannen överlämnar den myndighetsutövning som hör till en lärares undervisningsuppgift i samband med att man överlämnar uppgiften att bedriva

[57] 8 kap 1c § gymnasieförordningen (2010:2039).
[58] 2 kap. 8 § skollagen (2010:800).
[59] 4 kap. 3 § skollagen (2010:800).
[60] 2 kap. 9 § skolalgen (2010:800).
[61] 4 kap. 4 § skollagen (2010:800).

undervisning på entreprenad. Detta handlar främst om betygssättning, men kan också vara fråga om disciplinära och andra särskilda åtgärder.[62]

Skolinspektionens utövar tillsyn över en huvudmans verksamhet inklusive det som är överlämnat på entreprenad. Skolinspektionen riktar sig till huvudmannen vad gäller de brister som finns i verksamheten som helhet, det vill säga även beträffande de uppgifter som en entreprenör har haft att utföra enligt avtal.[63]

7.3.6 Huvudmän som samarbetar med branschskolor ska kunna söka statsbidrag

Utredningens förslag: Huvudmannen för gymnasieskolan ska ersätta branschskolan för kostnaderna för elevens utbildning. Ersättningen ska bestämmas med hänsyn till branschskolans åtagande och elevens behov efter samma grunder som huvudmannen tillämpar vid fördelning av resurser i sin egen utbildning.

Huvudmän som erbjuder utbildning inom ett sådant yrkesområde som det finns branschskola för ska kunna söka statsbidrag.

Statsbidrag får lämnas för huvudmannens kostnader för den ersättning som huvudmannen ger till en branschskola eller annan utbildningsanordnare för utbildning på entreprenad.

Statsbidrag lämnas med hälften av den ersättning som huvudmannen ger till branschskolan eller annan utbildningsanordnare eller högst 50 000 kronor per läsår för varje elev som deltar minst sex veckor per läsår i utbildning hos branschskolan eller annan entreprenör. Bidrag till en huvudman får lämnas för högst fem elever per yrkesområde och högst två läsår för varje elev.

Den ersättning som statsbidrag ges för får inte avse andra kostnader än de som anges i kapitel III artikel 31 i kommissionens förordning (EU) nr 651/2014 av den 17 juni 2014.

Skolverket beslutar om och betalar ut statsbidraget.

[62] 5 kap. skollagen (2010:800).
[63] Skolinspektionen 2012. *Entreprenad och samverkan*.

Vid samarbete med en branschskola kommer huvudmannen att betala en ersättning till branschskolan för den utbildning som eleverna får där. Hur stor ersättning branschskolan begär kommer att variera eftersom branschskolornas kostnad för att anordna undervisning i yrkesämnen varierar beroende på utbildningens omfattning, nödvändig utrustning och lokaler, personalkostnader, med mera.

Det är viktigt att elevens val att studera en yrkesutbildning mot ett mindre yrkesområde blir så kostnadsneutralt som möjligt för den huvudman som ska skicka iväg eleven. Huvudmannen ska inte ha anledning att avråda eleven från att välja den yrkesutbildning som kräver undervisning på branschskola. Samtidigt ska huvudmannen inte tjäna ekonomiskt på att skicka en elev till en branschskola i stället för att anordna utbildningen i egen regi.

Utredningens bedömning är att huvudmannens utgifter inte kommer att minska nämnvärt under den tid en elev är på en branschskola. Eftersom bara enstaka elever i varje klass lär välja den mindre yrkesutbildningen kvarstår skolans kostnader för den grupp elever som är kvar på skolan. Utredningen föreslår därför att ett statsbidrag för undervisning inom vissa små yrkesområden införs. Av konkurrensrättsliga skäl, vilka redogörs för i avsnittet nedan, bör dock statsbidraget inte begränsas till att ges till huvudmän som samarbetar med en branschskola. Statsbidraget ska därför kunna sökas som ersättning för de extra kostnader som uppstår för en huvudman som skickar en elev till en branschskola eller en annan utbildningsanordnare som ger utbildning på entreprenad inom ett yrkesområde som det finns branschskola för. Bidraget syftar till att få fler huvudmän att erbjuda utbildning inom små yrkesområden och uppmuntra sina elever att välja utbildningen.

Det förekommer redan i dag att huvudmän anlitar skolor som drivs av branschorganisationer för att elever på yrkesprogram ska få utbildning i vissa yrkesämnen. Ovan nämns Plåt- och ventforums Teknikcentrum som undervisar gymnasieelever i plåtslageri till en kostnad om 75 000 kronor per elev. I detta ingår boende och mat under skoltid. ME-skolan undervisar elever som ska bli maskinförare och tar i nuläget 103 000 kronor per elev och år för den undervisning som genomförs. ME-skolan undervisar då eleverna i alla kurser i yrkesämnen som ingår i programstrukturen för bygg- och anläggningsprogrammet med inriktning anläggningsfordon.

I avsnittet nedan redogörs för vilka konkurrensrättsliga överväganden som utredningen har gjort. Det nämns bl.a. att det finns ett förbud mot statliga stöd som snedvrider eller hotar att snedvrida konkurrensen.[64] Av de där nämnda EU-rättliga reglerna följer att statligt stöd till utbildning får ges för bl.a. driftskostnader för lärare och deltagare som har direkt samband med utbildningsprojektet, t.ex. resekostnader, material och utrustning som har ett direkt samband med projektet, avskrivning av hjälpmedel och utrustning i den utsträckning de används uteslutande för utbildningsprojektet, kostnader för rådgivning och allmänna administrativa kostnader. Logikostnader omfattas inte med vissa undantag. Det framgår också av regleringen att stödnivån inte får överskrida 50 procent av de stödberättigande kostnaderna. Det statsbidrag som utredningen föreslår ska ges till huvudmän som erbjuder utbildning inom yrkesområden som det finns branschskola för får därför inte avse andra kostnader än de som framgår av kommissionens förordning.[65] Statsbidraget får heller inte överskrida 50 procent av kostnaderna.

Utredningen föreslår att statsbidraget för undervisning på branschskola ska uppgå till högst 50 000 kronor per elev och läsår som eleven får utbildning på en branschskola eller hos en annan utbildningsanordnare som bedriver utbildning inom ett sådant yrkesområde som det finns branschskola för. I de flesta fall bedömer utredningen att eleven kommer utbildas på branschskola under årskurs två och tre. Skolhuvudmännen ska vid ansökan om statsbidrag uppvisa ett avtal med en branschskola eller annan utbildningsanordnare som visar att eleven deltagit i utbildning där under minst sex veckor per läsår.

Uppdelat på de fem år som försöksverksamheten föreslås pågå blir kostnaden för staten som nedan.[66] Beräkningen bygger på ett antagande om att alla huvudmän får statsbidrag om 50 000 kronor per elev i årskurs 2 och 3.

[64] Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt, artikel 107.
[65] Kapitel II artikel 31 i kommissionens förordning (EU) nr 651/2014 av den 17 juni 2014 genom vilken vissa kategorier av stöd förklaras förenliga med den inre marknaden enligt artiklarna 107 och 108 i fördraget.
[66] Kostnadsuppskattningen utgår ifrån följande antaganden: Tio godkända branschskolor med ett elevantal från gymnasieskolan om 40 elever per läsår a 8 veckors utbildning. Gruppstorleken har uppskattats till 8 elever per grupp. Huvudmannen får 50 000 kronor per elev och läsår.

Tabell 7.3 Kostnad för statsbidrag för försöksverksamhet med branschskolor

Bygger på ett antagande om 10 branschskolor som tar emot 40 gymnasieelever per årskull

Kalenderår	1	2		3		4		5		6		
Läsår		1		2		3		4		5		
Termin	VT	HT	VT	HT	VT	HT	VT	HT	VT	HT	VT	HT
Årskull 1		400	→	400	→							
Årskull 2				400	→	400	→					
Årskull 3						400	→	400	→			
Årskull 4								400	→	400	→	
Kostnad per läsår		20 mnkr		40 mnkr		40 mnkr		40 mnkr		20 mnkr		
Kostnad per kalenderår	**10 mnkr**	**30 mnkr**		**40 mnkr**		**40 mnkr**		**30 mnkr**		**10 mnkr**		

Huvudmän ska enligt utredningens förslag söka statsbidraget hos Skolverket. Om det kommer in fler ansökningar om statsbidrag än vad det finns medel ska Skolverket vid sin fördelning av bidraget ta hänsyn till i vilken grad huvudmannen bedöms ha förmåga att uppmuntra elever till mindre könsstereotypa utbildningsval, och behovet av geografisk spridning av insatserna.

Regeringen har i budgetpropositionen för 2016 anslagit 10 miljoner kronor för förberedelse inför ett införande av en försöksverksamhet med en utbildning där branscher och arbetsgivare kan ges ett större ansvar.[67] Utredningen föreslår att det nya statsbidraget under 2016 finansieras genom dessa anslagna medel. För finansiering efter 2016 föreslår utredningen att medel överförs från anslagna medel till statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.[68] Att döma av Skolverkets prognoser och de minskningar av bidraget som regeringen aviserat i budgetpropositionen för 2016 kommer det för 2016 finnas 415 miljoner kronor anslaget för detta ändamål, 448 miljoner för 2017 och 475 miljoner kronor för 2018.[69]

Ett viktigt syfte med statsbidraget till de arbetsplatser som tar emot elever som lärlingar är att öka arbetsplatsernas kapacitet att delta i den gymnasiala yrkesutbildningen. Utredningens förslag om

[67] Prop. 2015/16:1, utgiftsområde 16, s. 221.
[68] Förordning (2011:947) om statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.
[69] Enligt Skolverkets prognoser i maj 2015 har myndigheten för 2016 budgeterat 503 miljoner kronor, för 2017 budgeterat 543 miljoner kronor och för 2018 budgeterat 575 miljoner kronor. Regeringen föreslår i budgetpropositionen för 2016 att anslaget minskas med 88 miljoner kronor 2016, 95 miljoner kronor 2017 och 100 miljoner kronor årligen från och med 2018. (Prop. 2015/16:1, utgiftsområde 16, s. 221.)

branschskolor kommer kunna öka arbetsmarknadens engagemang inom såväl lärlingsutbildning som i huvudsak skolförlagd yrkesutbildning. Utredningen anser därför att en omfördelning av medlen inte strider mot den ursprungliga avsikten för de avsatta medlen.

Konkurrensrättsliga överväganden

När förslaget om försöksverksamhet med branschskolor har utarbetats har utredningen gjort flera konkurrensrättsliga överväganden.

Statsbidraget som utredningen föreslår ska inrättas ska inte ges direkt till branschskolan utan till huvudmän som anlitar branschskolan på entreprenad. EU:s regler om statsstöd får ändå anses vara tillämpliga i fråga om statsbidraget. Stöd som ges av staten som snedvrider eller hotar att snedvrida konkurrensen genom att gynna vissa företag eller viss produktion är som huvudregel otillåtet genom att det är oförenligt med den inre marknaden.[70] Vissa kategorier av stöd anses emellertid förenliga med den inre marknaden bl.a. för att de har förklarats förenliga genom s.k. gruppundantag. Ett sådant gruppundantag gäller stöd till utbildning. Stöd till utbildning ska anses vara förenligt med den inre marknaden om vissa villkor är uppfyllda.[71] Sådana villkor är t.ex. att stödnivån som huvudregel inte får överskrida 50 procent av de stödberättigade kostnaderna. De stödberättigade kostnaderna är personalkostnader för lärare för den tid de deltar i utbildningen, driftskostnader för lärare och deltagare som har direkt samband med utbildningsprojektet, material och utrustning som har ett direkt samband med utbildningsprojektet, kostnader för rådgivning m.m. Utredningen har i sina överväganden anpassat villkoren för statsbidraget och gör därmed bedömningen att förslaget inte strider mot EU-rätten.

I försöksverksamheten får endast tio utbildningsanordnare godkännas som branschskolor. Utgångspunkten är att det inte kommer att finnas flera branschskolor för samma yrkesområde. Kommuner och landsting som är huvudmän för gymnasieskolor som vill

[70] Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt, artikel 107.
[71] Kapitel II artikel 31 i kommissionens förordning (EU) nr 651/2014 av den 17 juni 2014 genom vilken vissa kategorier av stöd förklaras förenliga med den inre marknaden enligt artiklarna 107 och 108 i fördraget.

anlita en branschskola på entreprenad är skyldiga att följa lagen (2007:1091) om offentlig upphandling (LOU).[72] Det finns olika sätt för upphandling men det vanliga är att den upphandlande myndigheten är skyldig att tillfråga fler än en leverantör av tjänsten. Även om det bara kommer att finnas en branschskola för respektive yrkesområde kan det finnas andra utbildningsanordnare som vill lägga anbud i en upphandling av yrkesutbildning. Utredningen har bedömt att det är orimligt ur ett konkurrensrättsligt perspektiv att ett statsbidrag ges enbart om det är branschskolan för yrkesområdet i fråga som vinner upphandlingen. Statsbidraget bör därför ges till en huvudman för en gymnasieskola som erbjuder en utbildning inom ett sådant yrkesområde som det finns en branschskola för, om utbildningen upphandlas på entreprenad.

Utredningen anser att det i en upphandling av yrkesutbildning är viktigt att ställa krav på kvalitet. Av proportionalitetsprincipen följer att kvalifikationskraven och kraven i kravspecifikationen i en upphandling måste ha ett naturligt samband med och stå i rimlig proportion till det som upphandlas. Dessutom måste kraven vara ägnade att leda till att den upphandlande myndighetens syfte med att ställa dem uppnås. Kravspecifikationen vid upphandling av yrkesutbildning skulle enligt utredningens bedömning kunna innehålla t.ex. att viss utrustning ska finnas och att syftet med det är att få en hög kvalitet i utbildningen. Utredningen vill i detta sammanhang framhålla möjligheten att kommuner som vill upphandla yrkesutbildning kan gå ihop och göra en gemensam upphandling. En annan möjlighet är att en inköpscentral som är gemensam för flera kommuner tecknar ramavtal för yrkesutbildning.

7.3.7 Elever ska ha rätt till stöd för inackordering under undervisning på branschskola

Utredningens förslag: Elever som behöver inackordering under de perioder de undervisas på branschskola ska ha rätt till ekonomiskt stöd för inackorderingen utifrån samma grunder som gäller för ordinarie skolgång.

[72] Jfr 1 kap. 2 § och bilaga 3 lagen (2007:1091) om offentlig upphandling.

Elever som får undervisning på branschskola väntas komma från hela landet och kommer i många fall att vara i behov av extra boende under sin tid på branschskolan. Utredningen föreslår därför att elever ska kunna få stöd för inackordering under den period de undervisas på branschskola.

En elev som studerar på en gymnasieskola med offentlig huvudman och ska bo och studera på en annan ort än hemorten ska i regel söka stöd för boendet och resorna hos sin hemkommun.[73] Rätten till stöd från hemkommunen gäller elever som går på gymnasieskolor med offentlig huvudman och som behöver inackordering till följd av skolgången.[74] Rätten gäller inte elever som har tagits emot i andra hand till ett nationellt program, det vill säga elever som har valt ett nationellt program, en nationell inriktning eller en gymnasial lärlingsutbildning i en annan kommun än hemkommunen trots att hemkommunen erbjuder samma utbildning. En elev som går på en fristående gymnasieskola för att utbildningen inte anordnas i elevens hemkommun kan söka inackorderingstillägg från Centrala studiestödsnämnden (CSN).[75]

Stödet från hemkommunen ska avse boende, fördyrat uppehälle och resor till och från hemmet. Det ska ges kontant eller på annat sätt som ska framgå av beslutet om stöd. Om stödet ges kontant, ska det lämnas med lägst 1/30 av prisbasbeloppet[76] för varje hel kalendermånad som eleven bor inackorderad.[77] För 2016 innebär detta ett stöd på minst 1 476 kronor.[78] Beloppet får avrundas till närmast lägre hela tiotal kronor.[79]

CSN:s inackorderingstillägg beror på färdvägsavståndet, enkel väg, mellan föräldrarnas bostad och skolan enligt tabellen nedan.[80]

[73] 15 kap 32 § skollagen (2010:800).
[74] 15 kap. 32 § skollagen (2010:800).
[75] 2 kap. 2 § studiestödslagen (1999:1395) och 2 kap. 2 § studiestödsförordningen (2000:655).
[76] Prisbasbeloppet enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken (2010:110).
[77] 15 kap. 32 § skollagen (2010:800).
[78] 1/30 av 44 300 kronor (vilket var prisbasbeloppet för 2016 enligt förordningen (2015:536) om prisbasbelopp och förhöjt prisbasbelopp för år 2016) = 1 476 kr.
[79] 15 kap. 32 § skollagen.
[80] 6 § Centrala studiestödsnämndens föreskrifter och allmänna råd (2001:6) om studiehjälp.

Tabell 7.4 Inackorderingstillläggets storlek beror på färdvägsavståndet

Avstånd i kilometer	Kronor per månad
0–44	1 190
45–84	1 315
85–124	1 460
125–174	1 625
175–224	1 770
225–599	1 875
600–899	1 980
900–1 299	2 160
1 300–	2 350

Källa: Centrala studiestödsnämndens föreskrifter och allmänna råd (CSNFS 2001:6) om studiehjälp. Tabellen senast uppdaterad genom CSNFS 2009:2.

Kostnaderna för stöd för inackordering för elever på branschskola beräknas nedan. Kostnaderna är uträknade från ett behov av åtta veckors stöd per elev under det andra och det tredje läsåret.

Tabell 7.5 Kostnader för stöd till inackordering för elever på branschskola

Räknat med inackorderingsstöd om 2 000 kronor i månaden

Kalenderår under försöksverksamheten	Antal elever på branschskola	Kostnader för stöd till inackordering (kronor)
År 1	400 elever a 4 veckor	800 000
År 2	400 elever a 8 veckor + 400 elever a 4 veckor	2 400 000
År 3	400 elever a 8 veckor + 800 elever a 4 veckor	3 200 000
År 4	400 elever a 8 veckor + 800 elever a 4 veckor	3 200 000
År 5	400 elever a 8 veckor + 400 elever a 4 veckor	2 400 000
År 6	400 elever a 4 veckor	800 000

Under läsåret 2014/15 studerade 73 procent av yrkeseleverna i gymnasieskolan hos en offentlig huvudman.[81] Merparten av detta stöd kommer därför sannolikt betalas av en kommun till elever som studerar på kommunens gymnasieskolor. Försöksverksamheten med branschskolor kan därmed komma att medföra en något ökad kostnad för kommunerna för stöd till inackordering. Samtidigt medför samarbetet med en branschskola och statsbidraget för detta att kommunen som huvudman kan erbjuda utbildningar som annars kanske inte hade varit ekonomiskt möjliga att erbjuda.

För de elever som studerar hos en fristående huvudman står CSN för utgifterna för stöd för inackordering. Utredningen bedömer att det handlar om en begränsad summa, och att myndigheten kan finansiera denna inom ram.

Elevens boende under utbildning på branschskola

Utredningen har uppskattat att branschskolorna kommer utbilda en elevgrupp på omkring åtta elever i taget. Dessa elever är på branschskolan i omkring tre till fem veckor under en termin. Efter avslutad utbildning på branschskolan återvänder eleverna till sin ordinarie gymnasieskola, och en ny grupp elever kommer till branschskolan för utbildning.

De elever som behöver inackordering under perioden på branschskola kommer, precis som inom gymnasieskolan i övrigt, själva ansvara för att ordna boende. En del branschskolor kan komma att erbjuda elevboende under utbildningen som en rekryterande insats. Utredningen föreslår dock inte att det ska vara ett krav för att bli godkänd som branschskola.

[81] Skolverkets statistik för läsåret 2014/15.

7.3.8 Branschorganisationer ska främja otraditionella utbildningsval inom gymnasieskolan

Utredningens förslag: Vid bedömning om en utbildningsanordnare har förutsättningar att följa bestämmelser i skolans styrdokument ska Skolverket särskilt beakta om anordnaren har förutsättningar att verka för ett främjande och förebyggande likabehandlingsarbete för att på så sätt motverka att elever som valt en yrkesutbildning där deras kön är underrepresenterat avbryter utbildningen i förtid.

För att beviljas statsbidrag ska huvudmannen kunna visa en strategi för hur huvudmannen ska kunna uppmuntra elever till mindre könsstereotypa utbildningsval.

Om det kommer in fler ansökningar om statsbidrag än vad det finns medel till ska Skolverket vid sin fördelning av bidraget ta hänsyn till i vilken grad huvudmannen bedöms ha förmåga att uppmuntra elever till mindre könsstereotypa utbildningsval.

Bland gymnasieskolans yrkesprogram finns en tydlig uppdelning efter kön. I kapitel 4 beskrivs närmre hur vissa yrkesprogram attraherar kvinnor medan andra yrkesprogram attraherar män. Forskning såväl som utredningens egen fokusgrupp med elever visar att elever som valt otraditionellt ofta upplever att deras val ifrågasätts, och att de inte inkluderas fullt ut i yrkesgemenskapen.[82] Detta kan hindra eleverna från att välja utbildning och yrke efter intresse och fallenhet och att sedan utvecklas till sin fulla potential, vilket ger negativa konsekvenser både för individen och för samhället i stort. Utredningen menar att dessa utmaningar måste hanteras inom försöksverksamheten med branschskolor.

För att könsuppdelningen inom gymnasieskolan ska kunna brytas krävs också att de elever som väljer otraditionellt kan känna sig välkomna och inkluderade i utbildningen. Alla utbildningsanordnare inom gymnasial yrkesutbildning måste därför arbeta aktivt med värdegrundsfrågor för att skapa en trygg miljö för alla elever, oavsett kön. Utredningen föreslår därför att Skolverket vid bedömning av en ansökan om att få starta branschskola särskilt ska beakta

[82] Se exempelvis IFAU 2013. *"Vara med i gänget?" – Yrkessocialisation och genus i två gymnasieprogram.*

om utbildningsanordnaren har förutsättningar att verka för ett främjande och förebyggande likabehandlingsarbete för att på så sätt motverka att elever som valt en yrkesutbildning där deras kön är underrepresenterat avbryter utbildningen i förtid.

Utredningen föreslår även att huvudmannen för att beviljas statsbidrag för utbildning inom ett litet yrkesområde ska kunna uppvisa en strategi för hur huvudmannen ska uppmuntra elever till mindre könsstereotypa utbildningsval. Om det kommer in fler ansökningar om statsbidrag än vad det finns medel till ska Skolverket vid sin fördelning av bidraget ta hänsyn till i vilken grad huvudmannen bedöms ha förmåga att uppmuntra elever till mindre könsstereotypa utbildningsval.

7.3.9 Vuxenutbildning på branschskola

Utredningens förslag: En branschskola får genom entreprenadavtal med en kommun ge utbildning till elever från kommunal vuxenutbildning.

Utöver vad som gäller om entreprenad enligt skollagen, där uppgifter får överlämnas till enskild, får huvudmannen för kommunal vuxenutbildning överlämna uppgifter till en branschskola som bedrivs av en statlig myndighet, en kommun eller ett landsting.

Det är viktigt att låta en försöksverksamhet med branschskolor även omfatta vuxenutbildning. Många av de branschorganisationer som utredningen haft kontakt med i utformningen av förslaget om branschskolor ser vuxenutbildning som en viktig del av branschskolans verksamhet, både för att öka antalet utbildade individer och för att få ihop tillräckligt stora undervisningsgrupper för att få branschskolans ekonomi att gå ihop.

Vuxenutbildning på branschskola ska ges på entreprenad

En branschskola ska genom entreprenadavtal med en kommun kunna utbilda elever inom kommunal vuxenutbildning (komvux).
Skolhuvudmäns möjlighet att överlämna utbildning på entreprenad regleras i 23 kap. skollagen. Entreprenad definieras som att skol-

huvudmannen med bibehållet huvudmannaskap sluter avtal med en enskild fysisk eller juridisk person om att utföra uppgifter inom utbildning enligt skollagen.[83] Bara uppgifter inom grundskolan, grundsärskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan som avser fjärrundervisning får överlämnas till staten på entreprenad.[84]

När det gäller komvux kan alla slags uppgifter överlämnas till en enskild på entreprenad.[85] Kommuner kan redan i dag anlita enskilda utbildningsanordnare som specialiserat sig på yrkesutbildning av ett visst slag. Branschskolor ska kunna drivas av såväl enskilda utbildningsanordnare som statliga myndigheter, kommuner och landsting. Det bör enligt utredningen vara möjligt för kommuner att upphandla yrkesutbildning från en branschskola, oavsett om branschskolan drivs av ett offentligt organ eller en enskild. Utredningen föreslår därför att det i regleringen om försöksverksamhet med branschskolor anges att huvudmän för komvux får överlämna uppgifter till en branschskola som drivs av en statlig myndighet, en kommun eller ett landsting. Detta blir således en reglering som gäller utöver vad som redan gäller enligt skollagen.

Vuxna med kort tidigare utbildning ges fortfarande företräde

Branschorganisationerna har i diskussionen om branschskolor uttryckt en vilja att fånga upp de unga vuxna som redan har en gymnasieexamen men är intresserade av att skola om sig. Det kan handla om personer som har gymnasieexamen från ett högskoleförberedande program men därefter söker sig till ett yrke som kräver yrkesutbildning. Regelverket försvårar dock för kommunerna att bevilja utbildning för de sökande som redan har en gymnasieexamen från ett högskoleförberedande gymnasieprogram eftersom de konkurrerar med sökande som har kortare utbildning sedan tidigare.

I skollagen finns ett övergripande mål för vuxenutbildningen formulerat. Utgångspunkten för utbildningen är den enskildes behov och förutsättningar. De som har fått minst utbildning ska prioriteras.[86] Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå är en rättig-

[83] 23 kap. 1 § skollagen (2010:800).
[84] 23 kap. 1 och 4 §§ skollagen (2010:800).
[85] 23 kap. 2 § skollagen (2010:800).
[86] 20 kap. 2 § skollagen (2010:800).

het endast för den som saknar grundläggande behörighet till högskola och tidigare har gått ett yrkesprogram i gymnasieskolan.[87] Om det är fler sökande än antalet platser till en utbildning ska ett urval göras. Kriterierna för urval finns i förordningen om vuxenutbildning. Här anges att företräde ska ges till sökande som har kort tidigare utbildning och önskar fullfölja studier, i andra hand behöver utbildningen för att komplettera ett reducerat program eller för annan behörighetskomplettering, eller i tredje hand behöver utbildningen för pågående yrkesverksamhet eller planerat yrkesval.[88] Mer om detta finns att läsa i kapitel 8.

7.3.10 Andra möjliga offentliga aktörer som kan samarbeta med branschskolor

Utredningen ser en möjlighet att branschskolorna skulle kunna kopplas till flera insatser hos offentliga aktörer och ger exempel på det nedan.

En branschskola kan ansöka om betygsrätt hos Skolinspektionen

En utbildningsanordnare som har beviljats betygsrätt får ge utbildning på uppdrag av juridiska personer för de deltagare som uppdragsgivarna utser.[89] Det innebär att andra offentliga organ, t.ex. Arbetsförmedlingen, samt företag och organisationer också kan anlita utbildningsanordnaren för att ge utbildning till individer som myndigheten, företaget eller organisationen utser. Utredningen bedömer att det kommer att bli möjligt för branschskolorna att ansöka om betygsrätt och de kan på så sätt utöka elevunderlaget genom att exempelvis även erbjuda arbetsmarknadsutbildningar på uppdrag av Arbetsförmedlingen.

Tillstånd att sätta betyg, anordna prövning och utfärda betyg för utbildning som motsvarar kommunal vuxenutbildning (betygsrätt)

[87] 20 kap. 19 § skollagen (2010:800). I budgetpropositionen för 2016 har regeringen aviserat att återkomma med förslag om en rätt till behörighetsgivande kurser inom komvux (prop. 2015/16:1, utgiftsområde 16, avsnitt 9.4.1). Hur rätten kommer att se ut är vid utredningens skrivande ännu inte känt.
[88] 3 kap. 7 § förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning.
[89] 6 kap. 1 § förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning.

söks hos Skolinspektionen. Tillstånd får sökande som bedöms ha förutsättningar att följa föreskrifterna i 6 kap. förordningen om vuxenutbildning med dess hänvisningar till skollagen. Förutom bestämmelser om hur tillståndsprövningen ska gå till finns också bestämmelser om betygssättning, rektors ansvar, lärares behörighet, och upprättande av individuell studieplan.[90] Av läroplanen för vuxenutbildning framgår att den gäller även för enskilda utbildningsanordnare som har beviljats betygsrätt.[91]

Anordnare med betygsrätt omfattas inte direkt av bestämmelserna i skollagen. Bestämmelser som inte nämns i 6 kap. förordningen om vuxenutbildning men som finns i skollagen gäller t.ex. tillgång till lokaler, utrustning, systematiskt kvalitetsarbete, klagomålsrutiner och skyldigheten att motverka kränkande behandling. Om en kommun inom ramen för kommunal vuxenutbildning anlitar en utbildningsanordnare med betygsrätt på entreprenad ansvarar emellertid kommunen för att skollagens regler följs. Därmed omfattas utbildningsanordnaren indirekt av skollagens regler.

Utbildning inom ramen för arbetsmarknadspolitiska insatser

När det gäller arbetsmarknadspolitiska insatser med utbildningsinnehåll skulle branschskolorna kunna bidra till utbildningsinnehållet.

Yrkesintroduktionsanställningar

Inom ett antal avtalsområden har fack och arbetsgivare tecknat avtal som ska göra övergången från skola till arbetsliv enklare och samtidigt säkra arbetsgivarnas långsiktiga kompetensförsörjning, så kallade yrkesintroduktionsavtal. Arbetsgivare som anställer unga i åldern 15–24 år inom ramen för yrkesintroduktionsavtal kan sedan januari 2014 få ekonomiskt stöd för detta.[92] Arbetsgivaren kan få ersättning i upp till tolv månader.

[90] 6 kap. förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning.
[91] 1 § förordningen (2012:101) om läroplan för vuxenutbildningen.
[92] Förordning (2013:1157) om stöd för yrkesintroduktionsanställningar.

Insatsen riktar sig till ungdomar som saknar relevant yrkeserfarenhet eller har varit arbetslösa och inskrivna på Arbetsförmedlingen i minst 90 dagar under en fyramånadersperiod. Anställningen ska omfatta minst 75 procent av heltid under minst sex månader, och utbildning eller handledning sammantaget minst 15 procent av arbetstiden.[93] För utbildningen ska det finnas en utbildningsplan som innehåller uppgifter om utbildningens innehåll och syfte.

En yrkesintroduktionsanställning kräver ett centralt kollektivavtal om yrkesintroduktion eller ett hängavtal till ett centralt kollektivavtal om yrkesintroduktion. Avtalen ser olika ut för olika branscher och kan ha speciella villkor för exempelvis ålder och gymnasieutbildning.

Traineejobb

I vårändringsbudgeten för 2015 föreslog regeringen en satsning på traineejobb för arbetslösa ungdomar mellan 20 och 24 år.[94] Traineejobben är en anställning på 50 procent i kombination med en yrkesutbildning på 50 procent. Syftet med traineejobben är att minska ungdomsarbetslösheten och underlätta generationsväxlingen inom välfärden, men också att stärka arbetsmarknadspolitikens roll för att avhjälpa bristyrken. Traineejobb ska därför vara möjliga både inom välfärdssektorn och inom sektorer på hela arbetsmarknaden där det finns bristyrken som kräver yrkesutbildning på gymnasial nivå. Lönesubventionen uppgår till cirka 85 procent för traineejobb inom välfärdssektorn och cirka 50 procent för traineejobb på hela arbetsmarknaden för yrken där det råder brist.

Validering

Validering är en process som innebär en strukturerad bedömning, värdering, dokumentation och erkännande av kunskaper och kompetens som en person besitter oberoende av hur de förvärvats. Validering kan bland annat ske inom ramen för alla kurser i kommunal

[93] Förordning (2013:1157) om stöd för yrkesintroduktionsanställningar.
[94] Prop. 2014/15:99, kapitel 6, s. 96.

vuxenutbildning.[95] En elev som genomgått en validering för en del av en kurs behöver inte delta i undervisningen när det gäller den delen av kursen.

Det finns flera olika aktörer som arbetar med validering i Sverige. Ansvaret för själva bedömningen ligger oftast på yrkeslärare, branschorganisationer samt privata och offentliga utbildningsanordnare. Branschskolor skulle i egenskap av utbildningsanordnare med kunskaper inom specifika yrkesområden även kunna genomföra valideringar.

Kompetensutveckling för yrkeslärare

Branschskolor skulle också kunna bidra med kompetensutveckling för yrkeslärare. Det skulle exempelvis kunna handla om att uppdatera yrkeslärare som undervisar inom ämnet med kunskaper om nya tekniker och metoder.

7.3.11 Alternativa lösningar för gymnasieutbildning på branschskola

Nedan redogörs för alternativa lösningar som har övervägts men som inte förordas av utredningen.

Finansiera undervisning på branschskola med hjälp av statsbidraget för lärlingsutbildning

En alternativ lösning är att tiden på branschskolan räknas in i den arbetsplatsförlagda tiden av en gymnasial lärlingsutbildning. Branschskolor skulle då knytas till regleringen av gymnasial lärlingsutbildning, och alla elever som får undervisning på branschskola skulle formellt sett betraktas som lärlingar. Ett tillägg skulle då kunna göras till förordningen om statsbidrag till lärlingsutbildning om att detta statsbidrag även ska kunna användas som ersättning till en branschskola.[96] En nackdel med denna lösning är att det urvatt-

[95] 20 kap. 32 § (ny beteckning 42 § fr.o.m. 2016-01-01) skollagen (2010:800).
[96] Förordning (2011:947) om statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.

nar begreppet lärlingsutbildning. Den tid eleven tillbringar på en branschskola är svår att betrakta som arbetsplatsförlagd.

Inom dagens gymnasiala lärlingsutbildning lämnar staten ett anordnarbidrag till huvudmännen, bland annat i syfte att ersätta de arbetsgivare där det arbetsplatsförlagda lärandet genomförs. I dag uppgår ersättningen till högst 57 500 kronor, om handledaren på arbetsplatsen genomgått Skolverkets utbildning.

Av Skolverkets undersökning om arbetsgivares erfarenheter av att ta emot gymnasiala lärlingselever framgår att ersättningen inte är avgörande för deras engagemang.[97] Huvudmännen skulle därför kunna få möjlighet att även, eller i stället, lämna bidraget till en branschskola om man anlitat en sådan. På detta sätt skulle branschskolan i stort sett få sina kostnader ersatta. I förordningen om anordnarbidraget stadgas att ersättningen ska gå till den juridiska eller fysiska personen som tillhandahåller den arbetsplatsförlagda delen av den gymnasiala lärlingsutbildningen.[98] Detta bidrag skulle även kunna användas som ersättning för anlitande av branschskola.

Förändringen förutsätter att arbetsplatsen kan tänka sig att ta emot lärlingen för den praktiska delen av utbildningen utan direkt möjlighet till ersättning. Att arbetsgivaren blir utan anordnarbidrag skulle i viss mån kompenseras av att den som tar emot lärlingar som får en del av sin utbildning på branschskola sannolikt skulle få lärlingar som är bättre utbildade och som i högre grad är anställningsbara jämfört med andra gymnasiala lärlingar. Denna lösning kan trots allt vara kännbar för mindre arbetsplatser, vilka är vanliga mottagare av lärlingar inom vissa program.

Den som driver branschskolan bör därför i detta scenario sluta ekonomiska uppgörelser med de arbetsplatser man samarbetar med om en uppdelning av den ersättning som kommer från huvudmannen. Ett alternativ är att huvudmannen måste ersätta arbetsplatsen år 1–2 och branschskolan år 3. Det tredje året har lärlingen troligtvis uppnått en sådan kompetens att företaget inte skulle behöva ersättas. Man skulle också kunna tänka sig att skolhuvudmannen ersätter branschskola och arbetsgivare i proportion till den tid eleven varit på respektive ställe.

[97] Skolverket 2013. *Arbetsgivarnas användning av statsbidraget för gymnasial lärlingsutbildning och deras erfarenheter av att ta emot gymnasiala lärlingselever*.
[98] Förordning (2011:947) om statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.

Riksrekryterande utbildning eller särskild variant

En alternativ lösning kan vara att anordna yrkesutbildningar inom små yrkesområden som särskilda varianter med riksrekrytering. En nackdel med denna lösning är att Skolverket ser en risk att om riksrekrytering beviljas med motivet att utbildningen ges på få platser i landet så kan det leda till att de utbildningar som inte är riksrekryterande tappar elevunderlag och på grund av detta lägger ner utbildningen. Följden kan då bli att det blir ännu färre anordnare av det aktuella programmet eller den aktuella inriktningen. Skolverket anser därför att det är av nationellt intresse att inte bifalla riksrekryterande utbildningar som kan medföra ett minskat antal utbildningsorter.[99]

Med denna lösning skulle en ansökan från skolhuvudman om att ge en utbildning som särskild variant genom riksintag göras hos Skolverket. Lämpligast är om en branschorganisation samarbetar med en befintlig huvudman vad gäller en ansökan om särskild variant. Tillsammans kan dessa utforma avvikelser från ämnesplanerna som möter kraven på dessa specialiserade kurser.

Ett beslut om riksrekrytering brukar ange under vilken tid beslutet ska gälla och hur många platser utbildningen får omfatta. För att bli godkänd brukar ett krav vara att utbildningen avviker på något sätt från inriktningen i yrkesprogrammet. Riksrekrytering brukar inte beviljas om samma utbildning ges på många platser.

[99] Skolverket 2014. *Redovisning av uppdrag om särskilda varianter och riksrekryterande utbildningar*.

8 Regional samverkan om yrkesvux

Prognoser pekar på att tillgången till kompetent arbetskraft kommer att minska i förhållande till efterfrågan, särskilt i många mindre regioner under den kommande tioårsperioden. Kompetensförsörjning listas som ett av de största tillväxthindren framöver av små- och medelstora företag.[1] I dag råder brist på yrkesutbildad arbetskraft inom flera yrkesområden. Att många unga samtidigt saknar arbete tyder på att det finns matchningsproblem på den svenska arbetsmarknaden.

Utredningen har i uppdrag att förbättra matchingen mellan ungdomars val av utbildning och efterfrågan på arbetsmarknaden. I uppdraget ingår att föreslå hur regional samverkan om gymnasial yrkesutbildning kan stimuleras i syfte att öka tillgången och kvaliteten på sådan utbildning som efterfrågas på arbetsmarknaden. Utredningen ska också redovisa vilken roll regionala kompetensplattformar kan spela i detta avseende.

Att öka intresset för gymnasial yrkesutbildning är ett sätt att möta arbetsmarknadens efterfrågan av utbildad arbetskraft. Bristen på yrkesutbildad arbetskraft är dock enbart delvis en följd av svårigheterna att attrahera elever till gymnasieskolans yrkesprogram. I dag sker valet av yrke allt senare i livet, både i Sverige och i andra jämförbara länder. Med fler nyanlända elever som börjar skolan i de senare årskurserna ökar också behovet av att som vuxen kunna läsa eller komplettera en gymnasieutbildning. Sammantaget innebär detta att lösningar på matchningsproblemen på arbetsmarknaden inte enbart kan sökas inom gymnasieskolan.

[1] Tillväxtverket 2014. *Förutsättningar för konkurrenskraftiga företag. Företagens villkor och verklighet*.

I detta kapitel lägger utredningen förslag som syftar till ett bredare och regionalt förankrat utbud av yrkesutbildningar på gymnasial nivå inom ramen för den kommunala vuxenutbildningen.

8.1 Yrkesvux bidrar till kompetensförsörjningen

Yrkesinriktad vuxenutbildning på gymnasial nivå (yrkesvux) har en särskilt stor betydelse för kompetensförsörjningen i många regioner, då utbildningen har en direkt koppling till näringslivets behov av arbetskraft.[2]

En förutsättning för en fungerande kompetensförsörjning är att utbildnings- och arbetsmarknadssystemets olika delar samverkar med varandra och med det omgivande samhället, inte minst med näringslivet. Gymnasieutredningen konstaterade i sitt betänkande att smidiga samverkansformer blir allt viktigare när elevkullarna minskar, inte minst för att små kommuner ska kunna erbjuda gymnasial yrkesutbildning av hög kvalitet.[3] Kompetensförsörjningsperspektivet innebär att kommuner och regioner behöver ta reda på hur hela utbildningsutbudet bör se ut för att tillgodose arbetslivets krav.

Utan regionala behovsanalyser riskerar yrkesinriktad vuxenutbildning på gymnasial nivå inom små yrkesområden med få och mer kostsamma utbildningsplatser att trängas undan av mindre kostsamma utbildningar inom yrkesområden med behov av många utbildade. En sådan utveckling kan påverka gymnasieskolans yrkesprogram negativt. Ett bredare utbildningsutbud inom yrkesvux innebär större möjligheter för kommuner att behålla viktiga men kostsamma yrkesutbildningar i gymnasieskolan under perioder med få elever.

Samverkan mellan kommuner om yrkesvux sker i dag på flera håll i landet men i olika omfattning. Denna samverkan behöver utvecklas ytterligare för att yrkesvux i större utsträckning ska kunna bidra till matchning och kompetensförsörjning i hela Sverige.

[2] Näringsdepartementet 2015. *En nationell strategi för hållbar och regional tillväxt och attraktionskraft 2015–2020.*
[3] SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola, s.* 602.

8.2 Yrkesvux finansieras i stor utsträckning av statsbidrag

Yrkesinriktad vuxenutbildning på gymnasial nivå är en del av den kommunala vuxenutbildningen. Målet för den kommunala vuxenutbildningen är att vuxna ska stödjas och stimuleras i sitt lärande. De ska ges möjlighet att utveckla sina kunskaper och sin kompetens i syfte att stärka sin ställning i arbets- och samhällslivet samt att främja sin personliga utveckling. Utgångspunkten för utbildningen ska vara den enskildes behov och förutsättningar. De som fått minst utbildning ska prioriteras.[4] Kommunerna har dock ingen skyldighet att erbjuda yrkesinriktad vuxenutbildning på gymnasial nivå.

Sedan 2009 kan kommuner, enskilt eller gemensamt, ansöka om statsbidrag för yrkesinriktad vuxenutbildning på gymnasial nivå.[5] Syftet med den statliga satsningen på yrkesvux är dels att motverka brist på arbetskraft med yrkesutbildning och dels att nå de grupper som saknar gymnasieutbildning eller har en gymnasial yrkesutbildning som behöver kompletteras. I budgetpropositionen för 2009 betonas att en stor flexibilitet och tillgänglighet i både tid och rum när det gäller utbildningens uppläggning är nödvändig för att nå målgrupperna och för att tillgodose arbetsmarknadens behov samt att arbetslivet bör kunna påverka vilka utbildningar som ska erbjudas och hur de ska genomföras.[6]

Statsbidraget för yrkesux fördelas av Skolverket utifrån antalet arbetslösa i respektive kommun och utgörs av 50 000 kronor per årsstudieplats. En årsstudieplats kan fördelas mellan flera elever. Tilldelade medel som inte tagits i anspråk av kommunen ska återbetalas till Skolverket för att därefter omfördelas. Statsbidraget för yrkesvux är det enskilt största inom yrkesutbildningsområdet sett till bidragsvolymen. Statsbidragen inom yrkesutbildningsområdet uppgick 2014 till nästan 1,7 miljarder kronor varav statsbidraget för yrkesvux utgjorde cirka 600 miljoner kronor.[7]

[4] 20 kap. 2 § skollagen (2010:800).
[5] Förordning (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning.
[6] Prop. 2008/09:01, utgiftsområde 16, s. 111.
[7] Skolverket 2014. *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*, s. 14.

Av förordning (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå framgår villkoren för att en kommun ska få statsbidrag:

- utbildningen planeras i samråd med Arbetsförmedlingen och med företag, organisationer eller andra sammanslutningar som är verksamma inom de branscher som utbildningen är avsedd för,
- kommunen kan visa på ett behov av utbildningen,
- kommunen erbjuder en möjlighet till strukturerad bedömning, värdering och dokumentation av en deltagares tidigare förvärvade kunskaper och kompetens,
- kommunen erbjuder studie- och yrkesvägledning samt vid planeringen och genomförandet av utbildningen tar till vara deltagarens tidigare förvärvade kunskaper och kompetens, och
- urvalsregeln i 3 § tillämpas på utbildningen, vilket innebär att företräde ska ges till den som har kort tidigare utbildning och en svag ställning på arbetsmarknaden.

Efterfrågan på yrkeskurser är större än vad kommunerna kan tillgodose. Tre fjärdedelar av kommunerna, 77 procent, uppger till Skolverket att de behövt använda sig av urvalsregeln under 2014. Endast 14 procent av kommunerna uppger att de under 2014 kunnat tillgodose samtliga individers efterfrågan på yrkeskurser inom yrkesvux.[8]

Satsningen på yrkesvux inleddes mot bakgrund av finanskrisen 2008 och efterföljande varsel som en temporär konjunkturåtgärd som skulle pågå till och med 2011. Satsningen kom dock att förlängas i omgångar, något som avspeglas i att antalet årsstudieplatser varierat stort, från 5 000 platser första året till som mest 25 000 platser år 2010 (se figur 8.1). Vid flera tillfällen har regeringen även beslutat om extra medel för att möjliggöra fler utbildningsplatser under ett år än vad som ursprungligen budgeterats för. Extra tilldelningar har även riktats mot enskilda län.

[8] Skolverket 2015. *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.*

Figur 8.1 Statsbidrag för yrkesvux, årsstudieplatser 2009–2015

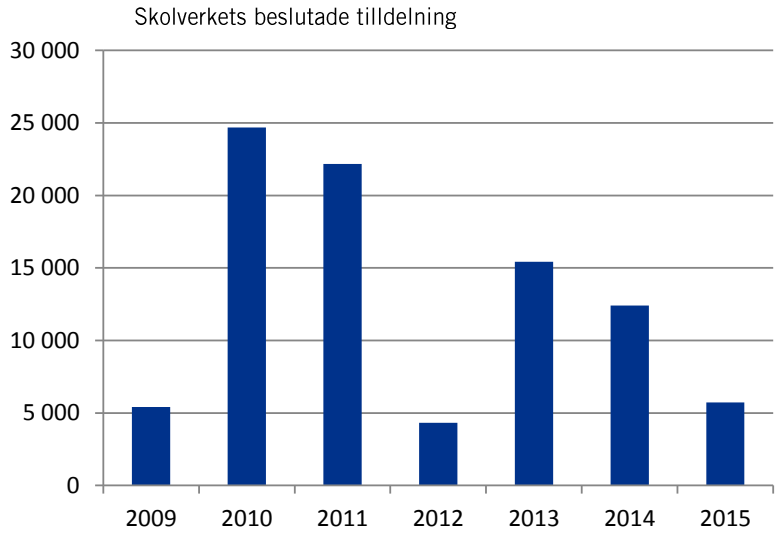

Källa: Skolverkets webbplats: ”Statsbidrag för yrkesvux” och ”Beslut från tidigare år”. Egen bearbetning.

I budgetpropositionen för 2014 konstaterade regeringen att satsningen på yrkesvux inte inneburit den ökning av antalet platser som förväntats eftersom kommunernas egen finansiering minskat. Regeringen avsåg därför se över reglerna för statsbidraget för att säkerställa nettoökningar av antalet platser. Regeringen aviserade samtidigt en gradvis nertrappning av antalet årsstudieplatser inom yrkesvux.[9]

Kommunerna har anfört att den egna finansieringen av yrkesvux prioriterats ner på grund av ökande kostnader för utbildning som den enskilde har rätt till, såsom svenska för invandrare och vuxenutbildning på grundläggande nivå.[10] I Sveriges Kommuner och Landstings kartläggning från 2014 av 17 huvudmän omfattande 35 kommuner uppger endast ett mindre antal kommuner med god tillväxt att de klarar att finansiera en viss del av utbildningen med egna medel.[11] Den

[9] Prop. 2013/14:1, utgiftsområde 16, s. 72.
[10] Skolverket 2013. *Redovisning av regeringsuppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m*, s. 53.
[11] SKL 2014. *Yrkesvux – viktig nationell insats för att klara yrkesutbildningen och obalanser på arbetsmarknaden år 2015*.

statliga finansieringen upplevs alltså av många kommuner som en förutsättning för att kunna erbjuda yrkesinriktad vuxenutbildning på gymnasial nivå.

Inom ramen för ett nytt kunskapslyft avsätter regeringen medel för fler utbildningsplatser inom yrkesvux från och med 2016.[12]

Att antalet utbildningsplatser inom yrkesvux varierat kraftigt från år till år, och att satsningens framtid varit osäker, har försvårat för kommuner och utbildningsanordnare att planera utbildningsutbudet långsiktigt. Ökad långsiktighet i finansiering och struktur för yrkesvux har samtidigt efterfrågats av arbetsmarknadens parter som ett verktyg för att stärka kompetensförsörjningen.[13] Detta bedöms i synnerhet kunna påverka yrkesområden med kostamma utbildningsplatser positivt eftersom riskerna med investeringar i exempelvis utrustning då skulle minska.

8.3 Bristande behovsanalyser och samråd

Inom vuxenutbildningen är skillnaden mellan elevens önskemål och arbetsmarknadens behov mindre än inom gymnasieskolan eftersom en vuxen elev ofta väger in hur den lokala arbetsmarknaden ser ut liksom vilka de ekonomiska förutsättningarna är för att studera.[14]

Satsningen på statsbidrag för yrkesvux har ett arbetsmarknadsperspektiv. Villkoret att utbildningen ska planeras i samråd med Arbetsförmedlingen och med företrädare för arbetsmarknaden är ett uttryck för detta, liksom villkoret att kommunerna ska kunna visa på ett behov av de utbildningar som ges. Beslutsunderlag i form av kvalificerade behovsanalyser för vilka utbildningar som ska tas fram är därför en förutsättning för att satsningen på yrkesvux ska få önskad effekt på sysselsättning och kompetensförsörjning. Av Skolverkets uppföljningar framgår dock att samråd mellan kommuner, Arbetsförmedlingen och företrädare för arbetsmarknaden inte sker i den utsträckning som statsbidragsförordningen kräver.

---

[12] Prop. 2015/16:01, utgiftsområde 16, s. 193.
[13] LO 2013. *Behövs: En utbildningspolitik för ungas etablering på arbetsmarknaden*, s. 140; Svenskt näringsliv 2012. *Har Sverige ett tillräckligt flexibelt system för yrkesutbildning för vuxna? s.* 59.
[14] Skolverket 2013. *Redovisning av regeringsuppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m*. s. 57.

8.3.1 Samråd med Arbetsförmedlingen

I Skolverkets uppföljning uppger cirka 60 procent av kommunerna att de haft samråd med Arbetsförmedlingen inför ansökan om statsbidrag 2014.[15] De flesta kommuner uppger dock att de samrått med Arbetsförmedlingen i någon form, exempelvis kontinuerligt under året, inför uppstart av nya utbildningar och vid enstaka tillfällen eller vid behov. I endast tre procent av kommunerna har ingen form av samråd med Arbetsförmedlingen skett inför eller under 2014. Samtidigt ger Skolverkets uppföljningar bilden av att samråd hölls mer regelbundet i inledningsskedet av den statliga satsningen på yrkesvux och att det sedan har minskat succesivt.

Inom Arbetsförmedlingens organisation sker samråd med kommunerna om yrkesvux via de lokala arbetsförmedlingskontoren eller via myndighetens regionala marknadsområden. På central nivå inom Arbetsförmedlingen finns ingen överblick över samråden med kommunerna om yrkesvux. Det finns därför heller ingen samlad bild av hur samrådens funktion uppfattas inom myndigheten. Sannolikt finns här en stor lokal och regional variation. Avsaknaden av ett motsvarande uppdrag för Arbetsförmedlingen att samverka med kommunerna kring yrkesvux kan vara en försvårande omständighet för att få till stånd ett samråd.

8.3.2 Samråd med företrädare för arbetsmarknaden

I 56 procent av kommunerna skedde inget samråd med företrädare för arbetsmarknaden inför ansökan om statsbidrag för yrkesvux 2014.[16] Även här finns en nedåtgående trend. Vissa kommuner åberopar det faktum att utbildningen företrädesvis ska utgå från den enskildes önskemål som ett skäl till att inte upparbeta samverkansrutiner med företrädare för arbetsmarknaden. Andra kommuner åberopar begränsade möjligheter för företrädare för arbetsmarknaden att använda arbetstid för samverkansdiskussioner.[17]

[15] Skolverket 2015. *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m*.
[16] Skolverket 2015. *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m*.
[17] Skolverket 2010. *Redovisning av regeringsuppdrag att förbereda och genomföra insatser inom yrkesvux*, s. 3.

Kommunens storlek och huruvida det finns en samverkan med andra kommuner kan spela en roll för i vilken utsträckning samråd äger rum. Rimligtvis har företrädare för arbetsmarknaden, i synnerhet från mindre branscher, större möjlighet att delta i samverkan kring utbildningsplatser på regional nivå eller med samverkande kommuner inom en regional arbetsmarknad än med enskilda kommuner.

8.4 Mindre yrkesområden trängs undan

Inom vissa yrkesområden där söktrycket är svagt i gymnasieskolan är det starkt i vuxenutbildningen. Ett exempel på ett sådant yrkesområde är vård och omsorg. Vård och omsorg är huvudsakligt yrkesområde för nästan hälften av de studerande inom yrkesvux. Näst största yrkesområde är handel och administration med cirka tio procent av de studerande. Andelen studerande är mellan två och sex procent inom övriga yrkesområden (se tabell 8.1).

Tabell 8.1 Studerande inom yrkesvux per yrkesområde 2014

Huvudsakligt yrkesområde	Antal	Andel
Bygg och anläggning (BA)	1 058	3,6 %
El och energi (EE)	1 396	4,7 %
Fordon och transport (FT)	1 502	5,1 %
Hantverk (H)	744	2,5 %
Hotell och turism (HT)	573	1,9 %
Industriteknik (I)	1 436	4,8 %
Naturbruk (N)	425	1,4 %
Restaurang och livsmedel (RL)	1 747	5,9 %
VVS och fastighet (VF)	644	2,2 %
Barn och fritid (BF)	1 472	5,0 %
Handel och administration (HA)	3 031	10,2 %
Vård och omsorg (VO)	13 313	44,9 %
Teoretiska kurser (T)	992	3,3 %
Orienteringskurser (O)	1 326	4,5 %
Totalt	**29 659**	**100 %**

Källa: Skolverket, egen bearbetning.

Fördelningen har varit likartad sedan satsningen på statsbidrag för yrkesvux inleddes. Att det är samma utbildningar som tillhandahålls år efter år understryker behovet av förbättrade behovsanalyser.

Utredningen har tagit del av uppföljande statistik från Skolverket som visar att bredden i kommunernas utbildningsutbud och i vilken regi utbildningarna anordnas varierar. Yrkeskurser inom vård och omsorg erbjuds av nästan alla kommuner medan kurser inom exempelvis VVS och fastighet och inom hantverk erbjuds i mindre än hälften av kommunerna. Kurser inom vård och omsorg och teoretiska kurser anordnas till största delen i kommunal regi medan kurser inom övriga områden i större utsträckning är upphandlade av externa utbildningsanordnare.

Skolverket har uppmärksammat att det i vissa kommuner finns

> … tecken som tyder på att utbudet av yrkesutbildningar inom vård- och omsorgsområdet bestäms med utgångspunkt i kommunens eget behov av kompetens i egenskap av huvudman för detta yrkesområde. (…) Det råder alltså en oklarhet i dessa fall om det är den enskilde som efter en allsidig information om arbetslivets kompetensbehov samt vägledning tar beslut om studieinriktning eller om det är ett färdigt utbud som han eller hon har att förhålla sig till.[18]

I vissa fall kan det alltså vara kommunens behov, i egenskap av arbetsgivare, som styr utbudet snarare än individens eller arbetsmarknadens behov.

Utredningen ifrågasätter inte att det finns ett stort behov av personal inom vård och omsorg. Samtidigt som allt färre ungdomar studerar på gymnasiets vård- och omsorgsprogram är behovet av personer med sådan utbildning stort och förväntas förbli stort. Exempelvis listar SCB de med gymnasial vård- och omsorgsutbildning högst bland de utbildningsgrupper inom vilka det väntas bli störst brist på utbildade 2035.[19]

Utredningen konstaterar att det finns en risk att kommunerna, i sin roll som både arbetsgivare och utbildningsanordnare inom vård och omsorg, prioriterar sitt eget kompetensförsörjningsbehov framför andra arbetsgivares och branschers behov. Även andra faktorer bidrar till att vård- och omsorgsutbildning prioriteras inom

[18] Skolverket 2013. *Redovisning av regeringsuppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m. s.* 58.
[19] SCB 2014. *Trender och prognoser 2014. Befolkningen, utbildningen och arbetsmarknaden med sikte på 2035.*

yrkesvux, inte minst att dessa utbildningar är mindre kostsamma. Utredningen anser dock att det inte är rimligt att en så stor andel av statsbidraget för yrkesvux i dag finansierar kompetensförsörjning inom en enskild bransch.

8.5 Förslag för utvecklad regional samverkan om yrkesvux

Många kommuner är för små för att själva kunna erbjuda ett brett utbud av kurser inom yrkesinriktad vuxenutbildning på gymnasial nivå. Detta innebär färre valmöjligheter för individen och utgör ett hinder för kompetensförsörjning. Trots att det finns ett behov av yrkesutbildning inom små yrkesområden – med få och dyra utbildningsplatser – riskerar dessa att trängas undan av yrkesutbildningar med ett stort antal billigare utbildningsplatser. Därför behöver den regionala samverkan kring yrkesvux utvecklas, både mellan enskilda kommuner och mellan den lokala och regionala nivån. Behovet av att stimulera en ökad regional samverkan med syfte att upprätthålla ett brett utbud av olika yrkesutbildningar och inriktningar har även uppmärksammats av Skolverket.[20]

Statsbidraget för yrkesvux finansierar i dag en mycket stor andel av kommunernas yrkesinriktade vuxenutbildning på gymnasial nivå. Utredningen anser därför att staten kan och bör förtydliga och stärka kraven på regional samverkan om de utbildningsplatser som finansieras med statliga medel.

[20] Skolverket 2014. *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*, s. 26.

8.5.1 Kommuner ska ansöka om statsbidrag gemensamt

Utredningens förslag: Statsbidraget för yrkesinriktad vuxenutbildning på gymnasial nivå villkoras med att det ska finnas ett avtal om att samverka om utbildningen mellan minst tre kommuner. Samverkan ska syfta till att öka utbildningsutbudet för den enskilde.

Kommunerna ska ansöka om statsbidraget gemensamt och kunna visa på ett behov av utbildningen som är gemensamt i de kommuner som samverkar.

Kommuner har enligt skollagen möjlighet att samverka om utbildningen, både i gymnasieskolan och inom vuxenutbildningen.[21] Kommuner som samverkar om utbildningsutbudet kan erbjuda ett bredare utbud av program och kurser tillsammans än vad en enskild kommun kan erbjuda. Genom samverkan minskar även risken att gymnasieutbildningar läggs ner trots att de efterfrågas av elever och av arbetsmarknaden i regionen som helhet.

Utredningen föreslår därför att statsbidraget för yrkesvux villkoras med att minst tre kommuner samverkar i syfte att öka utbildningsutbudet för den enskilde. På så sätt kan kommunerna gemensamt ta ansvar för att yrkesutbildningar även inom små yrkesområden kommer till stånd och erbjuda ett bredare utbud av yrkesutbildningar. Att villkora statsbidraget med att kommuner samverkar och ansöker gemensamt syftar både till att stärka utvecklingen av befintlig samverkan och till att samverkan etableras där det i dag inte förekommer.

De statliga satsningarna på yrkesvux och lärlingsvux har bidragit till att allt fler kommuner samverkar om vuxenutbildning.[22] På många håll i landet finns i dag en utvecklad kommunsamverkan om yrkesvux, vilket framgår av sammanställningen i kartorna nedan (figur 8.2–8.4). I kartorna representerar enfärgade fält samverkan mellan kommuner inom ett län och streckade fält representerar länsöverskridande samverkan.

[21] 15 kap. 30 §, 18 kap. 27 §, 23 kap. 28 § skollagen (2010:800).
[22] Skolverket 2014. *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*, s. 26.

Figur 8.2 Kommuner i samverkan om yrkesvux i Götaland

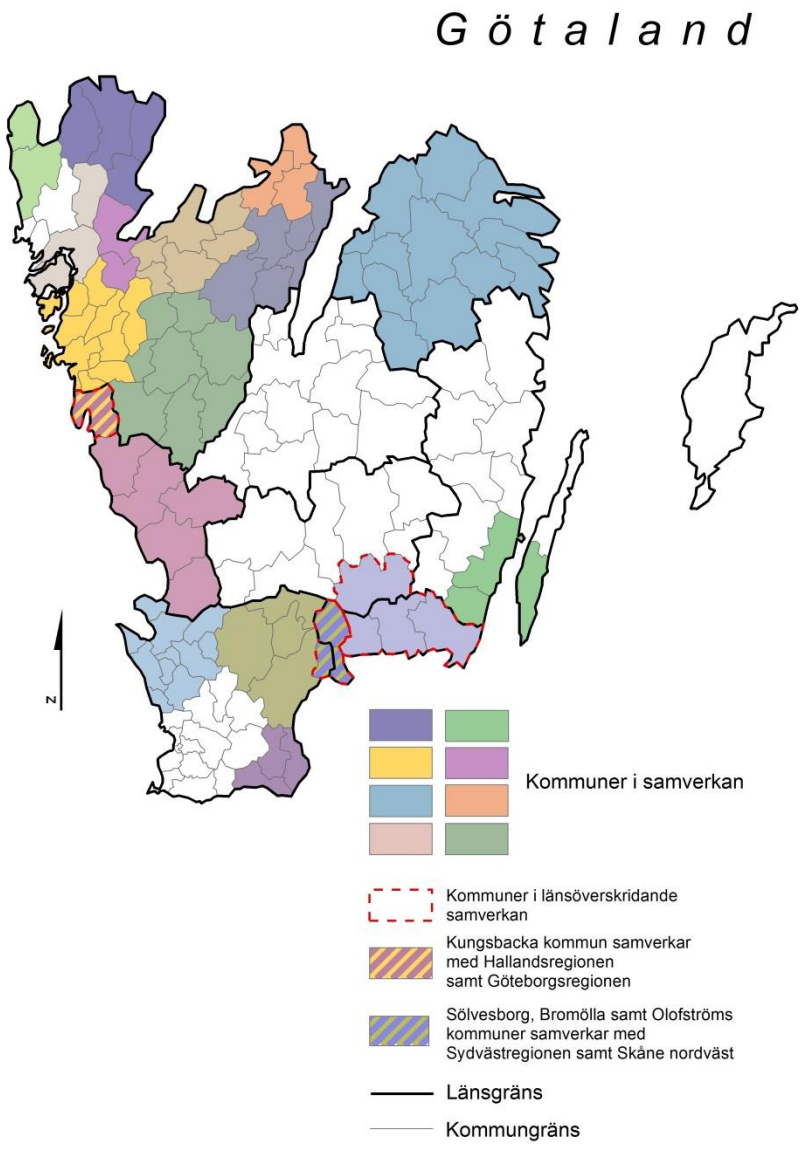

Källa: Skolverket 2014 och SCB, egen bearbetning.

Figur 8.3 Kommuner i samverkan om yrkesvux i Svealand

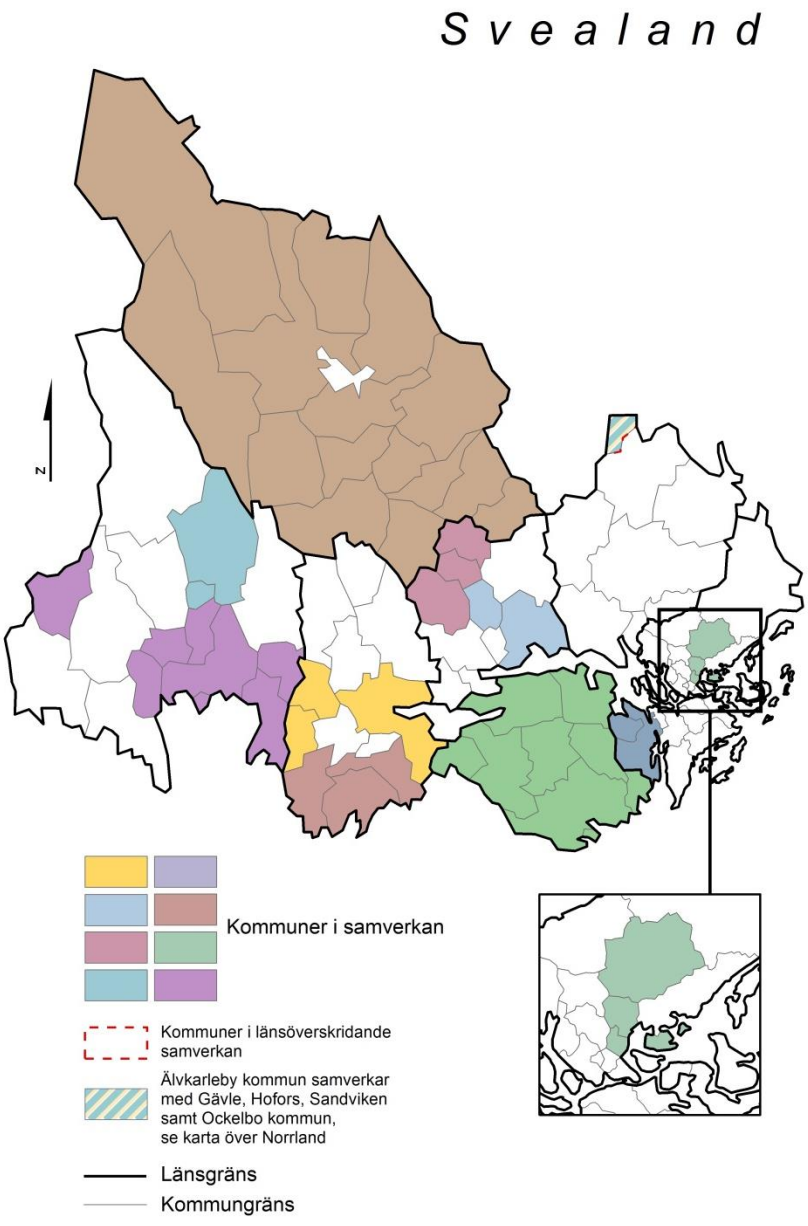

Källa: Skolverket 2014 och SCB, egen bearbetning.

Figur 8.4 Kommuner i samverkan om yrkesvux i Norrland

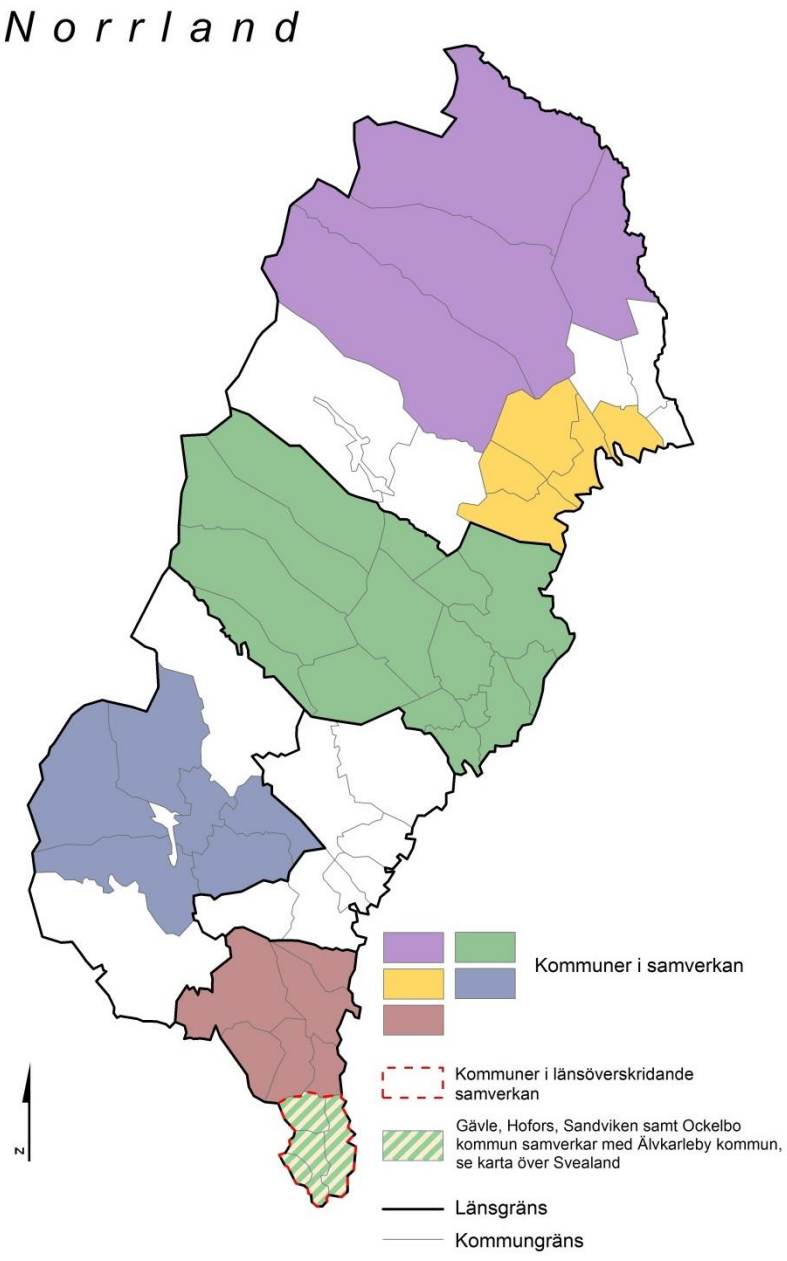

Källa: Skolverket 2014 och SCB, egen bearbetning.

Cirka 60 procent av kommunerna ansöker om statsbidrag för yrkesvux tillsammans med andra kommuner. Av sammanställningen framgår att kommuner huvudsakligen samverkar inom länen. Samverkan omfattar i flera fall samtliga kommuner i ett län, såsom i Dalarnas, Västerbottens och Södermanlands län. Samverkan över länsgränserna förekommer i viss utsträckning. I dessa fall rör det sig ofta om samverkan inom en arbetsmarknadsregion. Exempelvis samverkar ett antal kommuner i Västra Götalands län med Kungsbacka i Hallands län inom ramen för Göteborgsregionen.

Antalet kommuner som ansöker gemensamt har ökat under åren som statsbidragssatsningen pågått. Detsamma gäller även för andra typer av samverkan, såsom behovsanalys, marknadsföring, uppföljning, administration, gemensamt kursutbud och samverkansavtal kring upphandling. Endast 11 kommuner av 263 svarande (4 procent) uppger i Skolverkets uppföljning att de inte samverkade med någon annan kommun på något sätt under 2014.[23]

Några särskilda bestämmelser kring kommungemensamma ansökningar finns inte i dag utöver att det av ansökan till Skolverket ska framgå att två eller flera kommuner ansöker gemensamt.[24] Utredningen anser att det är viktigt att en regional samverkan kring yrkesvux utgår från lokala och regionala förutsättningar. I synnerhet är det angeläget att kommunerna planerar utbildningar med utgångspunkt i det gemensamma behovet som finns i de kommuner som samverkar. Kommunerna bör även beakta det lokala behovet och utbudet av behörighetsgivande förutbildningar inom yrkeshögskolan.

Mot utredningens förslag kan anföras att det gör ansökan om statsbidrag för yrkesvux mindre flexibel och att kommuner riskerar att blir utan statsbidrag om de inte lyckas etablera ett samarbete. Detta gäller i synnerhet kommuner med många invånare, som på egen hand har möjlighet att erbjuda ett brett utbildningsutbud. Utredningen anser dock att det är rimligt att även kommuner med många invånare samverkar med andra kommuner om yrkesvux, eftersom en regional arbetsmarknad sällan omfattar enbart en enskild kommun.

[23] Skolverket 2015. *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.*
[24] 5 § förordning (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå.

Genom ett villkor om kommunsamverkan kan den statliga satsningen i större utsträckning bidra till att gymnasial yrkesutbildning som efterfrågas av arbetsmarknaden erbjuds samt att fler individer får tillgång till ett bredare utbildningsutbud. I sammanhanget vill utredningen peka på att befintlig samverkan om yrkesvux i de flesta fall omfattar betydligt fler än tre kommuner, även i fall där en större kommun samverkar med mindre kommuner.

En alternativ lösning är en förändrad beräkning av statsbidraget med syfte att gynna kommuner i samverkan. Utredningen förordar dock inte en sådan lösning eftersom styreffekten blir svagare.

8.5.2 Regional samverkan om yrkesvux blir villkor för statsbidrag

Utredningens förslag: Statsbidraget för yrkesinriktad vuxenutbildning på gymnasial nivå villkoras med att kommunerna planerar utbildningen i samråd med aktören med regionalt utvecklingsansvar i det eller de län som berörs.

Många kommuner är för små för att för att kunna erbjuda ett brett utbud av utbildningar, både i gymnasieskolan och inom vuxenutbildningen. För att yrkesvux ska kunna bidra till förbättrad matchning på arbetsmarknaden behövs ett regionalt kompetensförsörjningsperspektiv i utbildningsplaneringen. Detta ger kommunerna bättre möjligheter att kraftsamla kring utbildningar inom små yrkesområden, samtidigt som de tillsammans kan tillhandahålla ett utbud som i större utsträckning tillgodoser de studerandes önskemål. Utredningen föreslår därför att statsbidraget för yrkesvux villkoras med att kommunerna planerar utbildningen i samråd med aktören med regionalt utvecklingsansvar i länet.

Ett stärkt regionalt kompetensförsörjningsperspektiv i dimensioneringen av yrkesvux syftar också till att bättre ta till vara behovet av utbildad arbetskraft även inom små yrkesområden. Behovsanalyser på regional nivå kan även bidra till en mer långsiktig planering av kommunernas utbildningsutbud.

Det finns inte något egenvärde i att samverkan utformas likartat i hela landet. Utgångspunkten för utredningens förslag är en utvecklad regional samverkan kring yrkesvux som utgår från lokala och regionala förutsättningar.

Olika typer av aktörer har regionalt utvecklingsansvar

I varje län finns en länsstyrelse som svarar för den statliga förvaltningen i länet. Länsstyrelsen ska bl.a. främja länets utveckling. Under de senaste tio åren har landsting och samverkansorgan i allt fler län övertagit ansvaret för regional utveckling från staten. Deras ansvar regleras genom två olika lagar.

Lagen (2002:34) om samverkansorgan i länen ger kommunerna och landstinget i respektive län möjlighet att, genom ett gemensamt kommunalförbund – så kallat samverkansorgan – överta vissa statliga uppgifter inom regional utveckling.

Lagen (2010:630) om regionalt utvecklingsansvar i vissa län ger landstingen i nio län samt Gotlands kommun ansvaret för en rad uppgifter med anknytning till regional utveckling. Landsting med regionalt utvecklingsansvar kallas regioner. Regioner leds av regionpolitiker som utses i allmänna val. Samverkansorganen leds av politiker från länets kommuner och landsting.

I dag finns ansvaret för regional utveckling hos regioner i tio län, hos samverkansorgan i sju län och hos länsstyrelsen i fyra län.

Det regionala utvecklingsansvaret innefattar bl.a. att ta fram och genomföra en regional utvecklingsstrategi, upprätta och fastställa en länsplan för regional transportinfrastruktur samt att samverka med kommuner, länsstyrelse, myndigheter, organisationer och näringsliv i länet. Det innebär också ett ansvar för att ta fram regionala handlingsplaner inom Europeiska socialfonden. Aktören med regionalt utvecklingsansvar beslutar även om hur de statliga tillväxtmedlen för regionen ska användas. Jämfört med samverkansorganen disponerar regionerna en större andel av de statliga tillväxtmedel som utgår för uppdraget.

Sveriges regionala samhällsorganisation är under utveckling. I juli 2015 tillsatte regeringen den s.k. Indelningskommittén (Fi 2015:09). Kommittén ska föreslå en ny läns- och landstingsindelning som innebär att Sverige delas in i väsentligt färre län och regioner.[25]

I dagsläget råder osäkerhet kring hur Sveriges regionala indelning kommer att se ut i framtiden och i viss utsträckning även kring den framtida ansvarsfördelningen mellan statlig och regional

[25] Dir. 2015:77. *Ny indelning av län och landsting*.

nivå. Sannolikt kommer fler landsting framöver att ta över ansvaret för regional utveckling från samverkansorgan respektive länsstyrelse och därmed bilda regioner. Utredningen anser att en utvecklad regional samverkan kring yrkesvux bör bygga på strukturer som kan förväntas vara beständiga på längre sikt. Kommunerna bör därför samråda med den aktör som i dag har regionalt utvecklingsansvar i länet även om det innebär olika typer av aktörer i olika län.

Det regionala kompetensförsörjningsarbetet varierar mellan länen

Aktörerna med regionalt utvecklingsansvar i länen fick 2010 i uppdrag av regeringen att etablera kompetensplattformar för samverkan inom kompetensförsörjning och utbildningsplanering på kort och lång sikt. Regionala kompetensplattformar är etablerade i alla län och utgörs vanligtvis av en sammansättning av olika aktörer med betydelse för regionens kompetensförsörjning, exempelvis regionförbund, kommunförbund, länsstyrelser, Arbetsförmedlingen och näringslivsrepresentanter.[26]

Uppdraget att bilda kompetensplattformar har påskyndat utvecklingen av det regionala arbetet med kompetensförsörjning som tidigare var mer begränsat och splittrat.[27] Under perioden 2013–2016 har Tillväxtverket i uppdrag att fördela minst 60 miljoner kronor till länen för insatser som stärker och vidareutvecklar kompetensplattformarna. För länens arbete med att utveckla kompetensplattformarna har regeringen betonat vikten av att dessa får fortsätta att utvecklas utifrån regionala förutsättningar och prioriteringar.

Syftet med det regionala kompetensförsörjningsarbetet – och kompetensplattformarna som verktyg – kan beskrivas som att en ökad kunskap om utbud och efterfrågan av olika utbildningsformer genom samverkan ska bidra till en bättre utbildningsplanering och i förlängningen även till en stärkt regional kompetensförsörjning.[28] Kompetensplattformarna, eller de organisationer de tillhör, är dock

[26] Tillväxtverket 2015. *Regionalt kompetensförsörjningsarbete. Systembild, utmaningar och möjligheter*, s. 19.
[27] Tillväxtverket 2012. *Uppföljning av regionalt kompetensförsörjningsarbete*, s. 36.
[28] Tillväxtanalys 2012. *Erfarenheter från kompetensplattformsarbetet*.

i de allra flesta fall inte utbildningsanordnare själva. De har inget mandat att påverka utbildningsutbudet, som styrs lokalt och nationellt. De kan endast påverka utbildningsanordnarna med hjälp av information och underlag. De flesta utbildningsanordnare (med undantag av utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan[29]) styrs huvudsakligen av andra incitament än den regionala arbetsmarknadens behov, såsom individens önskemål.

Regionala skillnader i ekonomiska och personella resurser samt organisatorisk tillhörighet innebär att kompetensplattformarnas funktionssätt varierar. I många regioner omfattar resurserna för plattformsarbetet mindre än en heltidstjänst[30], vilket gör arbetet personbundet. I vissa regioner arbetar kompetensplattformarna med att ta fram prognoser för arbetsmarknads- och utbildningsbehov, medan arbetet i andra regioner huvudsakligen fokuserar på att sprida befintliga kunskapsunderlag och på samverkan mellan de viktigaste aktörerna.[31] I Tillväxtverkets studie ”Regionalt kompetensförsörjningsarbetete – systembild, utmaningar och möjligheter” beskrivs hur djupgående och branschspecifika analyser, i de regioner där sådana genomförs, blivit ett incitament för en utvecklad samverkan med kommuner och utbildningsanordnare.[32]

Kompetensplattformarnas roll som verktyg för regionalt kompetensförsörjningsarbete varierar över landet

Mot bakgrund av den stora variationen mellan länen avseende vilken verksamhet som bedrivs inom ramen för kompetensplattformarna föreslår utredningen att kommunerna ska samråda om yrkesvux med aktören med regionalt utvecklingsansvar i länet. Utredningens förslag utgår därmed från en befintlig struktur för samverkan i stället för att föreslå att ett ytterligare organ introduceras för ändamålet. Utredningen bedömer att kompetensplattformarna i detta avseende kommer att spela en viktig roll – som kommunernas samrådspart i vissa län eller genom att ta fram underlag i andra län. Jämfört med ett förslag om ett utvidgat upp-

[29] Jfr 3 § 2 förordningen (2009:130) om yrkeshögskolan.
[30] Tillväxtverket 2012. *Uppföljning av regionalt kompetensförsörjningsarbete*, s. 37.
[31] Tillväxtverket 2012. *Uppföljning av regionalt kompetensförsörjningsarbete*, s. 40.
[32] Tillväxtverket 2015. *Regionalt kompetensförsörjningsarbete. Systembild, utmaningar och möjligheter*, s. 37.

drag för aktörer med regionalt utvecklingsansvar lämnar utredningens förlag samtidigt utrymme för regionen, det kommunala samverkansorganet eller länsstyrelsen att ta ställning till hur samrådet med kommunerna ska utformas i praktiken.

Utöver kompetensplattformarna finns ett flertal ytterligare regionala arenor för samverkan kring kompetensförsörjning och utbildningsplanering, såsom Arbetsförmedlingens regionala branschråd och samverkan kring Vård- och omsorgscollege och Teknikcollege. På vissa håll i landet har även andra regionala samverkansformer växt fram utifrån de behov som finns. Dock rör det sig ofta om samma företrädare som möts i olika konstellationer och med olika mandat.

Länsöverskridande samverkan

Indelningen av Sverige i kommuner och län motsvarar inte alltid lokala och regionala arbetsmarknader. Av sammanställningen i figurerna 8.2–8.4 framgår att de flesta fall av befintlig kommunsamverkan om yrkesvux omfattar samtliga eller några kommuner inom ett län. Länsöverskridande samarbeten förekommer dock i viss utsträckning.

Kommuner som ingår i ett länsöverskridande samarbete om yrkesvux ska enligt utredningens förslag samråda med aktörerna som har det regionala utvecklingsansvaret i de län som kommunerna ligger i.

Kommunerna måste leva upp till villkoren för statsbidrag

Utredningen erfar från flera av de som arbetar med kompetensförsörjning i regionerna att kommuner, som i dag samråder med kompetensplattformarna inför ansökan om statsbidrag, ofta prioriterar bort utbildningar som plattformarna föreslår. Detta sker ofta med hänvisning till resurs- eller lärarbrist.

En förutsättning för att utredningens förslag om en utvecklad regional samverkan kring yrkesvux ska få önskad effekt på utbildningsutbudet är att kommunerna lever upp till villkoren för statsbidrag. I detta sammanhang vill utredningen särskilt peka på det problematiska i att kommuner i nuläget beviljas statsbidrag trots att de inte planerar utbildningen i samråd med de aktörer som stats-

bidragsförordningen föreskriver. Skolverket har aviserat en översyn av ansöknings- och uppföljningshandlingarna så att det tydligare ska framgå om och på vilket sätt kommunerna har planerat utbildningen i samråd med Arbetsförmedlingen och branschföreträdare.[33] Om effekten av Skolverkets åtgärder uteblir anser utredningen att det finns skäl för regeringen att se över hur statsbidragsförordningens skrivningar om villkor för statsbidrag kan förtydligas ytterligare.

8.6 Fortsatt små möjligheter till yrkesutbildning för personer med högskoleförberedande utbildning

Varje kommun ska erbjuda kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå.[34] De som har en examen från ett yrkesprogram i gymnasieskolan har rätt att delta i utbildning på gymnasial nivå som ger dem grundläggande behörighet till högskolestudier och kommunerna är skyldiga att erbjuda sådan utbildning.[35] Det rör sig uteslutande om teoretiska kurser. Därutöver ska kommunerna sträva efter att erbjuda utbildning som svarar mot efterfrågan och behov.[36] Det finns således inte någon rätt till utbildning i yrkesämnen i den kommunala vuxenutbildningen.

Allt fler elever väljer att läsa ett högskoleförberedande program i gymnasieskolan. I takt med detta har personer som läst ett högskoleförberedande program men som efter gymnasieskolan vill gå en yrkesutbildning blivit fler. De har mycket begränsade möjligheter att läsa en yrkesinriktad utbildning inom den kommunala vuxenutbildningen eftersom kommunerna inte har någon skyldighet att erbjuda dem sådan utbildning. Problemet har beskrivits som en återvändsgränd i utbildningssystemet med negativa konsekvenser för både enskilda individer i behov av omskolning och för arbetsmarknadens kompetensförsörjning.[37] Betydelsen av flexibili-

[33] Skolverket 2014. *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m. s.* 26.
[34] 20 kap. 16 § skollagen (2010:800).
[35] 20 kap. 16 och 19 §§ skollagen (2010:800).
[36] 20 kap. 16 § skollagen (2010:800).
[37] Svenskt näringsliv 2012. *Har Sverige ett tillräckligt flexibelt system för yrkesutbildning för vuxna?* s. 59; LO 2013. *Behövs: En utbildningspolitik för ungas etablering på arbetsmarknaden*, s. 141; LO & Svenskt näringsliv 2015. *Yrkesutbildning för bättre matchning på svensk arbetsmarknad*; Skolverket 2014. *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*, s. 26.

tet i utbildningssystemet och förbättrad tillgänglighet till yrkesutbildning, även för personer med högskoleförberedande utbildning, har lyfts fram i rekommendationer från EU, OECD och Unesco (se avsnitt 8.7).

Ett av flera ursprungliga syften med den statliga satsningen på yrkesvux var att göra det möjligt för dem som läst en högskoleförberedande utbildning att växla om och skaffa sig en gymnasial yrkesutbildning.[38] Detta skulle möjliggöras genom att företräde, i statsbidragsförordningens ursprungliga lydelse, gavs till personer med svag ställning på arbetsmarknaden *oavsett tidigare utbildning*.[39] Denna urvalsbestämmelse hade dock begränsad effekt i praktiken. Dels som en följd av kommunernas tolkning av begreppet ”svag ställning på arbetsmarknaden”, och dels eftersom bestämmelsen bedömdes strida mot de senare tillkomna övergripande målen för den kommunala vuxenutbildningen i skollagen. Skollagen anger att den som fått minst utbildning ska prioriteras.[40] Urvalsbestämmelsen i statsbidragsförordningen ändrades 2013 till att företräde ska ges till den med *kort tidigare utbildning* och en svag ställning på arbetsmarknaden.[41]

För personer med en högskoleförberedande gymnasieutbildning som vill få en yrkesutbildning kvarstår därmed även i fortsättningen svårigheter att byta bana och komma vidare i utbildningssystemet. För att yrkesvux ska kunna bidra till förbättrad matchning i detta avseende krävs en ändring av skollagen. Utredningen finner det dock svårt att motivera en ändring av den kommunala vuxenutbildningens övergripande mål eftersom yrkesvux, som huvudsakligen finansieras med ett riktat statsbidrag till kommunerna, saknar en permanent grundstruktur. Att adressera problemet bör dock vara en given utgångspunkt för diskussionen om hur mer långsiktiga förutsättningar för yrkesinriktad vuxenutbildning kan uppnås. Statsbidrag för yrkesvux ges för ett år i taget vilket avsevärt försvårar för kommuner och utbildningsanordnare att planera långsiktigt. Utredningen bedömer att yrkesvux, med mer lång-

[38] Prop. 2008/09:01.
[39] Se 3 § förordning (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå i dess ursprungliga lydelse.
[40] 20 kap. 2 § skollagen (2010:800).
[41] Förordning (2013:1114) om ändring i förordningen (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasieal nivå.

siktiga förutsättningar för kommuner och utbildningsanordnare, i högre utsträckning skulle kunna bidra till kompetensförsörjning inom små yrkesområden där det råder brist på arbetskraft. Utredningen anser därför att regeringen bör överväga att införa ett mer bestående sätt att finansiera yrkesutbildningen i den kommunala vuxenutbildningen.

I budgetpropositionen för 2016 aviserade regeringen att det ska införas en rättighet att läsa behörighetsgivande kurser inom komvux.[42] Utredningen har inte haft möjlighet att bedöma hur reformen kommer att påverka tillgången till yrkesutbildning inom komvux.

8.7 Internationella rekommendationer om yrkesutbildning

I detta avsnitt görs en kortare internationell utblick som relaterar till de frågor som utredningen tar upp i kapitel 8 och 9.

Rekommendationer som antagits inom EU och internationella organ som OECD och Unesco ger ett starkt stöd för att det ska vara enkelt för studerande att ta sig från en yrkesutbildning till annan, högre utbildning. Att höja yrkesutbildningens attraktivitet är ett av skälen som anförs för att underlätta sådana övergångar. Ett annat skäl är att arbetsmarknaden i dag kräver alltmer av dubbel kompetens, det vill säga kunskaper i både högskoleförberedande ämnen och yrkesämnen.

Att även studerande från högskoleförberedande program måste kunna få läsa yrkeskurser har lyfts fram i rekommendationer från såväl OECD som EU-byrån Cedefop (Europeiskt centrum för utveckling av yrkesutbildning). OECD och Cedefop har också rekommendationer om överbryggande kurser för studerande som saknar behörighet att börja läsa på ett yrkesprogram eller på yrkeshögskolan.

Flera internationella rekommendationer betonar vikten av att vuxna ska få tillträde till yrkesprogram (eller annan vuxenutbildning) och att mer resurser måste satsas på vuxenutbildningen. Grupper som karriärväxlare, unga, arbetslösa och immigranter lyfts särskilt fram.

[42] Prop. 2015/16:1, utgiftområde 16, s. 192.

8.7.1 Yrkesutbildning är prioriterat inom EU

EU har ingen beslutanderätt på utbildningsområdet och EU:s medlemsstater ansvarar för sina egna utbildningssystem. Däremot samordnar medlemsstaterna sin utbildningspolitik genom att sätta upp gemensamma mål och utbyta erfarenheter.

Köpenhamnsprocessen, från 2002, har som mål att stärka yrkesutbildningens resultat och kvalitet och göra yrkesutbildning mer attraktivt genom förbättrat samarbete på europeisk nivå. Köpenhamnsprocessen har följts av kommunikéer vartannat år: Maastricht (2004), Helsingfors (2006), Bordeau (2008) och Bryggekommunikén (2010).

Bryggekommunikén sätter upp mål för yrkesutbildningen inom EU till år 2020.[43] I kommunikén finns ett flertal rekommendationer som har bäring på det svenska problemet med bristande möjlighet för vuxna att läsa in yrkeskurser på gymnasial nivå, och det tillhörande problemet med snäva behörighetsregler inom yrkeshögskolan.

Enligt Bryggekommunikén ska yrkesutbildning vara en attraktiv och inkluderande utbildning som i sig är en väg till vidare utbildning. Yrkesutbildningssystemet ska vara flexibelt och göra det möjligt för de studerande att ta sig mellan gymnasial yrkesutbildning, yrkeshögskola, universitet och vuxenutbildning. Bryggekommunikén betonar även vikten av en lättåtkomlig yrkesutbildning för bland annat yrkesväxlare och i synnerhet de personer som måste växla karriär på grund av strukturomvandling på arbetsmarknaden. I kommunikén rekommenderas länderna att utveckla sitt utbud av yrkesutbildningar inom EQF 5 eller högre (motsvarande yrkeshögskolan i Sverige) och att stärka länkarna mellan yrkesutbildningssystemets olika delar.

EU-byrån Cedefop har gjort en kartläggning av EU-ländernas insatser för att stärka yrkeutbildningars attraktivitet. I kartläggningen beskrivs förbättrade möjligheter att ta sig mellan olika utbildningssystem, och mellan olika utbildningar inom samma utbildningssystem, som ett sätt att öka yrkesutbildningens attraktivitet. Möjlighet för elever att läsa kompletterande utbildningar för att bli behöriga till nästa steg och möjlighet att validera sitt yrkeskun-

[43] Communiqué of the European Ministers for Vocational Education and Training, the European Social Partners and the European Commission (2010). *The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011–2020.*

nande tas också upp som vanligt förekommande insatser för att öka attraktiviteten.[44]

En majoritet av EU-länderna uppger att förbättrade möjligheter för yrkeselever att komma vidare i sina studier är ett viktigt sätt att öka yrkesutbildningens attraktivitet.[45]

8.7.2 OECD

I OECD:s rapport ”Skills Beyond School” betonas att elever som valt att gå på ett yrkesprogram behöver kunna gå vidare i utbildningssystemet. OECD konstaterar att idén om att grundläggande yrkesutbildning ska ge tillräckliga kunskaper för ett helt yrkesliv är föråldrad.[46] Eftergymnasiala yrkesutbildningar (såsom yrkeshögskolan i Sverige) kommer därför att spela en nyckelroll i att fördjupa – eller bredda – yrkeskunnandet. Elever från yrkesutbildningar måste få tillgång till fördjupade studier på eftergymnasial nivå.

Det är också, enligt rapporten, viktigt att även elever som kommer från högskoleförberedande program kan bli behöriga till eftergymnasiala yrkesutbildningar.[47] Behovet av bra yrkesutbildningar anpassade för vuxna nämns också särskilt.

8.7.3 Unesco

Yrkesutbildning är ett högt prioriterat område inom Unesco, Förenta nationernas organisation för utbildning, vetenskap och kultur. I Unescos övergripande plan för åren 2014–2021 är yrkesutbildning ett av tre prioriterade områden inom utbildningsområdet.

Unescos rekommendation för yrkesutbildning, som antogs 2001, ska revideras under 2015. I förslaget till reviderad rekommendation slås fast att flexibiliteten i utbildningssystemet inte enbart bör ses vertikalt utan även horisontellt.[48] Horisontell flexibilitet i

[44] Cedefop 2014. *Attractiveness of initial vocational education and training: identifying what matters*, *s.* 112.
[45] Cedefop 2014. *Attractiveness of initial vocational education and training: identifying what matters*, *s.* 118.
[46] OECD 2014. *Skills Beyond School*, *s.* 90.
[47] OECD 2014. *Skills Beyond School*, s. 90.
[48] Unesco 2015. *First draft text. Recommendation concerning Technical and Vocational Education and Training*, kapitel 3, punkt 51.

en svensk kontext kan exempelvis innebära möjligheten att läsa en yrkesutbildning på gymnasial nivå, trots att man dessförinnan läst ett studieförberedande program. Motsvarande skrivningar finns även i den ursprungliga rekommendationen.[49] Den reviderade rekommendationen kommer att föreläggas Unescos styrelse under hösten 2015 och utgöra en grund för Unescos kommande strategi om yrkesutbildning.

Unesco har också antagit rekommendationer om vuxenutbildning (*Hamburg declaration on adult learning* och *Agenda for the future* (1997). Unesco har haft en serie konferenser om vuxenutbildning (Confintea) – med en världskonferens vart tolfte år sedan 1949. Vid konferensen 2009 i Belém antogs *Belém framework for action*, en strategisk guide utifrån gällande rekommendationer.[50] I Belémdeklarationen skrivs i ganska allmänna ordalag att parterna lovar att avsätta mer finansiella resurser till vuxenutbildning för att kunna erbjuda en integrerad vuxenutbildning. Det ska ses som en reaktion på det faktum att vuxenutbildningen inte vuxit i förväntad takt.

Utbildning för alla

Unesco har, tillsammans med UNDP, Unicef och Världsbanken, satt upp sex mål för utbildning för alla (Education for all).[51] Vuxenutbildning omfattas av mål nummer tre:

> Ensuring that the learning needs of all young people and adults are met through equitable access to appropriate learning and life-skills programmes.

Unescos mål för utbildning för alla är i sin tur kopplade till de så kallade milleniemålen. Målen har följts upp regelbundet i en serie som heter EFA Global Monitoring Report. Vid uppföljningen av målet för vuxenutbildning visade det sig att vuxenutbildning haft låg måluppfyllelse.[52] Förutom uppföljning genom Global Monitor-

[49] Unesco 2001. *Revised Recommendation concerning Technical and Vocational Education*, kapitel 5, punkt 45 och 46.
[50] Unesco 2009. *Belém Framework for Action.*
[51] Unesco 2015. *Education for all 2000–2015. Achievments and challenges*.
[52] Unesco 2015. *Education for all 2000–2015. Achievments and challenges*.

ing Report har målen också utvecklats och brutits ner på regional och nationell nivå.

Vid World Education Forum i Dakar år 2000 antog regeringar, ideella organisationer m.fl. åtaganden för hur de sex övergripande målen om utbildning för alla skulle uppnås till 2015. Där lyfts fram att vuxna måste ges möjlighet att få den kunskap som de behöver för att kunna få en plats på arbetsmarknaden och för att ha en grund till sitt livslånga lärande.[53] Inför Dakar-mötet hade de amerikanska och europeiska länderna ett möte där regionala mål sattes upp. Ett förtydligande från detta möte var att prioritet skulle ges till vuxenutbildning för de personer som hoppat av gymnasieskolan eller som missat motsvarande utbildning.[54]

En av de utfästelser som länderna, som skrev under Dakar, gjorde var att göra nationella handlingsplaner. I Sverige sattes ett särskilt mål upp om att öka yrkesutbildningens attraktivitet och kvalitet. Utbyggnaden av den kommunala vuxenutbildningen ska fortsätta med målsättningen att så långt som möjligt ge vuxna den gymnasiala utbildning som motsvarar individens behov och krav.[55]

FN:s generalförsamling antog den 25 september 2015 uppföljningen till millenniemålen, Agenda 2030, som består av 17 globala mål för hållbar utveckling. Mål fyra, som handlar om utbildning, lyder:

> Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all.[56]

I Agenda 2030 beskrivs också att såväl kvinnor som män ska ha tillgång till yrkesutbildning av hög kvalitet och till en rimlig kostnad.[57]

[53] Unesco 2000. *The Dakar Framework for Action*.
[54] Unesco 2000. *The Dakar Framework for Action.*
[55] Svenska Unescorådet 2000. *Education for all – National action plan for Sweden in accordance with the agreement reached at the World Education Forum Dakar*, s. 14.
[56] FN:s generalförsamling 2015. *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*, s. 14.
[57] FN:s generalförsamling 2015. *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*, s. 17.

9 Fler behöriga till yrkeshögskolan

Yrkesprogramsutredningen har i uppdrag att se över hur matchningen mellan ungdomars val av utbildning och efterfrågan på arbetsmarknaden kan förbättras. Bland de olika former av matchningsproblem som tas upp i utredningens direktiv nämns matchningsproblem mellan arbetsgivare och arbetssökande, utbildningsutbud och efterfrågan på arbetsmarknaden, samt mellan ungdomars val av utbildning och efterfrågan på arbetsmarknaden.

Dessa matchningsproblem utgår ifrån antagandet att gymnasieskolan står för en viktig del av den nationella kompetensförsörjningen och att elevernas val av program därmed har en direkt effekt på tillgången till kompetens. Om till exempel för få elever väljer VVS- och fastighetsprogrammet med inriktning kyl- och värmepumpsteknik kommer detta att få direkta negativa effekter för de arbetsgivare som vill rekrytera personer inom denna bransch.

Ungdomars val av gymnasieutbildning har dock även effekter på yrkeshögskolan, som är nästa steg inom yrkesutbildningen. Flera av de program och inriktningar i gymnasieskolan som leder fram till yrken där det råder brist på arbetskraft har svårt att rekrytera elever. Det innebär att det blir ännu svårare att rekrytera studerande till yrkeshögskoleutbildningar inom sådana yrkesområden, eftersom behörighetskraven för många yrkeshögskoleutbildningar avser kunskaper från ett visst program eller en viss inriktning i gymnasieskolan. Snäva behörighetskrav till yrkeshögskolan, i kombination med ett bristande utbud av yrkeskurser inom den kommunala vuxenutbildningen, försvårar för personer att växla yrke senare i livet, till exempel som en följd av strukturomvandling på arbetsmarknaden.

Ett sätt att underlätta för fler att bli behöriga till yrkeshögskoleutbildningar är att tillhandahålla behörighetsgivande förutbildning på gymnasial nivå inom yrkeshögskolans ram. Sådana behörighets-

givande förutbildningar har föreslagits i departementspromemorian En stärkt yrkeshögskola – ett lyft för kunskap (Ds 2015:41).

I detta kapitel föreslår utredningen att departementspromemorians förslag om behörighetsgivande förutbildningar bör antas med vissa ändringar. Utredningens föreslagna ändringar av departementspromemorians förslag syftar till att öka förutsägbarheten för utbildningsanordnare och sökande samt till att säkerställa att de behörighetsgivande kurserna som ska ges i förutbildningen i huvudsak ska vara kurser i yrkesämnen.

9.1 Färre elever i gymnasieskolans yrkesprogram minskar yrkeshögskolans rekryteringsbas

En utbildning inom yrkeshögskolan ska väsentligen bygga på de kunskaper som eleverna får på nationella program i gymnasieskolan eller motsvarande kunskaper.[1] För behörighet krävs gymnasieexamen eller motsvarande kunskaper. Utöver sådana kunskaper får utbildningsanordnaren ställa krav på särskilda förkunskaper som kan avse kunskaper från en eller flera kurser i gymnasieskolans nationella program.[2] Det här är en möjlighet som allt fler utbildningsanordnare utnyttjar genom att ställa krav på att den sökande har läst ett visst program eller en viss inriktning i gymnasieskolan.[3]

Samtidigt attraherar yrkesprogrammen i gymnasieskolan allt färre elever. Antalet möjliga sökande till yrkeshögskoleutbildningar minskar när allt fler utbildningsanordnare ställer krav på särskilda förkunskaper från ett visst program i gymnasieskolan. Dessa krav sorterar i första hand bort personer som läst ett högskoleförberedande program.[4] Det beror på att kraven på särskilda förkunskaper oftast avser att den sökande ska ha gått ett visst yrkesprogram och i mindre utsträckning att den sökande ska ha gått ett visst högskoleförberedande program.[5]

Andra särskilda förkunskaper som en utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan kan ha som krav för behörighet till utbildningen är

[1] 5 § lagen (2009:128) om yrkeshögskolan.
[2] 3 kap. 1 § och 3 § 1 förordningen (2009:130) om yrkeshögskolan.
[3] MYH 2014. *Yrkeshögskolan och förkunskapskrav.*
[4] MYH 2014. *Yrkeshögskolan och förkunskapskrav.*
[5] 17 procent av utbildningarna hade ett sådant behörighetskrav 2013.

att den sökande ska ha viss yrkeserfarenhet som kan vara av betydelse för utbildningens speciella inriktning eller det yrkesområde som utbildningen förbereder för.[6] Även detta krav sorterar bort många av de sökande som inte valt ”rätt” yrkesprogram i gymnasieskolan eftersom det är svårt att få arbete inom de berörda branscherna utan en relevant utbildning.

Vissa inriktningar på gymnasieskolans yrkesprogram attraherar mycket få elever. Antalet möjliga sökande till vissa yrkeshögskoleutbildningar minskar därför ytterligare när det ställs krav på att den sökande ska ha gått en viss inriktning inom ett yrkesprogram. Ett exempel är yrkeshögskoleutbildningar inom trädgårdsnäringen, där kravet är att den sökande ska ha studerat naturbruksprogrammet med inriktning trädgård. Läsåret 2014/15 studerade endast 55 elever det tredje läsåret med inriktning trädgård.

Figur 9.1 Rekryteringsbasen till yrkeshögskoleutbildningar med inriktning trädgård är mycket liten

Gäller läsåret 2014/15

Källa: Skolverkets statistik, Elever på program och inriktning läsåret 2014/15.

[6] 3 kap. 3 § 3 förordningen (2009:130) om yrkeshögskolan.

Av de nationella yrkesprogrammens 41 inriktningar har 14 inriktningar färre än 200 elever per årskull (se tabell 9.1). Samtidigt attraherar vissa inriktningar en mycket stor andel av eleverna på yrkesprogrammen. Sammanlagt 38 procent av yrkesprogrammens elever valde 2014 någon av de fyra största inriktningarna (husbyggnad inom bygg- och anläggningsprogrammet, elteknik inom el- och energiprogrammet, handel och service inom handels- och administrationsprogrammet eller djur inom naturbruksprogrammet) eller vård- och omsorgsprogrammet (som saknar inriktningar).[7]

Tabell 9.1 Inriktningar på gymnasieskolans yrkesprogram med färre än 200 elever

Antal elever i årskurs 2, läsåret 2014/15

Inriktning (Program)	Antal elever	Inriktning (Program)	Antal elever
Plåtslageri (BA)	163	Processteknik (IN)	52
Energiteknik (EE)	101	Driftssäkerhet och underhåll (IN)	132
Godshantering (FT)	7	Trädgård (NB)	43
Karosseri och lackering (FT)	196	Färskvaror, delikatess och catering (RL)	16
Finsnickeri (HV)	96	Fastighet (VF)	71
Florist (HV)	123	Kyl- och värmepumpsteknik (VF)	85
Textil design (HV)	130	Ventilationsteknik (VF)	14

Källa: Skolverkets statistik, elever på program och inriktning läsåret 2014/15.

Flera av de inriktningar som attraherar minst antal elever utbildar mot yrken som Arbetsförmedlingen listar som bristyrken.[8] Detsamma gäller flera av de inriktningar som inte har fler än 500 elever per årskull.

Personer som vill läsa en utbildning inom yrkeshögskolan men som saknar examen från det program eller den inriktning som utbildningsanordnaren satt upp som krav har möjlighet att komplettera sin gymnasieutbildning inom den kommunala vuxenutbildningen (komvux). För personer som redan har en gymnasieexamen

[7] Skolverkets statistik för läsåret 2014/15.
[8] Arbetsförmedlingen 2015. *Var finns jobben? Bedömning för 2015 och en långsiktig utblick.* Exempel på sådana bristyrken är murare, byggnadsplåtslagare, lastbilsmekaniker och VVS-montörer.

är det dock svårt att bli antagen till kurser inom komvux. Enligt skollagen ska de som tidigare fått minst utbildning prioriteras.[9] De personer som behöver utbildningen inom komvux för ett planerat yrkesval, men som redan har en examen, tillhör den tredje och sista urvalsgruppen.[10] Utbudet av kurser i många yrkesämnen är dessutom begränsat och varierar stort mellan kommuner (se kapitel 8).

9.1.1 Yrkeshögskolan är eftergymnasial

Yrkeshögskolans uppdrag och utbildningen inom yrkeshögskolan regleras i lagen (2009:128) om yrkeshögskolan och beskrivs närmare i förarbetena till lagen, propositionen Yrkeshögskolan (prop. 2008/09:68).

Yrkeshögskolans övergripande uppdrag är att säkerställa att eftergymnasiala yrkesutbildningar som svarar mot arbetslivets behov kommer till stånd.[11] Utbildningen inom yrkeshögskolan ska ge sådana teoretiska, praktiska och erfarenhetsbaserade kunskaper som krävs för att självständigt och i arbetslag kunna utföra kvalificerade uppgifter i arbetslivet. Utbildningen ska präglas av såväl stark arbetslivsanknytning som teoretisk förankring, utvecklas och bedrivas i samverkan mellan arbetsliv och utbildningsanordnare samt bidra till att bryta traditioner i fråga om könsbundna utbildnings- och yrkesval.[12]

Förarbetena till lagen understryker att regelverket för yrkeshögskolan bör vara sådant att det möjliggör flexibilitet för eftergymnasiala yrkesutbildningar och att det också ska skapa tydlighet och transparens för studerande och intressenter.[13]

Utbildningen som ges inom yrkeshögskolan ska väsentligen bygga på de kunskaper som eleverna får på nationella program i gymnasieskolan eller motsvarande kunskaper.[14] Detta betyder att utbildningen i huvudsak ska vara eftergymnasial.

I förarbetena står det att ”yrkeshögskoleutbildningarna kommer vanligtvis att direkt bygga vidare på yrkesinriktade utbildningar i

[9] 20 kap. 2 § skollagen (2010:800).
[10] 3 kap. 7 § förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning.
[11] 1 § lagen (2009:128) om yrkeshögskolan.
[12] 6 § lagen (2009:128) om yrkeshögskolan.
[13] Prop. 2008/09:68, s. 18–19.
[14] 5 § lagen (2009:128) om yrkeshögskolan.

gymnasieskolan eller på annat sätt inhämtade motsvarande kunskaper".[15] I förarbetena beskrivs också att studierna inom yrkeshögskolan, jämfört med den grundläggande yrkesutbildningen, syftar till att bredda, fördjupa eller specialisera den studerandes kunskap inom områden som efterfrågas i arbetslivet.

Myndigheten för yrkeshögskolan har konstaterat i en av sina årsrapporter att yrkeshögskoleutbildningen inte ska vara en upprepning av gymnasieskolans nationella program, även om vissa inslag av gymnasiala kurser får förekomma.[16]

Myndigheten har gjort en kartläggning av hur många yrkeshögskoleutbildningar som helt eller delvis motsvaras av yrkesutbildningar i gymnasieskolan.[17] I kartläggningen bedömdes 152 av 377 yrkeshögskoleutbildningar delvis motsvara en yrkesutbildning på gymnasial nivå. Bland de exempel som rapporten tar upp nämns framför allt gymnasieskolans vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt år som ett vanligt område där det föreligger överlappningar mellan de båda utbildningsformerna. Exempel på andra utbildningsområden där överlappning föreligger finns i gymnasieskolan inom:

- barn- och fritidsprogrammet (yrkesutgången bad- och sporthallspersonal i gymnasieskolan motsvaras av utbildning till badmästare i yrkeshögskolan),
- el- och energiprogrammet (yrkesutgången automationstekniker – industri motsvaras av utbildning till serviceingenjör – energiproduktion i yrkeshögskolan), och
- hotell- och turismprogrammet (yrkesutgångarna reception och konferens motsvaras av utbildningen i Hotel Managment i yrkeshögskolan).

9.1.2 Studerande i yrkeshögskolan

Antalet studerande i yrkeshögskolan har vuxit alltsedan yrkeshögskolan, och föregångaren kvalificerade yrkesutbildningar (KY), startade. År 2014 startade 698 utbildningsomgångar. Samma år var

[15] Prop. 2008/09:68, s. 29.
[16] MYH Årsrapport 2015, s. 9.
[17] MYH 2014. *Kartläggning av yrkeshögskoleutbildningar som helt eller delvis motsvaras av yrkesutbildningar inom andra utbildningsformer*.

det 44 700 personer som studerade i yrkeshögskolan under hela eller någon del av året.[18] Antalet årsplatser ökade med nio procent under perioden 2011–2014.[19]

Även de studerandes ålder har ökat. År 2014 var medelåldern för antagna 30,6 år, vilket är 1,6 år äldre än 2011. Minst hälften av de antagna hade gått ett yrkesförberedande gymnasieprogram tidigare. Anmärkningsvärt är att så många som en av tio hade minst tre års eftergymnasiala studier bakom sig – och ytterligare två av tio hade minst en men färre än sex terminers eftergymnasiala studier sedan tidigare. Bland studerande med utländsk bakgrund hade hela 23 procent minst tre års eftergymnasial utbildning bakom sig.

Studerande i yrkeshögskolan är en heterogen grupp. Många har tidigare arbetslivserfarenheter eller universitets- och högskolestudier bakom sig. Här finns såväl yrkesväxlare som studerande som vill fördjupa och specialisera sina kunskaper. Cirka 70 procent av samtliga studerande på yrkeshögskolan är registrerade som förvärvsarbetande året innan studierna.[20]

Sysselsättningsgraden bland de som tagit examen är cirka 80–90 procent. De som tar examen ökar även sin medianinkomst med cirka 150 000 kronor per år.[21]

Två år efter studierna har cirka 40 procent av alla studerande ett arbete inom ett relevant yrke sett till den utbildning de gått. Skillnaden mellan olika ämnesområden är dock stor. Andelen är 80 procent av de som läst utbildningar inom *hälso- och sjukvård samt socialt arbete*, cirka 70 procent inom *teknik och tillverkning*, *samhällsbyggnad och byggteknik* och *data/it* och cirka 30 procent inom *ekonomi, administration och försäljning*.[22]

Ett år efter studiernas slut har 80 procent av de studerande, som var anställda redan innan utbildningen, bytt arbetsgivare. Medianinkomsten för dessa ökade med 100 000 kronor per år jämfört med innan utbildningen.[23]

[18] MYH Årsrapport 2015, s. 5.
[19] MYH Årsrapport 2015, s. 17.
[20] IFAU 2015. *Yrkeshögskolan – vem söker, vem tar examen och hur går det sedan?* s. 12.
[21] Från en medianinkomst på strax under 100 000 kronor till cirka 250 000 kronor per år. IFAU 2015. *Yrkeshögskolan – vem söker, vem tar examen och hur går det sedan?* s. 1.
[22] IFAU 2015. *Yrkeshögskolan – vem söker, vem tar examen och hur går det sedan?* s. 30.
[23] IFAU 2015. *Yrkeshögskolan – vem söker, vem tar examen och hur går det sedan?* s. 32.

9.1.3 Utbildningsanordnarnas krav på särskilda förkunskaper

Utbildningsanordnarna inom yrkeshögskolan kan själva ställa upp särskilda förkunskapskrav för att en studerande ska anses behörig.[24] Yrkeshögskoleutbildningar med krav på att de studerande gått ett visst program eller en viss inriktning i gymnasieskolan har ökat kraftigt och utgör en majoritet av utbildningarna (se figur 9.2). År 2013 hade 56 procent av alla utbildningar inom yrkeshögskolan särskilda behörighetskrav på vilket gymnasieprogram eller inriktning en studerande gått. Det kan jämföras med att 27 procent av utbildningarna hade ett sådant krav år 2011.

Figur 9.2 **Yrkeshögskoleutbildningar med krav på särskilda förkunskaper från gymnasieskolan**

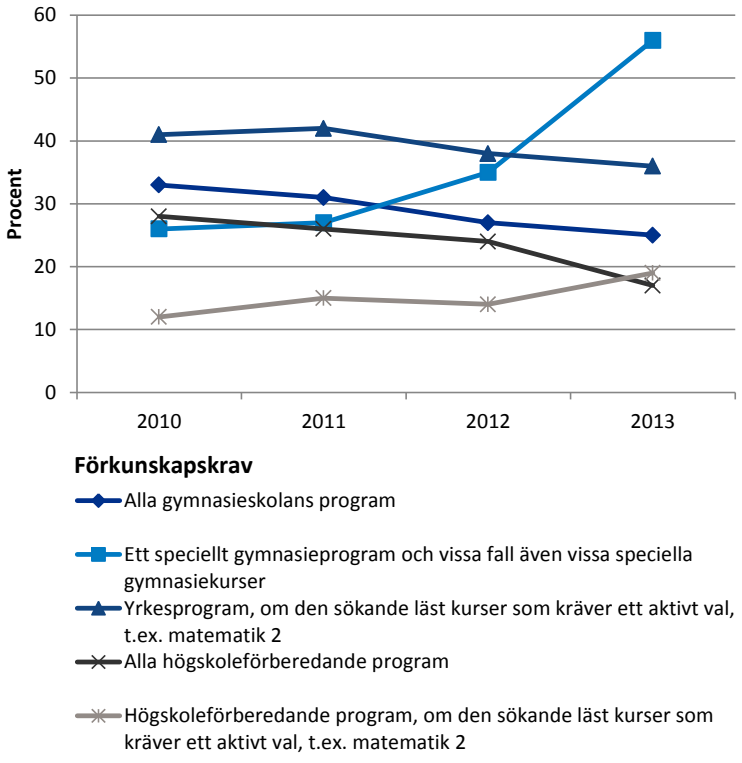

Källa: Myndigheten för yrkeshögskolan 2014. Yrkeshögskolan och förkunskapskrav. PM 2014-06-01.

[24] 3 kap. 3 § förordningen (2009:130) om yrkeshögskolan.

I och med kraven på särskilda förkunskaper som utbildningsanordnarna ställer upp var 17 procent av samtliga yrkeshögskoleutbildningar öppna för studenter med examen från gymnasieskolan 2010, oavsett program. Tre år senare hade siffran sjunkit till 7 procent.[25]

Nedbrutet på utbildningsområden är trenden starkast inom områdena *samhällsbyggnad och byggteknik*, *teknik och tillverkning* och *transporttjänster*.[26] Utbildningsområden där andelen utbildningar med krav på särskilda förkunskaper inte ökat är genomgående utbildningar som redan tidigare haft höga krav. Sådana utbildningsområden är t.ex. *hälso- och sjukvård samt socialt arbete* och *lantbruk, djurvård, trädgård, skog och fiske* (se figur 9.3).

Figur 9.3 Andelen yrkeshögskoleutbildningar med krav på särskilda förkunskaper från ett speciellt gymnasieprogram och i vissa fall speciella gymnasiekurser

Utvecklingen inom vissa utbildningsområden

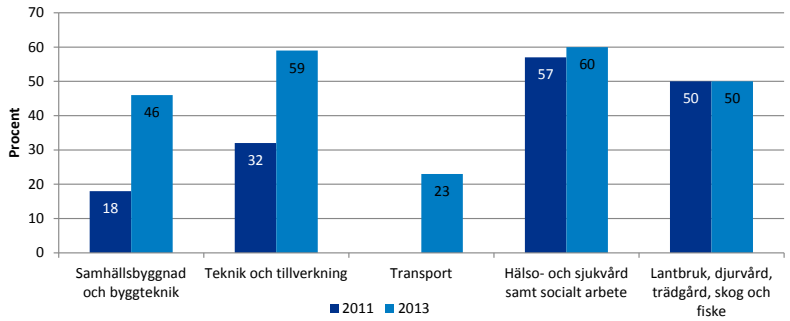

Källa: Myndigheten för yrkeshögskolan ”Yrkeshögskolan och förkunskapskrav” 2014-06-01, egen bearbetning

Även andelen utbildningar som kräver att den studerande ska ha arbetslivserfarenhet har ökat. År 2013 krävde närmare 50 procent av samtliga utbildningar att den studerande hade arbetslivserfarenhet. Däremot minskade, något motsägelsefullt, andelen utbildningar som krävde erfarenhet från det område som utbildningen var inom.

Vissa krav på särskilda förkunskaper kan vara svåra att uppfylla för personer som läst ett yrkesprogram i gymnasieskolan. Det gäller exempelvis krav på de gymnasiala kurserna matematik 2 och

[25] MYH 2014. *Yrkeshögskolan och förkunskapskrav.*
[26] MYH 2014. *Yrkeshögskolan och förkunskapskrav, s. 5.*

svenska 2. På flertalet yrkesprogram måste eleven välja till dessa kurser inom det individuella valet eller programfördjupningen för att de ska ingå i gymnasieutbildningen. De är således inte obligatoriska på alla yrkesprogram. Cirka 20 procent av yrkeshögskoleutbildningarna har kurserna matematik 2 och svenska 2 som förkunskapskrav.[27]

Vid samtal med utbildningsanordnare om varför man har krav på att den studerande ska ha gått ett visst yrkesprogram, eller till och med en viss inriktning, så uppger många att de uppfattat det som ett krav från Myndigheten för yrkeshögskolan vid bedömning av ansökan om att få starta en viss utbildning. Konkurrensen om att få starta en yrkeshögskoleutbildning är stark och då uppfattas ett krav på en viss behörighet som ett sätt att garantera att utbildningen är eftergymnasial. Det ligger också i linje med vad myndigheten lyfter fram i sin återrapportering till regeringen:

> … en utgångspunkt för att bestämma vad som är eftergymnasial utbildning i Sverige är de förkunskaper som ställs. Om utbildningen ställer krav på och bygger vidare på kunskaper som motsvarar de som kan fås på nationella program, ska utbildningen betraktas som eftergymnasial.[28]

9.1.4 Tidigare förslag om behörighetsgivande förutbildningar

Ett sätt att underlätta för fler att bli behöriga till yrkeshögskoleutbildningar är att tillhandahålla behörighetsgivande förutbildningar på gymnasial nivå inom yrkeshögskolans ram. Vissa utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan erbjuder i dag behörighetsgivande kurser inför yrkeshögskoleutbildningar, så kallade preparandkurser. Dessa preparandkurser är ofta avgiftsbelagda för den studerande, med avgifter omkring 300–2 500 kronor per kurs.[29] Myndigheten för yrkeshögskolan föreslog 2014 att utbildningsanordnare, vid få behöriga sökande, ska kunna ansöka om att få bedriva preparandkurser med ekonomiskt stöd i form av statliga medel.[30]

---

[27] MYH 2014. *Yrkeshögskolan och förkunskapskrav*, s. 4.
[28] MYH 2014. *Korta riktade insatser som kan vidtas för att skapa behörighet i de särskilda förkunskaper som krävs inom vissa yrkeshögskoleutbildningar*, s. 5.
[29] MYH 2014. *Korta riktade insatser som kan vidtas för att skapa behörighet i de särskilda förkunskaper som krävs inom vissa yrkeshögskoleutbildningar*, s. 12.
[30] MYH 2014. *Korta riktade insatser som kan vidtas för att skapa behörighet i de särskilda förkunskaper som krävs inom vissa yrkeshögskoleutbildningar*, s. 17.

Frågan om behörighet och tillträde till yrkeshögskolan har nyligen behandlats i departementspromemorian En stärkt yrkeshögskola – ett lyft för kunskap (Ds 2015:41). I departementspromemorian föreslås att möjligheterna att komplettera förkunskaper bör underlättas genom behörighetsgivande förutbildningar på gymnasial nivå inom yrkeshögskolan.[31] Som det viktigaste skälet till förslaget anförs att rekryteringsbasen inom gymnasieskolan för högre yrkesutbildning har minskat eftersom allt fler ungdomar väljer högskoleförberedande program i stället för yrkesprogram. Svårigheter att byta inriktning eller yrkesbana genom en yrkeshögskoleutbildning riskerar att öka den redan allvarliga bristen på yrkeskompetens inom flera yrkesområden.

Utredningen ställer sig bakom departementspromemorians problembeskrivning och föreslår att promemorians förslag om behörighetsgivande förutbildning i yrkeshögskolan bör antas med vissa ändringar.

9.2 Utredningens förslag

9.2.1 Statliga bidrag till behörighetsgivande förutbildningar

Utredningens förslag: Förslaget i departementspromemorian En stärkt yrkeshögskola – ett lyft för kunskap (Ds 2015:41) om behörighetsgivande förutbildning i yrkeshögskolan bör antas med vissa ändringar.

Behörighetsgivande förutbildning ska få erbjudas i anslutning till en ordinarie yrkeshögskoleutbildning om det kan antas att det finns brist på behöriga sökande.

I departementspromemorian En stärkt yrkeshögskola – ett lyft för kunskap (Ds 2015:41) föreslås att utbildningsanordnarna ska kunna erbjuda behörighetsgivande förutbildning. Utredningen anser att förslaget bör antas, men med vissa ändringar.

[31] Ds 2015:41, s. 92.

Liksom förslaget i departementspromemorian föreslår utredningen att behörighetsgivande förutbildningar ska få erbjudas om det behövs arbetskraft med sådan kompetens som den ordinarie utbildningen syftar till att ge. Till skillnad från förslaget i departementspromemorian anser utredningen att utbildningsanordnaren inte ska behöva vänta med att erbjuda förutbildning till dess att anordnaren vet om det är för få behöriga sökande. Antagningen till utbildningen skulle då behöva ske i två steg. Först en antagning av behöriga sökande och sedan, om det fortfarande finns tomma utbildningsplatser, en ytterligare antagning av obehöriga sökande. En sådan reglering skulle innebära oförutsägbarhet i planeringen för såväl utbildningsanordnare som sökande.

Utredningen föreslår i stället att behörighetsgivande förutbildningar ska kunna erbjudas om det i förväg kan antas att det finns brist på behöriga sökande. En utbildning i ett bristyrke, t.ex. till kvalificerad trädgårdsanläggare, kommer med all sannolikhet att få fler sökande om man redan från början informerar om att utbildningen är öppen att söka både för personer som läst naturbruksprogrammets inriktning trädgård och för övriga med gymnasieexamen.

Den sökande ska garanteras att vid godkända kunskaper från den behörighetsgivande förutbildningen bli antagen till efterföljande yrkeshögskoleutbildning.

Vid fördelning av statsbidrag ska Myndigheten för yrkeshögskolan särskilt ta hänsyn till i vilken grad en utbildning svarar mot arbetslivets behov av kvalificerad arbetskraft eller medverkar till att utveckla eller bevara kvalificerat yrkeskunnande inom ett smalt yrkesområde.[32] Utredningen anser att dessa bestämmelser ska tillämpas även när det gäller fördelning av statsbidrag för de föreslagna behörighetsgivande förutbildningarna.

Yrkeshögskolans arbetsmarknadsråd bör enligt utredningen kunna bistå Myndigheten för yrkeshögskolan med underlag för beslut om vilka yrkeshögskoleutbildningsområden som ska få ge behörighetsgivande förutbildningar.

[32] 5 kap. 5 § förordning (2009:130) om yrkeshögskolan.

Sänkta behörighetskrav är ingen rimlig lösning

Utredningen erfar att vissa branscher har svårt att starta yrkeshögskoleutbildningar, trots att arbetsmarknadsbehovet är stort. Det kan bero på att det finns få behöriga sökande eller på att intresset för eller kunskapen om utbildningen och utbildningsområdet är lågt.

Utredningen anser att det är klarlagt att de personer som önskar gå en yrkeshögskoleutbildning inom ett yrkesområde där arbetsmarknadsbehovet är stort, men som inte har behörighet till utbildningen (dvs. inte har examen från rätt program eller rätt inriktning inom gymnasieskolan) i dag har mycket svårt att i efterhand läsa in denna behörighet. Det beror enligt utredningens bedömning på en kombination av att kommunerna inte är skyldiga att ha ett komplett utbud av yrkeskurser inom kommunal vuxenutbildning (komvux) samt skollagens övergripande mål om att de med minst utbildning ska prioriteras inom komvux.[33] Av bestämmelserna i förordningen om vuxenutbildning framgår att om ett urval måste göras till komvux ska företräde ges till en sökande med kort tidigare utbildning.[34]

Många utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan ställer krav på att den sökande ska ha särskilda förkunskaper i form av vissa kurser från gymnasieskolan. Att ha ett högt behörighetskrav, såsom att den sökande ska ha läst en viss inriktning på ett gymnasieprogram, är i sig självsorterande. Få personer söker en utbildning som man enligt de uppställda reglerna inte är behörig till, ens om det framgår att det i vissa fall kan finnas möjlighet att läsa en behörighetsgivande förutbildning.

Yrkeshögskolan ska i huvudsak vara en eftergymnasial utbildning.[35] En studerande ska kunna komma till yrkeshögskolan direkt efter sin gymnasieutbildning eller efter att ha arbetat några år i branschen. Att utbildningsanordnaren kräver att den studerande läst ett visst gymnasieprogram eller till och med en viss inriktning är därmed inte orimligt. Studerande vid yrkeshögskolan som läst det program som utbildningen är en påbyggnad på, eller som arbetat flera år i branschen, ska inte behöva uppleva att utbildningen är en repetition av redan känd materia. Att sänka kraven på behörighet till

[33] 20 kap. 2 § skollagen (2010:800).
[34] 3 kap. 7 § förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning.
[35] Jfr. 5 § lagen (2009:128) om yrkeshögskolan.

yrkeshögskoleutbildningar anser utredningen därmed inte är en rimlig åtgärd för att lösa problemet med få behöriga till vissa yrkeshögskoleutbildningar. Utredningen hänvisar i stället till förslaget om ändrade regler om särskilda förkunskapskrav i departementspromemorian En stärkt yrkeshögskola – ett lyft för kunskap.[36]

9.2.2 Förutbildningar ska huvudsakligen vara kurser i yrkesämnen

Utredningens förslag: Behörighetsgivande förutbildningar ska i huvudsak avse kurser i yrkesämnen. Förutbildningen ska få omfatta upp till tio veckors utbildning.

Till skillnad från förslaget i departementspromemorian En stärkt yrkeshögskola – ett lyft för kunskap (Ds 2015:41) föreslår utredningen att behörighetsgivande förutbildningar i huvudsak ska avse yrkesämnen.[37]

Kurser i yrkesämnen är i allmänhet dyrare att anordna än andra kurser, t.ex. svenska eller matematik, eftersom de ofta kräver dyra maskiner och anläggningar. Utbildningsplatserna på kurser i yrkesämnen inom komvux är vanligtvis få. Den studerande är som regel hänvisad till att söka komvux i sin hemkommun.[38] Det är dock orimligt att kräva att landets alla kommuner ska erbjuda alla efterfrågade kurser i yrkesämnen inom komvux, eftersom antalet inriktningskurser på samtliga yrkesprogram är fler än hundra. Att koppla kurserna till de specifika yrkeshögskoleutbildningarna är då långt mer effektivt. Det ger också en mer rättvis tillgång till utbildningarna för de som vill studera, oavsett vilken kommun de bor i. Utbildningsanordnare som bedriver yrkeshögskoleutbildning har normalt den utrustning och den lärarkomptens som krävs för att undervisa i yrkesämnen. Utredningen anser att kurser i yrkeämnen därför lämpar sig väl för att ges som förutbildning.

Behörighetsgivande kurser som inte är yrkesämnen bör även fortsättningsvis vara en uppgift för komvux. I budgetpropositionen

[36] Ds 2015:41, s. 89.
[37] Definition av yrkesämnen finns i 1 kap. 3 § gymnasieförordningen (2010:2039).
[38] Jfr. bestämmelser om ansökan i 20 kap. 21 § skollagen (2010:800).

för 2016 aviserade regeringen att det ska införas en rättighet att läsa behörighetsgivande kurser inom komvux.[39] Kommunerna kommer att kompenseras för detta utökade åtagande. Rättigheten ska gälla kurser inom komvux som ger behörighet till olika eftergymnasiala utbildningsformer. Sökande till yrkeshögskolan kan därmed antas få större möjligheter att läsa in teoretiska ämnen på komvux. Utredningen har dock inte haft möjlighet att närmare bedöma hur det aviserade förslaget om rätt till komvux kommer att påverka möjligheterna att bli behörig till yrkeshögskolan.

Kurser i yrkesämnen kräver mer tid

I departementspromemorian En stärkt yrkeshögskola – ett lyft för kunskap (Ds 2015:41) föreslås att en behörighetsgivande förutbildning får omfatta högst fem veckors utbildning och i motivtexten anges att den normalt bör kunna genomföras på distans.[40] Utredningen instämmer i att teoretiska kurser ofta lämpar sig för distansutbildning och att de kan genomföras på kort tid. Utredningen föreslår emellertid att behörighetsgivande förutbildningar i huvudsak ska ges i yrkesämnen. Även om de teoretiska delarna av yrkesämnet bör kunna ges på distans bedömer utredningen att en förutbildning i yrkesämnen, som kräver praktiska moment, inte kan ges på distans fullt ut. Utredningen bedömer att en förutbildning därmed kan ta längre tid än fem veckor och föreslår därför att en förutbildning ska få omfatta upp till tio veckors utbildning.

Betygssättning

Enligt förslaget i departementspromemorian (Ds 2015:41) ska förutbildningen betygssättas med samma betygsskala som gäller i den ordinarie utbildningen i yrkeshögskolan (Icke godkänt, Godkänt eller Väl godkänt).[41] Utredningen har inte något att invända mot detta. De studerande kommer emellertid inte att ges gymnasiebetyg, gymnasiepoäng eller yrkeshögskolepoäng för förutbildningarna.

[39] Prop. 2015/16:1, utgiftområde 16, s. 192.
[40] Ds 2015:41, s. 93.
[41] Ds 2015:41, s. 41.

Förutbildningarnas syfte är att ge behörighet till vidare studier inom de yrkeshögskoleutbildningar som de studerande har valt. Förutbildningen ska vara en skräddarsydd lösning för en specifik yrkeshögskoleutbildning. Den studerande kommer att läsa just de moment som utbildningsanordnaren bedömer behövs för att kunna tillgodogöra sig yrkeshögskoleutbildningen. I jämförelse med att läsa vissa specifika gymnasiekurser, som ofta ligger i block om 100–200 gymnasiepoäng, kommer den studerande att bli behörig på en kortare tid. Upplägget borgar för en effektiv utbildning.

Att inte få betyg eller gymnasiepoäng kan ha negativa effekter för de studerande som väljer att avbryta sina studier i förtid. De får då inget gymnasiebetyg på de kurser som de faktiskt läst. Det kan också ha negativa effekter för studerande som, efter avlagd yrkeshögskoleexamen, vill studera vidare på högskolan. De kan då inte tillgodogöra sig de eventuellt behörighetsgivande kurser man läst som förutbildning. Trots detta anser utredningen att förslaget om behörighetsgivande förutbildningar är ett effektivt sätt att lösa problemet med få behöriga sökande till yrkeshögskolutbildningar inom yrkesområden där det råder brist på arbetskraft.

9.2.3 Uppdrag att främja utvecklingen av behörighetsgivande förutbildningar

Utredningens förslag: Myndigheten för yrkeshögskolan ska få i uppdrag att främja utvecklingen av behörighetsgivande förutbildningar.

Det är viktigt att utbildningsanordnare får kunskap om de nya möjligheterna med behörighetsgivande förutbildningar, inte minst de utbildningsanordnare som tidigare försökt anordna yrkeshögskoleutbildning som inte startats på grund av för få sökande. En behörighetsgivande förutbildning kan vara ett alternativ även för utbildningsanordnare som tidigare ställt krav på tidigare yrkeserfarenhet. Detta skulle kunna vara fallet om departementspromemorians förslag om krav på särskilda skäl för att kräva en specifik yrkeserfarenhet som förkunskaper blir verklighet.[42] Det är även

[42] Ds 2015:41, s. 89–90.

viktigt att de som kan tänkas söka till yrkeshögskolan uppmärksammas på möjligheten att läsa behörighetsgivande förutbildningar. Utredningen föreslår därför att Myndigheten för yrkeshögskolan ska få i uppdrag att främja utvecklingen av behörighetsgivande förutbildningar.

9.3 Förslagens finansiering

Utredningen föreslår att behörighetsgivande förutbildningar ska finansieras inom ramen för de statliga medel som är knutna till specifika yrkeshögskoleutbildningar. Utredningen bedömer att förslaget inte medför ökade statliga kostnader.

Utredningen har sett påtagliga bevis för behovet av behörighetsgivande förutbildningar. Enligt Myndigheten för yrkeshögskolan ställdes 25 utbildningsomgångar in 2013. Dessa utbildningsomgångar motsvarar 501 utbildningsplatser.[43] Om dessa utbildningar skulle ha kunnat genomföras om det hade funnits tillgång till behörighetsgivande förutbildningar är svårt att säga. Det kan dock konstateras dessa 501 platser fått tillstånd att starta av Myndigheten för yrkeshögskolan eftersom man bedömt att arbetsmarknaden efterfrågat denna kompetens.

Förutom de utbildningar som ställs in på grund av brist på studerande kan det också finns utbildningar som i dagsläget inte planeras på grund av att utbildningsanordnarna ser det som utsiktslöst att få ihop en tillräckligt stor studerandegrupp.

Enligt Myndigheten för yrkeshögskolan skulle en fem veckor lång behörighetsgivande kurs (vilket motsvarar 100 poäng heltidsstudier i gymnasieskolan) medföra en kostnad på cirka 8 200 kronor per årsplats.[44] Myndigheten beräknar längden på kursen till 5 veckor baserat på de behörighetsgivande kurser som en del utbildnings-

[43] MYH 2014. *Korta riktade insatser som kan vidtas för att skapa behörighet i de särskilda förkunskaper som krävs inom vissa yrkeshögskoleutbildningar*, s. 18.
[44] MYH 2014. *Korta riktade insatser som kan vidtas för att skapa behörighet i de särskilda förkunskaper som krävs inom vissa yrkeshögskoleutbildningar*, s. 18. Det genomsnittliga beviljade statliga bidraget per årsstudieplats 66 088 kronor / 40 veckor × 5 veckor = 8 261 kronor.

anordnare anordnar i dag. Många av dessa behörighetsgivande kurser anordnas inom utbildningsområdet data/it och ges på distans.[45]

Utredningen bedömer, till skillnad från Myndigheten för yrkeshögskolan och departementspromemorian En stärkt yrkeshögskola – ett lyft för kunskap (Ds 2015:41), att fem veckor långa kurser inte kommer att möta behörighetsproblemet fullt ut. De utbildningar som utredningen ser framför sig som svåra att hitta behöriga studerande till är ofta yrkesämnen inom yrkesprogrammens inriktningar. Som exempel kan nämnas utbildningar inom kyl- och värmepumpsteknik, automation och trädgårdsanläggning. Även om de behörighetsgivande förutbildningarna blir mer koncentrerade, och endast innehåller de moment som behövs för att klara den framtida yrkeshögskoleutbildningen, är det svårt att tro att de studerande kan läsa in tillräckligt många moment på dessa yrkeskurser under endast en femveckorsperiod. Utredningen föreslår därför att en förutbildning ska få omfatta upp till tio veckors utbildning. Kostnaden för en tio veckor lång utbildning uppskattas till 16 400 kronor per plats.

Kostnaden för behörighetsgivande förutbildningar skulle med dessa antaganden uppgå till 8,2 miljoner kronor årligen för 500 platser. Om hela kostnaden tas från övriga yrkeshögskoleplatser motsvarar det en neddragning om cirka 125 årsplatser. Yrkeshögskolan hade under 2014 cirka 42 500 årsplatser.[46] Utredningen anser att förslagets positiva konsekvenser av fler behöriga till yrkeshögskoleutbildningar inom bristyrken överväger de negativa konsekvenserna av en marginell minskning av antalet årsplatser.

Den eventuella minskning av antalet inställda utbildningar som förslaget kan leda till kan däremot inte räknas med som en finansiering av förslaget. Myndigheten för yrkeshögskolan budgeterar i dag med en verkningsgrad på 82,5 procent. Det innebär att man överbudgeterar och fattar beslut som utgår ifrån att alla beslutade medel inte kommer att gå åt. Verkningsgraden påverkas av att utbildningar ställs in, att klasser inte blir fulla eller att utbildningsanordnaren ändrar startdatum för utbildningen. Utbildningsanordnaren får inte statsbidrag för en utbildning som inte startar. Rekvi-

[45] MYH 2014. *Korta riktade insatser som kan vidtas för att skapa behörighet i de särskilda förkunskaper som krävs inom vissa yrkeshögskoleutbildningar*, s. 12. Av 151 utbildningsanordnare anordnade 41 olika typer av behörighetsgivande förutbildningar.
[46] MYH 2014. *Årsrapport 2014*.

sition för första utbetalning sker tre veckor efter att utbildningen startat. Då anges hur många studerande som finns på plats och utbildningsanordnaren får betalt utifrån det fram tills nästa rekvisitionstillfälle. Utbildningsanordnaren får ingen utbetalning i förskott som sedan eventuellt ska betalas tillbaka.

De studerande som läser behörighetsgivande utbildningar är berättigade till studiestöd om utbildningen är minst tre veckor lång. Förutbildningar om cirka tio veckor beräknas öka statens kostnad för studiestöd med cirka 10 500 kronor per studerande.[47] Det innebär en ökad kostnad för de föreslagna 500 platserna med 5,25 miljoner kronor. En minskning av antalet årsplatser med 125 platser, med en årskostnad för studiemedel på 42 000 kronor per årsplats, innebär samtidigt minskade kostnader för studiemedel med 5,25 miljoner kronor.

Kostnadsberäkningen för utredningens förslag om behörighetsgivande förutbildningar är sammanställd i tabell 9.2.

Tabell 9.2 Kostnadsberäkning behörighetsgivande förutbildningar

	Antal	Kostnad, miljoner kronor	Besparing, miljoner kronor
Platser på behörighetsgivande förutbildningar om cirka 10 veckor	500	8,20	
Minskat antal årsplatser inom yrkeshögskolan	125		8,20
Studiestöd, behörighetsgivande förutbildningar	500	5,25	
Studiestöd, minskat antal årsplatser inom yrkeshögskolan	125		5,25

[47] Ds 2015:41, s. 127. I departementspromemorian beräknas kostnaden för studiestöd för fem veckors heltidsstudier till cirka 5 300 kronor per studerande.

10 Förslagens konsekvenser

Vissa ekonomiska konsekvenser och finansiering av utredningens förslag redovisas i anslutning till förslagen i respektive kapitel. Konsekvenser för skolhuvudmän och elever i försöksverksamheten med så kallade branschskolor redovisas i kapitel 7.

I detta kapitel redovisas ekonomiska och andra konsekvenser av utredningens förslag som inte har redovisats tidigare. Bland annat redovisas, i enlighet med utredningens direktiv, förslagens konsekvenser för studiestödssystemet samt konsekvenser för förutsättningarna för full delaktighet i utbildning för elever med funktionsnedsättning.

10.1 Ekonomiska konsekvenser

10.1.1 Samhällsekonomiska konsekvenser

Utredningens uppdrag är att lägga förslag som stärker den gymnasiala yrkesutbildningens kvalitet och attraktionskraft, underlättar ungdomars övergång från skola till arbetsliv och förstärker den nationella kompetensförsörjningen.

Yrkesutbildning bygger på en kombination av å ena sidan det allmännas ansvar att ge individer goda framtidsmöjligheter och samtidigt säkra den nationella tillväxten, och å andra sidan arbetslivets ansvar för sin egen kompetensförsörjning. Det offentligas anledning att bidra med investeringar i kunskap i form av utbildad arbetskraft kan förklaras med det ekonomiska begreppet kollektiva nyttigheter (*public goods*). Utan offentliga insatser tenderar aktörer på marknaden att underinvestera i sådana nyttigheter, eftersom avkastningen ur individens eller det enskilda företagets synpunkt är så osäker att investeringarna totalt sett tenderar att bli för små. En enskild elev eller ett enskilt företag kommer alltså inte ensam

kunna stå för yrkesutbildningen, varför det bör vara samhällets uppdrag att grundutbilda yrkeskunniga.

Små yrkesområden, med stor betydelse för arbetsmarknaden, riskerar i dag att nedprioriteras inom utbildningssystemet. Utredningens förslag om branschskolor syftar till att skapa samordningsvinster inom utbildningssystemet för att fler skolor ska kunna erbjuda små yrkesutbildningar. Att dessa utbildningar finns i flera elevers närområde sänker trösklarna för fler elever att välja dem.

Utredningen konstaterar att gymnasieskolan inte ensam kan lösa matchningsproblemen. I betänkandet lägger utredningen därför också förslag om förbättringar inom den yrkesinriktade vuxenutbildningen och inom yrkeshögskolan. Förslaget om mer regional samverkan om utbildningar som finansieras med statsbidraget för yrkesvux och förslaget om att fler ska kunna bli behöriga till yrkeshögskoleutbildningar syftar båda till att åtgärda flaskhalsar inom utbildningssystemet som hindrar vuxna från att skaffa sig en utbildning mot ett bristyrke.

Samverkan mellan arbetsmarknadens parter och utbildningssystemet ökar sannolikheten för att utbildningen ger de kompetenser som efterfrågas på arbetsmarknaden och underlättar därmed ungdomars övergång från skola till arbetsliv. Utredningen lägger i betänkandet förslag för en stärkt samverkan mellan arbetsmarknadens organisationer och utbildningsystemet, både inom de reglerade nationella och lokala programråden och inom de frivilliga samverkansmodeller för kvalitetssäkring av yrkesutbildning som utformats på initiativ av branschorganisationer som vill säkra sin framtida kompetensförsörjning.

Utredningen lägger i detta betänkande även ett antal förslag för att öka yrkesprogrammens attraktionskraft. Bättre studie- och yrkesvägledning och mer kontakt med arbetslivet i god tid innan gymnasievalet lägger grund för mer medvetna val och minskar därmed risken för att elever väljer högskoleförberedande program i brist på kunskaper om yrkesprogrammen. Yrkestävlingar inom ramen för World Skills Sweden lyfter upp och synliggör yrkeskompetens för att höja yrkesutbildningars status. Utredningen lägger också förslag om ett förbättrat värdegrundsarbete inom gymnasieskolans yrkesprogram för att fler elever ska känna sig trygga och inkluderade i sin skolvardag och därmed minska andelen studieavbrott från yrkesprogrammen.

10.1.2 Ekonomiska konsekvenser för staten

Utredningen föreslår i betänkandet ett antal statsbidrag för att finansiera insatser. Justeringar görs också i befintliga statsbidrag.

Utredningen föreslår ett statsbidrag till utveckling av regionala stödfunktioner för lokal samverkan i syfte att höja utbildningens kvalitet. Vid statsbidrag till branschorganisationer finns risk att statliga medel tränger ut investeringar som annars hade gjorts av branschorganisationerna själva. Utredningens bedömning är dock att risken uppvägs av den positiva effekt på utbildningens kvalitet som statsbidragen väntas leda till. Utbildningar som i dag saknar nära kontakter med arbetsmarknaden kommer få större möjligheter att utveckla detta. Utredningen föreslår att statsbidraget finansieras genom en överföring av anslagna medel till statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.[1]

Utredningen föreslår ett statsbidrag till huvudmän som erbjuder utbildning inom smala yrkesutbildningar inom gymnasieskolans yrkesprogram. Detta bidrag kan användas för att lämna ersättning till en branschskola för utbildning. Statsbidraget motiveras av de stordriftsfördelar som kommer av att samla en tillräckligt stor elevgrupp för att kunna erbjuda yrkesutbildning inom små yrkesområden som är svåra att erbjuda inom gymnasieskolan i dag. Att fler utbildas inom dessa områden innebär att många arbetsgivare kommer kunna lösa akuta rekryteringsproblem. Utredningen föreslår att även detta statsbidrag finansieras genom en överföring av anslagna medel till statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.[2]

Utredningen föreslår att det årliga statliga bidraget till organisationen World Skills Sweden höjs för att stimulera fler yrkestävlingar på lokal och regional nivå samt att stärka det svenska deltagandet i internationella yrkestävlingar. Utredningen föreslår att det höjda bidraget ska finansieras med medel som anslagits i budgetpropositionen för 2016 för att öka yrkesprogrammens kvalitet och attraktionskraft.[3]

Utredningen föreslår slutligen även ändrade villkor för statsbidraget för yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning (yrkesvux).[4]

[1] Förordning (2011:947) om statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.
[2] Förordning (2011:947) om statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.
[3] Prop. 2015/16:1, utgiftområde 16. s. 188.
[4] Förordning (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning.

Utredningen föreslår att statsbidraget för yrkesvux villkoras med att kommuner ansöker gemensamt och planerar utbildningen i samråd med aktörer med regionalt utvecklingsansvar i länen.

Ökat statligt åtagande för yrkesutbildning på gymnasial nivå

Utredningens förslag om behörighetsgivande förutbildningar inom yrkeshögskolan kommer att innebära ett något ökat statligt åtagande och potentiellt ett något minskat åtagande för kommunerna.

De behörighetsgivande förutbildningar som utredningen föreslår är avsedda att kompensera för bristande behörighet, antingen i form av att den studerande har läst ”fel” gymnasieprogram eller ”fel” inriktning eller att den studerande saknar yrkeserfarenhet. Förutbildningen kan utgöras av hela eller delar av kurser inom gymnasieskolan. Detta är utbildning som annars skulle kunna ha varit en del av den kommunala vuxenutbildningen på gymnasial nivå.

Förslaget innebär alltså att delar av utbildning som ingår i gymnasieskolans och den kommunala vuxenutbildningens utbud för ett begränsat antal individer kommer att bekostas med statliga medel. Staten bekostar också redan i dag stor andel av den yrkesutbildning som ges inom ramen för den kommunala vuxenutbildningen genom statsbidrag för yrkesvux.

I budgetpropositionen för 2016 aviserade regeringen att det ska införas en rättighet att, inom den kommunala vuxenutbildningen, läsa in behörighet till olika eftergymnasiala utbildningsformer.[5] Regeringen har aviserat att kommunerna kommer att kompenseras för ett sådant utökat åtagande. Utredningen har inte kunnat bedöma i vilken utsträckning en sådan rättighet kommer att omfatta kurser i yrkesämnen, men anser det vara rimligt att anta att rättigheten huvudsakligen kommer att omfatta kurser som inte är yrkesämnen. Utredningens förslag om att behörighetsgivande förutbildningar inom yrkeshögskolan i huvudsak ska avse kurser i yrkesämnen medför att staten i mindre utsträckning kommer att bekosta samma typer av utbildning inom både yrkeshögskolan och den kommunala vuxenutbildningen.

[5] Prop. 2015/16:1, utgiftområde 16, s. 192.

10.1.3 Ekonomiska konsekvenser för kommuner

Utredningen föreslår att alla elever i grundskolan och i specialskolan ska ges möjlighet att genomföra sammanlagt minst två veckors praktisk arbetslivsorientering (prao). Förslaget innebär ett ökat åtagande för huvudmännen, även om de flesta huvudmän i grundskolan redan i dag tillämpar prao i någon form. Utredningen föreslår att kommunerna ska kompenseras för ökade kostnader som en följd av förslaget (se avsnitt 3.5).

Utredningen föreslår att branschorganisationer med svag regional organisation ska kunna ansöka om statsbidrag för att utveckla regionala stödfunktioner. Stödfunktionerna ska samordna och stödja den lokala arbetsmarknadens samverkan med närliggande gymnasieskolor. Utvecklad lokal samverkan kan underlätta för huvudmän att hitta APL-platser och minska den tid och de resurser som huvudmännen i dag lägger på det arbetet.

Utredningens förslag om branschskolor innebär att en elev inte behöver flytta från sin hemkommun för att få tillgång till kvalificerad yrkesutbildning. Detta ökar chansen för att eleven även efter avslutad gymnasieutbildning bor kvar i hemkommunen, vilket i sin tur ökar kommunens skatteunderlag. Att ta emot elever för undervisning på en branschskola innebär att branschskolans huvudman mer effektivt kan utnyttja befintliga resurser, t.ex. personal, lokaler och utrustning.

Utredningens bedömer att utgifterna för elevens gymnasieskola inte kommer att minska nämnvärt under den tid som eleven är på en branschskola. För gymnasieskolans huvudman kan det även innebära vissa schematekniska problem att skicka en elev till en branschskola, vilket i viss utsträckning kan medföra ökade kostnader för personal och administration.

Utredningens förslag om ändrade villkor för statsbidrag för yrkesvux kan för vissa kommuner, framför allt inledningsvis, medföra ökade kostnader för administration. De kommuner som inte samverkar med andra kommuner om yrkesvux måste inleda sådan samverkan för att få statsbidrag för yrkesvux.

Utredningens förslag om behörighetsgivande förutbildningar inom yrkeshögskolan kan leda till en minskad efterfrågan på motsvarande utbildningar inom den kommunala vuxenutbildningen och potentiellt ett något minskat åtagande för kommunerna.

10.1.4 Ekonomiska konsekvenser för företag

Konsekvenser för små företags arbetsförutsättningar och konkurrensförmåga

Många av de yrken som Arbetsförmedlingen i dag listar som bristyrken som inte kräver eftergymnasial utbildning är yrken inom branscher med en stor andel små och medelstora företag. Kompetensförsörjning listas också som ett av de största tillväxthindren framöver av små och medelstora företag.[6]

Ett flertal av utredningens förslag syftar till att lösa kompetensförsörjningsproblem inom små yrkesområden. Detta gäller utredningens förslag om branschskolor inom gymnasieskolan, förslaget om mer regional samverkan om yrkesvux och förslaget om behörighetsgivande förutbildningar inom yrkeshögskolan. Utredningen bedömer att dessa insatser kan väntas leda till bättre konkurrensförmåga för små företag.

Konsekvenser för företag av förslaget om praktisk arbetslivsorientering

Utredningen föreslår att alla elever i grundskolan och i specialskolan ska ges möjlighet att genomföra sammanlagt minst två veckors praktisk arbetslivsorientering (prao). Att ta emot en elev i grundskolan för prao medför kostnader för ett företag, exempelvis i form av arbetstid som måste avsättas för handledning och administration. Att ta emot en elev för prao medför också vinster för ett företag, exempelvis i form av ökad kännedom om företaget och branschen bland framtida arbetstagare samt möjligheten att göra en samhällsinsats.

Utredningen har inte kunnat uppskatta hur stor andel elever som i dag praoar på företag respektive på arbetsplatser i offentlig verksamhet. Att en mycket stor andel av grundskolans huvudmän tillämpar prao i någon form i dag antyder dock att många företag har vilja och förutsättningar att erbjuda prao-platser.

[6] Tillväxtverket 2014. *Förutsättningar för konkurrenskraftiga företag. Företagens villkor och verklighet.*

Utredningen uppskattar att cirka 20 000 fler elever per år kommer att praoa om alla elever i grundskolan och specialskolan erbjuds prao.[7] Utredningen föreslår även att praon ska kunna förläggas till undervisningen på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. Förslaget är därför inte avhängigt att fler företag än i dag erbjuder prao-platser för att alla elever ska få möjlighet att praoa.

10.1.5 Konsekvenser för sysselsättning i olika delar av landet

Utredningens förslag om branschskolor för vissa små yrkesområden syftar till att smala yrkesutbildningar ska kunna erbjudas på fler platser i landet. På så sätt får fler elever tillgång till kvalitetssäkrad utbildning inom små yrkesområden oavsett hemkommun. Det innebär att en elev slipper flytta från sin hemkommun för att få tillgång till kvalificerad yrkesutbildning. Detta ökar chansen för att eleven även efter avslutad gymnasieutbildning bor kvar i hemkommunen.

Branschskolor kan också bli ett sätt för regioner att profilera sig och göra den egna regionen mer attraktiv för företag, investerare, studerande, arbetskraft och besökare.

10.2 Konsekvenser för den kommunala självstyrelsen

10.2.1 Förslaget om praktisk arbetslivsorientering

Utredningens förslag om praktisk arbetslivsorientering (prao) i grundskolan och specialskolan innebär en skyldighet för skolhuvudmännen att erbjuda eleverna prao. Förslaget utgör därmed ett visst ingrepp i den kommunala självstyrelsen. Utredningen anser att ett sådant ingrepp är motiverat för att säkerställa mer likvärdiga möjligheter för alla elever i grundskolan och specialskolan att, genom prao, skaffa sig praktiska erfarenheter som bidrar till avvägda studie- och yrkesval.

[7] 20 procent av en årskurs med 115 000 elever är 23 000 elever. Utredningen erfar att cirka 80–90 procent av huvudmännen tillämpar prao i dag. Uppskattningen bygger på ett antagande om att de huvudmän som inte tillämpar prao i dag omfattar ett genomsnittligt antal skolor och elever.

10.2.2 Ändrade villkor för statsbidrag för yrkesvux

Vuxenutbildning på gymnasial nivå är en kommunal angelägenhet.[8] Kommunen beslutar själv om och i vilken omfattning yrkesinriktad vuxenutbildning på gymnasial nivå ska erbjudas. Utredningens förslag på ändringar av statsbidragsförordningen för yrkesvux[9] innebär att kommuner, för att få statsbidrag, ska samverka med minst två andra kommuner och ansöka gemensamt med dessa. De ska också planera utbildningen i samråd med aktören med regionalt utvecklingsansvar i länen (dvs. regionen, samverkansorganet eller länsstyrelsen, beroende på vilka kommuner som ansöker). Detta innebär att den enskilda kommunens inflytande över ansökan minskar i viss utsträckning. Kommunernas rätt att besluta om yrkesinriktad vuxenutbildning på gymnasial nivå som finansieras med kommunala medel påverkas dock inte av utredningens förslag.

10.3 Konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män

10.3.1 Medvetna val och aktivt värdegrundsarbete leder till mindre könsuppdelade yrkesprogram

Utredningen lägger ett antal förslag för en utvecklad studie- och yrkesvägledning som syftar till att ge elever bättre förutsättningar att göra medvetna val, och därmed bättre förutsättningar för elever att bryta mot könsnormer i valet av gymnasieutbildning.

Utredningen konstaterar att om gymnasieskolans yrkesprogram i högre utsträckning ska kunna attrahera nya grupper av elever och uppmuntra till mindre könsstereotypa utbildningsval krävs att skolorna blir medvetna om vikten av ett aktivt värdegrundsarbete. Utredningen föreslår att Skolverket och Skolinspektionen får i uppdrag att främja respektive granska värdegrundsarbetet inom gymnasieskolan. Dessa förslag syftar till att fler elever ska våga välja otraditionellt och till att fler elever som tillhör minoritetskönet på sin utbildning slutför sin utbildning.

[8] 20 kap. 16 § skollagen (2010:800).
[9] Förordningen (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå.

Sammantaget kan dessa förslag bidra till att yrkesprogrammen blir mindre könsuppdelade. Könsuppdelningen av yrkesprogrammen speglar dock i stor utsträckning arbetsmarknaden, som är tydligt könsuppdelad mellan olika yrkesgrupper. Enbart åtgärder inom gymnasieskolan kan därför inte lösa problemen med en ojämn könsuppdelning i gymnasieskolan eller på arbetsmarknaden.

Förebyggande likabehandlingsarbete på branschskola

Utredningen föreslår en försöksverksamhet med branschskolor för att lösa problem med kompetensförsörjningen inom små yrkesområden. Flertalet av de yrkesområden, vars utbildningar utredningen bedömer vara aktuella för försöksverksamheten, återfinns inom mansdominerade branscher. I flertalet av de gymnasieutbildningar som utbildar mot dessa yrkesområden är i dag en majoritet av elever och lärare män.

I utredningens förslag om branschskolor är det huvudmannen som ansvarar för elevens rättigheter under hela utbildningen, bland annat när det gäller skydd mot eventuella trakasserier och diskriminering. Huvudmannens ansvar ska därmed även omfatta tiden som en elev är på en branschskola. Samtidigt är det viktigt att även branschskolan motverkar att elever som valt en yrkesutbildning där deras kön är underrepresenterat exempelvis avbryter utbildningen i förtid. Vid bedömning om en utbildningsanordnare har förutsättningar att följa bestämmelser i skolans styrdokument föreslår utredningen därför att Skolverket särskilt ska beakta om anordnaren har förutsättningar att verka för ett främjande och förebyggande likabehandlingsarbete. På så sätt kan det motverkas att elever som valt en yrkesutbildning där deras kön är underrepresenterat avbryter utbildningen i förtid.

För att beviljas statsbidrag för utbildning inom små yrkesområden ska huvudmannen också kunna visa en strategi för hur huvudmannen ska kunna uppmuntra elever till mindre könsstereotypa utbildningsval. Om det kommer in fler ansökningar om statsbidrag än vad det finns medel till ska Skolverket vid sin fördelning av bidraget ta hänsyn till i vilken grad huvudmannen bedöms ha förmåga att uppmuntra elever till mindre könsstereotypa utbildningsval.

10.3.2 Otraditionella utbildningsval i vuxen ålder

Ökade möjligheter att skaffa sig en yrkesutbildning i vuxen ålder ökar möjligheterna att göra otraditionella val. Utredningens förslag om förändrade villkor för statsbidrag för yrkesvux samt förslaget om behörighetsgivande förutbildningar inom yrkeshögskolan kan därför påverka jämställdheten mellan kvinnor och män positivt.

Bredare utbildningsutbud inom yrkesvux

Ungefär två tredjedelar av de som studerar inom yrkesvux är kvinnor. Könsfördelningen återspeglar den höga andelen utbildningar inom vård och omsorg inom yrkesvux, där de flesta studerande är kvinnor. Könsfördelningen för studerande inom yrkesvux kan jämföras med könsfördelningen för studerande inom yrkesinriktade utbildningar inom ramen för de arbetsmarknadspolitiska program som Arbetsförmedlingen ansvarar för. En majoritet av de studerande inom dessa arbetsmarknadsutbildningar är män.

Liksom på gymnasieskolans yrkesprogram finns det stora skillnader i könsfördelningen mellan de studerande i olika yrkesinriktningar inom yrkesvux. Yrkesinriktningarna inom yrkesvux är dock något mindre könsuppdelade än yrkesprogrammen i gymnasieskolan. En möjlig förklaring till dessa skillnader är att vuxna kan vara mer benägna att välja otraditionellt än unga.

Elever som tillhör det underrepresenterade könet på gymnasieskolans yrkesprogram avbryter sina studier i högre utsträckning än elever som tillhör det överrepresenterade könet (se kapitel 4). Ett bredare utbud av utbildningar inom yrkesvux innebär ökade möjligheter för dessa elever att slutföra sin utbildning inom yrkesvux. Fler yrkesverksamma kvinnor inom mansdominerade yrkesområden kan på sikt leda till att fler kvinnor väljer att bli yrkeslärare inom dessa yrkesområden. Utredningen har i kapitel 4 visat på hur viktiga yrkeslärarna i gymnasieskolan är som normsättare och att det finns ett tydligt samband mellan andelen kvinnor och män bland elever och bland yrkeslärare. Ett bredare utbud inom yrkesvux kan på sikt bidra till att motverka könsuppdelningen av yrkesprogrammen.

Behörighetsgivande förutbildningar inom yrkeshögskolan

Utredningen föreslår att behörighetsgivande förutbildning ska få erbjudas i anslutning till en ordinarie yrkeshögskoleutbildning om det kan antas att det finns brist på behöriga sökande. Förutbildningarna ger möjlighet för dem som inte gått ”rätt” program eller inriktning i gymnasieskolan att komplettera sin utbildning.

En majoritet av de yrkesprogram som utbildar mot bristyrken har mycket nära enkönade elevgrupper i gymnasieskolan. På exempelvis bygg- och anläggningsprogrammet, industritekniska programmet, el- och energiprogrammet samt fordons- och transportprogrammet i gymnasieskolan är andelen elever som är kvinnor mycket låg. Detta gäller framför allt inom vissa inriktningar. På naturbruksprogrammets inriktning trädgård, som utbildar mot ett bristyrke, är antalet män och kvinnor ganska lika. Det totala antalet elever på nationell nivå är dock kritiskt lågt.

Möjligheten att i vuxen ålder byta inriktning på sitt arbetsliv kan vara en möjlighet att bryta med den stereotypa bilden av vad som är typiska yrken för respektive kön. Utredningen bedömer att förslaget om behörighetsgivande förutbildningar kan ha vissa positiva effekter på jämställdheten.

10.4 Konsekvenser för studiestödssystemet

Studiestödssystemet påverkas av förslaget om en försöksverksamhet med branschskolor och av förslaget om behörighetsgivande förutbildningar inom yrkeshögskolan.

Inackorderingsstöd vid undervisning på branschskola

Elever ska ha rätt till stöd för inackordering under de perioder de undervisas på branschskola. Utredningen bedömer att merparten av stödet under försöksverksamheten med branschskola kommer betalas av kommuner till elever på gymnasieskolor med offentlig huvudman. För de elever som studerar hos en fristående huvudman står Centrala studiestödsnämnden (CSN) för utgifterna för stöd för inackordering. Utredningen bedömer att det handlar om en begränsad summa och att myndigheten kan finansiera denna inom ram.

Studiestöd för studerande på behörighetsgivande förutbildningar inom yrkeshögskolan

Utredningen föreslår att behörighetsgivande förutbildning ska få erbjudas i anslutning till en ordinarie yrkeshögskoleutbildning om det kan antas att det finns brist på behöriga sökande. Studerande som läser en behörighetsgivande utbildning kommer att vara berättigade till studiestöd. Utredningen bedömer att statens ökade kostnader för studiestöd till dessa studerande motsvaras av minskade kostnader för studiestöd som en följd av att antalet årsplatser inom yrkeshögskolan föreslås minska med 125 platser (se avsnitt 9.3).

10.5 Konsekvenser för full delaktighet i utbildning för elever med funktionsnedsättning

Förslaget om branschskolor och förslaget om praktisk arbetslivsorientering i grundskolan och specialskolan innebär att delar av undervisningen förläggs på en annan plats än elevens skola. Det innebär att dessa förslag kan få konsekvenser för full delaktighet i utbildning för elever med funktionsnedsättning.

Utredningen förslår en försöksverksamhet med så kallade branschskolor. De delar av utbildningen som förläggs till en branschskola ska bedrivas enligt skollagen. Det är huvudmannen för elevens gymnasieskola som ansvarar för elevens rättigheter under hela utbildningen, även under tiden som eleven är på en branschskola. Huvudmannens ansvar och relationen till branschskolan beskrivs närmare i avsnitt 7.3.4.

Det är viktigt att elever med funktionsnedsättning ges förutsättningar att delta i gymnasieutbildningar där delar av utbildningen förläggs till en branschskola. För att bli godkänd som branschskola måste utbildningsanordnaren därför, i sin ansökan till Skolverket, även visa på förutsättningar att ge särskilt stöd till elever som är i behov av det.

Utredningens förslag om prao i grundskolan kan få konsekvenser för förutsättningarna för full delaktighet i utbildning för elever med funktionsnedsättning eftersom alla arbetsplatser inte har förutsättningar att erbjuda prao-plats för en elev med funktionsnedsättning. Utredningen bedömer att möjligheten att förlägga praon till undervisningen på ett yrkesprogram i gymnasieskolan kommer att innebära ett bredare utbud av möjliga prao-platser för elever, oberoende av funktionsvariation.

10.6 Andra konsekvenser

10.6.1 Förslagens förenlighet med EU:s regler om statligt stöd

Utredningens förslag om en försöksverksamhet med branschskolor har utformats med hänsyn till de EU-rättsliga reglerna om statligt stöd (se avsnitt 7.3.6).

10.6.2 Konsekvenser för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen

Utredningen föreslår att Skolverket och Skolinspektionen får i uppdrag att främja respektive granska värdegrundsarbetet inom gymnasieskolan. Utredningen föreslår även att en utbildningsanordnare, för att bli godkänd som branschskola, ska ha förutsättningar att verka för ett främjande och förebyggande likabehandlingsarbete.

Dessa förslag kan i någon mån främja integrationspolitikens mål om lika rättigheter och möjligheter för alla, oavsett etnisk och kulturell bakgrund.

10.6.3 Konsekvenser för brottsligheten

Utredningen lägger förslag om två nya statsbidrag som ska hanteras av Skolverket, ett statsbidrag för utveckling av regionala stödfunktioner för samverkan mellan gymnasieskolor och den lokala arbetsmarknaden, samt ett statsbidrag för huvudmän som erbjuder utbildning i samarbete med en entreprenör inom yrkesområden där det finns en branschskola.

Statsbidraget för huvudmän som erbjuder utbildning inom yrkesområden där det finns en branschskola får lämnas för huvudmannens kostnader för den ersättning som huvudmannen ger till en branschskola eller annan utbildningsanordnare för utbildning på entreprenad. Statsbidraget kan potentiellt missbrukas, exempelvis genom att huvudmannen uppger kostnader som är högre än den verkliga kostnaden. Utredningen bedömer dock att möjligheten för missbruk är liten eftersom statsbidraget endast föreslås få uppgå till hälften av huvudmannens ersättning till branschskolan eller annan utbildningsanordnare och högst 50 000 kronor per elev per läsår.

Även statsbidraget till regionala stödfunktioner kan potentiellt missbrukas. Skolverket har dock vissa arbetssätt i hanteringen av statsbidrag som syftar till att stävja möjligheten att begå brott och bedrägerier. Myndigheten har rutiner för stickprov för att kontrollera att mottagaren använder statsbidragen i enlighet med villkoren i förordningen. I de fall myndigheten upptäcker avvikelser finns bestämmelser för återbetalning i de statsbidragsförordningar som utredningen föreslår.

Flera av utredningens förslag syftar till att underlätta ungdomars övergång från skola till arbetsliv och till förbättrad matchning mellan ungdomars val av utbildning och efterfrågan på arbetsmarknaden. Dessa förslag kan potentiellt leda till minskad brottslighet. Ökad sysselsättning bland ungdomar kan medföra minskad brottslighet och minskad nyrekrytering till kriminalitet.

10.6.4 Konsekvenser för personlig integritet

Utredningen lägger inga förslag som förutsätter behandling av personuppgifter. Förslagen bedöms inte få några konsekvenser för personlig integritet.

11 Författningskommentar

11.1 Förslaget till lag om försöksverksamhet med branschskolor

1 §

Denna lag innehåller bestämmelser om en försöksverksamhet med branschskolor. Försöksverksamheten gäller för viss utbildning i gymnasieskolan och kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå enligt skollagen (2010:800). Med branschskola avses en utbildningsanordnare som har godkänts för att anordna gymnasial yrkesutbildning enligt denna lag.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att säkerställa att det inom gymnasieskolan ges yrkesutbildning av hög kvalitet inom vissa yrkesområden som är små. I lagen finns bestämmelser för försöksverksamheten som avviker från skollagen.

Paragrafen anger lagens tillämpningsområde.

I lagen regleras en försöksverksamhet med branschskolor. I *första stycket* anges att försöksverksamheten gäller för viss utbildning i gymnasieskolan och kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå enligt skollagen (2010:800). Av 29 kap. 23 § skollagen framgår att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om försöksverksamhet inom skolväsendet. I sådana föreskrifter får emellertid enligt samma bestämmelse undantag göras bara från organisatoriska bestämmelser i skollagen. Enligt andra stycket i samma paragraf får undantag göras även från andra bestämmelser i skollagen för att möjliggöra en försöksverksamhet med sådan utbildning i gymnasieskolan som inte utgörs av utbildning på nationella program eller introduktionsprogram. Regleringen av försöksverksamheten om branschskolor innehåller bestämmelser som avviker från bestämmelser i skollagen som

inte kan anses vara organisatoriska. Vidare gäller regleringen för utbildning på nationella yrkesprogram. Därför kan denna försöksverksamhet inte regleras i förordning. Regleringen om försöksverksamhet med branschskolor innehåller dessutom bestämmelser om enskildas personliga och ekonomiska inbördes förhållanden, vilket enligt 8 kap. 2 § första stycket 1 regeringsformen ska regleras genom lag. Ytterligare en anledning att reglera försöksverksamheten i lag är att det finns bestämmelser i lagen som avviker från den kommunalrättsliga principen i 2 kap. 1 § kommunallagen (1991:900) att en kommun inte ska ha hand om uppgifter som ankommer på annan kommun (jfr 3 § första stycket med 6 och 9 §§; en kommunal utbildningsanordnare ska kunna godkännas som branschskola och sälja utbildning till andra kommuner som är huvudmän för gymnasieskolan eller kommunal vuxenutbildning).

I första stycket finns också en definition av vad som avses med branschskola, nämligen en utbildningsanordnare som har godkänts att anordna gymnasial yrkesutbildning enligt lagen.

I *andra stycket* anges att lagen syftar till att säkerställa att det inom gymnasieskolan ges yrkesutbildning av hög kvalitet inom vissa yrkesområden som är små. Där finns också en upplysning om att vissa bestämmelser som gäller för försöksverksamheten avviker från vad som gäller för reguljär utbildning enligt skollagen.

Paragrafen behandlas i avsnitt 7.3.1.

2 §

Med branschorganisation avses i denna lag en arbetstagarorganisation, en arbetsgivarorganisation, en organisation som är gemensam för arbetsgivare och arbetstagare eller en intresseorganisation i näringslivet som representerar yrkesområdet.

Paragrafen innehåller en definition av begreppet branschorganisation. Begreppet används i 3 §.

3 §

Statliga myndigheter, kommuner, landsting och enskilda får godkännas som branschskola.

För att godkännas som branschskola ska utbildningsanordnaren

1. ha för avsikt att anordna yrkesutbildning inom ett yrkesområde där

a) antalet elever som går sådan utbildning är lågt i såväl gymnasieskolan som inom den kommunala vuxenutbildningen,

b) arbetsmarknadens efterfrågan på den kompetens som utbildningen syftar till att ge är högre än vad det finns individer med den kompetensen, och

c) kostnaden att starta en motsvarande utbildning är hög på grund av att det finns behov av särskilda lokaler, särskilt material eller särskild utrustning och små elevgrupper,

2. rekommenderas som branschskola av en branschorganisation eller uppvisa ett brett samarbete om utbildning med flera arbetsgivare inom den bransch som yrkesområdet tillhör,

3. ha förutsättningar att ge sådant stöd som följer av 3 kap. skollagen (2010:800) till elever som är i behov av det, och

4. ha förutsättningar att följa de bestämmelser som gäller enligt denna lag, tillämpliga bestämmelser i skollagen och föreskrifter som meddelats i anslutning till den.

Vid bedömning av om utbildningsanordnaren uppfyller villkoren i första stycket 4 ska särskilt beaktas om anordnaren har förutsättningar att verka för ett främjande och förebyggande likabehandlingsarbete för att på så sätt motverka att elever som valt en yrkesutbildning där deras kön är underrepresenterat avbryter utbildningen i förtid.

Paragrafen anger vilka som kan godkännas som branschskola och villkoren för godkännande.

Av *första stycket* framgår att såväl offentliga juridiska personer som enskilda kan godkännas att anordna utbildning som branschskola.

I *andra stycket* anges villkoren för att godkännas. Av *första punkten* framgår att den som ska anordna utbildningen ska ha för avsikt att anordna yrkesutbildning inom ett yrkesområde där antalet elever som går utbildningen normalt är litet, arbetsmarknadens efterfrågan är stor och uppstartskostnaderna är höga på grund

av att utbildningen kräver särskilda lokaler, särskild utrustning eller särskilt material och på grund av att elevgrupperna normalt behöver vara små. Av *andra punkten* framgår att utbildningsanordnaren ska ha ett stöd i den bransch som yrkesområdet tillhör genom en rekommendation från en branschorganisation eller genom att kunna uppvisa ett brett samarbete med ett flertal arbetsgivare inom branschen. Begreppet branschorganisation definieras i 2 §. Utbildningsanordnaren ska för att godkännas också ha förutsättningar att ge sådant stöd som framgår av 3 kap. skollagen (2010:800), vilket framgår av *tredje punkten*.

Utbildningen i en branschskola är avsedd att ges på entreprenad till huvudmän för gymnasieskolor som erbjuder yrkesprogram och till huvudmän för kommunal vuxenutbildning som erbjuder yrkeskurser (jfr 6 och 9 §§). Därmed gäller att huvudmännen för den reguljära gymnasiala utbildningen behåller huvudmannaskapet och ansvarar för att branschskolan följer t.ex. ämnesplaner och bestämmelser om betygssättning, elevinflytande, trygghet och studiero och åtgärder mot kränkande behandling. Av *fjärde punkten* i andra stycket framgår att utbildningsanordnaren för att godkännas som branschskola ska anses ha förutsättningar att följa de bestämmelser som gäller i entreprenadförhållanden. Vid bedömningen ska enligt *fjärde stycket* särskilt beaktas om utbildningsanordnaren har förutsättningar att verka för ett främjande och förebyggande likabehandlingsarbete för att på så sätt motverka att elever som valt en yrkesutbildning där deras kön är underrepresenterat avbryter utbildningen i förtid.

Paragrafen behandlas i avsnitten 7.3.2, 7.3.3 och 7.3.8.

4 §

Statens skolverk prövar ärenden om godkännande som anordnare av branschskola.

Ett godkännande som branschskola gäller under den tid som Skolverket beslutar, dock längst så länge som försöksverksamheten pågår. Skolverkets beslut får inte överklagas.

Paragrafen reglerar vem som prövar frågor om godkännande.

I *första stycket* anges att Statens skolverk prövar ärenden om godkännande som branschskola. I *andra stycket* framgår hur länge ett godkännande gäller. Där anges också att Skolverkets beslut inte får överklagas.

Paragrafen behandlas i avsnitt 7.3.2.

5 §

Under försöksverksamheten får högst tio utbildningsanordnare godkännas.

Om samtliga sökande som uppfyller villkoren i 3 § är fler än tio ska ett urval göras. Företräde ska då ges till

– sökande som kan visa starkt stöd hos arbetsmarknadens parter inom den bransch som yrkesområdet tillhör, och

– sökande som avser att anordna yrkesutbildning inom ett yrkesområde där skillnaden mellan antalet elever som går sådan utbildning i gymnasieskolan eller inom kommunal vuxenutbildning och arbetsmarknadens behov är störst.

Paragrafen innehåller i *första stycket* bestämmelser om hur många sökande som får godkännas som branschskolor under försöksverksamheten och i *andra stycket* bestämmelser om hur urval ska göras om det är för många sökande.

Paragrafen behandlas i avsnitten 7.3.1. och 7.3.3.

6 §

Den som enligt 2 kap. 2–5 §§ skollagen (2010:800) är huvudman för en gymnasieskola som erbjuder yrkesprogram får med bibehållet huvudmannaskap sluta avtal med en branschskola om att utföra uppgifter som avser undervisning i karaktärsämnen som har en yrkesinriktad profil (yrkesämnen). Huvudmannen får då även överlämna uppgifter som inte är hänförliga till undervisningen och den myndighetsutövning som hör till en lärares undervisningsuppgift.

Huvudmannen för gymnasieskolan ska ersätta branschskolan för kostnaderna för elevens utbildning. Ersättningen ska bestämmas med hänsyn till branschskolans åtagande och elevens behov efter samma grunder som huvudmannen tillämpar vid fördelning av resurser i sin egen utbildning.

Paragrafen innehåller avvikelser från skollagens bestämmelser om entreprenad.

Första stycket anger att den som är huvudman för gymnasieskolan kan sluta avtal med en branschskola om att överlämna undervisning i yrkesämnen på entreprenad. Sådana uppgifter som inte är hänförliga till undervisningen får då också överlämnas. Avvikelsen från 23 kap. 1, 3 och 4 §§ skollagen (2010:800) består i att undervisning kan överlämnas även till branschskolor som drivs av statliga myndigheter, kommuner och landsting. Den myndighetsutövning som hör till en lärares undervisningsuppgift får också överlämnas till branschskolan. Det gäller främst betygssättning. Det bör dock nämnas att det i 3 kap. 16 § skollagen och 8 kap. gymnasieförordningen (2010:2039) finns bestämmelser om när en lärare får sätta betyg självständigt.

Av *andra stycket* framgår att huvudmannen för gymnasieskolan ska ersätta branschskolan för elevens utbildning och att ersättningen ska bestämmas utifrån branschskolans åtagande och elevens behov efter samma grunder som huvudmannen tillämpar vid fördelning av resurser i sin egen utbildning.

Paragrafen behandlas i avsnitten 7.3.4. och 7.3.6.

7 §

Branschskolan ska anordna utbildning inom ett sådant yrkesämne eller delar av ett yrkesämne som finns inom gymnasieskolan. Utbildningen får även avse sådant gymnasiearbete som ingår i ett yrkesprogram enligt 16 kap. 22 § skollagen (2010:800).

Paragrafen innehåller bestämmelser om vilken utbildning branschskolan ska ge.

Av paragrafen framgår att branschskolan ska anordna utbildning inom ett sådant yrkesämne eller delar av ett yrkesämne som finns inom gymnasieskolan. Eftersom utbildningen anordnas på uppdrag av en skolhuvudman inom ramen för gymnasieskolan ska de ämnesplaner som gäller för yrkesämnet tillämpas. Utbildningen får även avse gymnasiearbetet.

Paragrafen behandlas i avsnitt 7.3.1.

8 §

Lärare som undervisar vid branschskolan ska genom yrkeserfarenhet, högskoleutbildning eller annan eftergymnasial utbildning ha tillägnat sig kvalificerade och relevanta yrkeskunskaper inom det yrkesområde som undervisningen avser och även i övrigt vara lämplig att bedriva undervisningen.

En huvudman som har slutit avtal med en branschskola enligt denna lag behöver för den undervisningen inte tillämpa 2 kap. 13 och 18 §§ skollagen (2010:800).

Paragrafen innehåller bestämmelser om vilka som får undervisa vid branschskolan.

Av *första stycket* framgår att läraren genom yrkeserfarenhet, högskoleutbildning eller annan eftergymnasial utbildning ska ha tillägnat sig kvalificerade och relevanta yrkeskunskaper inom det yrkesområde som undervisningen avser. Det är samma behörighetskrav som gäller för antagning till yrkeslärarutbildningen enligt förordningen (2010:2021) om tillträde till utbildning som leder till yrkeslärarexamen. Kraven förtydligas i Universitets- och högskolerådets föreskrifter (UHRFS 2013:4) om kvalificerade och relevanta yrkeskunskaper för särskild behörighet till utbildning som leder till

yrkeslärarexamen. UHR:s föreskrifter motsvarar Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2012:4) om vilka yrkeskunskaper som krävs för att undervisa i ett yrkesämne. Läraren vid branschskolan ska även i övrigt vara lämplig att bedriva undervisningen.

I *andra stycket* anges att huvudmannen inte behöver tillämpa de bestämmelser i skollagen som anger vilka lärare som får användas i undervisningen. I stället gäller vad som framgår av första stycket.

Paragrafen behandlas i avsnitt 7.3.5.

9 §

En branschskola får även genom entreprenadavtal enligt 23 kap. skollagen (2010:800) ge utbildning till elever från kommunal vuxenutbildning.

Utöver vad som gäller om entreprenad enligt 23 kap. 1 § skollagen får huvudmannen för kommunal vuxenutbildning överlämna uppgifter till en branschskola som bedrivs av en statlig myndighet, en kommun eller ett landsting.

Paragrafen innehåller bestämmelser om branschskolans förhållande till kommunal vuxenutbildning.

Av *första stycket* framgår att branschskolan kan ta emot elever från kommunal vuxenutbildning om branschskolan har ett entreprenadavtal med en huvudman för kommunal vuxenutbildning, dvs. en kommun.

I 23 kap. 1 § skollagen definieras entreprenad som att en huvudman i skolväsendet med bibehållet huvudmannaskap sluter avtal med en enskild fysisk eller juridisk person om att utföra uppgifter inom utbildning. Av *andra stycket* framgår att ett entreprenadavtal även kan slutas med en branschskola som bedrivs av en statlig myndighet, en kommun eller ett landsting.

Paragrafen behandlas i avsnitt 7.3.9.

10 §

Om en elev som går i en gymnasieskola med offentlig huvudman behöver inackordering på grund av deltagandet i utbildningen vid en branschskola ska elevens hemkommun lämna ekonomiskt stöd för inackorderingen utifrån samma grunder och med samma belopp som gäller enligt 15 kap. 32 § skollagen (2010:800). Ett sådant beslut kan överklagas på samma sätt som gäller enligt 28 kap. 5 § skollagen.

Paragrafen innehåller bestämmelser om stöd till inackordering.

Av paragrafen framgår att elever från gymnasieskolor med offentlig huvudman som behöver inackordering under vistelsen vid branschskolan ska få ekonomiskt stöd för inackorderingen från hemkommunen utifrån samma grunder och med samma belopp som gäller enligt 15 kap. 32 § skollagen. Detta innebär att elever som tillhör någon av de kategorier som räknas upp i 15 kap. 32 § skollagen inte har rätt till inackorderingsstöd från hemkommunen vid deltagandet i branschskola. De kategorier som avses är elever som tagits emot i andra hand till ett nationellt program, elever på introduktionsprogram som vistas i kommunen på grund av placering i ett hem för vård eller boende, elever på Rh-anpassad utbildning och utlandssvenska elever som får studiehjälp i form av inackorderingstillägg enligt studiestödslagen (1999:1395). Bestämmelserna i paragrafen innebär också att hemkommunens skyldighet gäller till och med första kalenderhalvåret det år eleven fyller 20 år och att stödbeloppet ska beräknas utifrån samma grunder som gäller enligt 15 kap. 32 § andra stycket skollagen. Med hemkommun avses den kommun som enligt 29 kap. 6 § bedöms vara elevens hemkommun.

Av paragrafen framgår också att beslut om inackorderingsstöd kan överklagas till allmän förvaltningsdomstol enligt 28 kap. 5 § skollagen.

Bestämmelsen gäller elever vid gymnasieskolor med offentlig huvudman, dvs. kommuner och i förekommande fall landsting. För elever vid fristående skolor som behöver stöd för inackordering gäller bestämmelser i studiestödsförordningen (2000:655).

Paragrafen behandlas i avsnitt 7.3.7.

11 §

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela närmare föreskrifter om försöksverksamhet med branschskolor.

Paragrafen innehåller en upplysning om att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan meddela verkställighetsföreskrifter om försöksverksamhet med branschskolor.

11.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (2009:128) om yrkeshögskolan

6 a §

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela föreskrifter om att en utbildning inom yrkeshögskolan får bedrivas som en behörighetsgivande förutbildning och om undantag från 5 och 6 §§ vid sådan utbildning.

Paragrafen är ny och innehåller en upplysning om att regeringen med stöd av den s.k. restkompetensen kan meddela föreskrifter om att en utbildning inom yrkeshögskolan får bedrivas som behörighetsgivande förutbildning. I sådana föreskrifter får undantag göras från 5 och 6 §§. Enligt 5 § ska en utbildning inom yrkeshögskolan väsentligen bygga på de kunskaper som eleverna får på nationella program i gymnasieskolan eller motsvarande kunskaper. I 6 § finns bl.a. bestämmelser om att utbildningen ska ha sin grund i kunskap som genererats dels i produktionen av varor och tjänster, dels i vetenskap samt att den ska ge sådana teoretiska, praktiska och erfarenhetsbaserade kunskaper som krävs för att självständigt och i arbetslag kunna utföra kvalificerade uppgifter i arbetslivet.

En behörighetsgivande förutbildning inom yrkeshögskolan syftar till att ge den studerande kunskaper som motsvarar de krav på behörighet som är uppställda för en ordinarie utbildning inom yrkeshögskolan. En förutbildning kan syfta till att t.ex. ge sådana kunskaper som avses i 5 §.

Paragrafen behandlas i avsnitt 9.2.

11.3 Förslaget till lag om ändring i skollagen (2010:800)

10 kap.

13 a §

I årskurs 8 och 9 ska alla elever ges möjlighet att genomföra sammanlagt minst två veckors praktisk arbetslivsorientering (prao). Praon ska ges inom ramen för de ämnen som undervisningen i grundskolan omfattar enligt 4 §.

Praon ska genomföras på en arbetsplats eller genom att eleven deltar i undervisningen på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. Endast om det finns synnerliga skäl får andra former för arbetslivsorientering ersätta prao för en elev.

Paragrafen är ny och innehåller bestämmelser om praktisk arbetslivsorientering (prao) i grundskolan.

Första stycket anger att alla elever i årskurs 8 och 9 ska ges möjlighet att genomföra sammanlagt minst två veckors prao. Praon utgör inte ett eget ämne och det föreskrivs inte heller någon utökad undervisningstid för praon, utan den ska ges inom ramen för de ämnen som undervisningen i grundskolan omfattar. Skyldigheten ska ses som en del av den skyldighet att ge eleverna underlag för deras val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning som följer av läroplanen (förordningen [SKOLFS 2010:37] om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, Lgr 11).

I *andra stycket* anges var praon ska genomföras. Två likvärdiga alternativ anges, prao på en arbetsplats eller prao genom att eleven deltar i undervisningen på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. Endast om det finns synnerliga skäl får andra alternativ ersätta praon för en elev. Denna undantagsbestämmelse ska tillämpas med stor återhållsamhet. Skolhuvudmannen ska i princip ha uttömt möjligheterna att hitta en praoplats åt en elev på en arbetsplats eller en gymnasieskola i närområdet.

Paragrafen behandlas i avsnitt 3.3.2.

12 kap.

13 b §

I årskurs 9 och 10 ska alla elever som tillämpar specialskolans kursplaner ges möjlighet att genomföra sammanlagt minst två veckors praktisk arbetslivsorientering (prao). Praon ska ges inom ramen för de ämnen som undervisningen i specialskolan omfattar enligt 4 §.

Praon ska genomföras på en arbetsplats eller genom att eleven deltar i undervisningen på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. Endast om det finns synnerliga skäl får andra former för arbetslivsorientering ersätta prao för en elev.

Paragrafen är ny och innehåller bestämmelser om praktisk arbetslivsorientering (prao) i specialskolan.

Första stycket anger att alla elever som tillämpar specialskolans kursplaner i årskurs 9 och 10 ska ges möjlighet att genomföra sammanlagt minst två veckors prao. Bestämmelsen gäller inte för elever i specialskolan som enligt 12 kap. 8 § skollagen (2010:800) läser enligt grundsärskolans kursplaner.

I övrigt hänvisas till kommentaren till 10 kap. 13 a §.

Paragrafen behandlas i avsnitt 3.3.2.

Referenser

Lagar

Studiestödslag (1999:1395).

Lag (2002:34) om samverkansorgan i länen.

Lag (2007:1091) om offentlig upphandling.

Diskrimineringslag (2008:567).

Lag (2009:128) om yrkeshögskolan.

Lag (2010:630) om regionalt utvecklingsansvar i vissa län.

Socialförsäkringsbalk (2010:110).

Skollag (2010:800).

Lag (2014:421) om gymnasial lärlingsanställning.

Kommissionens förordning (EU) nr 651/2014 av den 17 juni 2014 genom vilken vissa kategorier av stöd förklaras förenliga med den inre marknaden enligt artiklarna 107 och 108 i fördraget.

Förordningar och föreskrifter

Högskoleförordning (1993:100).

Förordning om studiestöd (2000:655).

Centrala studiestödsnämndens föreskrifter och allmänna råd (CSNFS 2001:6) om studiehjälp.

Förordning (2006:1083) om barns och elevers deltagande i arbetet med planer mot diskriminering och kränkande behandling.

Förordning (2007:913) med instruktion för Arbetsmiljöverket.

Förordning (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå.

Förordning (2009:130) om yrkeshögskolan.

Förordning (SKOLFS 2010:14) om examensmål för gymnasieskolans nationella program.

Förordning (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

Förordning (2010:2021) om tillträde till utbildning som leder till yrkeslärarexamen.

Gymnasieförordning (2010:2039).

Förordning (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.

Skolförordning (2011:185).

Förordning (2011:326) om behörighet och legitimation för lärare och förskollärare.

Förordning (2011:555) med instruktion för Statens skolverk.

Förordning (2011:947) om statsbidrag för gymnasial lärlingsutbildning.

Förordning (2011:1108) om vuxenutbildning.

Arbetsmiljöverkets föreskrifter (AFS 2012:3) om minderårigas arbetsmiljö.

Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2012:4) om vilka yrkeskunskaper som krävs för att undervisa i ett yrkesämne.

Förordning (SKOLFS 2012:101) om läroplan för vuxenutbildningen.

Förordning (2012:144) om statsbidrag för kompetensutveckling av lärare i yrkesämnen.

Förordning (2013:1114) om ändring i förordningen (2009:43) om statsbidrag för yrkesinriktad och viss teoretisk vuxenutbildning på gymnasial nivå.

Förordning (2013:1157) om stöd för yrkesintroduktionsanställningar.

Förordning (2014:375) om statsbidrag för utveckling av lärande på arbetsplatser.

Förordning (2015:545) om referensram för kvalifikationer för livslångt lärande.

Universitets- och högskolerådets föreskrifter (UHRFS 2013:4) om kvalificerade och relevanta yrkeskunskaper för särskild behörighet till utbildning som leder till yrkeslärarexamen.

Propositioner

Prop. 2008/09:01. Budgetproposition för 2009.

Prop. 2008/09:68. Proposition om yrkeshögskolan.

Prop. 2008/09:199. Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan.

Prop. 2013/14:1. Budgetproposition för 2014.

Prop. 2014/15:1. Budgetproposition för 2015.

Prop. 2014/15:99. Vårändringsbudget för 2015.

Prop. 2015/16:1. Budgetproposition för 2016.

Statens offentliga utredningar (SOU)

SOU 2001:46. *Karriärvägledning.se.nu*

SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola.*

SOU 2010:99. *Flickor, pojkar, individer. Om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan.*

SOU 2011:72. *Gymnasial lärlingsutbildning – med fokus på kvalitet!*

SOU 2013:20. *Kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå – en översyn för ökad individanpassning och effektivitet.*

SOU 2015:29. *En yrkesinriktning inom teknikprogrammet.*

Departementsserien (Ds)

Ds 2003:23. *Validering m.m. – fortsatt utveckling av vuxnas lärande.*

Ds 2015:41. *En stärkt yrkeshögskola – ett lyft för kunskap*.

Kommittédirektiv

Dir. 2015:77. *Ny indelning av län och landsting.*

Regeringsuppdrag

Uppdrag till Statens skolverk angående nationella råd för yrkesprogrammen. U2009/5399/G.

Förnyat uppdrag för att stärka skolans värdegrund och arbete mot diskriminering och kränkande behandling. U2011/567/S, U2011/2649/S.

Uppdrag till Statens skolverk om nationella skolutvecklingsprogram. U2015/03844/S.

Skolverket

Skolverket. (2002). *Efter skolan*. Rapport 223.

Skolverket. (2005). *Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolväsendet*. Dnr 2004:03201.

Skolverket. (2007). *Kvalitetsgranskning av studie- och yrkesorientering inom grundskolan.*

Skolverket. (2010). *Konkurrensen om eleverna – Kommunernas hantering av minskande gymnasiekullar och en växande skolmarknad*. Rapport 346.

Skolverket. (2010). *Redovisning av regeringsuppdrag att förbereda och genomföra insatser inom yrkesvux*. Dnr 2008:3782.

Skolverket. (2010). *Redovisning av uppdrag om nationella råd för yrkesprogrammen.* Dnr 61-2009:807.

Skolverket. (2011). *Redovisning av uppdrag om nationella råd för yrkesprogrammen.* Dnr 61-2011:01013.

Skolverket. (2012). *Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet.* Skolverkets aktuella analyser.

Skolverket. (2012). *Pedagogisk personal i skola och vuxenutbildning läsåret 2011/2012.* Dnr 71-2012-33.

Skolverket. (2012). *Redovisning av uppdrag om nationella råd för yrkesprogrammen.* Dnr 2011:1013.

Skolverket. (2013). *Arbete med studie- och yrkesvägledning.* Skolverkets allmänna råd.

Skolverket. (2013). *Det svåra valet – elevers val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader.* Rapport 394.

Skolverket. (2013). *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.* Dnr 61-2012:829.

Skolverket. (2013). *Arbetsgivarnas användning av statsbidraget för gymnasial lärlingsutbildning och deras erfarenheter av att ta emot gymnasiala lärlingselever.* Dnr 79-2013:668.

Skolverket. (2013). *Redovisning av uppdrag om Skolverkets samverkan med de nationella programråden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan.* Dnr 2013:70.

Skolverket. (2014). *Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling.* Skolverkets allmänna råd.

Skolverket. (2014). *Nationella program.* Rapport 412.

Skolverket. (2014). *Yrkeslärare per program.* Rapport 414.

Skolverket. (2014). *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.* Dnr 2013:00621.

Skolverket. (2014). *Redovisning av uppdrag om särskilda varianter och riksrekryterande utbildningar*. Dnr 6.3.2-2014:1032.

Skolverket. (2014). *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*. Dnr 2014:123.

Skolverket. (2015). *Redovisning av förnyat uppdrag för att stärka skolans värdegrund och arbete mot diskriminering och kränkande behandling*. Dnr 2011:861.

Skolverket. (2015). *Redovisning av uppdrag om att främja jämställdhet inom skolväsendet.* Dnr 2011:01314.

Skolverket. (2015). *Redovisning av uppdrag om insatser inom yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning och lärlingsutbildning för vuxna m.m.* Dnr 2015:00676.

Skolverket. (2015). *Beskrivande data 2014. Förskola skola och vuxenutbildning*. Rapport 420.

Skolverkets statistik. www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller

Övrigt

Arbetsförmedlingen. (2013). Beskrivning av yrket Friskvårdskonsulent/Hälsopedagog/PT. Senast uppdaterad 2013-04-03.

Arbetsförmedlingen. (2015). *Prognos för ”administratörer och sekreterare”*. Yrkeskompassen. Senast uppdaterad 2015-06-24.

Arbetsförmedlingen. (2015). *Prognos för ”drifttekniker inom IT”*. Yrkeskompassen. Senast uppdaterad 2015-06-24.

Arbetsförmedlingen. (2015). *Prognos för ”löne- och personalassistenter”*. Yrkeskompassen. Senast uppdaterad 2015-06-24.

Arbetsförmedlingen. (2015). *Var finns jobben? Bedömning för 2015 och en långsiktig utblick*.

Arbetsmiljöverket. (2014). *Tillämpning av reglerna om riskbedömning enligt föreskrifterna om minderårigas arbetsmiljö vid PRAO, APL och andra praktikplatser avseende kombinerad undervisning och praktik*. PM 2014-02-21.

Bimrose, J. & Brown, A. (2015). ”Forskning om studie- och yrkesvägledning”. I *Karriärvägledning. En forskningsöversikt*, Lovén, A. (red.)

Byggnads och Byggcheferna. (2015). Kampanj ”Stoppa machokulturen”. www.stoppamachokulturen.nu

Cedefop. (2013). *Renewing VET provision – Understanding feedback mechanisms between initial VET and the labour market*. Research Paper nr 37.

Cedefop. (2014). *Attractiveness of Initial Vocational Education and Training: Identifying what matters*. European Centre for the Development of Vocational Training. Research Paper nr 39.

Communiqué of the European Ministers for Vocational Education and Training, the European Social Partners and the European Commission. (2010). *The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and training for the period 2011–2020.*

Christensen, G. & Søgaard Larsen, M. (2011). *Evidence on Guidance and Counseling*. Dansk Clearinghouse for Educational Research. Aarhus University.

ELGPN, European Lifelong Guidance Policy Network. (2013–14). *The Evidence Base on Lifelong Guidance*. ELGPN Tools no. 3.

Europeiska kommissionen. (2011). Attitudes towards Vocational Education and Training. Special Eurobarometer No 369.

Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna.

Europeiska socialfonden. (2014). *Nationellt socialfondsprogram för investering för tillväxt och sysselsättning 2014–2020*.

FN:s generalförsamling. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Resolution 70/1.

Forum för levande historia. (2014). *Tid för tolerans*. Rapportserie 1:2014.

Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt.

Gottfredson, L. (2005). "Applying Gottfredson's Theory of Circumscription and Compromise in Career Guidance and Counseling". I *Career development and counseling: Putting theory and research to work,* Brown, S. D. & Lent, R. W. (red.)

IFAU, Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering. (2013). *"Vara med i gänget?" Yrkessocialisation och genus i två gymnasieprogram*. Rapport 2013:23.

IFAU, Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering. (2015). *Yrkeshögskolan – vilka söker, vem tar examen och hur går det sedan?* Rapport 2015:12.

Lindblad, M. (2011). *Studie- och yrkesvägledning som kunskapsområde. En nordisk jämförelse*.

LO, Landsorganisationen i Sverige. (2013). *Behövs: En utbildningspolitik för ungas etablering på arbetsmarknaden*. Delrapport 3 – Arbetsmarknaden efter krisen.

LO, Landsorganisationen i Sverige & Svenskt näringsliv. (2015). *Yrkesutbildning för bättre matchning på svensk arbetsmarknad*.

Lovén, A. (red.). (2015). *Karriärvägledning. En forskningsöversikt.*

Lundahl, L. (red.). (2010). *Att bana väg mot framtiden. Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*.

Lundqvist, C. (2010). *Möjligheternas horisont – etnicitet, utbildning och arbete i ungas berättelser om karriärer*. Institutionen för samhälls- och välfärdsforskning. Linköpings universitet.

Lärarnas riksförbund. (2012). *Effekter av vägledning*.

Lödding, B. & Holen, S. (2012). *Utdanningsvalg som fag og utfordring på ungdomstrinnet*. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning. Utdanningsdirektoratet Rapport 28/2012.

Malmö högskola. (2014). *Studie- och yrkesvägledning i ett normkritiskt perspektiv*. Kursplan. http://edu.mah.se/SY193G

MYH, Myndigheten för yrkeshögskolan. (2014). *Kartläggning av yrkeshögskoleutbildningar som helt eller delvis motsvaras av yrkesutbildning inom andra utbildningsformer*. Dnr MYH 2014/462.

MYH, Myndigheten för yrkeshögskolan. (2014). *Korta riktade insatser som kan vidtas för att skapa behörighet i de särskilda förkunskaper som krävs inom vissa yrkeshögskoleutbildningar*. Dnr MYH 2014/597.

MYH, Myndigheten för Yrkeshögskolan. (2014). *Yrkeshögskolan och förkunskapskrav*. PM 2014-06-01.

MYH, Myndigheten för yrkeshögskolan. (2014). *Årsrapport 2014*. Yrkeshögskolan, kompletterande utbildningar samt tolkutbildning inom folkbildningen.

MYH, Myndigheten för yrkeshögskolan. (2015). *Strategi för kvalitetsgranskning av yrkeshögskoleutbildningar*. Dnr MYH 2014/4132.

MYH, Myndigheten för yrkeshögskolan. (2015). *Årsrapport 2015*. Yrkeshögskolan, kompletterande utbildningar samt tolkutbildning inom folkbildningen. Dnr MYH 2015/982.

Nilsson, G. (2010). ”Vägledningens styrning och ramar”. I *Att bana väg mot framtiden. Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*, Lundahl, L. (red.)

Näringsdepartementet. (2015). *En nationell strategi för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015–2020*. N2015/5297/RT.

OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development. (2014). *Skills Beyond School.* Synthesis Report. OECD Reviews of Vocational Education and Training.

Olofsson, J. (2014). Lärlingsutbildning. *Svenska erfarenheter och initiativ i ett europeiskt perspektiv*. Sieps Rapport 2014:4.

Olofsson, J. (2015). *Yrkesutbildning i förändring: från lärlingsutbildning till yrkescollege*. Ratio och Malmö högskola. Rapport 2015:18.

Panican, A. (2015). *Väljer unga fel? – grundskoleelevers attityder till gymnasieskolan*. Ratio Rapport 2015:19.

Panican, A., Hjort, T. & Hjärpe, T. (2014) ”Rådgivare, vägledare och mäklare – om grundskolans roll och betydelse för gymnasievalet”. I *Vetenskapliga perspektiv på lärande, undervisning och utbildning i olika institutionella sammanhang*. Persson, A. & Johansson, R (red.) s. 177–194. Institutionen för utbildningsvetenskap. Lunds universitet.

Sandell, A. (2007). *Utbildningssegregation och självsortering*. Om gymnasieval, genus och lokala praktiker. Malmö studies in educational sciences No. 31. Lärarutbildningen. Malmö högskola.

SCB, Statistiska Centralbyrån. (2014). *Arbetskraftsbarometern 2014. Utsikterna på arbetsmarknaden för 71 utbildningar*. Rapport 2014:2.

SCB, Statistiska Centralbyrån. (2014). *Lönedatabasen*.

SCB, Statistiska Centralbyrån. (2014). *Trender och Prognoser 2014. Befolkningen, utbildningen och arbetsmarknaden med sikte på 2035*.

SCB, Statistiska centralbyrån. (2014). *Över hälften av studenterna vill plugga mer*. www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Over-halften-av-studenterna-vill-plugga-mer/

SCB, Statistiska Centralbyrån. (2015). *Etablering på arbetsmarknaden tre år efter gymnasieskolan*. Temarapport 2015:1 Utbildning.

SKL, Sveriges Kommuner och Landsting. (2013). *Framtidsval och arbetsliv. Exempel från kommuners studie- och yrkesvägledning*.

SKL, Sveriges Kommuner och Landsting. (2014). *Sveriges Viktigaste Jobb i förskolan och skolan. Hur möter vi rekryteringsutmaningen?*

SKL, Sveriges Kommuner och Landsting. (2014). *Yrkesvux – viktig nationell insats för att klara yrkesutbildningen och obalanser på arbetsmarknaden år 2015*. PM 2014-09-27.

Skolinspektionen. (2012). *Entreprenad och samverkan*. Informationsblad 2012-06-15.

Skolinspektionen. (2013). *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram*. Rapport över fördjupat tema i tillsynen 2013-06-10.

Skolinspektionen. (2013). *Gymnasial lärlingsutbildning – En kvalitetsgranskning av gymnasial lärlingsutbildning.* Rapport 2013:02.

Skolinspektionen. (2013). *Regeringsuppdrag om yrkesutbildning.* Dnr 403-3012:3815.

Skolinspektionen. (2013). *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*. Rapport 2013:05.

Skolinspektionen. (2014). *Undervisning på yrkesprogram*. Rapport 2014:05.

Skolinspektionen. (2015). *Skolenkäten VT 2015*.

Skolöverstyrelsen. (1962). *Läroplan för grundskolan*.

Skolöverstyrelsen. (1980). *Läroplan för grundskolan*.

Svenska Unescorådet. (2000). *Education for all: National action plan for Sweden in accordance with the agreement reached at the World Education Forum Dakar 2000.*

Svenskt näringsliv. (2012). *Har Sverige ett tillräckligt flexibelt system för yrkesutbildning för vuxna?* En översikt av yrkesutbildningssystemet för vuxna.

Sveriges Elevkårer & Lärarnas Riksförbund. (2015). *Från avhopp till examen. Så vill skolan utveckla skolan.*

Sweet, R. (2009). ”Apprenticeship, Pathways and Career Guidance: A Cautionary Tale”. I *Innovative Apprenticeships- Promoting Successful School-to-Work Transitions.* Rauner, F., Smith, E., Hauschildt, U. & Zelloth, H. (red.) s. 17–34.

Temagruppen Unga i arbetslivet. (2013). *10 orsaker till avhopp – 379 unga berättar om avhopp från gymnasiet*. Ungdomsstyrelsen 2013:2.

Tillväxtanalys. (2012). *Erfarenheter från kompetensplattformsarbetet. Ett exempel på flernivåstyrning i praktiken*. Rapport 2012:04.

Tillväxtverket. (2012). *Uppföljning av regionalt kompetensförsörjningsarbete*. Rapport 0120.

Tillväxtverket. (2014). *Förutsättningar för konkurrenskraftiga företag. Företagens villkor och verklighet 2014.*

Tillväxtverket. (2015). *Regionalt kompetensförsörjningsarbete. Systembild, utmaningar och möjligheter*. Rapport 0186.

Trafikanalys. (2014). *Priser i regional kollektivtrafik i Sverige och EU 2014*. Rapport 2014:15.

Unesco. (2000). *The Dakar Framework for Action. Education for all – meeting our collective commitments*. World Education Forum.

Unesco. (2001). Revised Recommendation concerning Technical and Vocational Education.

Unesco. (2009). *The Belém Framework for Action.*

Unesco. (2015). *First draft text. Recommendation concerning Technical and Vocational Education and Training (TVET)*.

Unesco. (2015). *Education for all 2000–2015. Achievements and challenges*. EFA Global monitoring report 2015, UNESCO publishing.

Ungdomsbarometern. www.ungdomsbarometern.se

Utbildningsdepartementet. (2014). *Lärlingsutbildning och arbetsplatsförlagt lärande inom gymnasieskolan och gymnasiesärskolan.* U2014/4311/GV.

Utdanningsdirektoratet. (2013). *Retningslinjer – for samarbeidet mellom Samarbeidsrådet for yrkesopplæring (SRY), de faglige rådene og Utdanningsdirektoratet*.

Watts, A. G. (2009). *The Relationship of Career Guidance to VET*. OECD, Paris.

World Skills Sweden. (2014). *Yrkes-SM 2014 – en sammanfattning*.

Kommittédirektiv 2013:122

Utveckling av gymnasieskolans teknikprogram

Beslut vid regeringssammanträde den 5 december 2013

Sammanfattning

En särskild utredare ska föreslå hur teknikprogrammet kan kompletteras med en eller flera industritekniska inriktningar med tydliga yrkesutgångar. Syftet är att skapa en attraktiv teknikutbildning för såväl elever som vill läsa vidare på högskola som för elever som vill gå vidare direkt till arbetslivet efter avslutad gymnasieskola.

Utredaren ska bl.a.

- utarbeta förslag på t.ex. garanterad undervisningstid, omfattning av arbetsplatsförlagt lärande, ersättningsnivåer, krav för examen och omfattning av gymnasiegemensamma ämnen i det nya teknikprogrammet,
- utarbeta förslag på nytt examensmål för teknikprogrammet, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget ska redovisas senast den 30 september 2014.

Uppdraget att utveckla teknikprogrammet

Teknisk kompetens är en förutsättning för industrin

De svenska teknikföretagen har sammanlagt nästan 300 000 anställda och teknikindustrin står för knappt hälften av den svenska varuexporten. De svenska teknikföretagens förmåga att möta den globala konkurrensen och den snabba tekniska utvecklingen bygger på god tillgång till teknisk kompetens.

Medan teknikprogrammet har vuxit i omfattning har det industritekniska programmet minskat. Detta kan utgöra ett problem för teknikföretagens framtida kompetensförsörjning. Arbetsförmedlingen konstaterar i sin rapport Arbetsmarknadsutsikterna våren 2012 (Ura 2012:3) att intresset för gymnasieskolans och högskolornas industriutbildningar är otillräckligt. Arbetsförmedlingen konstaterar att det sannolikt behövs en ökning av utbildningsvolymerna för att undvika en framtida arbetskraftsbrist.

Det vikande intresset för industriteknisk utbildning är ingen ny företeelse. Redan i mitten på 1990-talet utreddes det vikande intresset för gymnasieskolans industriprogram (Ds 1996:53). I samband med gymnasiereformen 2011 gjordes vissa förändringar av det dåvarande industriprogrammet för att anpassa innehållet till efterfrågan på arbetsmarknaden. Programmet fick ett nytt namn, nationella inriktningar infördes och den stora mängden av specialutformade program ersattes med nationellt kvalitetssäkrade utbildningsvägar. Intresset för det industritekniska programmet har dock fortsatt att svikta samtidigt som intresset för teknikprogrammet har ökat något under samma period.

Teknikprogrammet bör utvecklas genom att tydliga industritekniska yrkesutgångar införs

För att stimulera intresset och höja kvaliteten på industritekniska utbildningar har arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer inom den tekniska industrin samarbetat om gymnasiala yrkesutbildningar. Inom ramen för konceptet Teknikcollege har teknikprogrammet och industritekniska programmet succesivt knutits närmare varandra, bl.a. genom ett nära samarbete med lokala teknikföretag och inslag av arbetsplatsförlagt lärande på teknikprogrammet. Det finns

därför anledning att utveckla det alltmer populära teknikprogrammet så att det kompletteras med tydliga yrkesutgångar med industriteknisk inriktning för elever som önskar att efter gymnasieskolan gå direkt ut i arbetslivet.

Utredaren ska därför

- analysera och föreslå hur en eller flera industritekniska inriktningar med tydliga yrkesutgångar kan införas i teknikprogrammet, och vid behov lämna förslag till justeringar av befintliga inriktningar på dagens teknik-program,
- utarbeta förslag om t.ex. garanterad undervisningstid, omfattning av arbetsplatsförlagt lärande, ersättningsnivåer, krav för examen, och omfattning av gymnasiegemensamma ämnen i teknikprogrammet,
- utarbeta förslag på nytt examensmål för teknikprogrammet,
- undersöka om det finns inriktningar eller yrkesutgångar inom dagens industritekniska program som bättre hör hemma inom något annat yrkesprogram, och i så fall lämna sådana förslag,
- lämna nödvändiga författningsförslag, och
- lämna förslag på övergångsbestämmelser så att elever som gått det första läsåret innan de nya reglerna föreslås träda i kraft kan påbörja de nya inriktningarna det andra läsåret.

Konsekvensbeskrivningar

I de fall utredningens förslag innebär kostnader för stat eller kommun ska utredaren föreslå en finansiering. Eventuella administrativa kostnader för stat eller kommun ska särskilt redovisas. Utredaren ska också särskilt redogöra för konsekvenserna för mindre fristående skolor som erbjuder industritekniska programmet i dag, beakta att inskränkningar i den kommunala självstyrelsen i enlighet med 14 kap. 3 § regeringsformen inte bör gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till de ändamål som har föranlett dem samt i övrigt analysera och redogöra för förslagets konsekvenser utifrån vad som gäller enligt kommittéförordningen (1998:1474).

Samråd och redovisning av uppdraget

Utredaren ska samråda med arbetsmarknadens parter och berörda myndigheter. Utredaren ska vidare hålla sig informerad om det utvecklingsarbete som pågår vid Statens skolverk när det gäller vidareutbildning i form av ett fjärde tekniskt år i gymnasieskolan (T4).

Utredaren ska tillämpa ett jämställdhetsperspektiv i sina analyser.

Uppdraget ska redovisas senast den 30 september 2014.

(Utbildningsdepartementet)

Kommittédirektiv 2014:50

Tilläggsdirektiv till Utredningen omutveckling av gymnasieskolans teknikprogram (U 2014:01)

Beslut vid regeringssammanträde den 20 mars 2014

Utvidgning av och förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 5 december 2013 att ge en särskild utredare i uppdrag att bl.a. föreslå hur tydliga yrkesutgångar ska kunna införas på teknikprogrammet (dir. 2013:122). Utredaren får nu i uppdrag att även se över dimensionering, utbud och innehåll i den gymnasiala yrkesutbildningen. Syftet med översynen är att öka den gymnasiala yrkesutbildningens attraktionskraft, underlätta ungdomars övergång till arbetsmarknaden samt stärka gymnasieskolans bidrag till den nationella kompetensförsörjningen. Utredaren ska vidare se över hur branschernas och arbetsgivarnas inflytande och ansvar för den gymnasiala lärlingsutbildningen kan utvecklas.

Utredaren ska

- utreda och lämna förslag på hur dimensioneringen av den gymnasiala yrkesutbildningen kan utvecklas för att förbättra matchningen mellan å ena sidan arbetsmarknadens behov och å andra sidan utbildningsutbud och elevernas intresse, och
- utreda intresse och förutsättningar för en försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning med ökat inflytande och ansvar för branscher och arbetsgivare, s.k. branschlärling och, om det finns intresse bland arbetsgivare och parter, lämna sådana förslag som krävs för en försöksverksamhet.

Uppdraget avseende teknikprogrammet ska fortfarande redovisas senast den 30 september 2014 och uppdragen som rör dimensionering och försöksverksamhet med branschlärling ska redovisas senast den 31 mars 2015.

Uppdraget att utreda dimensionering av gymnasial yrkesutbildning

Kompetensbrist och ungdomsarbetslöshet behöver motverkas

Samtidigt som många ungdomar saknar arbete uttrycker flera branscher oro för den framtida kompetensförsörjningen. Utmaningarna när det gäller kompetensförsörjning återfinns inom flera stora yrkesområden, t.ex. vård och omsorg. Detta kan vara ett tecken på olika former av matchningsproblem: mellan arbetsgivare och arbetssökande, mellan utbildningsutbud och efterfrågan på arbetsmarknaden eller mellan ungdomars val av utbildning och efterfrågan på arbetsmarknaden.

Gymnasieskolan står för en viktig del av den nationella kompetensförsörjningen. Enligt Statistiska centralbyråns, arbetskraftsundersökning har runt hälften av den svenska arbetskraften högst gymnasial utbildning.

För att möta efterfrågan på arbetsmarknaden är det viktigt att öka intresset för yrkesutbildning. Denna utmaning delar Sverige med många länder, och 2010 enades Europeiska unionens medlemsstaters utbildningsministrar, de europeiska arbetsmarknadsparterna och Europeiska kommissionen om mål inför 2020 för samarbete för att bland annat stärka yrkesutbildningens attraktionskraft (rådsslutsatser, Brussel, 18 och 19 november 2010). Satsningarna på yrkesutbildning motiverades med att Europas ställning som världens största exportör av industriprodukter kräver en yrkesutbildning i världsklass. För att nå målen inför 2020 har samarbetet om yrkesutbildning förstärkts och i oktober 2013 enades ministrarna i rådet för sysselsättning och socialpolitik, hälso- och sjukvård samt konsumentfrågor, EPSCO, om en allians för lärlingsutbildning (14986/13). I överenskommelsen slogs det fast att yrkesfärdigheter och yrkeskompetens är precis lika viktigt som akademiska kunskaper och kompetens. Ett annat budskap i uttalandet från rådet var att använda lärlingsutbildning och arbetsplatsförlagt lärande i syfte att

minska arbetslösheten bland unga, säkra tillgången på arbetskraft och underlätta övergången från skola till arbetsliv.

Utredaren ska därför

- analysera hur dimensioneringen av gymnasial yrkesutbildning fungerar när det gäller att möta arbetsmarknadens behov och elevernas efterfrågan och analysera om det finns regionala skillnader,
- utreda och lämna förslag på hur dimensionering av och rekrytering till gymnasiala yrkesutbildningar kan utvecklas, dels för att undvika att kompetensbrist uppstår, dels för att minska risken för överutbildning inom yrkesområden med svag efterfrågan på arbetsmarknaden,
- lämna förslag på hur regional samverkan om gymnasial yrkesutbildning kan stimuleras i syfte att öka tillgång och kvalitet på utbildningar som efterfrågas på arbetsmarknaden och ta reda på vilken roll regionala kompetensplattformar kan spela i detta avseende, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Studie- och yrkesvägledning behöver utvecklas och den gymnasiala yrkesutbildningen förändras för att attrahera nya elevgrupper

Många ungdomar i grundskolan upplever sannolikt att arbetslivet ligger långt fram i tiden. Samtidigt innebär valet av gymnasieprogram ett första viktigt steg mot en framtida yrkeskarriär. En förutsättning för att eleverna ska kunna göra väl underbyggda val är kunskap om behoven på arbetsmarknaden och tillgång till studie- och yrkesvägledning av hög kvalitet. Felaktiga studieval kan leda till förlängd studietid eller till studiemisslyckanden. Detta kan i sin tur leda till att etableringen på arbetsmarknaden försenas och försvåras och därmed till negativa konsekvenser för både individen och samhället. Utredningen Ungdomar utanför gymnasieskolan – ett förtydligat ansvar för stat och kommun lyfter i sitt betänkande (SOU 2013:13) fram att av alla elever är det 23 procent som sju år efter påbörjad gymnasieutbildning saknar slutbetyg från gymnasieskolan. Detta får stora konsekvenser för både individen och samhället.

Studie- och yrkesvägledning behövs inför val av gymnasieutbildning, under utbildningen och för de ungdomar som avbryter utbildning på ett nationellt program. Studie- och yrkesvägledning behövs även inför att gymnasiestudierna avslutas och övergången till arbetsmarknaden inleds eller inför fortsatta studier. En väl fungerande studie- och yrkesvägledning kan bidra till både bättre studieresultat och en snabbare genomströmning i gymnasieskolan.

När ungdomar i grundskolan står inför valet av gymnasial utbildning har de att välja mellan högskoleförberedande program och yrkesprogram. Bland de elever som har valt ett högskoleförberedande program finns dock elever som efter gymnasieskolan vill etablera sig på arbetsmarknaden i stället för att fortsätta till högre studier. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, (IFAU), har i en studie av ungdomars inträde på arbetsmarknaden under perioden 1985 till 2003 analyserat skillnaderna mellan elever från yrkesprogram och elever från högskoleförberedande program (rapport 2007:18). IFAU konstaterar att inträdet på arbetsmarknaden går långsammare för elever som gått ett högskoleförberedande program utan att läsa vidare jämfört med elever från yrkesprogram.

Elever som direkt efter ett högskoleförberedande program vill börja arbeta riskerar således att vara sämre förberedda för arbetslivet än om de valt ett yrkesprogram. Det finns därför anledning att utveckla utbudet av gymnasial yrkesutbildning så att det utgör ett intressant studiealternativ även för denna elevgrupp. En möjlig utgångspunkt är t.ex. de förslag från de nationella programråden som Statens skolverk beskrivit i sin årliga redovisning avseende samverkan med råden (U2013/3744/GV). Förslagen handlar bl.a. om att öka möjligheterna för eleverna på yrkesprogrammen att få särskild behörighet till högre studier.

Det är viktigt att synliggöra och informera eleverna i grundskolan om behoven på arbetsmarknaden och om vilka utbildningar som har tydliga yrkesutgångar. Det är även viktigt att underlätta för fler att i efterhand skaffa sig en grundläggande yrkesutbildning på gymnasial nivå. Betydelsen av detta bekräftas av Skolverkets rapport om arbetet i de nationella programråden (U2013/3744/GV). Av rapporten framgår bland annat att programråden uttrycker oro för att det är så få elever som söker ett yrkesprogram i förhållande till arbetsmarknadens behov. Skolverket konstaterar också att flera nationella programråd har framfört att alternativa utbildningsvägar

behöver utvecklas inom t.ex. kommunal vuxenutbildning, om antalet yrkeselever i gymnasieskolan inte är tillräckligt för att svara mot behoven på arbetsmarknaden.

Utredaren ska därför

- analysera och lämna förslag på hur utbudet av gymnasial yrkesutbildning kan utvecklas för att utgöra ett intressant studiealternativ för elever som annars väljer ett högskoleförberedande program utan att fortsätta till högre utbildning,
- undersöka om det inom vissa yrkesområden finns behov av att erbjuda elever större möjligheter att även läsa in särskild behörighet till högre utbildning, och om så är fallet, lämna förslag på hur detta kan bli möjligt,
- analysera om studie- och yrkesvägledning av god kvalitet erbjuds eleverna i grundskolan och gymnasieskolan i tillräcklig utsträckning, och, om det finns behov, lämna förslag på hur studie- och yrkesvägledningen kan utvecklas,
- analysera om det med utgångspunkt i efterfrågan på arbetsmarknaden, elevernas val, och huvudmännens förutsättningar att erbjuda ett allsidigt urval av utbildning finns anledning att göra mindre justeringar i det nationella utbudet av inriktningar och nationella program, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Körkortsutbildningen på bygg- och anläggningsprogrammet behöver analyseras

I samband med att gymnasieskolan reformerades 2011 infördes inriktningen anläggningsfordon i bygg- och anläggningsprogrammet. Inom ramen för dagens utbildning kan eleverna få kunskaper motsvarande körkortsbehörighet B (personbil). Byggbranschen har till Utbildningsdepartementet påpekat att det vid framförandet av vissa anläggningsfordon och vid transport av anläggningsfordon mellan olika arbetsplatser även behövs körkort med behörighet C (tung lastbil). En sådan utbildning är, så som regelverket i dag är utformat, svår att rymma inom ramen för dagens program. Förutsättningarna

för anläggningsmaskinförarna att få körkort med behörighet C behöver klarläggas.

Utredaren ska därför

- klarlägga om gymnasieskolans utbildning av anläggningsmaskinförare ska innefatta möjligheter för huvudmannen att erbjuda eleverna kunskaper motsvarande körkortsbehörighet C inom ramen för utbildningen och om så är fallet, lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att utveckla den gymnasiala lärlingsutbildningen

Sverige har en lång tradition av skolförlagd yrkesutbildning. Redan på 1920-talet inrättades verkstadsskolor som erbjöd heltidsstudier utan anknytning till någon arbetsplats (rapport till ESS 2006:4). Ända sedan 1950-talets stora utbyggnad av yrkesskolan har skolförlagd utbildning kommit att bli normgivande för hur yrkesutbildning bör utformas, se t.ex. betänkandet Gymnasial lärlingsutbildning – med fokus på kvalitet (SOU 2011:72).

Ökat fokus på yrkesförberedelse

Ett viktigt inslag i gymnasiereformen 2011 var att öka yrkesutbildningens anknytning till arbetsmarknadens behov.

Tiden till fördjupning i yrkesämnen ökade, yrkesutgångarna konkretiserades och kravet på arbetsplatsförlagt lärande, APL, förtydligades. Dessutom infördes gymnasial lärlingsutbildning som en alternativ väg till en yrkesexamen. En skillnad mellan yrkesutbildning som huvudsakligen är skolförlagd och gymnasial lärlingsutbildning är omfattningen av APL. Lärlingar ska genomföra minst hälften av sin lärlingsutbildning på en arbetsplats medan det för övriga yrkeselever endast krävs 15 veckor APL.

I propositionen Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan (prop. 2008/09:199) motiverade regeringen varför det arbetsplatsförlagda lärandet behövde förstärkas. Ett skäl som angavs var att APL är avgörande för att yrkesutbildning ska få sådan kvalitet, djup och verklighetsförankring att eleverna blir anställningsbara. Det konstaterades att yrkesutbildning handlar om mer än yrkes-

kunskaper, nämligen om att förstå yrkeskulturen och att bli en del av yrkesgemenskapen på en arbetsplats för att utveckla en yrkesidentitet. Ytterligare argument för att lära sig yrket på en arbetsplats är att eleven får chans att ta del av de yrkeskunnigas tysta kunskap som inte förmedlas i tal och skrift utan genom handling. Det arbetsplatsförlagda lärandet ger även eleverna möjligheter att börja etablera ett eget nätverk med potentiella framtida arbetsgivare. Sett ur arbetsgivarens perspektiv finns det också stora fördelar, framför allt när det arbetsplatsförlagda lärandet blir så omfattande som vid lärlingsutbildning. Genom att ta emot lärlingar får arbetsgivaren chans att lära känna potentiella framtida medarbetare. Kostnaderna för rekrytering minskar, risken för felrekrytering begränsas och någon introduktionsperiod är knappast aktuell om lärlingen stannar kvar på arbetsplatsen som anställd. Det finns således en koppling mellan APL och etableringen på arbetsmarknaden.

Större inflytande och ansvar för parter och arbetsgivare

I några viktiga avseenden skiljer sig svensk gymnasial lärlingsutbildning från de länder som länge har haft lärlingsutbildning som dominerande form för den grundläggande yrkesbildningen. I länder som Tyskland och Schweiz är det för det första arbetsgivaren som själv väljer ut vem som ska vara lärling. För det andra är lärlingen anställd och för det tredje tar arbetsmarknadens parter ett större ansvar för lärlingsutbildningens innehåll och kvalitet. I Sverige är det skolhuvudmannen som ansvarar för antagning, mottagande och urval när det gäller gymnasiala lärlingar, precis som för vanliga yrkeselever, och de anställda lärlingarna är ytterst få.

Huvudmäns och arbetsgivares roller och åtaganden vid lärlingsutbildning och annan gymnasial yrkesutbildning är en konsekvens av den långa traditionen av skolförlagd yrkesutbildning i Sverige. OECD granskade svensk yrkesutbildning 2008. Resultatet publicerades i OECD-rapporten A Learning for Jobs Review of Sweden (2008). I rapporten beskrivs bland annat nackdelarna med den svenska traditionen med skolförlagd yrkesutbildning. Enligt OECD tenderar svenska arbetsgivare att se sig själva som utanförstående som betjänas av utbildningssektorn, inte som partner och medansvariga som skapar yrkesutbildning. OECD ansåg vidare att

Sveriges relativt omfattande separation mellan arbetslivet och den skolbaserade yrkesutbildningen ökar risken att utbildningen inte når upp till arbetsmarknadens krav.

Den nationella lärlingskommittén konstaterade i sitt slutbetänkande (SOU 2011:72) att branschernas erfarenheter, behov, traditioner och inställning till lärlingsutbildning varierar. Mot bakgrund av de skilda förutsättningarna för lärlingsutbildning ställde kommittén frågan om hur branscherna i större utsträckning kan involveras i att utveckla lärlingsutbildningens kvalitet. Inom Utbildningsdepartementet har under våren 2013 ett utredningsarbete genomförts i syfte att identifiera utvecklingsområden när det gäller arbetsplatsförlagt lärande. Under utredningsarbetet har ett stort antal möten genomförts med yrkesnämnder, arbetsgivarorganisationer och fackliga organisationer. Vid dessa samtal har det framkommit att det inom flera branscher finns intresse av att närmare analysera på vilket sätt branschen mer aktivt skulle kunna ta ansvar för lärlingsutbildningen.

Branschernas intresse för yrkesutbildningsfrågor kommer även till uttryck på andra sätt. För att underlätta ungas övergång från skola till arbetsliv och för att säkra arbetsgivarnas långsiktiga kompetensförsörjning har parterna inom ett antal avtalsområden tecknat s.k. yrkesintroduktionsavtal. De flesta av dessa avtal bygger på principen att personer som saknar relevant erfarenhet i yrket, under en del av arbetstiden får handledning eller utbildning eller båda delarna. Denna del av arbetstiden är inte lönegrundande. Yrkesintroduktionsavtalen innebär att det blir mer attraktivt för arbetsgivare att anställa personer utan yrkeserfarenhet samtidigt som det arbetsplatsförlagda lärandet förstärks och ungas kompetens höjs. Dessa yrkesintroduktionsavtal har vissa gemensamma drag med lärlingsutbildning så som den är utformad i traditionella lärlingsländer, t.ex. Österrike, Schweiz och Tyskland. Exempelvis står arbetsgivaren för rekryteringen och parterna på arbetsmarknaden involveras när det gäller kvalitet och innehåll i utbildningsinslagen.

Det finns alltså anledning att analysera förutsättningarna för att vidareutveckla den svenska gymnasiala lärlingsutbildningen i en riktning där arbetsgivarna tar ett större ansvar för rekryteringen och utbildningen av lärlingar och där branscherna i större utsträckning involveras i innehåll, genomförande och kvalitetssäkring.

Utredaren ska därför

- analysera om det finns intresse och förutsättningar för en försöksverksamhet med branschlärlingar, dvs. gymnasial lärlingsutbildning med större inflytande och ansvar för branscher och arbetsgivare.

Om så är fallet ska utredaren

- utreda hur mottagande, urval och antagning ska gå till om det är arbetsgivaren som rekryterar lärlingen,
- utreda hur bransch och arbetsgivare ska ersättas för sina kostnader i samband med en försöksverksamhet samt utreda de ekonomiska konsekvenserna för skolhuvudmännen för dessa elever,
- utreda vem som ska stå som huvudman för utbildningen och vem som ska ha ansvaret för att elevernas rättigheter tillgodoses, och
- utreda hur försöksverksamhetens kvalitet kan säkras, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Lärlingarnas ålder

Utredningen om lärlingsprovanställning ger i sitt betänkande Utbildningsanställning (SOU 2012:80) exempel på hur lärlingsutbildningen är utformad i olika länder. Skillnaderna mellan olika länder handlar t.ex. om vilket ansvar branscherna tar för innehåll, kvalitetssäkring och bedömning av lärlingarnas yrkeskompetens. Lärlingsutbildningarna varierar även i längd, både inom och mellan länder. Det finns också en variation i lärlingarnas ålder. I Nederländerna är lärlingarna i allmänhet äldre än de elever som följer en skolförlagd yrkesutbildning, 40 procent av lärlingarna är över 25 år. I Skottland tecknades under 2011 drygt 26 000 lärlingskontrakt och där är lärlingsutbildningen öppen för alla från 16 år och uppåt. I Danmark finns inte heller någon övre åldersgräns för lärlingsutbildning. I Sverige finns dock en övre åldersgräns för gymnasial lärlingsutbildning. Enligt 15 kap. 5 § skollagen (2010:800) ska gymnasieskolan vara öppen endast för ungdomar som påbörjar sin gymnasieutbildning senast det första kalenderhalvår de fyller 20 år.

Om svenska branscher i framtiden ska ha ett intresse för att ta ett större ansvar för att lärlingsutbildning kommer till stånd, är en rimlig utgångspunkt att engagemanget handlar om arbetsgivarnas långsiktiga kompetensförsörjning. Med denna utgångspunkt finns det skäl att överväga om gränsen vid 20 år är meningsfull.

I ett system som medger en större spridning i ålder skulle det kunna finnas personer som efter en period i arbetslivet väljer att återvända till studier för att genom en grundläggande yrkesutbildning få en bättre plattform för sitt arbetsliv. Sådana personer kan ha viktiga erfarenheter att dela med sig av till dem som ännu inte hunnit skaffa så mycket erfarenhet från arbetslivet.

Utredaren ska därför

- ta ställning till om dagens 20-årsgräns för att få börja i gymnasieskolan är ändamålsenlig vad gäller branschlärlingar, vilka konsekvenser en försöksverksamhet utan 20-årsgräns får för den kommunala vuxenutbildningen och om det finns anledning att även låta försöksverksamheten omfatta kommunal vuxenutbildning.

Bättre jämställdhet och integration bör eftersträvas

Den starka könsuppdelningen som råder inom vissa delar av arbetsmarknaden avspeglas även i ungdomars val av utbildning. Under perioden 2008 till 2011 genomfördes en försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning. Statens skolverk beskriver i rapporten Gymnasial lärlingsutbildning de tre första åren 2008–2011 (rapport 373, 2012) hur fem av yrkesprogrammen starkt domineras av män och sex av programmen domineras av kvinnor. Inom utbildningarna för bygg, el, energi, fordon och industri var 90 procent av eleverna män. Inom barn och fritid, handel och administration, hantverk, livsmedel, naturbruk och omvårdnad var andelen mellan 65 och 90 procent kvinnor beroende av program. Andelen unga kvinnor på de manligt dominerade programmen var något mindre än andelen unga män på de kvinnodominerade programmen. Skolverket konstaterar i sin analys av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning att den starka könsuppdelningen kvarstår. Inom de manligt dominerade programmen hade fyra av fem utbildningar en ännu skevare könsfördelning än de vanliga yrkesprogrammen. Endast byggutbildning, som är den största inom lärlingsverksam-

heten hade en något jämnare könsfördelning jämfört med skolförlagd yrkesutbildning.

Skolverket konstaterar i samma rapport att drygt 16 procent av eleverna i gymnasieskolan 2008–2011 hade utländsk bakgrund. Elever med utländsk bakgrund studerar i mindre utsträckning på yrkesutbildningar jämfört med elever med svensk bakgrund. Andelen elever med utländsk bakgrund i lärlingsförsöket var ungefär densamma som för yrkeselever som helhet. Omkring 11 till 12 procent av eleverna hade utländsk bakgrund i båda fallen.

Det finns således utmaningar både för yrkesutbildning i allmänhet och specifikt för lärlingsutbildning både när det gäller könstraditionella utbildningsval och intresset för yrkesutbildning bland elever med utländsk bakgrund. En eventuell försöksverksamhet med branschlärling bör särskilt beakta hur dessa utmaningar kan hanteras.

Utredaren ska därför

- analysera och lämna förslag på hur den eventuella försöksverksamheten kan utformas för att i större utsträckning intressera elever med utländsk bakgrund och för att motverka en stark könsuppdelning.

Behov av nya former för styrning, planering, bedömning och betygssättning

Systemet för styrning av innehållet av den skolförlagda yrkesutbildningen sker genom examensmål och ämnesplaner. Dessa är i första hand utformade med tanke på att de ska tolkas och användas av pedagogiskt utbildad personal. Mot bakgrund av den svenska traditionen med skolförlagd yrkesutbildning tillämpas styrdokumenten huvudsakligen i en skolmiljö där förutsättningarna för lärande är anpassade utifrån pedagogiska och didaktiska överväganden. När lärandet sker på en arbetsplats ser förutsättningarna annorlunda ut. Elevens handledare kan i vissa fall ha genomgått en handledarutbildning men saknar troligen en pedagogisk utbildning. Verksamheten på arbetsplatsen styrs och planeras med utgångspunkt i produktion, inte med utgångspunkt i lärande. En konsekvens av de olika förutsättningarna är att verktygen för styrning,

planering, uppföljning av lärandet på arbetsplatsen sannolikt måste utformas på ett annat sätt.

I flera länder förekommer att elevernas utveckling av yrkeskunskaper följs upp av partsammansatta organ. Det kan t.ex. ske genom ett yrkesprov som görs under eller efter avslutad yrkesutbildning. I Sverige ska alla elever göra ett gymnasiearbete. På yrkesprogrammen ska gymnasiearbetet visa att eleven är förberedd för det yrkesområde som gäller för den valda yrkesutgången. Gymnasiearbetet ska pröva elevens förmåga att utföra vanligt förekommande arbetsuppgifter inom yrkesområdet. Bedömningen och dokumentationen av elevens yrkesfärdigheter kan vara ett område som kan utvecklas genom en ökad inblandning av branscherna.

Utredaren ska därför

- analysera och lämna förslag på hur styrning av innehåll samt stöd för planering av utbildningen kan utvecklas och anpassas efter de förutsättningar för lärande som finns på en arbetsplats, och
- överväga om gymnasiearbetet inom försöksverksamheten kan utvecklas till ett yrkesprov som med stöd av branschen prövar elevens yrkeskompetens och i så fall lämna förslag på hur resultatet av yrkesprovet kan dokumenteras i syfte att underlätta elevernas etablering på arbetsmarknaden, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Samråd och redovisning av uppdraget

Utredaren ska under arbetet ta del av internationella erfarenheter, samråda med berörda myndigheter, arbetsmarknadens parter och intresseorganisationer i näringslivet. I de fall utredningens förslag innebär ökade kostnader för stat eller kommun ska utredaren föreslå en finansiering. Utredaren ska redovisa vad förslagen får för eventuella konsekvenser för studiemedelssystemet.

Uppdraget som rör teknikprogrammet ska fortfarande redovisas senast den 30 september 2014 och uppdragen om dimensionering och försöksverksamhet med branschlärling ska redovisas senast den 31 mars 2015.

(Utbildningsdepartementet)

Kommittédirektiv 2014:95

Tilläggsdirektiv till Yrkesprogramsutredningen (U 2014:01)

Beslut vid regeringssammanträde den 19 juni 2014

Förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 5 december 2013 kommittédirektiv om utveckling av gymnasieskolans teknikprogram (dir. 2013:122). Enligt direktiven ska utredaren bl.a. föreslå hur tydliga yrkesutgångar kan införas i teknikprogrammet. Uppdraget ska redovisas senast den 30 september 2014.

Genom tilläggsdirektiv har utredaren fått i uppdrag att även se över dimensionering, utbud och innehåll i den gymnasiala yrkesutbildningen (dir. 2014:50). Utredaren ska också se över hur branschernas och arbetsgivarnas inflytande och ansvar för den gymnasiala lärlingsutbildningen kan utvecklas. Uppdraget enligt tilläggsdirektiven ska redovisas senast den 31 mars 2015.

Utredarens uppdrag enligt de ursprungliga direktiven och tilläggsdirektiven har flera gemensamma beröringspunkter. För att utredaren ska kunna göra en samlad bedömning när det gäller teknikprogrammet och de nationella yrkesprogrammen generellt bör uppdragen utföras parallellt.

Utredningstiden för det ursprungliga uppdraget förlängs därför. Uppdraget ska i stället, i likhet med uppdraget i tilläggsdirektiven, redovisas senast den 31 mars 2015.

(Utbildningsdepartementet)

Kommittédirektiv 2015:15

Tilläggsdirektiv till Yrkesprogramsutredningen (U 2014:01)

Beslut vid regeringssammanträde den 12 februari 2015

Ändring av och förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 5 december 2013 att ge en särskild utredare i uppdrag att bl.a. föreslå hur tydliga yrkesutgångar kan införas på gymnasieskolans teknikprogram (dir. 2013:122). Genom tilläggsdirektiv har utredaren fått i uppdrag att även se över dimensionering, utbud och innehåll i den gymnasiala yrkesutbildningen och uppdraget ska redovisas senast den 31 mars 2015 (dir. 2014:50 och dir. 2014:95). Samtliga direktiv ersätts nu av dessa nya direktiv. Syftet med det nya samlade uppdraget är att stärka den gymnasiala yrkesutbildningens kvalitet och attraktionskraft, underlätta ungdomars övergång från skola till arbetsliv och förstärka den nationella kompetensförsörjningen.

Utredaren ska bl.a.

- verka för att samverkan mellan gymnasial yrkesutbildning och arbetsliv, i form av s.k. yrkescollege eller liknande samverkansmodeller, kan växa fram inom branscher där sådan samverkan behövs,
- analysera förutsättningarna för att förstärka rollen för de nationella råden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan och föreslå hur den lokala samverkan mellan skola och arbetsliv kan stärkas,
- undersöka om det finns intresse och förutsättningar för en försöksverksamhet i gymnasieskolan med s.k. branschlärlingar, dvs.

en lärlingsutbildning i gymnasieskolan med större ansvar för branscher och arbetsgivare,

- utreda och föreslå hur matchningen mellan ungdomars val av gymnasial yrkesutbildning och efterfrågan på arbetsmarknaden kan förbättras,
- föreslå de justeringar av det nationella utbudet av inriktningar inom gymnasiala yrkesutbildningar som bedöms vara mest angelägna, och
- föreslå hur en försöksverksamhet kan inrättas där teknikprogrammet i gymnasieskolan kompletteras med en eller flera industritekniska inriktningar, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Utredaren ska redovisa de justeringar av det nationella utbudet av inriktningar som bedöms vara mest angelägna och uppdraget om försöksverksamhet som rör teknikprogrammet senast den 31 mars 2015. Utredaren ska redovisa uppdraget i övrigt senast den 30 september 2015.

Uppdraget att främja samverkan mellan gymnasial yrkesutbildning och arbetsliv

Ungdomar utan gymnasial utbildning möter stora svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Bland unga kvinnor och män som inte avslutat en gymnasieutbildning är arbetslösheten ungefär dubbelt så hög jämfört med dem som har avslutat sin gymnasieutbildning. Gymnasial utbildning har i det närmaste blivit en förutsättning för att få arbete. Samtidigt som många ungdomar saknar arbete uttrycker flera branscher oro för den framtida kompetensförsörjningen.

EU:s institut för yrkesutbildning konstaterar i rapporten Labour market outcomes of vocational education in Europe – Evidence from the European Union labour force survey (Centre européen pour le développement de la formation professionnelle [Cedefop], 2013, Research paper no 32) att yrkesutbildning, jämfört med allmän gymnasial utbildning, tycks bidra till en snabbare övergång till arbetslivet och till att yrkeselevers första jobb i större utsträckning

är ett permanent jobb som dessutom matchar individens utbildning. Cedefop anger dock att effekten av en yrkesutbildning varierar stort mellan olika länder och att försprånget in på arbetsmarknaden framför allt gäller yrkeselever i länder där det finns en nära koppling mellan skola och arbetsliv.

Sveriges yrkesutbildning granskades av OECD 2007. Resultatet publicerades i rapporten Learning for Jobs, OECD Reviews of Vocational Education and Training, Sweden (2008). I rapporten konstateras att samarbetet mellan skola och arbetsliv är för svagt, vilket kan leda till att yrkesutbildningen inte svarar mot kraven på arbetsmarknaden. OECD rekommenderar bl.a. att samarbetet mellan utbildning och arbetsliv ska stärkas.

Det finns i Sverige flera exempel där branscher och enskilda företag är nära involverade i utvecklingen av de gymnasiala yrkesutbildningarnas kvalitet och innehåll för att säkra kompetensförsörjningen inom branschen eller företaget. I vissa fall sker detta genom att det startas fristående skolor där utbildningen utformas i enlighet med branschens kvalitetskriterier. Det kan också vara fråga om att stora industriföretag startar fristående gymnasieskolor som kan erbjuda goda möjligheter till arbetsplatsförlagt lärande och sommarjobb. Vidare förekommer det att branscher certifierar utbildningar som uppfyller deras kvalitetskriterier.

Inom teknikområdet och vård- och omsorgssektorn har branscher och utbildningsanordnare utvecklat en väl fungerande samverkan för att bl.a. stärka yrkesutbildningars kvalitet och attraktionskraft. Genom olika modeller av s.k. yrkescollege samverkar skola och arbetsliv inom dessa sektorer på nationell, regional och lokal nivå. Det som utmärker denna typ av samverkan är att den genomförs systematiskt och långsiktigt och är grundad i överenskommelser mellan parterna på arbetsmarknaden inom de angivna sektorerna. Genom att samarbeta med lokala arbetsgivare får skolhuvudmännen aktuell kunskap om behoven på arbetsmarknaden. På så sätt kan matchningen mellan utbildningsutbud och efterfrågan på arbetsmarknaden förbättras. Då branscherna certifierar verksamheten tar de också ansvar för att utbildningarna håller hög kvalitet och svarar mot de krav som ställs för anställningsbarhet. På detta sätt kan utbildningarna anpassas till arbetsgivarnas framtida behov av yrkeskompetens. För eleverna innebär samverkansmodellen att sambanden mellan gymnasieskolans kunskapsmål och om-

världens krav på kompetens tydliggörs. Genom att elever under utbildningen har nära kontakt med arbetsgivarna får eleverna också möjlighet att börja bygga egna nätverk med potentiella framtida arbetsgivare. För arbetsgivaren innebär kontakten med elever att framtida rekrytering kan underlättas.

Utredaren ska

- verka för att samverkan mellan gymnasial yrkesutbildning och arbetsliv, i form av s.k. yrkescollege eller liknande samverkansmodeller, kan växa fram inom branscher där sådan samverkan behövs,
- kartlägga vilka branscher som kan ha ett intresse av att utveckla sådana samverkansmodeller för gymnasial yrkesutbildning och arbetsliv,
- undersöka vilka förutsättningar som behöver finnas för att samverkan mellan gymnasial yrkesutbildning och arbetsliv i form av sådana samverkansmodeller ska komma till stånd och kartlägga eventuella hinder för en sådan utveckling,
- i samverkan med intresserade branscher lägga grunden för att sådana samverkansmodeller ska kunna etableras inom dessa branscher när det gäller gymnasial yrkesutbildning,
- föreslå åtgärder för att underlätta en fortsatt utveckling av sådana samverkansmodeller när det gäller gymnasial yrkesutbildning inom flera branscher även efter det att utredaren har avslutat sitt uppdrag,
- i samverkan med intresserade branscher undersöka hur yrkescollege kan bidra till att förstärka matchningen mellan å ena sidan branschernas kompetenskrav och å andra sidan yrkesutbildningens utbud och innehåll, och
- ta ställning till om certifieringar av gymnasieutbildningar på något sätt kan komma i konflikt med myndighetsutövning inom utbildningsområdet och vid behov föreslå åtgärder för att lösa sådana konflikter.

Uppdraget att stärka samverkan i de nationella och lokala programråden i gymnasieskolan

Verksamheten i de nationella programråden behöver utvecklas

Att få till stånd en stärkt samverkan på nationell nivå mellan Statens skolverk och avnämarna, t.ex. branschföreträdare, när det gäller övergripande och strategiska frågor om den gymnasiala yrkesutbildningen var ett viktigt inslag i reformen av gymnasieskolan 2011. Därför fick Skolverket i uppdrag att inleda arbetet med att inrätta nationella råd för gymnasieskolans yrkesprogram (U2009/5399/G). Råden ska kunna bidra till att utbildningssystemet blir mer flexibelt och anpassat till avnämarnas behov. Uppdraget innebär också att Skolverket ska beakta initiativ från skolans huvudmän rörande yrkesutbildningens innehåll. På så sätt kan överensstämmelsen mellan yrkesutbildningens innehåll och efterfrågan på arbetsmarknaden förbättras. Skolverket inrättade i maj 2010 nationella programråd för gymnasieskolans tolv yrkesprogram med företrädare för branscher, arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer samt myndigheter.

De nationella programråden har bl.a. involverats i frågor som rör utveckling av det arbetsplatsförlagda lärandet, handledarutbildning, information om utbildningsvägar och studie- och yrkesvägledning samt uppföljning av ungas etablering på arbetsmarknaden. Erfarenheterna från samverkan genom de nationella råden rapporteras årligen till Regeringskansliet. Skolverket har låtit utvärdera rådens arbete. Utvärderingen visar att såväl Skolverket som rådens ledamöter i huvudsak är positiva till det gemensamma arbetet i råden. Ledamöterna har samtidigt i andra sammanhang uttryckt önskemål om att få ett större inflytande över Skolverkets arbete som rör yrkesutbildning och ett större utrymme att diskutera strategiska yrkesutbildningsfrågor i ett brett perspektiv. Skolverket anger med utvärderingen som underlag bl.a. att rådens funktion, ledamöternas inflytande över dagordningen och rådens tillgång till relevant beslutsunderlag behöver utvecklas. Programråden bör ha en viktig roll i fråga om yrkesutbildningens kontinuerliga utveckling och bör bidra till att den nationella kompetensförsörjningen säkras.

Utredaren ska

- analysera förutsättningarna för att förstärka den roll som de nationella råden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan har när det gäller att utveckla den gymnasiala yrkesutbildningens kvalitet och attraktionskraft och vid behov föreslå konkreta åtgärder för hur rollen kan utvecklas.

Hur kan samverkan i de lokala programråden förstärkas?

En organiserad och nära samverkan mellan huvudmän och avnämare är av avgörande betydelse för att utveckla yrkesutbildningens kvalitet.

I gymnasieförordningen (2010:2039) föreskrivs att det för yrkesprogrammen i gymnasieskolan ska finnas ett eller flera lokala programråd för samverkan mellan skola och arbetsliv (1 kap. 8 §). Hur detta lokala samråd närmare ska gå till och vilka frågor som samrådet ska avse är inte reglerat. Skolverket rapporterar att frågan om lokal och regional samverkan återkommande uppmärksammas i de nationella programråden. Dessa råd anser att lokala samråd har en nyckelroll när det gäller att utveckla kvaliteten i det arbetsplatsförlagda lärandet och att ordna platser för sådant lärande, men också i frågor som rör regional kompetensförsörjning och utbildningsutbud m.m. De nationella programråden anser vidare att många lokala programråd fungerar otillfredsställande och att de i vissa fall inte existerar över huvud taget. Skolhuvudmännen behöver därför tydligare riktlinjer och stöd för utvecklingen av lokal samverkan.

Utredaren ska

- ta ställning till om samverkan mellan skola och arbetsliv i de lokala råden för yrkesprogrammen i gymnasieskolan behöver regleras ytterligare och i så fall lämna nödvändiga författningsförslag, och
- föreslå annat stöd som kan behövas för att stärka sådan samverkan.

Uppdraget att se över hur branschernas inflytande och ansvar för den gymnasiala lärlingsutbildningen kan utvecklas genom s.k. branschlärlingar

Försöksverksamhet med branschlärlingar

Innan gymnasial lärlingsutbildning infördes permanent 2011 genomfördes en försöksverksamhet som inleddes 2008. För att följa försöksverksamheten inrättades en särskild kommitté, Nationella Lärlingskommittén, med representanter för arbetslivets parter och branscherna. Av kommitténs slutbetänkande Gymnasial lärlingsutbildning – med fokus på kvalitet! – Hur stärker vi kvaliteten i gymnasial lärlingsutbildning? (SOU 2011:72) framgår att olika branschers erfarenheter, behov, traditioner och inställning till lärlingsutbildning varierar. Mot bakgrund av de skilda förutsättningarna för lärlingsutbildning ansåg kommittén att det bör undersökas hur branscherna på ett mera aktivt sätt kan medverka till en ökad kvalitet i lärlingsutbildningen.

Det finns alltså anledning att analysera förutsättningarna för att vidareutveckla den svenska gymnasiala lärlingsutbildningen i en riktning där arbetsgivarna tar ett större ansvar för rekryteringen och utbildningen av lärlingar och där branscherna i större utsträckning involveras i utbildningsinnehåll, genomförande och kvalitetssäkring. Lämpligen bör detta prövas inom ramen för en försöksverksamhet. En sådan verksamhet kan exempelvis rymmas inom samverkansformen yrkescollege.

Utredaren ska

- undersöka om det finns intresse och förutsättningar för en försöksverksamhet med s.k. branschlärlingar, dvs. en lärlingsutbildning i gymnasieskolan med större inflytande och ansvar för branscher och arbetsgivare.

Om det finns intresse och förutsättningar för en försöksverksamhet ska utredaren

- utreda och föreslå hur mottagande, urval och antagning ska genomföras om det är arbetsgivaren som rekryterar lärlingen,
- med beaktande av EU:s statsstödsregler utreda och föreslå hur verksamma inom branschen ska ersättas för sina kostnader i sam-

band med försöksverksamheten och redovisa de ekonomiska konsekvenserna för skolhuvudmännen när det gäller de berörda eleverna,

- utreda och föreslå vem som ska vara huvudman för utbildningen och vem som ska ha ansvaret för att elevernas rättigheter tillgodoses,
- redovisa hur verksamhetens kvalitet och uppföljning kan säkerställas, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Är gymnasieskolans 20-årsgräns relevant när det gäller branschlärlingar?

Utredningen om lärlingsprovanställningar redovisade i sitt betänkande Utbildningsanställning (SOU 2012:80) exempel på hur lärlingsutbildningen är utformad i olika länder. Lärlingsutbildningarna varierar bl.a. när det gäller lärlingarnas ålder. I t.ex. Nederländerna, Skottland och Danmark kan lärlingarna vara äldre än i Sverige. Enligt skollagen (2010:800) ska gymnasieskolan vara öppen endast för ungdomar som påbörjar sin gymnasieutbildning senast det första kalenderhalvåret det år de fyller 20 år (15 kap. 5 §). Det innebär att det finns en åldersgräns för lärlingsutbildningen i den svenska gymnasieskolan.

Om svenska branscher i framtiden ska vilja ta ett större ansvar för att lärlingsutbildning kommer till stånd, är det en rimlig utgångspunkt att engagemanget handlar om arbetsgivarnas långsiktiga kompetensförsörjning. I det sammanhanget kan arbetsgivare också vara intresserade av att erbjuda platser för ungdomar som är äldre än 20 år.

Utredaren ska, om utredaren lämnar förslag om en försöksverksamhet med branschlärlingar,

- ta ställning till och redovisa om dagens 20-årsgräns för att få börja i gymnasieskolan är ändamålsenlig när det gäller branschlärlingar,
- redovisa vilka konsekvenser en försöksverksamhet utan 20-årsgräns får för den kommunala vuxenutbildningen,

- överväga om det finns anledning att låta försöksverksamheten omfatta även kommunal vuxenutbildning, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Hur kan jämställdhet och integration förbättras i försöksverksamheten?

Den starka könsuppdelningen som råder på vissa delar av arbetsmarknaden avspeglas även i ungdomars val av utbildning. Under tiden 1 juli 2008–30 juni 2011 kunde elever påbörja utbildning inom ramen för en försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning. Skolverket beskriver i rapporten Gymnasial lärlingsutbildning de tre första åren 2008–2011, Deltagande, elevernas erfarenheter och studieresultat (rapport 373, 2012) hur fem yrkesprogram starkt domineras av män och sex yrkesprogram av kvinnor. Inom försöksverksamheten var könsfördelningen enligt Skolverket dessutom skevare än inom en i huvudsak skolförlagd utbildning.

Skolverket konstaterar i samma rapport att drygt 16 procent av eleverna i gymnasieskolan 2008–2011 hade utländsk bakgrund och att elever med utländsk bakgrund i mindre utsträckning än dem med svensk bakgrund studerade på yrkesutbildningar. Av rapporten framgår att andelen elever med utländsk bakgrund i lärlingsförsöket var ungefär densamma som för yrkeselever som helhet. Omkring 11–12 procent av eleverna hade utländsk bakgrund i båda grupperna.

Det finns således utmaningar både för yrkesutbildningen i allmänhet och specifikt för lärlingsutbildningen när det gäller könstraditionella utbildningsval och intresset för yrkesutbildning bland elever med utländsk bakgrund. Man bör vid utformandet av en eventuell försöksverksamhet med branschlärlingar särskilt beakta hur dessa utmaningar kan hanteras i försöksverksamheten.

Utredaren ska, om utredaren lämnar förslag om en försöksverksamhet med branschlärlingar,

- analysera och föreslå hur försöksverksamheten kan utformas för att i större utsträckning intressera elever med utländsk bakgrund och för att elever ska uppmuntras till mindre könsstereotypa utbildningsval.

Hur bör styrning, planering, bedömning och betygssättning ske i en försöksverksamhet med branschlärling?

Den gymnasiala yrkesutbildningens innehåll styrs av examensmål och ämnesplaner. Dessa är i första hand utformade med tanke på att de ska tolkas och användas av pedagogiskt utbildad personal. Mot bakgrund av den svenska traditionen med skolförlagd yrkesutbildning tillämpas styrdokumenten huvudsakligen i en skolmiljö där förutsättningarna för lärande är anpassade utifrån pedagogiska och didaktiska överväganden. När lärandet sker på en arbetsplats ser förutsättningarna annorlunda ut. Elevens handledare kan i vissa fall ha genomgått en handledarutbildning men saknar troligen en pedagogisk utbildning. Verksamheten på arbetsplatsen styrs och planeras med utgångspunkt i produktion, inte lärande. En konsekvens av de olika förutsättningarna är att verktygen för styrning, planering och uppföljning av lärandet på arbetsplatsen sannolikt måste utformas på ett annat sätt än för den i huvudsak skolförlagda utbildningen.

I flera länder följs elevernas utveckling av yrkeskunskaper upp av partssammansatta organ. Det kan t.ex. ske genom ett yrkesprov som görs under eller efter avslutad yrkesutbildning. I de nationella programmen i den svenska gymnasieskolan ingår det att alla elever gör ett gymnasiearbete. På yrkesprogrammen ska gymnasiearbetet visa att eleven är förberedd för det yrkesområde som gäller för den valda yrkesutgången. Gymnasiearbetet ska pröva elevens förmåga att utföra vanligt förekommande arbetsuppgifter inom yrkesområdet. Bedömningen och dokumentationen av elevens yrkesfärdigheter är ett område som skulle kunna utvecklas genom ett ökat samarbete med branscherna.

Utredaren ska, om utredaren lämnar förslag om en försöksverksamhet med branschlärlingar,

- analysera och föreslå hur styrning av utbildningens innehåll samt stöd för planering av utbildningen kan utvecklas och anpassas efter de förutsättningar för lärande som finns på en arbetsplats,
- ta ställning till om gymnasiearbetet inom försöksverksamheten kan utvecklas till ett yrkesprov som med stöd av branschen prövar elevens yrkeskompetens, och i så fall lämna sådana förslag

och även föreslå hur resultatet av yrkesprovet kan dokumenteras i syfte att underlätta elevernas etablering på arbetsmarknaden, och

- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att förbättra matchningen mellan ungdomars val av utbildning och efterfrågan på arbetsmarknaden

Hur kan kompetensbrist och ungdomsarbetslöshet motverkas?

Samtidigt som många ungdomar saknar arbete uttrycker flera branscher oro för den framtida kompetensförsörjningen. Utmaningarna när det gäller kompetensförsörjning återfinns inom flera stora yrkesområden, t.ex. inom vård- och omsorgssektorn. Detta kan vara ett tecken på olika former av matchningsproblem: mellan arbetsgivare och arbetssökande, mellan utbildningsutbud och efterfrågan på arbetsmarknaden eller mellan ungdomars val av utbildning och efterfrågan på arbetsmarknaden.

Gymnasieskolan står för en viktig del av den nationella kompetensförsörjningen och det är därför allvarligt att intresset för gymnasial yrkesutbildning har minskat. Av Skolverkets samlade redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet (U2014/6114/GV) framgår att andelen av alla nya elever i gymnasieskolan som väljer ett yrkesprogram har minskat, från 35 procent 2007 till 27 procent 2013. För att möta efterfrågan på arbetsmarknaden är det viktigt att öka intresset för yrkesutbildning.

Utredaren ska

- analysera hur dimensioneringen av gymnasial yrkesutbildning fungerar när det gäller att möta arbetsmarknadens behov och elevernas efterfrågan samt kartlägga om det finns regionala skillnader,
- utreda och föreslå hur matchningen mellan ungdomars val av gymnasial yrkesutbildning och efterfrågan på arbetsmarknaden kan förbättras,
- utreda och föreslå hur rekryteringen till gymnasiala yrkesutbildningar kan förbättras, dels för att undvika att kompetensbrist

uppstår, dels för att minska risken för överutbildning inom yrkesområden med svag efterfrågan på arbetsmarknaden,

- med utgångspunkt i efterfrågan på arbetsmarknaden, elevernas val och huvudmännens förutsättningar att erbjuda ett allsidigt utbud av utbildningar, föreslå de justeringar av det nationella utbudet av inriktningar inom gymnasiala yrkesutbildningar som bedöms vara mest angelägna,
- föreslå hur regional samverkan om gymnasial yrkesutbildning kan stimuleras i syfte att öka tillgången och kvaliteten på sådan utbildning som efterfrågas på arbetsmarknaden och redovisa vilken roll regionala kompetensplattformar kan spela i detta avseende, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Hur kan studie- och yrkesvägledningen utvecklas så att elever ges bättre möjligheter att göra väl underbyggda val av gymnasial utbildning?

Många ungdomar i grundskolan upplever sannolikt att arbetslivet ligger långt fram i tiden. Samtidigt innebär valet av gymnasieprogram ett första viktigt steg mot en framtida yrkeskarriär som anställd eller företagare. En förutsättning för att eleverna ska kunna göra väl underbyggda val är att det finns kunskap om behoven på arbetsmarknaden och tillgång till studie- och yrkesvägledning av hög kvalitet. Felaktiga studieval kan leda till förlängd studietid eller till studiemisslyckanden. Detta kan i sin tur leda till att etableringen på arbetsmarknaden försenas och försvåras vilket är negativt för både individen och samhället.

När ungdomar i grundskolan står inför valet av gymnasial utbildning har de att välja mellan högskoleförberedande program och yrkesprogram. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU) har i studien Ungdomars och invandrares inträde på arbetsmarknaden 1985–2003 (rapport 2007:18) analyserat skillnaderna mellan elever från yrkesprogram och elever från högskoleförberedande program när det gäller etablering på arbetsmarknaden. Av studien framgår att inträdet på arbetsmarknaden går långsammare för de som har gått ett högskoleförberedande pro-

gram utan att fortsätta till högskolan jämfört med de som har gått ett yrkesprogram.

Elever som vill börja arbeta direkt efter ett högskoleförberedande program riskerar således att vara sämre förberedda för arbetslivet än om de valt ett yrkesprogram. Därför är det viktigt att informera eleverna i grundskolan om behoven på arbetsmarknaden och om vilka utbildningar som har tydliga yrkesutgångar.

Utredaren ska

- analysera om studie- och yrkesvägledning av god kvalitet i tillräcklig utsträckning erbjuds eleverna i grundskolan och gymnasieskolan och vid behov föreslå hur studie- och yrkesvägledningen kan utvecklas, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att komplettera teknikprogrammet med tydliga yrkesutgångar genom en försöksverksamhet

De svenska teknikföretagens förmåga att möta den globala konkurrensen och den snabba tekniska utvecklingen bygger på god tillgång till teknisk kompetens. Medan teknikprogrammet i gymnasieskolan har vuxit i omfattning har det industritekniska programmet i samma skolform minskat. Detta kan utgöra ett problem för teknikföretagens framtida kompetensförsörjning. För att stimulera intresset för och höja kvaliteten på industritekniska utbildningar har arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer inom den tekniska industrin samarbetat om gymnasiala yrkesutbildningar och successivt knutit teknikprogrammet och det industritekniska programmet närmare varandra. Det finns därför anledning att utveckla det allt populärare teknikprogrammet så att det kompletteras med tydliga yrkesutgångar med industriteknisk inriktning för elever som vill gå direkt ut i arbetslivet efter gymnasieskolan.

Utredaren ska

- analysera och föreslå hur en försöksverksamhet kan inrättas där teknikprogrammet i gymnasieskolan kompletteras med en eller flera industritekniska inriktningar med tydliga yrkesutgångar och vid behov föreslå justeringar av programmets befintliga inriktningar,

- när det gäller försöksverksamheten lämna förslag t.ex. om garanterad undervisningstid, mottagande och urval, examensmål, omfattning av arbetsplatsförlagt lärande och ersättning till huvudmännen för anordnande av utbildningen, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska redovisa konsekvenserna av förslagen i enlighet med 14–15 a §§ kommittéförordningen (1998:1474). I detta ska ingå att redovisa förslagens eventuella konsekvenser för studiestödssystemet samt för skolhuvudmän och elever i de försöksverksamheter som föreslås. Dessutom ska utredaren beakta hur förslagen kan påverka förutsättningarna för full delaktighet i utbildning för elever med funktionsnedsättning.

Samråd och redovisning av uppdraget

Utredaren ska samråda med berörda myndigheter, arbetsmarknadens parter och intresseorganisationer i näringslivet.

Utredaren ska redovisa de justeringar av det nationella utbudet av inriktningar som bedöms vara mest angelägna och uppdraget om försöksverksamhet som rör teknikprogrammet senast den 31 mars 2015. Uppdraget i övrigt ska redovisas senast den 30 september 2015.

(Utbildningsdepartementet)

Kommittédirektiv 2015:84

Tilläggsdirektiv till Yrkesprogramsutredningen (U 2014:01)

Beslut vid regeringssammanträde den 30 juli 2015

Förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 5 december 2013 att ge en särskild utredare i uppdrag att bl.a. föreslå hur tydliga yrkesutgångar kan införas på gymnasieskolans teknikprogram (dir. 2013:122). Genom tilläggsdirektiv fick utredaren i uppdrag att även se över dimensionering, utbud och innehåll i den gymnasiala yrkesutbildningen och utredningstiden förlängdes till den 31 mars 2015 (dir. 2014:50 och dir. 2014:95).

Samtliga direktiv ersattes genom beslut den 12 februari 2015 av nya direktiv, där utredaren gavs i uppdrag att lämna förslag som syftar till att stärka den gymnasiala yrkesutbildningens kvalitet och attraktionskraft, underlätta ungdomars övergång från skola till arbetsliv och förstärka den nationella kompetensförsörjningen (dir. 2015:15). Samtidigt förlängdes utredningstiden så att uppdraget skulle slutredovisas senast den 30 september 2015.

Utredningstiden förlängs nu ytterligare. Uppdraget ska i stället redovisas senast den 15 november 2015.

(Utbildningsdepartementet)

Den norska modellen för samverkan

Den norska modellen för samverkan om yrkesutbildning

Den norska modellen för samverkan om yrkesutbildning har inspirerat de förslag som utredningen lägger om de nationella programråden i kapitel 5. Även om det norska utbildningssystemet inte helt motsvarar det svenska finns likheter i hur samverkan mellan utbildningssystemet och arbetslivet är organiserat. I Norge har dock strukturen funnits på plats något längre än i Sverige, vilket gjort att man också har kommit längre i arbetet med att utveckla en samsyn kring institutionernas funktion och de olika aktörernas roller inom dem.

Den norska yrkesutbildningsmodellen, med två år i skolan och två år på arbetsplats, infördes 1994. Reformen, som innebar färre och bredare program, föregicks av ingående trepartsdiskussioner mellan staten, arbetsgivare och fackliga organisationer. Efter införandet upptäckte man att systemet inte var tillräckligt flexibelt för förändringar i arbetslivet. För att komma tillrätta med det infördes 2004 de faglige rådene och Samarbeidsrådet for yrkesopplaering.

Samverkansstrukturen i Norge sträcker sig från nationell till regional nivå. Samverkan på lokal skolnivå, motsvarande de lokala programråden i Sverige, är inte reglerad. Fylkeskommunen ansvarar för uppföljningen av den lokala verksamheten.

Figur 1 **Den norska strukturen för samverkan**

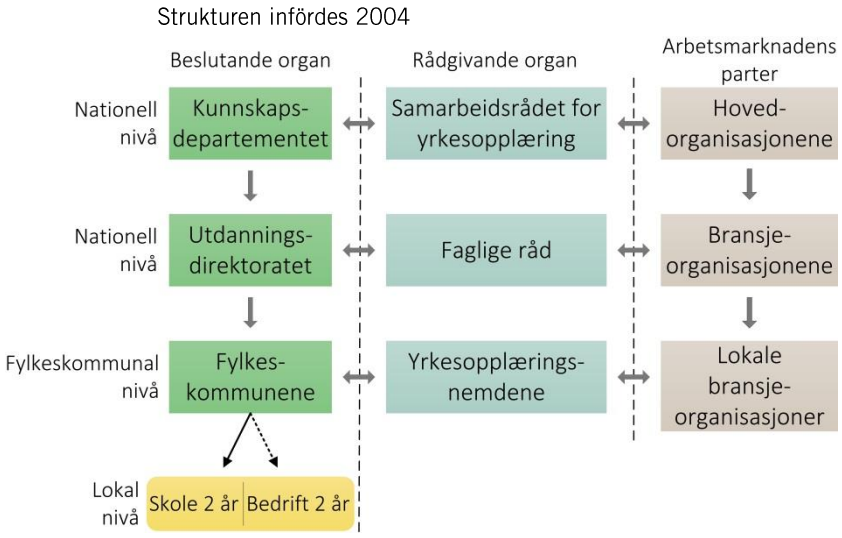

Källa: Utdanningsdirektoratet.

Samarbeidsrådet for yrkesopplaering

Samarbeidsrådet for yrkesopplaering (SRY) inrättades 2004 för att hantera långsiktiga, strategiska frågor och är ett stöd både åt departementet och åt myndigheter inom utbildningsområdet. En konkret uppgift för SRY är till exempel att ge råd om antalet faglige råd, deras sammansättning och arbetsområde. De frågor där det råder meningsskiljaktigheter mellan SRY och utbildningsmyndigheterna kan lyftas till Kunnskapsdepartementet (motsvarande Utbildningsdepartementet).

SRY både ger och får uppdrag från Utdanningsdirektoratet (motsvarande Skolverket) och Kunnskapsdepartementet. SRY sammanträder vanligtvis sex gånger per år. Ett möte per år förläggs till någon av fylkeskommunerna för erfarenhetsutbyte. I SRY sitter representanter från de nationella organisationerna på arbetsmarknaden: LO, YS och Norges arbetsgivare. Den fackliga organisationen Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) består av 18 olika förbund som täcker alla sektorer på arbetsmarknaden. Därutöver finns också arbetsgivarorganisationen Virke som representerar branschområden som handel, teknik, service, hälsa och omsorg, utbildning och kultur, samt Spekter, som organiserar arbetsgivare främst

inom offentlig sektor, representerade i SRY. Norges motsvarighet till SKL är representerat av Kommunesektorens organisasjon. Utdanningsforbundet, som är en lärarfacklig organisation, och Elevorganisasjonen är också representerade. Två departement är representerade, varav Kunnskapsdepartementet är det ena och Kommunal- og moderniseringsdepartementet det andra. Nærings- og fiskeridepartementet har observationsstatus.

De faglige rådene

Det finns nio faglige råd, ett för varje yrkesprogram. Ledamöterna är yrkeskunniga som representerar branschorganisationer. Utdanningsdirektoratet bestämmer vilka organisationer som ska vara representerade och organisationerna nominerar själva sina representanter. Mandatperioden är fyra år.

Ledamöterna har i uppgift att täcka hela utbildningsområdet. Det är representanternas uppgift att förankra arbetet inom den egna organisationen. Vid behov kan direktoratet adjungera någon eller sätta samman kompletterande arbetsgrupper. Rådens möten leds av en ordförande och en vice ordförande som utses bland rådens arbetsgivar- och fackliga ledamöter. Utdanningsdirektoratet ställer en sekreterare till rådets förfogande med uppgift att föra protokoll. Mötena är relativt transparenta eftersom protokollen publiceras offentligt. Huvudansvariga på Utdanningsdirektoratet för råden har årliga samtal med ordförandena och handläggarna för att stämma av och utveckla arbetet i de faglige rådene.

Hur samarbetet ska organiseras och fördelas mellan de olika aktörerna finns angivet i riktlinjer och en form av arbetsordning.

Yrkesopplaeringsnemnderna

Yrkesopplaeringsnemnderna är huvudmän för utbildningen och finns på fylkesnivå. Nämnderna ansvarar för dimensionering av utbildningarna, men har inget inflytande över utbildningens utformning. Det finns ingen reglerad relation mellan de faglige rådene och nämnderna. Det är något som Utdanningsdirektoratet överväger att utveckla.

Riktlinjer för rådens arbete

I dokumentet ”Retningslinjer – for samarbeidet mellom Samarbeidsrådet for yrkesopplæring (SRY), de faglige rådene og Utdanningsdirektoratet” beskrivs de olika organens mandat och deras rättsliga grund, riktlinjer för arbetet och en arbetsordning för den trepartssamverkan som SRY och de faglige rådene vilar på.[1]

SRY är reglerat i nationell lagstiftning (opplaeringsloven). Kunnskapsdepartementet utser de organisationer som ingår i SRY för en mandatperiod om fyra år. I lagstiftningen finns också mandatet för SRY angivet. Vidare finns angivet att SRY ska lämna förslag till departementet på vilka råd som ska finnas, rådens storlek, relevanta yrkes- och branschområden samt vilka uppgifter råden ska ansvara för. Utdanningsdirektoratet utser de faglige rådene på delegation från departementet.

Vid införandet av de båda råden 2004 beslutade Stortinget att Utdanningsdirektoratet ska utgöra sekretariat för SRY och de faglige rådene. Som argument för en sådan ordning påpekades att råden med sin starka koppling till direktoratet på så sätt skulle få tillgång till den samlade kompetensen i direktoratet. Det innebär i praktiken att ansvara för bl.a. protokoll, beredning- och utredningsarbete.

Mandatet för de båda råden är relativt långtgående trots att deras uppgift primärt är rådgivande till departement och direktorat. Utgångspunkten för uppdraget är kvalitet och utveckling, vilket innebär att råden kan lämna förslag om ändringar på alla områden som berör yrkesutbildning, oavsett vilken förvaltningsnivå som ansvarar för frågan. Uppgifter som även ryms inom det rådande mandatet är förslag på utvecklingsarbete och forskning inom yrkesutbildningen. Vid behov kan rådet ta initiativ till nyetablering, förändring eller nedläggning av utbildningar. Parterna i arbetslivet ska genom de faglige rådene få inflytande över hela yrkesutbildningen. Vad gäller de delar av utbildningen som är arbetsplatsförlagd ska det tas särskild hänsyn till parternas förslag. Förutom att respektive organisation i sig kan utgöra remissinstans, så utgör också de båda råden remissinstanser.

[1] Utdanningsdirektoratet 2013. *Retningslinjer – for samarbeidet mellom Samarbeidsrådet for yrkesopplæring (SRY), de faglige rådene og Utdanningsdirektoratet*.

Trots att råden är rådgivande så är deras möjligheter att lämna förslag ändå långtgående. I retningslinjerna finns angivet en relativt tydlig procedur när man vill göra större förändringar i form av riktlinjer för dokumentation eller utredningskrav.

Det finns också en tydlig ansvarsfördelning mellan de deltagande aktörerna. Alla representanter i SRY och de faglige rådene har ett uttalat ansvar att förankra rådsarbetet i den egna organisationen. Utdanningsdirektoratet fattar beslut om de råd som berör myndighetens ansvarsområden. Finns andra mottagare ansvarar direktoratet för att förslagen förs vidare.

För att trygga kontinuitet och långsiktighet är arbetet i råden baserade på formella möten. Här finns också reglerat hur ofta man ska sammanträda. För SRY anges att man ska ha sex möten per år, inklusive ett studiebesök. Verksamheten baseras dels på en övergripande planering för hela mandatperioden, och dels på en årsbaserad verksamhetsplan. Ansvaret för utarbetande av planen ligger på Utdanningsdirektoratet. För de faglige rådene hålls fyra till fem endagsmöten samt sex arbetsutskottsmöten per år. Man gör också ett fylkesbesök varje år. Dessutom hålls tre till fyra gemensamma möten mellan ordförandena och vice ordförandena i SRY och de faglige rådene.

En gemensam utvärdering av samverkan mellan direktoratet och råden görs varje år.

Branschorganisationer i enkätundersökning

Följande organisationer har svarat på utredningens enkätundersökning om programrådsverksamheten (se kapitel 5) och samverkansmodeller för kvalitetssäkring (se kapitel 6):

Bevakningsbranschens yrkes- och arbetsmiljönämnd (BYA)
Byggnadsindustrins yrkesnämnd (BYN)
Djurbranschens yrkesnämnd (DYN)
Elektriska Installatörsorganisationen EIO
Fastighetsbranschens yrkesnämnd
Handelsanställdas förbund
Hästnäringens yrkesnämnd (HYN)
IF Metall
Industriarbetsgivarna
Livsmedelsföretagen
Naturbrukets yrkesnämnd (NYN)
Plåt- och ventilationsforums yrkesnämnd
Skogsbrukets yrkesnämnd (SYN)
Svenska Elektrikerförbundet
Svenska Kommunalarbetarförbundet
Svensk Handel
Sveriges Frisörföretagare
Sveriges Kommuner och Landsting
Sveriges Lås och Säkerhetsleverantörers Riksförbund
Teknikcollege/Industrirådet
Teknikföretagen
Transportgruppen
Trä- och Möbelföretagen
Visita
VVS-branschens yrkesnämnd

Statens offentliga utredningar 2015

Kronologisk förteckning

1. Deltagande med väpnad styrka i utbildning utomlands. En utökad beslutsbefogenhet för regeringen. Fö.
2. Värdepappersmarknaden MiFID II och MiFIR. + Bilagor. Fi.
3. Med fokus på kärnuppgifterna. En angelägen anpassning av Polismyndighetens uppgifter på djurområdet. Ju.
4. Ett svenskt tonnageskattesystem. Fi.
5. En ny svensk tullagstiftning. Fi.
6. Mer gemensamma tobaksregler. Ett genomförande av tobaksproduktdirektivet. S.
7. Krav på privata aktörer i välfärden. Fi.
8. En översyn av årsredovisningslagarna. Ju.
9. En modern reglering av järnvägstransporter. Ju.
10. Gränser i havet. UD.
11. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2015. Kontroll, dokumentation och finansiering för ökad säkerhet. M.
12. Överprövning av upphandlingsmål m.m. Fi.
13. Tillämpningsdirektivet till utstationeringsdirektivet – Del I. A.
14. Sedd, hörd och respekterad. Ett ändamålsenligt klagomålssystem i hälso- och sjukvården. S.
15. Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring. N L.
16. Ökat värdeskapande ur immateriella tillgångar. N.
17. För kvalitet – Med gemensamt ansvar. S.
18. Lösöreköp och registerpant. Ju.
19. En ny ordning för redovisningstillsyn. Fi.
20. Trygg och effektiv utskrivning från sluten vård. S.
21. Mer trygghet och bättre försäkring. Del 1 + 2. S.
22. Rektorn och styrkedjan. U.
23. Informations- och cybersäkerhet i Sverige. Strategi och åtgärder för säker information i staten. Ju Fö.
24. En kommunallag för framtiden. Del A + B . Fi.
25. En ny säkerhetsskyddslag. Ju.
26. Begravningsclearing. Ku.
27. Skatt på dubbdäcksanvändning i tätort? Fi.
28. Gör Sverige i framtiden – digital kompetens. N.
29. En yrkesinriktning inom teknikprogrammet. U.
30. Kemikalieskatt. Skatt på vissa konsumentvaror som innehåller kemikalier. Fi.
31. Datalagring och integritet. Ju.
32. Nästa fas i e-hälsoarbetet. S.
33. Uppgiftslämnarservice för företagen. N.
34. Ett effektivare främjandeförbud i lotterilagen. Fi.
35. Service i glesbygd. N.
36. Systematiska jämförelser. För lärande i staten. S.
37. Översyn av lagen om skiljeförfarande. Ju.
38. Tillämpningsdirektivet till utstationeringsdirektivet – Del II. A.
39. Myndighetsdatalag. Ju.
40. Stärkt konsumentskydd på bolånemarknaden. Ju.
41. Ny patentlag. Ju.
42. Koll på anläggningen. N.
43. Vägar till ett effektivare miljöarbete. M.
44. Arbetslöhet och ekonomiskt bistånd. S
45. SÖK – statsbidrag för ökad kvalitet. U.
46. Skapa tilltro. Generell tillsyn, enskildas klagomål och det allmänna ombudet inom socialförsäkringen. S.

47. Kollektiv rättighetsförvaltning på upphovsrättsområdet. Ju.
48. Bostadsmarknaden och den ekonomiska utvecklingen. Fi.
49. Nya regler för revisorer och revision. Ju.
50. Hela lönen, hela tiden. Utmaningar för ett jämställt arbetsliv. A.
51. Klimatförändringar och dricksvattenförsörjning. N.
52. Rapport från Bergwallkommissionen. Ju.
53. The Welfare State and Economic Performance. Fi.
54. Europeisk kvarstad på bankmedel. Ju.
55. Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. U.
56. Får vi det bättre? Om mått på livskvalitet. Fi.
57. Tillsyn över polisen och Kriminalvården. Ju.
58. EU och kommunernas bostadspolitik. N.
59. En ny regional planering – ökad samordning och bättre bostadsförsörjning. N.
60. Delrapport från Sverigeförhandlingen. Ett författningsförslag om värdeåterföring. N.
61. Ett stärkt konsumentskydd vid telefonförsäljning. Ju.
62. UCITS V. En uppdaterad fondlagstiftning. Fi.
63. Straffrättsliga åtgärder mot terrorismresor. Ju.
64. En fondstruktur för innovation och tillväxt. N.
65. Om Sverige i framtiden – en antologi om digitaliseringens möjligheter. N.
66. En förvaltning som håller ihop. N.
67. För att brott inte ska löna sig. Ju.
68. Tjänstepension – tryggandelagen och skattereglerna. Fi.
69. Ökad trygghet för hotade och förföljda personer. Fi.
70. Högre utbildning under tjugo år. U.
71. Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU. S.
72. Skärpt exportkontroll av krigsmateriel – DEL 1 + 2, bilagor. UD.
73. Personuppgiftsbehandling på utlännings-och medborgarskapsområdet. Ju.
74. Skydd för vuxna i internationella situationer – 2000 års Haagkonvention. Ju.
75. En rymdstrategi för nytta och tillväxt. U.
76. Ett tandvårdsstöd för alla. Fler och starkare patienter. S.
77. Fakturabedrägerier. Ju.
78. Upphandling och villkor enligt kollektivavtal. S.
79. Tillsyn och kontroll på hälso- och miljöområdet inom försvaret. Fö.
80. Stöd och hjälp till vuxna vid ställningstaganden till vård, omsorg och forskning. S.
81. Mer tid för kunskap – förskoleklass, förlängd skolplikt och lovskola. U.
82. Ökad insyn i fristående skolor. U.
83. Översyn av lex Laval. A.
84. Organdonation. En livsviktig verksamhet. S.
85. Bostäder att bo kvar i. Bygg för gemenskap i tillgänglighetssmarta boendemiljöer. S.
86. Mål och myndighet. En effektiv styrning av jämställdhetspolitiken. + Forskarrapporter till Jämställdshets utredningen. U.
87. Energiskatt på el. En översyn av det nuvarande systemet. Fi.
88. Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design. Ku.
89. Ny museipolitik. Ku.
90. Utbildning för framtidens arbetsmarknad. Fi.
91. Digitaliseringens transformerande kraft – vägval för framtiden. N.
92. Utvecklad ledning av universitet och högskolor. U.
93. Översyn av ersättning till kommuner och landsting för s.k. dold mervärdesskatt. Fi.
94. Medieborgarna & medierna. En digital värld av rättigheter, skyldigheter – möjligheter och ansvar. Ku.

95. Migration, en åldrande befolkning och offentliga finanser. Fi.
96. Låt fler forma framtiden! Forskar-antologi. Bilaga till betänkande. Ku.
97. Välja yrke. U.

Statens offentliga utredningar 2015

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

Tillämpningsdirektivet till utstationeringsdirektivet – Del I. [13]

Tillämpningsdirektivet till utstationeringsdirektivet – Del II. [38]

Hela lönen, hela tiden. Utmaningar för ett jämställt arbetsliv. [50]

Översyn av lex Laval. [83]

Finansdepartementet

Värdepappersmarknaden MiFID II och MiFIR. + Bilagor [2]

Ett svenskt tonnageskattesystem. [4]

En ny svensk tullagstiftning. [5]

Krav på privata aktörer i välfärden. [7]

Överprövning av upphandlingsmål m.m. [12]

En ny ordning för redovisningstillsyn. [19]

En kommunallag för framtiden. Del A + B. [24]

Skatt på dubbdäcksanvändning i tätort? [27]

Kemikalieskatt. Skatt på vissa konsumentvaror som innehåller kemikalier. [30]

Ett effektivare främjandeförbud i lotterilagen. [34]

Bostadsmarknaden och den ekonomiska utvecklingen. [48]

The Welfare State and Economic Performance. [53]

Får vi det bättre? Om mått på livskvalitet. [56]

UCITS V. En uppdaterad fondlagstiftning. [62]

Tjänstepension – tryggandelagen och skattereglerna. [68]

Ökad trygghet för hotade och förföljda personer. [69]

Energiskatt på el. En översyn av det nuvarande systemet. [87]

Utbildning för framtidens arbetsmarknad. [90]

Översyn av ersättning till kommuner och landsting för s.k. dold mervärdesskatt. [93]

Migration, en åldrande befolkning och offentliga finanser. [95]

Försvarsdepartementet

Deltagande med väpnad styrka i utbildning utomlands. En utökad beslutsbefogenhet för regeringen. [1]

Tillsyn och kontroll på hälso- och miljöområdet inom försvaret. [79]

Justitiedepartementet

Med fokus på kärnuppgifterna. En angelägen anpassning av Polismyndighetens uppgifter på djurområdet. [3]

En översyn av årsredovisningslagarna. [8]

En modern reglering av järnvägstransporter. [9]

Lösöreköp och registerpant. [18]

Informations- och cybersäkerhet i Sverige. Strategi och åtgärder för säker information i staten. [23]

En ny säkerhetsskyddslag. [25]

Datalagring och integritet. [31]

Översyn av lagen om skiljeförfarande. [37]

Myndighetsdatalag. [39]

Stärkt konsumentskydd på bolånemarknaden. [40]

Ny patentlag. [41]

Kollektiv rättighetsförvaltning på upphovsrättsområdet. [47]

Nya regler för revisorer och revision. [49]

Rapport från Bergwallkommissionen. [52]

Europeisk kvarstad på bankmedel. [54]

Tillsyn över polisen och Kriminalvården. [57]

Ett stärkt konsumentskydd vid telefonförsäljning. [61]

Straffrättsliga åtgärder mot terrorismresor. [63]

För att brott inte ska löna sig. [67]

Personuppgiftsbehandling på utlännings- och medborgarskapsområdet. [73]

Skydd för vuxna i internationella situationer – 2000 års Haagkonvention. [74]

Fakturabedrägerier. [77]

Kulturdepartementet

Begravningsclearing. [26]

Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design. [88]

Ny museipolitik. [89]

Medieborgarna & medierna. En digital värld av rättigheter, skyldigheter – möjligheter och ansvar. [94]

Låt fler forma framtiden! Forskarantologi. Bilaga till betänkande. [96]

Miljö- och energidepartementet

Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2015. Kontroll, dokumentation och finansiering för ökad säkerhet. [11]

Vägar till ett effektivare miljöarbete. [43]

Näringsdepartementet

Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring. [15]

Ökat värdeskapande ur immateriella tillgångar. [16]

Gör Sverige i framtiden – digital kompetens. [28]

Uppgiftslämnarservice för företagen. [33]

Service i glesbygd. [35]

Koll på anläggningen. [42]

Klimatförändringar och dricksvattenförsörjning. [51]

EU och kommunernas bostadspolitik. [58]

En ny regional planering – ökad samordning och bättre bostadsförsörjning. [59]

Delrapport från Sverigeförhandlingen. Ett författningsförslag om värdeåterföring. [60]

En fondstruktur för innovation och tillväxt. [64]

Om Sverige i framtiden – en antologi om digitaliseringens möjligheter. [65]

En förvaltning som håller ihop. [66]

Bostäder att bo kvar i. Bygg för gemenskap i tillgänglighetssmarta boendemiljöer. [85]

Digitaliseringens transformerande kraft – vägval för framtiden. [91]

Socialdepartementet

Mer gemensamma tobaksregler. Ett genomförande av tobaksproduktdirektivet. [6]

Sedd, hörd och respekterad. Ett ändamålsenligt klagomålssystem i hälso- och sjukvården. [14]

För kvalitet – Med gemensamt ansvar. [17]

Trygg och effektiv utskrivning från sluten vård. [20]

Mer trygghet och bättre försäkring. Del 1 + 2. [21]

Nästa fas i e-hälsoarbetet. [32]

Systematiska jämförelser. För lärande i staten. [36]

Arbetslöhet och ekonomiskt bistånd. [44]

Skapa tilltro. Generell tillsyn, enskildas klagomål och det allmänna ombudet inom socialförsäkringen. [46]

Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. [55]

Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU. [71]

Ett tandvårdsstöd för alla. Fler och starkare patienter. [76]

Upphandling och villkor enligt kollektivavtal. [78]

Stöd och hjälp till vuxna vid ställningstaganden till vård, omsorg och forskning. [80]

Organdonation. En livsviktig verksamhet. [84]

Utbildningsdepartementet

Rektorn och styrkedjan. [22]

En yrkesinriktning inom teknikprogrammet. [29]

SÖK – statsbidrag för ökad kvalitet. [45]

Högre utbildning under tjugo år. [70]

En rymdstrategi för nytta och tillväxt. [75]

Mer tid för kunskap – förskoleklass, förlängd skolplikt och lovskola. [81]

Ökad insyn i fristående skolor. [82]

Mål och myndighet. En effektiv styrning av jämställdhetspolitiken.
+ Forskarrapporter till Jämställdshetsutredningen. [86]

Utvecklad ledning av universitet och högskolor. [92]

Välja yrke. [97]

Utrikesdepartementet

Gränser i havet. [10]

Skärpt exportkontroll av krigsmateriel – DEL 1 + 2, bilagor. [72]